नेधरलैंड-हॉलैंड अने बेल्जियम.

अथवा

युरोपियनोनो प्रवेश आदिथी व्यापार.

भाग १ लो.

दिवान बहादुर
रणछोडभाई उदयराम.

नॅधरलॅंड-हॉलंड अने बेल्जियम.

ए

बंने देशोनो व्यापार अने वृत्तान्त.

अथवा

यूरोपियनोनो पूर्वप्रदेश आदि साथे व्यापार.

भाग ३ जो.

अनेक पुस्तकोने आधारे

रचीने प्रसिद्ध करनार

दिवान बहादुर

रणछोडभाई उदयराम.

मुंबई.

निर्णयसागर छापखानामां छाप्यो.

संवत् १९७२. सन १९१६.

मूल्य २॥ रुपिया.

Published by Diwan Bahadur Raṇachhodabhái
Udayaram, Chowpati Road, Bombay.

Printed by Rámchandra Yesu Shedge, at the Nirṇaya-ságar
Press, 23, Kolabhát Lane, Bombay.

निवेदन.

हॉलेंड अने बेल्जियमनुं मूळनाम नेधरलॅंड छे. हॉलेंडना लोको वलंदा कहेवाय छे, तेओए व्यापारना सबबे भूमिशोधननो प्रयत्न करी, पूर्वप्रदेश (East Indies)मां स्थापना करी, व्यापार चलाव्यो एटलामाटे आ पुस्तकना प्रारंभमां

वलंदानो पूर्वप्रदेशसाथे व्यापार

एवुं मथाळुं मूकी बयान करवामां आव्युं छे, तेमां सन १५८० थी १८११ सुधीनी हकिकत आवी जाय छे. त्यारपछी लगभग १०० वर्षनो गाळो मूकी सन. १९०७ थी ब्रिटिश हिंदसाथे तेनो व्यापार चाल्यो तेनां पत्रक अंक. १ थी ७ सुधी आप्यां छे.

आ पछी, परिशिष्ट अंक १ मां, हॉलंडनो घणोखरो सर्वप्रकारनो जाणवा जेवो वृत्तान्त विस्तार्यो छे.

परिशिष्ट अंक. २ मां हॉलंडनां दरियापारनां संस्थानोनुं वर्णन आवे छे.

आ पछी बेल्जियमनो प्रारंभ थाय छे. आस्टॅण्ड बंदर बेल्जियममां छे, त्यां स्थपायली व्यापारी कंपनीनुं वर्णन चोथाभागने पृष्ट २८ थी ४४ सुधी आपवामां आव्युं छे. ते पछीनो तेनो सर्वे वृत्तान्त आ पुस्तकमां पृ. १७६ थी आप्यो छे.

आखा नेधरलॅंडनो एटले हॉलंड अने बेल्जियमनो जाणवा जेवो इतिहास पण दाखल करवामां आव्यो छे.

आ पुस्तकमां कया विषयो आव्या छे ते छेवटना भागमां काळानुक्रमविषय सूचि आपी छे ते उपरथी जाणवामां आवशे.

आ पुस्तक तैयार करवामां, मुख्यत्वे करीने नीचे जणावेलां पुस्तकोनो पूर्ण उपयोग करवामां आव्यो छे तेने माटे ते रचनारा अने प्रसिद्धकरनारा सद्-गृहस्थोनो उपकार मानवामां आवे छे.

१ मिलबर्नना व्यापारविषेना बे भाग.

२ एनसाईक्लोपिडिया ब्रिटानिका.

३ हिस्टोरियन्स हिस्टरी ऑफ धी वर्ल्ड.

४ धी इंटरनाशनल सिटाकर.

५ विटाकर्स आल्मानाक.

६ धी स्टेट्सर्मन्स ईयर बुक (१९१५)

७ आन्युयल स्टेटमेण्ट ऑफ धी सीबोर्न ट्रेड एण्ड नाविगेशन ऑफ ब्रिटिश इंडिया वुइथ ध ब्रिटिश एम्पायर एण्ड फोरेन कंट्रीझ. भाग बे.

८ आन्युअल स्टेटमेण्ट ऑफ धी ट्रेड ऑफ धी युनाईटेड किंगडम वुइथ फोरेन कंट्रीझ एण्ड ब्रिटिश पझेशन्स.

आ सिवाय बीजां सरकारे अने बीजाओए प्रसिद्ध करेला स्टेटमेंटो अने वर्तमान पत्रोमां आवेली बीनाओ.

माथेरान विक्टोरिया लॉज
सन १९१६ एप्रिल ता. २१ मी
संवत् १९७२ चैत्र वदि ४.

रणछोडभाई उदयराम.

वलंदानो पूर्वप्रदेश साथे व्यापार.

नेधरल्याण्डस अथवा जेने युनैटेड प्राविन्सीझ केहेवामां आवे छे, त्यांना लोको, सेंकडो वर्षथी माछलांना धंधामां तथा माल बनाववानां कारखानां चलाववामां प्रसिद्धी पाम्या छे. तेओए पोताना बहोवियन पूर्वजोनो स्वतंत्रतानो गुण ग्रहण करी लीधेलो होवाथी तेओ पछवाडेथी पोतानुं प्रजासत्ताक राज्य स्थापवामां फाव्या छे. पेहेलांथीज आ लोको, पोताना उद्योग अने आग्रहे करीने, यूरोपना उत्तर अने दक्षिण भागना देशोने व्यापारथी जोडी देवाने साधनभूत थया हता.

नेधरल्याण्डरो घणा लोकोना संबंधमां आव्या हता, तेथी तेमनां मन विस्तीर्ण थयां हतां, अने तेमनामां ज्ञाननो प्रवेश थयो हतो, एटले रोमन कॅथोलिक पंथनी असंभवित बाबतो तेमने रुचती नहती, तेनो परिणाम ए आव्यो, के तेओए ते धर्म छोडी दीधो, ने सुधाराना (प्रोटेस्टण्ट) धर्ममां दाखल थया. स्पेननुं राज्य आ समये घणुं विस्तार पाम्युं हतुं. डचलोको तेमना ताबामां हता. स्पेननो बीजो फिलिप राजा पोतानी सर्व प्रजाने पोते मानी लीधेलो धर्म पळावीने एकसरखी करी नाखवानी मतलबे लोकोना उपर असह्य त्रास वर्त्तावतो हतो. एम केहेवाय छे के, तेणे लगभग एक लाख लोकोना उपर धर्म तजी देवानो अपराध मूकीने तेमने कतल करी नांख्या, पुरुषोने आग अने तरवारना साधनथी मारी नांख्या, अने स्त्रियोने जीवती डाटी दीधी.

इच्छा उपरांतनुं दबाण करवामां आवे छे, तो तेनां परिणाम विपरीत आवे छे. अतिशय बलात्कार थयो, एटले लोको

पोतानुं वतन तजी जवा लाग्या, अने जे देशमां सुखशान्ति मळवानो संभव हतो, त्यां जइने वश्या.

१५८०. मार्चनी २९ मी तारीखे हॉलंड अने झीलंडनी एक सभा स्थपाई हती तेमां एवो ठराव थयो के स्पेनना राजा साथे कोइ पण प्रकारनो संधि करवो नहि, अने एनी राज्यसत्ता उछाळी नांखीने एनुं ज्यां नाम वपरातुं होय त्यांथी ते कहाडी नांखवुं. राजाना नामनो शिक्को भागी नांखवो अने ऑरेंजना कुमार, विलियम बापानुं नाम बधां दरबारी कामकाजमां दाखल करवुं. कुमारे ए ठराव मान्य राख्यो, अने ता. ५ मी जुलाइए त्यांना राजा तरीकेनुं पद, थोडी मुदतने माटे, लडाई चालता सुधी, मान्य राख्युं. ता. २४ मीने दिवसे राजा अने प्रजाए रीतसर पोतपोताना धर्मप्रमाणे वर्त्तवाने सोगन खाधा. २६ मी जुलाइये युनैटेड प्राविनसीझना डेप्युटियोए राजानी सत्ता काहाडी नांखवाना सोगननामानो धारो (Act of Abjuration) प्रसिद्ध करीने देशनी स्वतंत्रता स्थापन करी. अने तेम करवामां मुख्य कारण तो (इन्कीझिशन) धर्मसमीक्षण संस्थानी रूए थतो धर्मविषयक त्रास आगळ धरवामां आव्यो.

ऑरेंजना कुमारनुं खुन थयुं त्यारे डचोए इंग्लंड अने फ्रान्स बेमांथी एकनो आश्रय पकडवानी धारणा करी. छेवटे इंग्लंडमां वशेला डचोए ९,००५ फलॉरिननुं भंडोळ कर्युं अने तेमां बीजुं नाणुं पण भरायुं एटले तेमांथी लश्कर उभुं करीने ते नेधरलंडमां दाखल करवा मांड्युं.

वलंदा स्पेनथी स्वतंत्र थया, एटले आमस्टर्डेम अने बीजां शहरोमां ए लोकोनी वसती वधवा लागी.

वतनी अने आवी वशेला ए बंनेना, ज्यां सर्व प्रकारना हक सरखा गणवामां आवे छे, अने ज्यां जेने जे गमे ते धर्म पाळे एवी छूट होय छे त्यांनी प्रजा सुखी थाय छे. तेनी आबादानी वधे छे, अने राज्य सबल थाय छे. ए धोरण उपर वलंदा वर्त्तवा लाग्याथी व्यापार, धंधो, रोजगार वृद्धि पामवा लाग्यो. १५८५ मां पार्मोना ड्युके आण्टवर्मनो नाश कर्यो, एटले त्यांनी वस्ती पण हॉलंडनी लाभदायक प्रजा थई पडी. उननां कारखानांनुं तेमना उंचा प्रकारनुं ज्ञान, तथा तेमनो खंती स्वभाव अने माछलियोना वेपारनी कळाए करीने तेओ फ्लानडरोने, व्यापारनी सर्वोत्कृष्ट पदविए पोहोंचाडवाने साधनभूत थई पड्या.

आण्टवर्म भाग्या पछी आमर्स्टडमथी यूरोपियन देशोमां माल पोहोंचवा लाग्यो एटले त्यां खपता मालनो संग्रह राखवा माटे लिझ्बनथी हिन्दीमाल जवा लाग्यो.

सन १५८० पछी स्पेनना तावामां पोर्टुगाल आवी गयुं हतुं. स्पेननो बीजो फिलिप राजा जाणतो हतो, के वेपारथी पैसा मेळवीने वलंदा आपणीसाथे लडाई करवाने फावी जाय एम छे, एटले लिझ्बनमां तेमनां जेटलां वाहाणो, माल खरीदवा आव्यां हतां तेटलां, पकडी लीधां अने तेम करवानो सबब एम बताव्यो के अमारे तेनो खप छे. आणी तरफ पोतानी पोर्टुगीझ प्रजाने एवो सखत हुकम फरमाव्यो, के कोइ पण मिष बतावीने वलंदा साथे तेमणे कशो व्यवहार राखवो नहि.

आ प्रमाणे लिझ्बननुं बारु बंध थयुं, एटले पूर्व हिन्दसाथे सीधो व्यापार चलाववाने डचोने कारण मळ्युं. वळी तेमणे एम पण विचार्युं, के हिन्दमां पोर्टुगीझोनो वेपार मोळो पडी गयो छे. तेमनां सेटलमेंट त्यां छे, तेनी संभाळ राखवानी फिलिप

राजाने कशी दरकार पण नथी, एटले आपणने फावी जवाने सेहेलुं थई पडशे.

अंग्रेजोए यूरोपना उत्तर भाग भणीना मार्गे जईने हिन्द पोहोंचवानो रस्तो शोधी कहाडवा प्रयत्न कर्यो हतो, तेम केटलाक वलंदा वेपारियोए मळीने ए दिशाएथी जापान अने चीन तथा हिन्द भणी जवाने तैयारी करी.

१५९४. विलिम बारेनझ करीने एक कुशळ नाविक हतो, तेना उपरीपणा नीचे चार वाहाणोनो काफलो, जुननी ५ मी तारीखे टेक्सेलथी रवाने कर्यो. तेओ उत्तरभणी ७८ अक्षांस सुधी पोहोंची गया, पण त्यार पछी आगळ चालवाने तेना साथियोए हिंमत करी नहि, एटले सेप्टेम्बर मासनी १६ मी तारीखे तेओने पाछा हॉलंड आववुं पड्युं.

१५९५ तारीख २ जी जुनने दिवसे हेम्सकर्क अने बारनेटझना उपरीपणा नीचे, उत्तर भणीनो रस्तो खोळवाने वळी पाछो एक काफलो मोकल्यो, तेओ केटलेक दूर गया पछी जंगली लोकोनी समीप आवी पोहोंच्या. तेओए तेमने कह्युं, के तार्तरीनी पूर्व भणी तो म्होटो दरियो आवेलो छे. आवुं सांभळीने ओछा साधनथी तेमनाथी जई शकाशे नहि एवुं लाग्युं, एटले तेओ पांच मासमां त्यांथी पाछा वळीने हॉलंड आव्या, अने बधी हकिकतथी पोताना पक्षना वलंदाओने माहितगार कर्या. त्यांनी सरकार भणीथी एवुं जाहेरनामुं प्रसिद्ध करवामां आव्युं, के जे कोई उत्तर भणीनो हिन्दनो मार्ग शोधी काहाडशे तेने २५,९०७' फ्लोरिननुं इनाम आपवामां आवशे.

१५९६. आमस्टर्डमना नागरिकोए, प्रथम गयेला बे जाणीता नाविकोना उपरीपणा नीचे, मे मासनी १८ मी

तारीखे, बे वाहाणो रवाने करी दीधां. आगळ जतां, बारनेट्झ जेमां उपरी हतो, ते वाहाण नोवाझेम्ब्लाना किनारा आगळ खोटपायुं, अने ते, तथा बीजा घणाखरा खारवा त्यां मरण पाम्या. हेम्सकर्क अने बीजा बाकीना माणसो १५९७ ना आकटोबर मासमां पाछा वळी आव्या.

उत्तर भणीना मार्गमां न फवाय तो, छेवटे, केप ऑफ गुड होपने मार्गे पण जवुं, अने हिन्दनो वेपार हाथ करवो, एवा आग्रह उपर वलंदा आव्या हता, तेवामां कार्नेलियस होटमन (Carnelius Hoatman) करीने एक वेपारी मळी आव्यो. ते आमस्टर्डम अने लिझ्बन वच्चेना वेपारमां रोकायाथी हिन्दना वेपारनी माहिती धरावतो हतो, तथा पोर्टुगाल अने हिन्द वच्चेना मार्गनी माहिती धरावनारा केटलाक सख्सोनी साथे तेने सारुं ओलखाण हतुं, तेथी पोर्टुगीझ सरकारे तेने केदमां नांख्यो हतो. कोई केहेछे के, टर्क लोकोए तेने लडाईमां पकडी लीधो हतो. गमे ते हो, पण तेणे आमस्टर्डमना पोताना ओलखीताओने कागळ लख्या हता, के दंडना पैसा भरीने मने छोडावो, तो हुं केप ऑफ गुड होपना रस्तानी सरळता करी आपुं. आ तेनी विनतिउपर ध्यान आपवामां आव्युं, अने तेना छूटकारानो दंड भरीने तेने छोडाव्यो, ते आमस्टर्डममां आव्यो, अने तेणे त्यांना वेपारियोने पूर्व हिन्दनो व्यापार केवा प्रकारे करवो ते संबंधी तेनी विगतवार हकिकत समजावी.

१५९६. आमस्टर्डमना वेपारियोए मळीने एक कंपनी स्थापी अने तेनुं नाम "दूर देशावरो साथे वेपार करनारी मंडळी" (The Company for remote Couhtries) एवुं राख्युं. प्रारंभमां ७०,००० गिलडरनुं भंडोळ कर्युं. चार वाहाणो सज्ज कर्यां, तेमां ६२ तोपो, अने २८८ माणसो राख्यां.

जेओ सारा अनुभवी वाहाणवटियो हता, तेओना स्वाधीनमां ते वाहाणो सोंपी दीधां.

तेओ बाण्टम जई पोहोंच्या, त्यांना देशियो पासेथी केटलोक माल खरीद करी लीधो, पण घणो खरो माल तो तेओए पोर्टुगीझो पासेथी लूटी लीधो. पाछा वळतां, तेमनुं एक वाहाण डूबी जतां, बाकीनां त्रण लइने, तेओ १५९७ ना आगष्ट मासमां हॉलंड पाछा आवी पोहोंच्या. आ बनाव उपरथी त्यांना लोकोने समजायुं के हवे हिन्दनीसाथे मनमानतो वेपार जामशे.

उपरनां वाहाणो रवाने थयां हतां, तेवामांज, बीजा केटलाक वेपारियोए मळीने, एक बीजी कंपनीनी तैयारी करी हती. पण आम चडसाचडसीमां आवी जवाथी लाभ नहि थाय, एम बंने कंपनीवाळाना समजवामां आववाथी बंने मळी गया, अने युनैटेड कंपनीना नामथी आठ वाहाणोनो काफलो १५९६ नी सालमां हिन्द भणी मोकली दीधो, तेनो उपरी जेम्स वान नेकने ठराव्यो हतो.

आवीज एक बीजी कंपनी झीलंडमां स्थापवामां आवी, अने तेओए हिन्द भणी वाहाणोनो काफलो मोकल्यो, ते जोईने रॉटरडमना रेहेवासियोए त्रीजी कंपनी करी, ने पांच वाहाणोनो काफलो, मागेलाननी सामुद्रधूनिमां थईने मोलक्काना टापुओ भणीने रस्ते हंकारी गया.

१५९९. आमस्टर्डमनी कंपनिये जे काफलो मोकल्यो हतो, तेनी पाछा वळी आववानी राह जोया विना, बीजां त्रण वाहाणो तैयार करयां, ते मे मासनी ४ थी तारीखे लंगर उपाडीने सफरे चाल्यां, प्रथम जे आठ वाहाणो गयां हतां तेमांथी चार ता. ८ मी जुने टेक्सेलमां पाछां आवी पोहोंच्यां.

तेमां आणेलो माल उतारी लईने तेनां तेज वाहाणो पाछां रवाने करी दीधां. आमस्टर्डमना वेपारियोए एक नवी कंपनी करीने चार वाहाणो डिसेम्बरमां रवाने कर्यां, तेओने जूनी कंपनीनां चार वाहाणोनो संगाथ थयो. बे वर्षनी मुदतमां तो आ बधां वाहाणो किंमती माल भरीने पाछां आव्यां, तेथी आ नवा वेपारमां जेओए हिंमत करी हती तेओ सर्वेने पूरतुं उत्तेजन मळवानुं कारण थई पड्युं.

१६००. जूनी कंपनिये ६ वाहाणो, आ सालमां मोकल्यां, तेनी साथे नवी कंपनिये पण बे वाहाणो रवाने कर्यां. आ अने पेहेलां गयेलां पोतपोताने बंदरे वखतसर आवी पोहोंच्यां. गयेला काफलानां आटली मुदतमां लगभग ४० वाहाणो जुदे जुदे बंदरे पोहोंची वळ्यां, अने तेमनी साथे वेपार करवाने देशियो पण राजी थया. ते दरमियान तेओए बाण्टम, अचीन, अने बान्दामां पोतानीं पेहेडियो स्थापी; परंतु पोर्टुगीझोनी शत्रुवट पूरी नडवा लागी, तेओने माल पूरतो मळे नहि एवी नानाप्रकारनी अडचणो तेमणे नांखवा मांडी.

१६०१. जेम जेम वलंदा फावता गया, तेम तेम, वधारे वाहाणो मोकलता गया. आमस्टर्डम, झीलंड अने बीजा भागमांथी वाहाणो मोकलवानी तैयारियो थवा लागी. आमस्टर्डमांथी १३ मोकल्यां, तेमां ४ जूनी कंपनीनां हतां, अने चार नवी कंपनीनां हतां. आ बधां टेक्सेलमांथी एप्रिलमां रवाने थयां. मे मासमां ३० वाहाणोनुं स्पानिश नौका सैन्य ताकी रह्युं हतुं, तेणे एकाएक तेमना उपर हुमलो कर्यो, पण आ बाजुए, पोहोंचीवळे एटलो जमाव हतो, तेथी तेमने पाछा हठाडी देवामां तेओ फावी गया. केटलांक डच वाहाणो, अचीन

आवजाव करतां हतां, तेओने त्यांना राजा साथे तकरार थई, पण छेवटे, तेनुं समाधान तो थई गयुं, तथापि तेमां, डचोने प्रथम त्यां लावनार होटमने पोतानो जीव खोयो.

१६०२. एकाएक सामटी कंपनियोए हिन्दथी माल भरी आण्यो, तेथी तेमनुं बजार मालथी भरचक थई गयुं. अने वेचाण करवामां एक बीजाना सामा थया विना मालनो निकाल आवे नहि तेथी बधांने नुकसान लागवानुं कारण थयुं, तथा हिन्दमां पण माल खरीदवानी हरीफाई थवा लागी, तेथी, मांहोमांहे नुक्सान थाय छे, ए वात तेमना समजवामां आवी, अने केटलीक कंपनियोने नुकसानमां आवी जवानो समय आव्यो, तेथी गभराट पण घणो उठ्यो. आ उपरथी स्टेट जनरले बधी कंपनियोने भेगी थई जईने एक सामटुं भंडोल करवानी समजुत करी. जे प्रमाणे मार्चनी २० मी तारीखे एक नवी कारपोरेशन स्थापी अने तेनुं नाम “डच ईस्ट इंडिया कंपनी” एवुं राखवामां आव्युं. हेगमां (Hague) आ कंपनी स्थपातां तेज दिवसथी २१ वर्षनी मुदतनो तेमने ता. २९ मिये पटो मळ्यो. आ कंपनी सिवाय बीजी कोई कंपनी वेपार करे नहि एवो करार करवाना बदलामां स्टेट २५,००० फ्लोरिनना भागिया थाय, अने नगदी सिवाय जे माल निकास करे ते उपर सेंकडे त्रण टका जकातना तेने मळे एम ठराववामां आव्युं. कंपनीने ज्यां अनुकूल आवे त्यां किल्ला बांधे, तेना रक्षणने माटे किल्लेदारो राखे, पोताना गवर्नर ठरावे अने आफिसरो पण राखे, तेमज, केप आफ गुडहोपनी पेलीपार, आ प्रमाणे करतां, सर्व देशोमां सलाह करे अने लडाई पण मचावे एवी सत्ता आपवामां आवी,

न्हानी न्हानी बधी कंपनियो भेगी करीने एक म्होटी कंपनी स्थापवामां आवी, तेमां ते कंपनीवाळाने भाग राखवा होय तो तेम करवानी छूट आपी. जुदा जुदा स्थानोने अनुकूल पडे एटलामाटे छ तफा-चेम्बर्स ठरावबामां आव्या, अने तेओने व्यवस्थापक सभामां सामेल रेहेवाने जोगवाई करी आपी.

तफा	केटली रकम (फ्लोरिन्स)	केटला डरेकटरो.
आमस्टर्डम	....३६,७४,९१५..............	२५
मिडल बर्ग	.......१३,३३,८८२..............	१२
डेल्फट	.... ४,७०,०००..............	७
रॉटरडम	.... १,७७,४००..............	७
हूर्न	.... २,६६,८६८..............	७
एंखस्यन	.... ५,३६,७७५..............	७

आखुं भंडोळ ६४,५९,८४० फ्लोरिन्स. ६५ डरेकटरो.
आमस्टर्डमना २५ डरेकटरो नीचेनी विगत प्रमाणे नक्की कर्या.

१८ शहरना शेरहोल्डरोए पसंद करवा.

७ जुदा जुदा सात स्थानेथी अकेको नक्की करवामां आव्यो.

(Harlem, Leyden, Dort, Gouda,) आ चार शहर अने Gelderland अने Utrecht ए बे प्रगणाना. २)

उपर प्रमाणे कंपनीनी व्यवस्था डाह्यापणथी करवामां आवी तेथी परदेशनां नाणां पण हॉलिंडमां आव्यां; आसपासना प्रदेशमां स्पेनना ताबानी प्रजा हती ते लाभ थवानी लालचे, त्यांथी खशीने हॉलिंडनी हदमां आवीने वशी. ...

१६०२. प्रारंभमांज, कंपनिये १४ वाहाणो तैयार कर्यां, अने ते एड्मिरल (Waerwyk) वारविकना उपरीपणा नीचे

रवाने करी दीधां. यूरोपमां तेजानाना पदार्थोनी घणी खपती थती हती तेथी तओ तेवा टापुओ तरफ रवाने थतां, रस्तामां तेमने पोर्टुगीझोए रोकवानो प्रयत्न कर्यो. डों आन्डीन्द्रिया फुर्ताडो (Don Andrias Furtado) करीने तेमनो एक शूरो सरदार हतो, तेणे ब्राण्टम आगळ वलंदाना वाहाणो उपर हुमलो कर्यो, पण छेवटे, ते तेमने हठावी शक्यो नहि एटले त्यांथी खशी गयो, अने डचोनां वाहाणो* अचीन, अने मोलक्काना टापुओ भणी हंकारी गयां. डिसेम्बरमां, १३ वाहाणोनुं एक नौका सैन्य वलंदाओए तैयार कर्युं, तेमां लई जई शकाय तेटला लडायक योद्धा साथे लीधा, अने वान हेगन (Van Hagen) ना उपरी पणा नीचे, उत्साहथी, हलिंडथी हंकारी गया. रस्तामां पोर्टुगीझोनुं रेठाण मोझाम्बिक आव्युं, ते उपर तेओए हुमलो कर्यो, पण तेमां फाव्या नहि. छेवटे, तेओए तेमने आम्बोयना अने टाइडोरमांथी काहाडी मूक्या, अने कोरोमांडल अने मलबारना किनारा उपर, अने लंका साथे पोतानो वेहेवार चालतो कर्यो.

१६०२ ना मेमासनी ३० मी तारीखे तेओ बाटिकेलीना बंदरमां आव्या. आ वेळाए विमलधर्म, लंकानी राजधानी नगर कण्डीमां राज्य करतो हतो, तेना राज्यनो विस्तार लांबो नहतो पण पोताने महाराजाधिराज थवानी होंस हती, तेथी, बाटिकेलीना ठाकरे, फिरंगियोनुं बळ तोडवा माटे, नवा आवेला वलंदाने राजापासे लई जईने तेनी मुलाकात दरबार भरीने ता. १५ मी जुने लेवरावी. दरबारमां केटलाक फिरंगी केदियोने, तेमना नाक'कान कापीने खडा कर्या हता, तथा तेमना वावटा फाडी नांखीने, तेमने अपमान पोहोंचाडवानी खातर, ते पण हालहवाल स्थितिमां, उभा करवामां आव्या हता. आ बधुं

करवानुं कारण ए हतुं के, वेपारने माटे आवेला फिरंगियोए ते धंधो हवे गौण राखीने जेनां तेनां राज्य मेळवी लेवानो लाग मळ्यो तेनां राज्य खेंची लेवानो लोभ कर्यो, अने तेने अंगे ज्यां फाव्युं त्यां क्रूर वर्त्ताववाने जरा पण बाकी राखी नहि; लोकोनी लागणी दुखाय एवां अनेक कार्यो कर्यां; अने पोप जाणे आखी पृथ्वीनो धणी होय, अने तेणे करीआपेलो परवानो, ज्यां जईने पग मूके त्यांना तेओने धणी थई पडवानो हक आपतो होय एम मानीने परभार्यो देश ताबे करी लेवा लाग्या, तथा पोपने रीझववाने माटे लोकोने वटाळीने भ्रष्ट करवा लाग्या. एवां क्रूर कृत्य करनाराओने पण तेनो बदलो मळवानो वारो आवेछे एवुं बताववाने विमलधर्म राजाए, फिरंगियोनुं ज अनुकरण, तेमना प्रतिज करी बताव्युं; अने वळी तेम करवानो एक गर्भित हेतु ए होवो जोइये के, वलंदाओने एवी असर करवी के तमे पण जो फिरंगियो जेवी क्रूर वर्त्तणूक चलावी कोप करशो तो तमारी पण तेमना जेवीज दशा करवामां आवशे. आपणे जोयुं छे, के एमनो वारो आव्यो छे त्यारे ए वरुओए पोतानाज एकधर्मी लोकोनां हृदय चीरी तेमनां लोही पीधां छे तो बीजा उपर तो शी बाकी राखे.

विमलधर्मना दबदबा भरेला दरबारमां वलंदाओना उपरी स्पिजबर्गने रजु करवामां आव्यो. तेना मन उपर आवी दरबारना देखावनी छाप बेठी. अने तेने ज्यारे राजाए पूछ्युं के तमारी आववानी शी मतलब छे, त्यारे तेणे कह्युं के, अमे तो तमारी इच्छा प्रमाणे मदद करवाने आव्या छिये. राजाएं एक मास सुधी तेने त्यां राखीने तेनी सारी बरदास्त करी. राजाए तेमने व्यापारमां मदद करवानी इच्छा पण बतावी, पछी ते पोतानो

एक प्रतिनिधि मूकीने वाटिकेली गयो ते वेळाए राजाए तेने मूल्यवान् पोशाक आप्यो.

फिरंगियो मालनी लालचे लंकांमां आवे नहि एटला माटे तजनां झाड कापी नंखाव्यां हतां तेथी तजनी छत न हती, तोपण जे होय ते तेमने वेचाती आपवाने परवानगी आपी. वळी ज्यां वखारो करवी होय त्यां करवाने छूट पण आपी. विमलधर्मनी राणी डोना केथेरिना राजकाज स्थितिथी जाणीती रेहेती हती. तेणे पण स्पिजबर्गने पोतानी मुलाकात माटे बोलावीने तेनी साथे वातो करी हती. पछी ते वाटिकेली पाछो गयो त्यां फिरंगियोनो एक बतेलो हतो तेमां ४० माणसो हतां तेने केद कर्यां, अने ते मांहेलो माल लई लईने राजाने सोंप्यो. तपास करतां बीजां वाहाणो जोवामां आव्यां, पण तेमने पकडी लेवानुं साहस करवा सरखुं तेने लाग्युं नहि. जे वाहाणो पकडी लेवामां आवे, ते माहेला मालनो फडचो केवो लाववो ते संबंधमां राजा साथे वांधो उठ्यो, राजाए अर्धोभाग पोताने मळे एवी मागणी करी, पण दारुनी केफना तोरमां वलंदा सरदारे अघटित वचन बोलीने राजाने अपमान पोहोंचे एवी वर्त्तणूक चलावी, एटले तेने केद करी लेवामां आव्यो. आ वर्त्तमान हलिंडमां लखी मोकलतां त्यांथी एम लखाई आव्युं के राजा साथे आगळ उपर आपणे घणुं काम पडवानुं छे, माटे तेनी साथे बिगाड न करतां; तेने राजी राखीने काम कहाडी लेवुं. एटले त्यार पछी तेवो रस्तो पकडवामां आप्यो.

१६०२. नी सालमां लंडन ईस्ट इन्डिया कंपनीनां वाहाणो प्रथमज हिन्द भणी आव्यां तेनो आश्रय वलंदाओने प्रथमज मळ्यो. अने छेवटे बंने जणा मळी जईने, पोताना सामान्यशत्रु जे पोर्टुगीझो, तेमने जेर करता गया.

१६०३. जावा बेटमांना जाकात्रा बंदरना राजा साथे वेपारनो संबंध बांधवा माटे एक काफलो वलंदाओए त्यां मोकल्यो. राजाए तेओने सत्कार सहित आववा दीधा. नियमित व्यापार करवानी छूट आपी, अने तेओ माल खरीद करी शके एवी सरळता करी आपी, तेमज पोताना शहरमां एक पेहेडी उघाडवानी रजा पण आपी.

बाण्टममां पण बीजे वर्षे उपर प्रमाणे ज तेमने वेपारनुं बारु खोलवाने बनी आव्युं. आ बंने ठेकाणे अंग्रेजो व्यापार करता हता, तेमना पग बंध थाय तो पोते सारी पेठे फावी जाय, एटला सारु, देशियोना मनमां तेमना उपर अभाव करावबाने माटे, अंग्रेजोनुं भुंडु बोलवा लाग्या; तेओ तो विश्वासघाती अने दरियामां लूंटकरनारा चांचिया छे एम कहीने वगोववा मांड्या. पोर्टुगीझो ज्यां व्यापार करता हता त्यां वलंदा ज्यारे प्रवेश करवा लाग्या त्यारे पोर्टुगीझो तेमनी निंदा करतां लोकोने केहेता हता, के "वलंदा तो एक जातिना लूटारा छे; देशी रजवाडाना पूरेपूरा शत्रु छे; अने सर्व प्रकारना अवगुणना भरेला छे." पोताप्रतिनी आवी निंदा वलंदाओने कडवी लागती हती, तेवाज प्रकारनी अंग्रेजोनी निंदा करवी तेमने हवे मीठी लागवा मांडी, अने आ समयथी, तेओए अंग्रेजोने तोडी पाडवा संबंधी, जे थइ शके ते करवाने धारणा करेली जणाय छे.

१६०४. डचोए मोलक्कामांथी एक म्होटुं नौकासैन्य मलाका उपर मोकली देवा तैयार कर्युं. आसपासना राजा पण पोर्टुगीझोने काहाडी मूकवाने तैयार थया हता, तेथी सर्वेनी मळीने १५० वाहाणोनी नौकासेना तैयार थई तेमां १६,००० माणसो हतां, तेओए पोर्टुगीझोना उपर हुमलो कर्यो. किल्लामां फिरंगि-

योनां १०० माणसो हतां तेओनो उपरी मेंदोका हतो तेनी आज्ञा प्रमाणे तेओए पोतानो बचाव एवी बहादुरीथी कर्यो, के वलंदा तेमां फाव्या नहि, अने तेमनी फौजना $\frac{1}{3}$ भागनो घाण वळी गयो, एटले घेरो उठावीने तेओ जता रह्या.

एक डच मलाक्कामां तोपची हतो, ते पोताना जाति भाइयो साथे संदेशा चलावतो हतो अने तोपो तेमना उपर चलावाने बदले दुरुपयोग करतो हतो. तेमज, एक मूर, फिरंगीनी नोकरीमां हतो, ते पण कपटकार्यमां गुंथायो हतो, ए वात फिरंगियोना जाणवामां आवतां बंनेने किल्ला उपर फांसी देवामां आव्या. चार मास सुधी घेरो रह्यो तेटलामां ५० हजार गोळा तेमणे शहरमां फेंकेला केहेवाय छे.

डच लोकोए आ चडाई माटे माणसो बोलावी लईने मनीला वीहीलुं मूक्युं हतुं, ते उपर स्पानियर्डो चडी गया, अने ते कबजे करी लीधुं. त्यांथी आम्बोयना गया अने ते पण त्रण दिवस वित्या पछी ताबे थई गयुं, तथा तेमना बीजा बेट पण तेमनी पासेथी लई लीधा.

१६०५. आ प्रमाणे डचोनी हार थई, एटले तेओए पोताना नौकासैन्यमां १९ वाहाणोनो वधारो कर्यो. २०,०० लडायक माणसोनुं बळ वधार्युं. तेओए पोतानां खोवायलां थाणां पोर्टुगीझो पासेथी छीनवी लीधां, तथा तेमनां वाहाणो कबजे करी लीधां, अने पोतानां वाहाणो तेजानाथी भरी देश मोकलाव्यां.

अहिं आवी धमाल मची रही हती, तेवामां यूरोपमां स्पानियर्ड अने डच वच्चे सलाह थई. तेमां एम ठर्युं, के पोर्टुगीझ अने स्पानियर्ड, ज्यां वेपार करता होय, त्यां डचोए जवुं नहि.

हिन्द आदि बीजे ठेकाणे डचोने वेपार करवामां तेमणे कशी अडचण नांखवी नहि. आम ठराव थयो खरो, पण तेनो अमल करवाने डचोने परवड्युं नहि. हिन्दी महासागरमां तेमनां ४० वाहाणो, प्रत्येक ६०० थी ते ८०० टन सुधीनां फरतां हतां, अने तेओ लडवानी योग्यतावाळां, तेमज, वेपारने माटे लायकात धरावतां हतां, तेथी तेओना कप्टिनोए पोतानो एवो विचार जणाव्यो, के तेमना स्टेटस जनरले तेमनी हिन्दी स्थितिसंबंधी, तथा तेमना सेटलमेंटो संबंधीनी कशी हकिकत मंगावीने, तथा ते संबंधमां अमारी माहिती अने अमारो मत लेवानी अमने जोगवाई आपी नथी, तेथी, तेणे त्यां जे ठराव कर्यो होय ते अमने बाध करी शकतो नथी, माटे अमे तो अमारा हकने नुकसान पोहोंचे एवी बंधी मान्य राखी शकता नथी.*

लंकानो विमलधर्म राजा १६०४ मां मरण पाम्यो त्यारे तेना कुंवर न्हाना हता, तेथी तेनी राणी डोंना कथरीन राज्य चलाववा लागी. पण राजानो भाई अने बीजो एक पित्राई मळीने कुंवरोना रक्षकपणानो दावो राखी, वच्चे आववा लाग्या, तेमने राणीना एक मानीता सरदारे ठेर करी नांख्या. राणिये आ सरदार साथे पुनर्लग्न कर्युं एटले ते पोतानुं नाम सेनराट राखीने राज्य चलाववा लाग्यो.

१६०९. वलंदाओए राणी साथे कोल करार कर्या, अने फिरंगियो साथे लडवुं पडे त्यारे तेओए मददे आववाने कबुल करतां, तेमने ज्यां किल्ला बांधवा होय त्यां बांधवानी परवानगी आपी, अने तेमनो एक एलची दरबारमां रेहे एम पण ठराव्युं.

---

* पोर्टुगीझोनो पूर्वप्रदेशसाथे व्यापार ए नामना भागमां पृ. ११९ थी वलंदानी हकीकत जुवो.

आ वेळाए वलंदाओनी वखारो नीचे जणावेले ठेकाणे हती:—

१ मोखा	८ बंगाळा	१४ बाण्टम
२ ईरान	९ आराकान	१५ काम्बोडिया
३ खंभात	१० पेगु	१६ सियाम
४ मलबार	११ अचीन	१७ कोचिनचायना
५ सिलोन—लंका	१२ जाम्बी	१८ टांक्विन अने
६ कारोमांडल	१३ पालेम्बांग,	१९ जापान
७ गोलकांडा		

आ सिवाय मोलक्कानो तेमनो स्वतंत्र कबजो हतो, तथा पोर्टुगीझोनी केटलीक फॅक्टरियो, आसपासना टापुओमां हती, ते तेओए पोताने स्वाधीन करी लीधी हती ते जुदी.

१६१२. (लंकानी राजधानी) काण्डीना राजा साथे पोर्टुगीझोने लडाई थतां, राजाए डचोने पोतानी मददे बोलाव्या, पोर्टुगीझोनी तेमां हार थई. राजाए डचोने पोताने त्यां वेपार करवानी छूट आपी हती, ते उपरांत, तजनो वेपार तेमना सिवाय बीजा कोईने करवा देवो नहि, एम ठराव कर्यो हतो, तथा तेमने त्यां किल्लो बांधवानी परवानगी आपी हती, ते रूए कोठीपारमां तेमणे एक किल्लो बांध्यो. ते उपर फिरंगियोए हुमलो करीने ताराज करी नांख्यो. आवो मामलो जोईने सेनराटे कोलंबो अने गाल उपर चडाई करी, पण फिरंगियोए तेने पाछो हठावी दीधो. विमलधर्मना कुमारनुं नडतर टाळवाने सेनराटे तेने झेर दईने मारी नांख्यो. आवुं दगानुं घातकी काम करवाथी राणीने तेना उपर घणो रोष उपज्यो, अने आवा नीच माणस साथे तेणे पुनर्लग्न कर्युं तेनो पूरो पस्तावो थतां, छेवटे बळापो करती, ते शोकनी मारी मरण पामी. सेनराटने हवे कोई प्रकारनुं घरनुं नडतर रह्युं नहि.

आ वेळाए पोर्टुगीझोनी सामे तेमना टिमोरना वास उपर डचोए हुमलो कर्यो, अने ते स्वाधीन करी लीधुं, तथा त्यांना राजा साथे कोलकरार कर्यो तेमां त्यांनो घणो भाग तेमना स्वाधीनमां आवी गयो.

१६१३. पोर्टुगीझनुं एक वाहाण डचोए जे वाहाणथी पकड्युं हतुं ते डच वाहाण तेलोपेझे पकडी लीधुं. सेंटहेलीना आगळ डच एडमिरलनुं एक वाहाण, जे चार वाहाणोना काफलामांनुं हतुं ते, फिरंगियोए डुबाडी दीधुं.

१६१४. डच ईस्ट इंडिया कंपनिये ज्योर्ज स्पिलबर्गेन-(Gorge Spilbergen)ना उपरीपणा नीचे छ वाहाणो, ता. ८ मी आगस्टे, टक्सेलथी रवाने कर्यां, ते मागेलाननी सामुद्रधूनिमांथी पसार थयां, अने दक्षिणसमुद्रोमां स्पानिश नौकासैन्य हतुं तेनो पराजय करीने, सुखेथी जावाने किनारे आवी पोहोंच्यां. रस्तामां मोलक्कामां तेमनां सेटलमेंट आव्यां तेमने जोईतो सरसामान पोहोंचाडवामां आव्यो.

धी कंपनी आफ डिस्टण्ट कनट्रीझ अने मागेलाननी कंपनिये जुदी जुदी सालोमां नीचे प्रमाणे वेहेंचणी आपी:—

१६०४ मां सेंकडे १२५ टका	१६०८ मां सेंकडे १० टका
१६०५ मां ,, ५५ ,,	१६१३ मां ४½ टका
१६०७ मां ,, १० ,,	बधा थईने सेंकडे २०४½

१६०२ मां १४ वाहाणो मोकलवामां जेओ भागीदार हता तेओने नीचे प्रमाणे वेंहेंचणी मळी:—

१६०५ मां सेंकडे १५ टका	१६०९ मां सेंकडे २५ टका
१६०६ मां ,, ७५ टका	१६११ मां ,, ५० ,,
१६०७ मां ,, ४० टका	१६१२ मां ,, ३७ ,,
१६०८ मां ,, २० टका	१६१४ मां ,, ३ ,,

ए रीते बधी वेंहेंचणी सेंकडे २६५ टका लेखे परवडी.

१६०२ मां जनरल इस्ट इंडिया कंपनी स्थपाई हती तेनी मारफत उपरनी कंपनिओनो फडचो करी नांखवामां आव्यो.

आ वर्षमां सियामना राजा भणी एलचियो मोकलवामां आव्या, तेणे तेमनी साथे कोलकरार कर्या, अने पोताना देशमां पेढेडी उघाडवानी परवानगी आपी, तथा व्यापारविषयक बीजी केटलीक छूटो पण आपवामां आवी. मछलीपट्टमभणी वेपार चालतो करवाना हेतुथी, त्यां एक न्हानो काफलो मोकलवामां आव्यो. त्यां राजाए तेमना गुमास्ताने रेहेवा माटे नगरनी पासे घर बांधवानी अने एक विशाळ वखार बांधवानी परवानगी आपी.

१६१८. सुरतमां वेपार करवाने तेओए १६१६ मां मोगल पादशाहने अरज करवा उपरथी, आ सालमां तेओने फर्मान मळ्युं, तेमां एम फरमाववामां आव्युं के, दोस्तीना राहे, तेओने सर्व प्रकारनी मदद आपवामां आवशे, अने सुरतमां जकातनो जे शिरस्तो छे ते प्रमाणे जकात लेवामां आवशे. जे वेपारीने अहिं माल वेचवो हशे, अथवा खरीद करवो हशे, तेमां अडचण करवामां आवशे नहि; पादशाहने जे नजराणो करवानो हशे ते मांडवी उपर तपाशी, बंध करी, शिक्को लगावी, तेमने मोकली देवामां आवशे; कोई वलंदो मरशे तेनी इस्कामत जप्त करवामां आवशे नहि, तेनो जे कायदासर वारस हशे तेने सुप्रत करवामां आवशे; तेओमां मांहोमांहे वांधो उठशे तेनो निवेडो तेओनो जे उपरी हशे ते लावे तेमां दरमियानगीरी करवामां आवशे नहि; कोईनी मरजी उपरांत, जोरजुलमथी तेमने मुसलमान करवामां आवशे नहि; मामुल रेवाज प्रमाणे, तेमना वाहाणवटियोनो खावापीवानो माल हशे ते उपर हांसल लेवामां आवशे नहि; हरकोई सबब बतावीने तेमना उपर कोई तरेहनो गेरइनसाफ करवामां आवशे

नहि; तेमना उपर अपराध मूकीने तेमनी तपास चलाववामां आवे नहि एवी संभाळ राखवामां आवशे.

आ वेळाए बांदाना टापुमां पुलोरून अने (Rosengyn) रोझेनगाइनमां अंग्रेजोनी वखारो हती ते उपर वलंदाए हल्लो कर्यो, पण तेओनी आसपास कोट करी लेवामां आव्या हता तेना आश्रयथी अंग्रेजोए तेमने मारी काहाड्या, परंतु अंग्रेजोनां बे वाहाणो—स्वान अने डिफेन्स नामनां हतां ते डचोए झाली लीधां. आ वातनी खबर इंग्लंडमां पोहोंचतां, त्यांथी, सर थॉमस डेलना उपरीपणा नीचे एक नौकासैन्य बाण्टम आवी पोहोंच्युं. आ वेळाए वलंदा, जावानी साथे लडाईमां मच्या हता. बाण्टमना राजा साथे अंग्रेजोए कोलकरार कर्या अने १६१९ ना जान्युआरी मासनी २२ मी तारीखे जाकात्रानो किल्लो कबजे करी लीधो. अंग्रेज अने जावावाळाना कबजामां वलंदा आवी गया; तेओ आवता नोवेम्बरमासनी पेहेलां कोईनी साथे मळी जईने अंग्रेजोनी सामा थाय नहि एवा तेमणे सोगन खाधा, एटले तेमने कारोमांडलना किनारा उपर पोहोंचाडी देवामां आव्या. अंग्रेजोए जाकात्रा त्यांना राजाने सोंपी दीधुं, पण त्यां वेपार करवानी छूट राखीने पोतानी वखार चालती राखी.

१६१९. मार्चमासनी २५ मी तारीखे नौकासेनापति कोएन-(Coen)ना उपरीपणा नीचे वलंदानी दरियाई फोज जाकात्रा उपर आवी पोहोंची. अहिं १२०० लडवाइया उतार्या, तेओए जाकात्रा कबजे लईने तेना हालहवाल करी दीधा, अने डच इस्ट इंडिया कंपनीनो विजय थयो मानी, ते हकंथी, जावा बेट उपर पोतानी उपरी सत्ता बॅण्टमना राजा पासे कबुल करावी. आ प्रमाणे जावाबेटना मुख्य भाग उपर सत्ता स्थापीने कोएने

अगमचेती राखी, अंग्रेजो साथे कलह करवामां लाभ नथी एम मानी, आगस्टनी १२ मी तारीखे तेओनी साथे सलाह करी, अने जाकात्रा उज्जड करी नांख्युं, ते स्थाने बटेरिया नगरनी स्थापना करीने हिन्दना डच राज्यनी उपरी सत्तानुं तेने राजधानी नगर ठराव्युं, अने आम्बोयनाने मुख्य स्थान गणवामां आवतुं हतुं ते हवे बंध कर्युं.

१६१९. मलाकेथी फिरंगी आगस्तिन लोबानो, बे वाहाणो अने एक युद्धनौका लईने जतो हतो, तेने मार्गमां जोटुम (Joatume) आगळ एक डच वाहाण मळ्युं, तेनी साथे लडाई करी. पछी तेना जाणवामां आव्युं के अहिंथी सात लीगने छेटे बिचामां डचनी फॅक्टरी छे एटले त्यां जईने तेना उपर हल्लो कर्यो. चार माणसो मारी नांख्यां, ने त्रणने केद पकडी लीधां तेमां, एक तो त्यांनी वखारनो उपरी हतो. आखी फॅकटरी लूंटी लईने २० हजार पौंडनुं नुकसान कर्युं. ६०० पौंड पोताना सिपाइयोने ईनाम तरीके आपी दीधा. छेवटे फॅकटरीने आग लगाडीने जतो रह्यो.

पोताना देशमां डचोए पोतानुं प्रजासत्ताक राज्य स्थाप्युं हतुं, पारकी राज्यसत्तानी धूसरी नीचे तेमनी डोक आववाथी नाना-प्रकारना दुःखनो अनुभव थयो हतो, तोपण त्रास देई पर राज्य लेई लेवानी तेमनी वृत्ति तेमणे शान्त राखी नहि, अने जे राज-नीति माटे पोर्टुगीझोने धिक्कारता हता, तेओनुं अनुकरण करीने, पूर्वप्रदेशनां देशी राज्यो लेई लेवाना लोभने उत्तेजन मळे एवी वर्त्तणूक चालती राखवाने तेमणे हवे नीचेप्रमाणे व्यवस्था करी.

डचोए कौंसिल ऑफ इंडिया—'हिन्दनी राज्यसभा' स्थापी. अने तेओए कबजे करी लीधेला पूर्वप्रदेशना जे भाग हता ते,

तथा पोते ज्यां ज्यां वखारो नांखी हती, तथा नवा वास वसाव्या हता ते सर्वनुं पोतानुं एक राज्य मानी लेईने ते उपर सर्वोपरी राज्यसभा तरीके कौंसिल वहिवट चलावे एम नक्की कर्युं. आ सभा माटे एक प्रमुख अने २० सभासदो ठराव्या. जे प्रमुख ठरे तेज गवर्नर अने कॅप्टिन जनरल केहेवाय. तेना हाथमां राज्यना मुख्य फोजदारी न्यायाधिश तरीकेनो अधिकार पण रेहे. आवी सत्ता सोंपेला गवर्नरजनरल अने तेनी राज्यसभाना ताबामां, बीजा गवर्नरो अने वखारोना उपरियोने मूकवामां आव्या, तथा तेओ पोताना वहिवटना अने कामकाजना जवाबदार, तेओने छे एम ठराव्युं. तेओ बधो हिसाब अने वहिवटनी हकीकत, प्रति वर्षे कौंसिलने मोकलता रेहे एवी रीते तेमना उपर सत्ता राखवामां आवी. गवर्नर जनरलना हाथ नीचे लश्करी अने दरियाई खातां स्थाप्यां. गवर्नर जनरलनी सत्ता जेना उपर चाले नहि, पण हॉलंडना स्टेट्स जनरलना अधिकार नीचे रेहे एवी एक न्यायसभा स्थापवामां आवी. आ सभा सर्व प्रकारनुं न्यायनुं कामकाज करे, तथा तेमना देशना राज्यधोरणने कांई पण बाधकारक लागे नहि एवो वहिवट चाले छे के नहि तेनी देखरेख राखवानुं काम न्यायसभाना अधिकारनुं गणवामां आव्युं. धाराशास्त्रमां निपुण एवा आठ सभासदो अने एक प्रमुखनी आ सभा स्थापी, अने तेनी सत्ता आखा राज्य उपर राखवामां आवी. व्यापारखाता माटे एक डरेक्टर जनरल ठराववामां आव्यो, ते व्यापार संबंधी बधी देखरेख राखे, अने तेने लगती जे गोठवण करवानी होय ते करे. कवायतनुं काम शीखेला एवा छ हजार यूरोपियन तथा देशी लडायकोनुं एक लश्करीखातुं स्थापवामां आव्युं. देशियोमां घणाखरा मलयं लोक हता, अने राज्यना जुनियर सिविल सर्वण्टो मांहेथी योग्य पुरुषोने तेमना उपरी

निमवानुं धोरण राख्युं. आ प्रमाणे स्थापित करेला लश्करनो उपरी जे ठरे तेने मेजर जनरलनुं नाम आपवुं, ते मुख्यत्वे करीने बटेवियामां रेहे, अने तेना ताबामां, त्यांज जे कुशल लडायको होय ते जथाबंध रेहे. प्रत्येक वास अथवा खजानाना रक्षण माटे ज्यां जेटला घटे त्यां तेटला किल्लेदारो अने अश्वारो राखवामां आव्या. नौकासैन्य ४० वाहाणोनुं राखवामां आव्युं, ते प्रत्येकमां, १६ थी ते ३० सुधी तोपो राखवामां आवी. आवां वाहाणोमां जोईतो असबाब पूरेपूरो राखवामां आव्यो. डच राज्यनी नोकरीमां केळवायलो एवो प्रत्येक नौकाधिपति निमवामां आव्यो; आ उपरांत १० थी १२ सुधी फालतुं न्हानां वाहाणो, बटेवियामां नौकासैन्यना ताबामां राखवामां आव्यां, के ज्यारे लडाईनो प्रसंग पडे त्यारे तेनो उपयोग करवामां आवे. आ प्रमाणे नियमसर, कंपनिये पोतानो कारभार चानक राखीने चलाववा मांड्यो.

आ समये, अंग्रेजी इस्टइंडिया कंपनीना स्वाधीनमां हिन्दमां कांई प्रदेश नहतो, मात्र एक देशीराज्य मलय तरफथी मळेलो लाण्टोरनो टापु हतो. तेमां तेओए पोतानो वास वसाव्यो हतो, अने देशी राज्य तरफथी मळेली त्यांनी कांईक राज्यसत्ता तेओ भोगवता हता. आ ठेकाणे तेओए कंपनीनो एक व्यापारी एजंट राख्यो हतो, तेना हाथ नीचे कारकुनो, ओवरसियरो, अने वखारियो थईने ३० यूरोपियनो हता, तथा २५० देशी मलय हता, तेओ बेटनुं रक्षण करता हता. आम्बोयना, बांदा, पुलोरून, अने रोझेनजीना टापुओमां तेमनी वखारो हती. आ प्रत्येकमां तेमना १० एजंटो राखवामां आव्या हता. आ सिवाय कासर, अचीन, अने बाण्टममां पण न्हाना धोरणसरनी वखारो हती. आटलो असबाब अने आटली न्हानी सख्ती छत

ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीनी हती. त्यारे डचनी सत्ता पूरजोसमां, अने तरिमां नियमित स्थापित थई गई हती.

डच अने अंग्रेजो वच्चे विग्रह चाल्या करतो हतो ते संबंधीनां वर्त्तमान बंने कंपनीवाळाए पोतपोतानी सरकारने जाहेर करतां, समाधान आणवा माटे लंडनमां, बंने भणीना भांजगडिया एकठा थया, अने जुलाईमासमां समाधान थयुं; पण जे करार थया ते प्रमाणे हिन्दमां आवेला वलंदाओने परवड्युं नहि, तेथी ते कोलकरार तेमणे तोडवा मांड्या.

डचोए लाण्टोर उपर दरियाई फौज मोकलीने ते कबजे करी लीधुं, त्यांथी घणो पैसो अने मूल्यवान् वेपारीमाल लई लईने पोतानां वाहाणो भरी लीधां. अंग्रेजनी वखारोना आरतिया अने माणसोनां खानगी रेहेवानां घर सरखां पण मूक्यां नहि, तेमां पेशीने जे हाथ आव्युं ते लूंटी लीधुं. हुमलाना सपाटामांथी जे थोडा बचेला अंग्रेजो हता तेओनां कपडां उतारी लईने तेमने नागा कर्या, दोरडांवती बांध्या, अने प्रसिद्धपणे, तेमने जेरबंधना मार मारवा मांड्या, त्यार पछी, बेडियो जडीने प्रसिद्ध शेरियो वच्चे तेमने घसडवा मांड्या. आ प्रमाणे एक जंगली अने क्रूर रीते, पोतानी सरसाई बतावबानी खातर, बन्यो तेटलो त्रास वर्त्तावबामां बाकी राखी नहि. आ सुधरेला अने प्रजासत्ताक राज्यना लाभ मेळवनाराओनी पारका उपर सत्ता बेसाडवानी वरु वाघना जेवी जंगली रीति प्रकट करीने तेओ पुलोरूम उपर चडी गया. त्यां पण तेओए कमकमाट भरेली रीते उपर प्रमाणेज जुलम गुजार्यो.

मुरादे सुरत उपर हल्लो कर्यो त्यारे त्यांना किल्लाने सुरंगो पाडी उडाडी देवानी युक्ति वलंदाए तेने सूजाडी हती, अने ते

प्रमाणे करतां, किल्लानो घणो खरो भाग ताराज करी नांखवामां आव्यो त्यारे किल्लेदारो शरणे थया हता. शाहजहान आ वेळाए मरण पथारीपर हतो, अने औरंगजेबे मुरादने भोळवीने पोताना पक्षमां लीधो हतो, तेथी औरंगजेब फावी जशे अने मुराद तो गूजरातनो सुबो हतोज तेथी तेमने अतिशय लाभ थशे एवी धारणाथी सुरंग फोडवानी युक्ति तेओए मुरादने बतावी हती.

१६२२. आ वेळाए कंपनीने मळेला परवानानी मुदत थई रेहेवा आवी, एटले, हॉलंडना लोकोना मनमां आव्युं, के मात्र एकज कंपनीने वेपारनी छूट आपवामां आवे छे तेने बदले जेने वेपार करवो होय तेने ते करवा देवानी छूट मळे तो हिन्दमांथी अगणित धन हणी लेवानो पूरतो लाभ मळे. माटे तेवी छूट मळवानी माथाकूट घणी करी, पण स्टेट् जनरले विचार कर्यो के २१ वर्षनी मुदतमां कंपनिये पोतानी मूळ थापण करतां चार-गणो नफो लगभग ३० प्रयुत एटले त्रण करोड फ्लोरिन्सनो देशमां आण्यो छे, अने तेना प्रमाणमां, राज्यने पण जकातनो म्होटो लाभ मळ्यो छे, तथा कंपनिये पोतानां थाणां करीने, तथा वाहाणो आदिनी मिल्कत वधारीने घणी ईस्कामत करी दीधी छे, एवी जांमेली कंपनीने फीटावी दईने सर्वने एकसरखो वेपार करवानी छूट आपवामां आवे तो ते लाभदायक कही शकाय नहि. वळी तेणे एम पण विचार्युं होय के कंपनिये पोतानी राज्यसत्ता जमावा मांडी छे तेथी तेने हाथेज एक बीजुं राज्य स्थापवानी योजना पार पाडवा देवामां आवी छे तेमां दखल थशे, माटे ते चालु राखवा ठीक गणी, डिसेम्बरमासनी २२ मी तारीखे, कंपनीने नवो पटो करी आप्यो. अने ता. १ ली जान्युआरी १६२३ थी बीजां २१ वर्षनी मुदतनी बंधणी करी आपी.

स्पेननी साथे जे मुदती सलाह थई हती ते १६२२ ना

वर्षनी लगभगमां पूरी थवा आवी, एटले, स्टेट्स जनरले ११ वाहाणोनुं एक नौकासैन्य तैयार करी, तेमां ३०० तोपो राखीने, स्पानियर्डोने जेर करवा माटे, दक्षिणसमुद्र भणी रवाने कर्युं. कंपनिये पण आ साहसमां पोताभणीथी खर्चमां सारो भाग आप्यो. आ कृत्यथी तेमने कांई लाभ मळ्यो नहि, पण स्पानियर्डोने वीताडवानो सारो प्रसंग मळ्यो; तेओए पकडेला २१ केदियोने छोडी मूकवाना बदलामां दंडनी रकम भरवानी मागणी करी, ते काल्लाओ (Collao)ना गवर्नरे आपवाने ना कही, एटले, तेमने गर्दन मार्या. आम्बोयनाना घातकी कर्मथी तेमने लांच्छन लाग्युं हतुं, तेमां वळी, आ कूडा कृत्यनो उमेरो थयो, एटले, वगोणुं थवामां बाकी रही नहि, ते ढांकवा माटे तेमणे एक चोपानियुं छपाव्युं, तेमां एवा सबब गोठव्या के, गवर्नरे अमारा हाल हवाल कर्या, केदियोने खावा आपवा जेटलो अमारी पासे खोराक रह्यो नहतो तेथी अमे केदियोने राखी शकिये एम न हतुं, तेम छतां पण, अमे तेमने छोडी मूकिये तो तेओ अमारी निन्दा करीने अमने फजेत करे, वळी, जो दंड भर्यो होत तो अमारे तेमने मारी नांखवानी अगत्य रेहेत नहि, ते पण तेमणे आप्यो नहि एटले अमारो आमां कशो दोष नथी. !

हिन्दमां आ कंपनीनो वेपार जामतो गयो; ३४ थी ते ४१ सुधी, तेओ त्यां वाहाणो मोकलवा लाग्या, अने त्यांथी २५ थी ते ३४ सुधी संख्याबंध, प्रतिवर्षे माल भरीने हॉलंडमां आववा लाग्यां तेथी तेना वेचाणमां घणो लाभ मळतो गयो.

१६२७. कारपेनटेरियानी दक्षिण भणीनो भाग (Peter De Nuyts.) पिटर डी नूयट्से शोधी काहाड्यो, अने १६२८ मां पश्चिम भणीनो भाग खोळी काहाड्यो तेनुं नाम (De

With's Island) डी वुइटनो टापु पाडवामां आव्युं. त्यार पछी आखा विस्तीर्ण प्रदेशमां फरीवळीने, ते फळद्रूप जणातां, तेनुं न्यु हॉलंड नाम पाड्युं.

१६२८. बटेवियाना एलची तरीके पिटर न्युयट्स जापान गयो. पण एक वेपारी टोळीना एलचीनी योग्यता राजाना एलची जेवी गणाय नहि, माटे तेणे हॉलंडना राजानो एलची छुं एम त्यां जाहेर करवा उपरथी, तेने त्यां सारूं मान मळ्युं, पण त्यां केटलाक पोर्टुगीझो हता तेमणे त्यांना पादशाहने समजाव्युं के हॉलंडमां तो कोई राजा नथी, तेम छतां, खोटुं बोलनारो आ कोई ठगारो आव्यो छे. आ विषे तपास करतां पादशाहनी खातरी थई, एटले, तेनुं अपमान करीने तेने हांकी काहाडवामां आव्यो.

१६२९. जावाना राजाए भारे सेना लईने बटेवियाने घेरो घाल्यो. आगस्टनी २२ मी तारीखे तेओ किल्ला आगळ आव्या, अने एक मास सुधी, तेना उपर हुमला कर्या, पण ते पाछा हठाडवामां आव्या, एटले छेवटे, आक्टोबरनी २ जी तारीखे, तेओ घेरो उठावीने जता रह्या, पण आ काममां तेमनां घणां माणसो मार्यां गयां.

टायवानना विशाळ टापुने, यूरोपियनोए फारमोसानुं नाम आप्युं हतुं; बटेवियामां न्युयट्स पाछो आव्यो, एटले, गवर्नर-जनरले तेने फारमोसानो गवर्नर बनाव्यो; पण तेम करवामां तेणे भूल करी, तेनुं कारण आगळ जोवामां आवशे. आ स्थाने जापानी वेपारियोनां घणां वाहाणो आवजाव करतां हतां, तेथी पोताने थयेला अपमाननुं वैर लेवानो अहिं सारो लाग मळशे एम तेनी धारणामां आव्युं. बे जापानी म्होटां वाहाणो चीन भणी हंकारी जतां पाणी लेवा बंदरमां आव्यां, एटले, जापानी

रीति प्रमाणे, न्युयट्से ते उपरनी तोपो, सुकानो, अने वावटा किनारा उपर उतरावी मंगाव्या; जापानियोए जाण्युं के, हंकारवानी तैयारी थशे एटले बधां वानां पाछां मळशे, पण खंदा गवर्नरनो मनसुबो तेमने पजववानो हतो, एटले चीन भणी हंकारी जवानी मोसम खलास थतां सुधी तेमने रोकी राख्या. जापानियोए हवे चीन पोहोंचवानी आशा छोडी दीधी अने घेर पाछा वळी जई पोताना कुटुंबने मळवानी तेमने जिज्ञासा थई. जो जवा दे तो म्होमागी लांच तेने आपवाने कह्युं, पण गवर्नरे कशुं मान्युं नहि, त्यारे तेओ घणा निराश थई गया, अने मरतां सुधी पण पोतानो छूटकारो मेळवी लेवाना ठरावपर आव्या. बे वाहाणोमां थईने, ५०० जापानी हता, तेमांथी मुख्य वेपारी तथा आफिसर थईने नव आगेवान पुरुषोए नुयट्सनी हुजूरमां जई अरज करी के, चीना पासेथी रेशम खरीदवाने गये वर्षे अमे २५,००० पौंड अगाउथी नगद आप्या छे, छतां, माल लेवा जवानो पडतो मूकीने अमे पाछा वळी जवाने खुशी छिये माटे अमने जवा द्यो. परवानगी नहि आपो तोपण गमे ते करीने पण अमे जईशुं. आवी तेमनी आग्रही अरज उपर गवर्नरे जरा पण लक्ष आप्युं नहि. नव जणानी साथे बीजा २५ शूरा पुरुषो छूटां हथियार सहित हाजर हता, तथा तेमनी अरजनो शो निकाल आवे छे ते जाणवाने बाहाने १५० माणसो थोडे थोडे थईने कचेरी आगळ भेगां थई गयां हतां, आगेवानोए जोई लीधुं के, हवे गवर्नर मानतो नथी, एटले, एकाएक तेने वळगी पडीने केद करी लीधो, तेना दीकराने पण झाली लीधो, एक कौंसिलर हतो तेनो पण कबजो करी लीधो, अने घरमां बीजां माणसो हतां तेओने ठेर कर्यां. आवो मामलो जाणीने डच किल्लेदारोए मारो चलाव्यो, पण जापानियोए गवर्नरने फरज

चाडीने ते बंध कराव्यो अने तेमने एवा सपडावी दीधा के जापानी करतां तेओ नमणा हता तोपण तेमनुं कांई चाल्युं नहि. पछी तेमनी सभा भरावीने तेमनी पासेथी एक लखत करावी लीधुं, अने तेमनां बे वाहाणोमांथी तोपो, सुकानो, अने वावटा वगेरे जे उतरावी लीधुं हतुं ते पाछुं लीधुं. २५ हजार पौंडनुं तेमने नुकसान थयुं हतुं तेटलानो माल तेमनी वखारोमांथी कढ़ावी लीधो, तथा तेमनां वाहाण जापानियोनो केडो ले नहि एटलामाटे तेमनां सुकान आदि अगत्यनां साधन लईने किनारे उतरावी दीधां, अने करावी लीधेला करार प्रमाणे वर्तवानी तेमने गरज पडे एटलामाटे ५ वलंदा ओळमां लीधा. पछी तेओए उदार वृत्ति राखीने २५ हजार पौंडनी चीनाओनी पोहोंच्यो हती ते वलंदाओने आपी दीधी के तेओ पासेथी लई लीधेला मालनो तेमने बदलो मळे. आ प्रमाणे बधुं सावधानीथी करी लीधा पछी, तेओ पोतानां बे वाहाणो लईने, देश जता रह्या.

देशमां आवीने तेमणे सर्व वर्त्तमान पोताना पादशाहने जणावी दीधां, एटले, त्यां जे वलंदाओनी वखारो हती ते जप्त करी दीधी, अने तेमना मालनी खराबी थाय नहि एटलामाटे ते वेचावी दईने तेनां नाणां वलंदाओने आपी दीधां. पण आम करवानुं कारण शुं, ते तेमने जणाव्युं नहि. तेओए पोतानी आवी स्थिति थयाना संदेशा पोर्टुगीझ अने चीनाई वाहाणोवाळानी मारफते बटेवियाना गवर्नर जनरलने मोकल्या. तेणे खरी हकिकत जाणवानी खातर माल भरीने एक वाहाण जापान मोकल्युं, ते त्यां आवी पोहोंचतां तेनो माल वेचवा दीधो, तथा नवो खरीदवा दीधो पण त्यांथी कशी बातमी मळे नहि एवी चोकशी राखी, तेथी तेमणे धारेली बातमी तेमने मळी नहि.

बीजां साधनथी गवर्नर जनरलना जाणवामां बधी हकीकत

आवी, त्यारे तेणे, नुयट्सने बटेविये बोलाव्यो, पण त्रण वर्ष व्यतित थई गयां त्यांसुधी तेने कशी शिक्षा करी नहि. ज्यारे वान डीमन ते वेळाए गवर्नेर जनरल हतो, तेना जाणवामां (१६३४) आव्युं के, जापानियोनी कृपा मेळववाने हवे बीजुं कांई साधन नथी, त्यारे तेओए, नुयट्सनो इनसाफ करवाने तेने सोंपी दीधो. जेओ तेने ओळखता हता तेमने बोलावीने खात्री करी लीधी के सोंपेलो पुरुष एज तेमना उपर जुलम करनार नुयट्स छे, त्यारे धिकधिकता कोयलामां नांखी देई बाळी नांखवानी अथवा क्रासे खीलाथी जडावीने मारी नांखवानी बीक वतावी, तेनी धास्तीनो एवो त्रास तेना मनमां उत्पन्न थयो के, हवे छूटाई शकाशे नहि एम लाग्युं. प्रथम तो तेने पेहेरा साथे हरवा फरवा दीधो, पण पछवाडेथी तेने छोडी मूक्यो. आ प्रमाणे आवी वजनदार बाबतनो निकाल आप्यो तेमां कोनी उदारवृत्ति वखाणवी ते वांचनारे पोते विचारी लेतां जाणवुं जोईये, के वलंदाओने प्रथम जे छूटो मळी हती तेमां आ बनाव पछी वधारो करीने तेमने विशेष निवाज्या !

१६३५. फारमोसाना टापुमांथी वलंदाओए फिरंगियोने खशेडी नांख्या, त्यारपछी १६६१ सुधी ते टापु तेमना कबजामां रह्यो, पण चीनाओने लाग मळ्यो त्यारे तेमणे वलंदाओने त्यांथी काहाडी मूक्या.

१६३८. मे महिनामां कांडीना राजा सिंहे पोताना दरबारियो, वान डीमन पासे बटेविये मोकल्या, अने गवर्नेर जनरलने काहाव्युं, के फिरंगियो, अमारी साथेना कोलकरार तोडीने अमारा राज्यना छेक मध्यभाग सुधी हल्लो करवाने मची रह्या छे; आ लोको जेवा अमारा वेरी छे, तेवा तमारा पण छे,

माटे, तमारे अमारी ओथे आवी पोहोंचवुं. आ उपरथी बंने वच्चे मित्राचारीनी गोठवण थई.

१६३९. फेब्रुआरीमां, खुसकी लश्करनो सारो जमाव करीने ते तथा तरीनी सेना साथे वलंदा बटेवियेथी हंकारी लंकामां उतरी पड्या. बाटेकालो (Batecalo), त्रिंकोमाली, निगोम्बो (Negombo), अने (Point de Galle) गाल भूशिरना धणी थई पड्या. घणा वर्ष सुधी फिरंगियो साथे कलह चाल्या कर्यो तेमां एक बीजानी हारजीत थयां करी, पण छेवटे लंकामांथी तेओनुं समूळगुं बीज काहाडी नांखवाने वलंदा शक्तिमान थया. जाफना पट्टमनो मजबूत किल्लो एक बाकी रह्यो.

१६४०. स्पेननी साथे वलंदा तथा फिरंगियो कलहमां हता तेथी पोर्टुगालना चोथा जोआओ (Jcao) राजाए वलंदा साथे एकसंप करीने एम ठराव्युं, के जेनी पासे जे प्रदेश होय ते तेनीज पासे रेहे. ब्राझिलना रेहेवासियो स्पेननी प्रजा हती तेमना उपर वलंदाओए हुमलो करीने त्यां पोतानी सत्ता स्थापी हती. पण आ वेळाए तेओए जाण्युं, के आपणो हकदार तो पोर्टुगीझ राजा छे तेथी वलंदाओने त्यांथी हांकी काहाड्या. आ प्रमाणे ब्राझिलनो कबजो जवाथी डच वेस्ट इंडिया कंपनीनी दुर्दशा थई, तेने लीधे इस्ट इंडिया कंपनीनी वृद्धि थवा मांडी, कारण के, पोर्टुगीझोनुं ध्यान हवे ब्राझिलना प्रदेशमां लागी रेहेवाथी, पूर्वभणीना प्रदेश उपर तेओ विशेष लक्ष आपी शक्या नहि, अने तेमने ब्राझिलमांज रोकायला रेहे एवी स्थितिमां राखवाने तेमनी साथेनो कलह वलंदाओए चालतो राख्यो अने आणी तरफ हिन्दना तेमना सेटलमेन्ट उपर, एक पछी एक, हुमला करवा मांड्या, तेनी विगत "पोर्टुगीझोनो पूर्व प्रदेशसाथे व्यापार" ए प्रकरणमां जोवाथी वधारे लक्षमां उतरशे. (पृष्ठ. १९३ थी १९७.)

१६४१. हिंदिमहासागरमां पर्यटन करनाराओने मलाक्का ए एक अगत्यना नाका जेवुं थई पडेलुं होवाथी, ते उपर वलंदाओए हल्लो करीने, ४ मास अने १२ दिवस सुधी घेरो घालीने, कबजे करी लीधुं. तेमां पोर्टुगीझ गवर्नरने ८०,००० डालरनी लांच आपवानो ठराव कर्यो हतो, पण जेणे पोताना धणीने दगो देवानी हिंमत करी ते आपणी साथे पण दगो रमे एम समजीने तेने लांच आपवाने बदले मारी नांखीने तेनी साथेनो हिसाब चूकवी देवानुं वलंदाओने पांशरूं लाग्युं.

१६४४. एकवीश वर्षना पटानी कंपनीनी मुदत पूरी थई, ते दरमियान तेमना प्रथमना व्यापारना गाळामां जेटलो लाभ थयो हतो तेटलो आ गाळामां थयो नहतो, तेनुं कारण ए हतुं के तेओए पूर्वप्रदेशमां पोतानी राज्यस्थापना करी, तेमां तेमने घणुं खर्च थयुं हतुं, तथा अंग्रेजी अने फ्रेंच कंपनियोनी साथे तेमने हरीफाई करवी पडी हती. आवे समये वेस्ट इंडिया कंपनी-वाळाओए तेमना भेगा भळी जवानो लाभ लेवामाटे प्रयत्न करवा मांड्यो अने म्होटी रकम स्टेटने आपवानी इच्छा जणावी. आवा देवाळवा धंधामां पडवा करतां स्टेटने १६ लाख डालर आपीने पण नवो पटो करावी लेवाने तेमने दुरस्त लाग्युं. कंपनी भणीथी स्टेटने लडाईनी वेळाए दारू बनाववा मफत सुरोखार पूरो पाडवामां आवतो हतो, तथा अगत्यनी वेळाए पैसानी पण धीरधार करवामां आवती हती, ए बधां कारणो रजु करवामां आव्यां, छतां पण, एकलहथ्थो वेपार करवानो नवो पटो तेमने मळी शकवामां वांधो काहाडवामां आवतां, छेवटे प्रजासत्ताक राज्यने १६ लाख डालर धीरवानी सरते १६४५ वर्षना प्रारंभथी बीजा २१ वर्षने माटे नवो चार्टर करी आपवामां आव्यो.

१६१४ थी ते १६४३ मुं वर्ष अंदर गणतां, ३० वर्षमां हिन्दथी हॉलांडमां प्रति वर्षे केटलां वाहाणोमां केटली आयात थई तेनुं पत्रक नीचे प्रमाणे छेः—

साल.	वाहाण.	मालनी किंमत (फ्लोरिन.)
१६१४...	२....	४,३३,५२६
१६१५....	५....	५,११,६७२
१६१६....	५....	५,६६,०६४
१६१७....	४....	५,७३,००७
१६१८....	८....	१३,०५,५४४
१६१९....	५....	१०,७४,०४७
१६२०....	६....	९,१३,१३७
१६२१....	६....	१०,७४,०८०
१६२२....	८....	१७,७६,७९२
१६२३....	८....	१३,०१,९०९
१६२४....	६....	८,३२,८३५
१६२५....	४....	९,८३,४६१
१६२६....	१०....	१९,२६,०१९
१६२७....	७....	१७,४८,०९९
१६२८....	७....	२०,५०,३६७
१६२९....	७....	११,३२,२६३
१६३०....	९....	२५,४१,२१५
१६३१....	७....	१५,०६,६६९
१६३२....	७....	२०,९९,७७२
१६३३....	७....	१८,६१,४०९
१६३४...	७....	१९,४७,२७०

१६३५...	६....	२०,५०,०३६
१६३६....	८....	१८,९५,३४९
१६३७....	८....	२६,७३,२०१
१६३८....	७....	१६,७०,०७१
१६३९...	८....	३०,७९,४१३
१६४०...	१०....	२८,४२,४०५
१६४१...	१०...	२९,०६,११६
१६४२....	९....	३४,८५,१९१
१६४३....	१०....	३२,२७,८८२

सन १६१० थी १६४३ सुधी डच इस्ट इंडिया कंपनिये माल अने रोकड (बेंक नोटोमां) केटली वेहेंचणी आपी तेनुं पत्रक:—

१६१० मां सेंकडे { ७५ टका लेखेनी वेहेंचणीनी रकमनी किंमतनी जावंत्री.
" { ५० टका, मरीमां.
{ ७½ टका, बेंकनां नाणांमां.
{ ३० टका, जायफळमां.

१६२½ एकंदर टका.

१६२० मां सेंकडे ३७½ टका, बेंकनां नाणांमां.

१६२३ मां सेंकडे २५ टका, लविंगमां.

१६२५ मां सेंकडे २० टका, बेंकनां नाणांमां.

१६२७ मां सेंकडे १२½ टका, बेंकनां नाणांमां.

१६२९ मां सेंकडे २५ टका, बेंकनां नाणांमां.

१६३१ मां सेंकडे १७½ टका, बेंकनां नाणांमां.

१६३३ मां सेंकडे ३२½ टका, बेंकनां नाणांमां.

१६३५ मां सेंकडे { २५ टका, लविंगमां.
२० टका, बेंकनां नाणांमां.

४५

१६३६ मां सेंकडे ३७½ टका, बेंकनां नाणांमां.

१६३७ मां सेंकडे ४० टका, बेंकनां नाणांमां.

१६३८ मां सेंकडे ३५ टका, बेंकनां नाणांमां.

१६४० मां सेंकडे ४० { १५ टका, लविंगमां.
२५ टका, बेंकनां नाणांमां.

४० टका.

१६४१ मां सेंकडे ४० टका, लविंगमां.

१६४२ मां सेंकडे ५० टका, बेंकनां नाणांमां.

१६४३ मां सेंकडे १५ टका, लविंगमां.

१६४८. स्पेनना बीजा फिलिपना वाराथी वलंदा साथे स्पेनने कलह चालतो हतो, तेथी कंटाळीने, पांचमा फिलिप राजाए हवे तेमनुं प्रजासत्ताक राज्य स्थपायुं हतुं तेना उपर पोतानी सत्ता स्थापी पाछुं वश करी लेवानी धारणा छोडी दीधी, अने तेने एक स्वतंत्र राज्य गणीने, त्यांनुं राज्य चलावनार जे स्टेटस् जनरल केहेवाता हता तेमनी साथे सतत सलाह राखवानो ठराव कर्यो. आ विषेनो करार जान्युआरीनी ३० मी तारीखे थयो तेनी रूए अमेरिका, आफ्रिका, अने पूर्वभणीना प्रदेशमां स्पानिअर्डे अने वलंदाओनो जेनो जे प्रदेश होय ते तेणे राखवो, अने स्पानियर्डोनो पूर्वना प्रदेशमां जे कबजो होय ते उपरांत आघेना प्रदेशमां समुद्र गमन करवुं नहि—मतलब के केप ऑफ गुड होपने रस्ते स्पानियर्डो हिन्द भणी हंकारी जाय नहि, पण अमेरिकानी छेक दक्षिण भणीथी तेमना फिलिपाइन बेट सुधी जाय,

ते उपरांत आगळ पगलुं भरे नहि, एवी गोठवण वलंदाओए राखी; तेमज, पूर्वना प्रदेशमां कास्टिलियनो–(स्पानियर्डो)नो कबजो होय त्यां, लोकनट्रीवासियो, जे वलंदा केहेवाय छे तेओ प्रवेश करे नहि. आ प्रमाणे करार करीने वलंदाओए पोतानो एक शत्रु ओछो कर्यो.

१६५०. केप ऑफ गुडहोपनुं स्थान, जे अगत्यनुं थई पड्युं हतुं त्यां पोतानुं सेटलमेंट स्थापवानो वलंदाओए प्रारंभ कर्यो.

कंपनीना एक वाहाणनो कॅप्टिन, नामे वान रीबीक करीने हतो, तेणे आ स्थान बराबर तपाशी जोईने, घणुं खपनुं गणी, त्यां वास वसावानी गोठवण डरेक्टरो आगळ रजु करी. लांबा समय उपर फिरंगी, अंग्रेज अने वलंदाओए अहिं वास वसावानी धारणा करेली पण तेम बन्युं न हतुं, तेथी आ वेळाए सारो लाग छे एम समजी, नवा वासनी स्थापना करवा माटे रीबीकने त्यांनो गवर्नर ठराव्यो; तेणे त्यां जईने देशियो पासेथी केटलीक भोंय वेचाती लीधी, अने त्यां शहर वसाव्युं, तथा किल्लो बांध्यो, तेमज त्यां जे जे सुधारा करवा योग्य लाग्या ते कर्या, अने तेने लगतो सरसामान यूरोपथी त्यां लई गया. वीश वर्षनी मुदतमां तो आ खाते तेमने बे करोड फ्लोरिननुं खर्च थयुं. पोताना वास वधे एवी कंपनीने उलट हती, तेथी आवुं म्होटुं खर्च करवाने तेओए आनाकानी करी न हती. तेमनां वाहाणोने जतां आवतां, पाणी, खोराक, लाकडां, मेवो अने जे जे जोईतो सामान अहिंथी मळवानी सारी सोई थई, तथा वाहाणवटियोनुं आरोग्य पण सुधरी जवानुं स्थान थई पड्युं. तेमज, तेमने त्यांनुं वहिवट करवानुं खर्च नीकळी आवे, तथा बचाव करवाने जे खर्च थाय ते त्यांना देशनी उपजमांथी नीभी शकवा लाग्युं.

१६५४. अंग्रेजो साथे अथडाअथडी थती हती, तथा बंने प्रजासत्ताक राज्यो वच्चे १६५२ मां जे कलह मच्यो हतो तेनो निवेडो १६५४ ना एप्रिल मासनी ५ मी तारीखे वेस्टमिनिस्टरनी सलाह थई* तेथी आवी गयो हतो. जे विषेनी हकिकत अंग्रेजोना प्रकरणमां लखाई गई छे, तेथी जणाशे के, वलंदाओने अंग्रेज इस्ट इंडिया कंपनीने ८५,००० पौंड भरी आपवा पड्या, तथा आम्बोयनामां महा कोप मचाव्यो हतो तेमां मारया गयेलाना कुटुंबने बदलो आपवाने बीजा ३,६१५ पौंड वधारे आपवा पड्या.

१६५५. कंपनिये चीननी साथे व्यापार चलाववाने प्रयत्न कर्यो हतो, पण तेमां ते फावी न हती. त्यांना नवा तातार राजाए आ वेळाए पोतानुं कंतान बंदर सर्व कोईने माटे व्यापार करवाने खुल्लुं मूक्युं हतुं, एटले बोयर (Boyer) अने केसेल (Keysel) ने तेना दरबारमां एलची ठरावीने राजानी पासे मोकल्या. तेओ खरीतो तथा नजराणो लईने बटेवियेथी रवाने थया ते कंतानमां थोडा मास थोभीने तेना राजधानी नगर पेकिनमां गया.

१६५६ ना आक्टोबर मासनी २ जी तारीखे राजाए तेमनी मानथी मुलाकात लीधी. तेओए नजरानो कर्यो, तेना बदलामां राजाए तेमने पोशाक आप्यो. आठ वर्षे एक वार तेओ वाहाणो लईने कंतानमां आवे, पण १०० करतां वधारे माणस लावे नहि एवी बंधी करीने, तेमने वेपार करवानी तेटली छूट आपी, पण विशेष संबंध थवा दीधो नहि, आटलामां तो तेमने लगभग १० हजार पौंडनुं खर्च थई चूक्युं. केहे छे के, पेकिनमां रोमनकाथोलिक पंथना क्रिश्चियन पादरियो हता, तेओए, प्रोटेस्टंट धर्मवाळाने फाववा नहि देवाने माटे खटपट करी हती. छेवटे

* जुवो, ग्रेटब्रिटननो हिंदसाथे संबंध पृष्ठ. १०७, १०८, १०९.

तेओ चीननी बाबतमां निराश थया, अने चीना वेपारियो तो उलटा, रेशम, चाहा, कस्तुरी, चीनाई वासण वगेरे माल लईने, बटेवियामां जई पोहोंची, तेमने वेचवा लाग्या, अने तेना बद्लामां, पोताना बरनो यूरोपियन अने हिन्दनो माल तेमनी पासेथी खरीदीने खाटवा लाग्या. आवो मामलो थई जवाथी तेओ हवे चीन जईने वेपार करवानी खटपटमां पडी शक्या नहि.

१६५६. सन १६५२ थी ते १६५६ सुधी पोर्टुगीझोने डच अने लंकाना सिंह राजा साथे घणी लडाइयो थई हती, तेमां फिरंगियो फाव्या हता, पण बटेवियेथी वधारे सेना आवी पोहोंचतां, वलंदानी जीत थई, अने तेओए १६५६ ना मे मासनी १२ मी तारीखे कोलंबो कबजे करी लीधुं. राजाए ते पोताने, स्वाधीन करी लेवा प्रयत्न कर्यो, पण तेने जवाब देवामां आव्यो, के अमने लडाईमां जे खर्च थयुं छे, ते पाछुं मळता सुधी, अमे ए शहर सानमां गणीने तेनो भोगवटो करीशुं.

ता. १६ मी डिसेम्बरे मेजर वॅनडर लाईन (Major Vander Laen) लंकामांथी पाछो बटेविये आव्यो. त्यांनी बधी हकिकत, अने स्थिति समजाय एवा तेनी पासे लंकाना गवर्नरना कागळो मोकलवामां आव्या हता, पण ते वांचीने तुरतमां कांई आगळ पगलुं भरवामां आव्युं नहि.

१६५७. जुलाईनी पेहेली तारीखे, हॉलंडथी वॅन गोईन्स[१]

---

१ एनो बाप प्रथम स्टेट्स जनरलनो लश्करी नोकर हतो, त्यारपछी, कंपनीनो नोकर थईने १६२९ मां हिन्द आव्यो त्यारे तेनो आ दीकरो तेनी साथे आव्यो हतो, ते वेळाए तेनुं वय १० वर्षनुं हतुं. बे वर्ष पछी तेनां माबाप मरी गयां, एटले कारोमांडळ कांठाना गवर्नरे तेने पोतानी पासे राख्यो. व्यापार खातामां आसिस्टंट तरीके केळवाया पछी, तेनी होंशियारी बधती गई तेम तेम तेने १६४८ थी १६५४ सुधी, देशी राज्य मां डच एलची तरीके मोक-

(The right worshipful Rigklof Van Goens) डच हिंदुनी कौंसिलनो (एकस्ट्रा आर्डिनरी) अधिकोत्तर सभासद् निमाईने आव्यो, एटले पोर्टुगीझोने कायर करीने हिंदमांथी तेमनी व्यापारी अने राज्यकीय सत्ता तोडी पाडवानुं काम तेना शिरउपर नांखवामां आव्युं. एनी सरदारी नीचे, सेप्टेम्बरमासनी ६ ठ्ठी तारीखे, बटेवियेथी नौकासैन्य रवाने थयुं.

१६५८. जान्युआरीनी १० मी तारीखे, ९ म्होटां वाहाण, अने २ एकशढवाळां झाज (Sloops) तथा ८ म्होटी धोनियोमां दारूगोळा इत्यादि लश्करी सामग्री भरीने ते कोलम्बे आवी पोहोंच्यो. अहिं १५,०० सैनिको भेगा थयो. ता. १ ली फेब्रुआरिये नौकासैन्य टुटिकोरिन उपर चडी गयुं, अने ते स्वाधीन करी लीधुं. ता. २० मिये मानार पोहोंची गयुं, अने ता. २२ मिये १८१ माणसो सहित ते कबजे करी लीधुं.

लवामां आवतो हतो. १६४९ मां ते बटेवियानी हायकोर्टनो न्यायाधिश निमायो. हिन्दना पश्चिम किनारा उपर अने लंकामां डचोए चडाइयो करवा मांडी तेना लश्करनो एने १६५३ मां कमाण्डर ठराव्यो. १६५४ मां एणे केटलांक पोर्टुगीझ वाहाणो झाली लीधां, अने केटलांकनो नाश करी नांख्यो. पोतानी १२ वर्षनी उंमरथी पलोटायलो आ शख्स, आ सालमां आवी उंची पायरिये चडी गयो. लंकामां सरदारी भोगव्या पछी, बे वर्षनी रजा लईने ते हॉलंड गयो हतो, त्यांथी आवा म्होटा अधिकार उपर नीमाईने ते हिन्दमां पाछो आव्यो ते वेळाए राज्यसभाए एने कारोमाण्डल, लंका, अने मलाका, तथा सुरत, बंगाळा, अने विंगोरलानी अधिकारीमंडळी उपरनी लश्करी सत्ता उपर अधिकार भोगवनारो हाय कमिशनर ठराव्यो हतो; तेमज, नौकासैन्यनो अॅडमिरल पण एनेज निम्यो हतो, मतलब के अंग्रेजी ईस्ट इंडिया कंपनीनो क्लाइव छोकरो प्रसंग मळतां जेम पराक्रमी निवड्यो, तेम आ गोईन्स छोकरो डच ईस्ट ईंडिया कंपनीनो वीरपुरुष निवड्यो.

१ बटेवियानी रोजनिशि १६५६–७ नी सालनी पृ. ४३.

२ मेजर व्हान डर मेडननो सन १६६० मां करेलो रिपोर्ट.

अहिंथी गोईन्स जाफनापट्टम उपर ता. १ ली मार्चे चडी गयो. एक न्हाना बेट उपर केईस (Cais) नो किल्लो हतो ते ता. २७ मी एप्रिले लई लीधो.

जाफनापट्टमने घेरो घालीने ते लीधुं, तेमां १,६०० माणसो सामावाळानां नाश पाम्यां. गोवानी आसपास डच नौकासैन्य तेने चोकी करतुं रोकी रह्युं हतुं तेथी त्यांथी, कांई मदद आवी शकी नहि.

ता. १ ली आगस्टे नेगापट्टम लई लीधुं. पछी गोईन्स कारोमाण्डलना कांठा उपर, डच लोकोनुं मुख्य स्थान पुलीकट हतुं, त्यां पोहोंची गयो. त्यांथी जाफनापट्टम अने मानारने रस्ते. ता. ३ जी नोवेम्बरे कोलंबे गयो. त्यां सर्व प्रकारनी समाधानी तेना जोवामां आवी, एटले, मलबारकांठे रवाने थयो, अने पोर्टुगीझोनो क्विलोन (Quilon) नामनो जबरो किल्लो हतो ते २९ मी डिसेम्बरे स्वाधीन करी लीधो. त्यांथी कानानोर गयो. त्यां एने हुकम मळ्यो, के तमारी पासेथी ५०० माणसो बटेविये मोकलो अने हवे वधारे कांई उपाडो करशो नहि. हुकमनो अमल करीने ते लंका पाछो गयो, ते पेहेलां क्विलोनना रक्षण अर्थे किल्लेदारो मूकीने तेणे पाकी गोठवण करी.

१८५९. त्रण हजार पोर्टुगीझो तथा संख्याबंध नेरोए क्विलोन उपर चडाई करी एटले लंकानो डच गवर्नर वान डर मेडन (Van der Maeyden) त्यां पोहोंची गयो, अने एप्रिलनी १४ मी तारीखे त्यांना किल्लेदारोने खशेडी लीधा. आवो मामलो जोईने ता. २७ मी जुने बटेवियानी कौंसिले ठराव कर्यो, के पोर्टुगीझोने जेर करवा माटे एक सारी नौकासेना तैयार करवी.

१ बटेवियानी १६५९ नी रोजनिशिना पुस्तकने पृ. ४३.

अने गोवेथी तेओ मदद मोकली शके नहि, तेमज पोर्टुगाल लखाण करीने कशा प्रकारनी घालमेल करी शके नहि, एटला माटे गोवा आगळ नौकासैन्यनी चोकी राखवी.[1]

१६६०. तारीख २५ मी जान्युआरिये गोईन्स, क्लिोन अने कोचीन माटे हवणां कांईपण नहि करतां, नौकासेना लईने, मलबार भणी रवाने थयो, तेना मनमां हवे सेंट थोमे उपर धसारो करवानी धारणा थई.

१६६०. सेलीबीस (Celebes) टापुना दक्षिण छेडा उपर माकासार (Macasar) नामना म्होटा शहरी बंदरमां, मालनां भरेलां वाहाणोनो एक काफलो पडेलो हतो, तेमांना एक वाहाणमां पोर्टुगीझ पादरीनी घणी मता भरेली हती. पेकीनमां चीनना पादशाहने भंभेरनार आ पादरी हतो एवो शक आणीने, तेना प्रति वैर वाळवा माटे, वलंदाओए ३० वाहाणोनी नौकासेना मोकलीने ७ मी जुने हुमलो कर्यो. त्यांना राजाए फिरंगियोने मदद करी, छतां पण, वलंदाओए तेमनां पांच वाहाणो बाळी नांख्यां, अने मात्र एकज वाहाण तेमणे पकडी लीधुं, तेमां एटलो बधो किंमती माल हतो के, आ सवारीनी सफरनुं खर्च, अने चीनमां एलची मोकल्या हता तेनुं बधुं खर्च चूकते हिसाबे पती गयुं. माकासारना राजा पासेथी जोम्पानडमनो किल्लो लई लीधो, अने पोर्टुगीझोने काहाडी मूकीने तेनी हदमां पेसवा दे नहि एवी तेना उपर फरज पाडी, तेमज, पोतासिवाय बीजा कोई यूरोपियनने पोतानी हदमां आववा के वसवा दे नहि एवी बंधणी करी

१. बटेवियानी रोजनिशि सन १६५९ पृ. १२८.

२. १६६० नी रोजनिशि मळी आवी नथी पण ता. २६ मी जान्युआरी सन १६६१ नी निखनोंधमां आ हकीकत दर्शावी छे.

लीधी. आवो ठराव करावी लेवा माटे, राजाना एलचियोने, बटेवियाना गवर्नर जनरल पासे मोकली देवामां आव्या हता, त्यां तेमणे माकासारना किनारा उपरनो म्होटो जमीननो भाग वलंदाओने आपी देवानुं पण कबुल कर्युं हतुं.

फारमोसा, चीनना किनारानी पासे हतुं, छतां, ते त्यांना पादशाहना ताबामां न हतुं, अने वलंदाओनो नवो वास त्यां जाम्यो हतो, तेवामांज चीनना तातार राजाथी कंटाळेला २० थी ते ३० हजार सुधी चीनाओ त्यां आवीने वश्या, अने तेओ पोताना जातिला साथे वेपार चलावता रह्या, तेथी वलंदाओने घणो लाभ थयो. सात वर्षनी उंमर उपरनो चीनो थयो के तेनी पासेथी दरमासे अर्धो गिल्डर माथावेरो लेवानो ठराव्यो तेथी तेमनी सरकारनी उपजमां वधारो थयो.

जापानथी पण फारमोसा घणुं आघे नहतुं. नुयस्टनी अघटित वर्त्तणूक पछी, तेमनी साथेनो वेपार पाछो जाम्यो हतो, अने ते लाभदायक थई पड्यो हतो. वलंदाओ, डाह्यापणना रस्ताने जरा दूर मूकीने, लोभने मार्गे चढी गया हता, तेनुं दृष्टांत, तेमनी फारमोसानी चालचलगतथी, तेमणे प्रत्यक्ष बतावी आप्युं छे.

चीनना एक दरियाई प्रान्त, (Tche-chiang) चिचियांगनो गवर्नर कोक्सिंगा (Coxinga) करीने हतो, तेने तातार पादशाहनो भय लागवाथी, जो ते हल्लो करे तो पोताना लडायक माणसोने लईने टिवान अथवा फारमोसामां रेहेवा जवानी तेणे परवानगी मागी, तेना जवाबमां, मात्र कोक्सिंगा एकलो, पोताना माणसोने मूकी दईने आवे तो आववा देवो एवुं वरबर्ग गयेला एलचियोने टिवानना डच गवर्नरे उत्तर आप्युं, तेथी पोताना बाहादुर लडायकोने मूकीने एकलां जवानुं तेने ठीक लाग्युं नहि.

अहिं फारमोसामां वलंदाओए आकरी वर्त्तणूक चलावेली होवाथी, १६५३ मां, टिवानना चीना रेहेवासियोए दंगो उठाववानी योजना करी हती, पण ते वात जणाई आववाथी, त्यांना असली चीना रेहेवासियोनी मदद डचोने मळतां, तेओ फावी शक्या नहता. तेम, डचोए पक्षपातविनानो न्याय करवो, चीनाओ प्रति सारी लागणी बतावची, ने तेओ राजी रेहे एम वर्त्तवुं, एवी राजनीति चलावी नहि. तेमनो किल्लो पण भागी टूटी स्थिति भोगवतो हतो, ते सुधारी लेवा उपर पण तेमनुं लक्ष गयुं नहतुं. आवो प्रसंग बनी आवतां, कोक्सिंगाए त्यांना चीना रेहेवासियोने तेना पक्षमां लई लेवानी पेरवी करी; वळी तेओ जो तेना कह्या प्रमाणे तेनी साथे एकसंपीमां उतरे नहि, तो चीनमां तेमनी जे मालमता हती ते बधी जप्त करी देवामां आवशे एटलुंज नहि, पण तेमने गर्दन देवामां आवशे, एवी तेमने धास्ती बतावामां आवतां, कोक्सिंगो पोताना इरादामां फावी गयो. फारमोसाना अर्धोअर्ध चीना तेना ताबामां रेहेवाने तैयार थई गया. डचनुं एक पण वाहाण टिवान हंकारी जाय नहि, एवो डचो उपर जापतो राखीने, तेणे लडाई उठावी. आणी तरफ, चीनमां पण तातारनी सत्ता तेनापर चाले नहि, एवी गोठवण करवामां ते फावी गयो. तेनो परिणाम ए आव्यो के, पादशाहे तेनी साथे समाधान करी दीधुं, अने तेने त्रण प्रान्तनी सुबागीरी आपी, ते साथे एक हसवा जेवी एवी शरत करी, के तेना ताबाना चीनाओए पोताना लांबा वाळ कपावी नांखीने टुंका राखवा. चीनाओने आ वात घणीज अणगमती थई पडी. टिवान-फारमोसाना चीनाओनो वेपार दोढेड वर्षथी चीन साथे बंध पडी गयो हतो, अने आम एकला पडवाथी कंटाळी गया हता, तेथी डच गवर्नरने अरज करी के

अमारे खर्चे तमे कोक्सिगाना भणी एलची मोकलो, अमारे तेने जे नजराणो आपवो पडशे ते अमे आपीशुं.

वेपार चालतो थवानी लालचे, गवर्नरे एक चीना वेपारीने पोतानो एलची ठरावीने कोक्सिगा पासे मोकल्यो, पण वरवर्गे तरफथी, तेणे पोताना एलची मोकल्या छतां, तेने नकार करवामां आव्यो हतो, ते वात मनमां राखीने, तेणे तेनी पत करी नहि. गवर्नरे बीजी वार प्रयत्न कर्यो त्यारे बे वर्षथी बंध पडेलो वेपार पाछो चालु राखवानी तेणे परवानगी आपी.

१६६१ कोक्सिगाने हवे फारमोसा उपर चडाई करवानुं मन थयुं. तेणे छसो वाहाणोनी नौकासेना तैयार करी, तेमां तोपो वगेरे लडायक सामग्री जोइये तेटली भरीने, मार्च मासमां चडी आव्यो; ते पेहेलां वरवर्गने खबर पडवाथी मदद मोकलवा बटेविये लखवामां आव्युं हतुं, पण त्यांथी मदद आवी पोहोंचतां पेहेलां तो कोक्सिगाए आसपासना किल्ला, शहर अने तेनी समीपनो मुल्क पोताने स्वाधीन करी लीधो. फोर्ट झीलांडनो किल्लो आखा बेटमां घणो मजबूत गणातो हतो, ते सोंपी देवानी मागणी करवा माटे, पोते केद करी लीधेला माणसोनी एक टोळी त्यांना गवर्नर पासे मोकलीने केहेवराव्युं के, जो तमे अमारा केहेवा प्रमाणे वर्त्तशो तो तमने आ बेटमां रेहेवा देवामां आवशे, अने तमारी मालमतागतुं रक्षण करवामां आवशे, पण जो उलटा चालशो तो तमने रेहेवा देवाने एक तसु पण जग्या आपवामां आवशे नहि.

झीलांड किल्लानो गवर्नर कोजेट हतो तेणे छेवटनी घडी सुधी टकाव राखवानो निश्चय कर्यो; दरियाभणीथी, तेमज जमीनभणीथी, म्होटा प्रयत्न साथे घेरो घालवामां आव्यो, तेवामां बटेवियेथी मदद माटे वाहाणो आवी पोहोंचतां जोवामां आव्यां.

नौकासेनापति कावेने पोतानाथी बन्युं तेटलुं डच सेटलमेण्टनो बचाव करवाने कर्युं, वाहाणो उपरथी एक टुकडी जमीन उपर उतारी, ते घणा शूरवीरपणाथी लडवाने मंडी पडी, पण शत्रुनी विशेष संख्याना आगळ तेमनुं कांई चाल्युं नहि, तेथी पाछा हठवानी अगत्य पडी, तेमां ४०० माणसो मार्यां गयां. नौकासेनापति बंदरे पोहोंची जवाना प्रयत्नमां फाव्यो नहि, तेनुं एक वाहाण कांठे चडी गयुं, तेना उपरनां ४०० माणसोने चीनाओए कतल करी नांख्यां, अने एक बीजुं, तोपने गोळे उराडी दीधुं; आ प्रमाणे ते फाव्यो नहि, एटले तेना वाहाणमां २०० स्त्रियो अने छोकरांने लईने ते बटेविया भणी हंकारी गयो.

कोजेट गवर्नरना बचावमाटे बटेवियाना गवर्नर जनरले ४ वाहाणो तुरतज मोकल्यां. पण तेनाथी बन्युं तेटलुं करतां पण कांई वळ्युं नहि, एटले ते १६६१ जुलाईनी ५ मी तारीखे शरण थयो. कोक्सिगाए, बचेला किल्लेदारोने डच वाहाणो उपर चडी जवानी परवानगी आपी.

डच कंपनीने आ म्होटामां म्होटो धक्को लाग्यो. फारमोसामां रहीने तेओ स्पानियर्डे, पोर्टुगीझ, अने चीनाई वेपारना उपर अंकुश राखी शकता हता ते पोतानुं सेटलमेण्ट समूळगुं गुमावी बेठा. जापान भणी जतां आवतां वाहाणोनुं विश्राम स्थान, अने घणी रीतिए उपयोगमां आवतुं ठेकाणुं तेमना हाथमांथी गयुं.

कोक्सिगो, आ प्रमाणे फारमोसानो धणी थई पड्यो, तेटलाथी एने संतोष वळ्यो नहि, पण चीनमां, ते जे प्रांतोनो सुबेदार हतो, ते प्रांतो बथावी पाडी, एक स्वतंत्र राजा थई पडवाना लोभमां लोभायो, ते जांणीने, तातारपादशाहने क्रोध चड्यो,

अने तेणे डच लोको साथे संप कर्यो. तेमणे १७ वाहाणोनो काफलो चीनना लश्कर साथे संपीने चीनमां लडवा माटे मोकल्यो. बे लडाईयो थई, तेमां कोक्सिंगो बीजी लडाईमां हारी गयो.

चीनना किनारा उपरथी २६० वाहाणोमां कोक्सिंगानी रैयत अने तेने लगता वळगता लोको रवाने थई गया, ते क्यां गया ते वलंदाओना जाणवामां आव्युं नहि.

डच लोकोए आ जीत मेळवी, तेथी हवे, फारमोसा पाछुं तेमना कबजामां आवशे एम तेमणे मान्युं, तेथी मेळवेली जीतनी व्यवस्था करवानुं काम तातार पादशाहने स्वाधीन राखीने तेओ फारमोसे गया. पण त्यां कोक्सिंगानो काको साविया, तेमने हांकी काहाडवाने तैयार हतो, तेमज, त्यार पछी, कोक्सिंगानो दीकरो (Tching-king-may) चिंगकिंगमे करीने हतो, तेणे तेमने कोई प्रकारे फाववा दीधा नहि, एटले, पाछा बटेविये जता रह्या. कोक्सिंगानो दीकरो गुजर्या पछी, तेनो पौत्र (Tching-ke-san) चिंगकेसान बाळक हतो, तेवामां कोइये कांई फारमोसा माटे कर्युं नहि, पण ते छोकरो योग्य उंमरे आव्यो एटले तेणे, पोताना पूर्वजोने नहि छाजतुं एवुं कृत्य ए कर्युं के तेमणे मेळवेलुं बधुं राज्य तेणे चीनना पादशाहने स्वाधीन करी दीधुं; अने निर्वाहने माटे बांधी आपेली रकम उपर ते पोतानो गुजारो करवा लाग्यो. फारमोसा चीनना पादशाहने मळतां, तेणे त्यां बलिष्ट सेना मोकलीने तेनो बराबर कबजो राख्यो, त्यारथी, वलंदा के कोई बीजा लोकोए ते लेई लेवानो प्रयत्न कर्यो नथी.

फारमोसानी भांजगडमां वलंदा रोकाया हता खरा, पण

तेओ पोर्टुगीझो के हिंदमां तेओना जे सामावाळा हता तेओने जेर करवाने चूक्या नहता.

१६६१. आ सालना प्रारंभमां, ६ वाहाणो अने १,२०० माणसो लंकामांथी आपीने त्यांना गवर्नर वान डर मेडनने मोकलवामां आव्यो. मलबारना किनारा उपर पांच वाहाणो अने एक स्लूपनो काफलो पोर्टुगीझोनी पजवणी करवा माटे आंटा मारथा करतो हतो तेमना भेगा थवानो योग मेडने साधवानो हतो. ता. १० मी फेब्रुआरिये ते अयाकोटे आवी पोहोंच्यो अने कालिकोटना झामोरिनना पाटवी कुमारने तथा क्रांगानोरना राजाने पाल्लिपोर्ट (Palliport) आगळ मळ्यो, तथा त्यार पछी झामोरिनने पण मळ्यो अने मसलहत करी के, पोर्टुगीझोना क्रांगानोर अने पाल्लिपोर्टना किल्ला उपर हुमला करवा, अने तेमां जो फावी जवाय तो, त्यांथी जे लूट मळे ते वेहेंची लेवी; क्रिश्चियन केदियो पकडाय ते वलंदाए राखवा, पोर्टुगीझ पादरियोने हांकी काहाडवा, किल्ला तोडी पाडवा, खर्च थाय ते सरखे हिस्से मजरे आपवुं, तेमज त्यांनी वसुलात अने बीजा जे जे कर होय ते उघरावीने वेहेंची लेवा, न्यायखातानुं काम वलंदाओए करवुं; मरीना पाकमांथी $\frac{2}{3}$ भाग वलंदाओने निमेला भावे लेवा देवा अने $\frac{1}{3}$ भाग रहे ते राजाओ के तेमना वेपारियो, पोताना व्यापारने अर्थे राखे.

पाल्लिपोर्टनो किल्लो कोचीनथी १५ माईल छेटे छे. ते पेरियार (Periyar) नदीनी डाबी बाजुए छे, अने जमणी बाजुए क्रांगानोर आवेलुं छे. अने अहियां थईने कोचीन जवानो मार्ग छे. ता. १५ मी फेब्रुआरिये मेडने पोतानी नौकासेना किनारे उतारी, एटलामांज, नेर लोको साथे थोडीक झपमझपा थई तेमां तेनां थोडांक माणसो मार्यां गयां. ता. १६ मिये ते किनाराने

रस्ते "महान कोट" केहेवाता पाल्लिपोर्टना किल्लानी भणी चाल्यो. आ ठेकाणे पोर्टुगीझोना १०० थी १५० सुधी यूरोपियनो अने २०० नेर सिपाईयो हता. किल्लो उराडी देवामाटे एक मोर्टर जातिनी तोप अने बीजी बे बार रतली तोपो वलंदाओए हाजर राखी हती. कोचीननी बाजुएथी कदापि सामावाळानो हल्लो थाय तो ते अटकाववाने दक्षिणदिशा भणी खाई खोदावी हती, आ प्रमाणे तैयारियो थाय छे एटलामांज पाछली खाडीमां थईने पोर्टुगीझो नाशी गया. पछीथी ३०० थी ५०० सुधी पोर्टुगीझो अने ४,००० थी ५,००० सुधी नेर सैनिकोए स्थळमार्गेथी अने पाछली खाडीमांथी आवी पोहोंचवानी साधना करी, एटलामां तो वलंदाओए किल्लानो कबजो करी लीधो एटले कशुं चाल्युं नहि. थोडा दिवस पछी झामोरिनने पाल्लिपोर्ट सोंपीने मेडन कोलंबे रवाने थवाने ५ मी मार्चे उपड्यो, ते २६ मी तारीखे त्यां पोहोंची गयो. वलंदानी कोठी कायेनकुलाम (Cayenculam)मां हती तेनुं रक्षण करवाने थोडां वाहाणो त्यां राखतो गयो. ता. ५ मी एप्रिले बटेवियै तेणे लखाण मोकल्युं तेमां जणाव्युं, के कोचीनमां जोइये एटला किल्लेदारो राखीने तेनी पूरेपूरी संभाळ शत्रुओ राखे छे माटे ते उपर चडाई करवानो विचार छोडी देवो जोइये एवो मारो अभिप्राय छे. आपणे जे जीती लीधुं छे ते सचवाई रेहे एवी सोई करवी अने मलबारकांठानो तज अने मरीनो व्यापार हाथ करवा माटे कोचीन अने क्विलोन हाथमां लेवानी अगत्य छे ए वात खरी छे अने तेम करवाने प्रसंग आव्ये चूकवा जेवुं नथी. कदापिने पोर्टुगीझोना राजा साथे आगळ उपर सलाह थाय ते

---

१ बटेवियानी रोजनिशि सन १६६१ पृ. ११७–११८.

वेळाए पण आ वात लक्षमां राखीने, आपणे बंधाईये नहि एम वर्त्तवानुं छे. तेमज सलाह थाय ते पेहेलां, सेंट थोमेनो किल्लो फिरंगियोना हाथमांथी छीनवी लेवो जोईये, अने त्यां आपणुं मथक करवुं उचित छे. कारोमांडलना गवर्नरनो पण आ प्रमाणेज अभिप्राय थयो. पण गवर्नर पीटनी धारणा पुलिकटमां मथक राखवानी थई, परंतु तेमना विचार तेमना मनमांज रह्या. गोंवलकोंडाना राजाए सेंट थोमे पोतानी खास देखरेख नीचे राख्युं, अने ते उपर हल्लो करवानी वलंदाओने मनाई करवामां आवी. मद्रासथी बे माईलने छेटे सेंट थोमे होवाथी जो १६६१ मां डचोए ए स्वाधीन करी पोतानुं मुख्य मथक कर्युं होत तो आगळ उपर केवा महान परिणाम नीपजी आवत ते धारीने बटेविया सरकारनी धारणा तो ते लेवानी पूरेपूरी थई, पण ता. १० मी आगस्टे ह्॑लिंडथी तेमने फरमाववामां आव्युं, के पोर्टुगीझो साथे थोडी वारमां सलाह थवानो प्रसंग छे. आ उपरथी तेमनी हिंदनी राज्यसभा ता. ११ मिये अधिकोतर भराई, अने तेमां ठराव थयो, के चीनमांना मकाउ उपर हुमलो करवानी आपणे धारणा राखी छे त्यां लश्कर मोकलवानो हवे अवसर रह्यो नथी, माटे आपणी सेना छे ते तथा हवे पछी ह्॑लिंडमांथी जे आवे ते सर्वेने मानारना अखातमां भेगी करवी.[3]

ता. १४ मी आगस्टे वान गोईन्सने फरमाववामां आव्युं, के हिंदना पश्चिम किनारा उपर पोर्टुगीझोनां सेटलमेंट छेक दक्षिणमां केप कोमोरिनथी मांडीने उत्तरभणी जे जे होय ते

---

१ ब० रो० पृ. १२१.

२ बटेवियानी रोजनिशि. १६६१ पृ. ३२३, ३२४; ३४३–५; ४०२–३ अने ४०७.

३ किस्तो क. रोजनिशि १६६१ पृ. २५३–२५५.

तमाम स्वाधीन करी लेवानो प्रयत्न करवो. क्विलोन, कोचीन, कानानोर, अने पछी गोवा अने दीव, अने ते सिवाय फिरंगानुं जे कांई होय ते बाकी राखवुं नहि. आ फरमानमां सेंट थोमे माटे उघाडुं कांई लखवामां आव्युं नहि ते उपरथी समजाय छे, के तेने माटे सभासदोनो अभिप्राय एम थयो हशे, के हवणां ए संबंधी समयनी अनुकूलता नथी. आ प्रमाणे घडभांग चाले छे, एवामांज, गोलकाण्डाना राजानो लेख कारोमाण्डलना गवर्नर उपर आव्यो, के सेंट थोमे तो अमारूं छे, माटे एने तमारे अडवुं नहि. गोलकाण्डा साथेनो नातो चालतो राखवानी वलंदाने अगत्य हती तेथी गवर्नर पीट अने वान गोईन्सनो अभिप्राय एवो बंधायो, के ए बाबतमां आपणे एनी इच्छाने अनुसरीनेज वर्त्तवुं. कदापि राजानी अंदरखानेथी एवी धारणा होय, के आपणा देशमां डच कंपनीनी सत्ता वधती जाय ए ठीक नथी, माटे आपणे फिरंगियोने पण प्रसंगोपात्त साचवी लेवा जोइये. सेंट थोमेमां निशान तो राजानुं फरकतुं हतुं, पण किल्लानी कुंचियो फिरंगा पासे रेहेती हेती. गोलकाण्डाना राजानो अभिप्राय फेरववानो प्रयत्न करवो एवा मनसुबाथी वान गोईन्स पुलिकटभणी रवाने थयो. अहिं एने (१६६१) सेप्टेम्बरनी १ ली तारीखे बटेवियेथी फरमान मळ्युं, के पश्चिमकांठा उपर युद्ध मचावाने मंडी पडवुं. आ उपरथी ता. ५ मीने रोज लंका भणी जवाने ते नीकळी पड्यो. मार्गमां वलंदानां ज्यां ज्यां थाणां हतां त्यांथी लश्कर एकठुं करतो गयो, अने आक्टोबरनी ३ जी तारीखे कोलंबामां आवी पोहोंच्यो. २४ वाहाणोनी

१ रोजनिशि १६६१ पृ. २५७. २ रोजनिशि १६६१, पृ. ३२३–४. ३ १६६१ नी रोजनिशि. पृ. ४००.

नौकासेना भेगी थई. आ सेनामां स्कोउटन (Schouten Surgeon) सर्जन भेगो हतो तेणे जे लखाण करी राख्युं छे तेना उपर आधार राखवामां आव्यो छे; तेमज, बाल्डीन्स (Baldaens chaplain) पादरी पण साथे हतो तेनुं लखाण मेलवणी करवामां उपयोगनुं थई पड्युं छे. वळी सान्तामेरियानो पादरी (Father Giuseppe di Santa Maria) समीपमां हतो तेनुं कथन पण उपयोगमां लीधुं छे; तेमज वळी, नियुहोफ (Nieuhof) तथा न्हानो वान गोईन (Goen Junior) ए बे साथे हता तेमनी हकिकत पण काम लागी छे.

कोलंबेथी गोईन्स हंकारी गयो, ते ता. २० मी नोवेम्बरे टुटिकोरिन आवी पोहोंच्यो, अहिंथी एणे खावापीवानी जोइती सामग्री साथे लई लीधी. वळी छाछरा पाणीमां सेना उतारवाने काम लागे एटला माटे संख्याबंध चपटां नावडां पण साथें राख्यां. चार वाहाणो अगाउथी क्विलोन तरफ हंकारी गयां ते ता. १ ली डिसेम्बरे त्यां पोहोंची गयां, त्यार पछी, आखी नौकासेना, जेमां यूरोपी सोलजरोनी २७ पलटण हती, अने बधा मळीने ४००० सैनिको हता, ते सुधांत आखी सेना ता. ५ मिये त्यां जई पोहोंची, अने ता. ७ मिये हेमखेम किनारे उतरी पडी. ता. ८ मिये नेर सिपाईयोना लश्कर साथे लडाई थई, तेमां वलंदानां १३ माणसो मार्यां गयां, अने आशरे ३० घायल थयां. आणीकोर मलबारीनां मडदांथी रस्ता रोकाई गया, अने खेतरां पखराई गयां. फिरंगा शहर छोडीने नीकळी गया अने

१ १६६२ नी रोजनिशि. मि. व्यालेटीने हाथ लागी नथी एम पोताना आ लेखमां ते जणावे छे. २ स्काउटनना पुस्तकनी १७४० मां छपायली आवृत्तिना २ जा भागने पृष्ट. १९३ मे.

वलंदा तेमां दाखल थई गया. क्रिश्चियन देवलो सिवाय शहेरमां शेरिये शेरियो, अने गलिये गली घरोनां खंडेरोथी भरायली, अने तेमां वनस्पति उगी नीकळेली, तथा तेमां देडकां, साप, अने कानखजुरानी जोइये एटली भरती भराई पेठी हती. इंटोथी चणेलां अने शोभायमान करेलां एवां ७ देवलो (चर्च) हतां. अहिं वान गोईन्स, शहेरनुं सारी रीते रक्षण थाय एवो ठाठमाठ करवाना काममां रोकायो, ते पूरू थया पछी रवाने थयो, मार्गमां कोचीन आगळ त्रण वाहाणो रोकी राख्यां, अने बाकीनां लईने ते क्रांगानोर आवी पोहोंच्यो.

१६६२. जान्युआरीनी पेहेली तारीखे, क्रांगानोरमां पेसवानी नाळने मार्गे नौकासेना आवी, अने ता. २ जिये किनारे उतरी पडी. ता. ३ जीना मळस्कामां फिरंगाना शहेरनी लगभग गोईन्स आवी पोहोंच्यो, ते वेळाए, देवलोमां प्रार्थना करवाने आववानी वेळानुं सूचन करता देवलोना घंटना डिंगडांग डिंगडांग अवाज करता घंटनादनो शरिवागी रह्यो हतो. गोईन्से जोई लीधुं के कोट घणो सुदृढ छे एटले तेणे घेरो घालवानो आरंभ कर्यो, पण खाधखोराकी वगेरे सरसामान पूरतो न हतो. आ वृत्तान्त लखनारो सर्जन स्काउटन लखे छे, के अहिं में भूख मरो सहन कर्यो तेवो प्रसंग मारी आखी मुसाफरीमां कोई बीजे ठेकाणे आव्यो नथी. आ वेळाए, झामोरीने पोताना मळतिया वलंदाने आश्रय आपवानी खातर जथाबंध नेर सिपाइयो मोकल्या हता. तेओ खाईमां मोरचा बांधेली जग्याएथी उन्हाळाना सख्त तापमां दिवसे बंदुकमारनुं काम ठीक ठीक बजावता हता, पण गोकळगाय जेम पोतानां शिंगडां माथामां घाली दे छे तेम

1 स्का. भाग 1 लो पृ. १९४.

ज्यारे फिरंगानो मारो चालतो होय त्यारे डोकुं उंचा करता न हता, तेमां वळी रात्रने समये तो निरुपयोगी थई पडता हता. तेओनी बंदुको हलका प्रकारनी हती, अने तेओ मारो चलावता ते माल विनानो हतो, तेमज जोइये तेवा तेओ ताकोडु न हता, तेथी निशान चूकी जता हता. एक पखवाडियासुधी आ प्रमाणे घेरो रह्या पछी, जान्युआरीनी १५ मी तारीखना रविवारे गोईन्से कोट उपर चडी जइने धसारो करवानो प्रयोग अजमाववा मांड्यो. फिरंगाए आ वेळाए बहादुरी बतावी, तेमां मुख्यत्वे करीने तेमना सरदार उरबानो फियाल्हो फरेरा (Urbano Fialho Ferreira) ए खरेखरुं शूरातन बताव्युं. छेवटे ते घणो घवाई गयो, अने पड्यो एटले किल्लेदारो नाठा, अने जेसुइट्सना देवलमां भराई पेठा, त्यां तेओ वलंदाने शरणे थया. आ लडाईमां यूरोपी फिरंगा सुमारे १२० पड्या, तथा ते सिवाय नेर सिपाईयो, गुलामो, अने बीजा घणा मार्या गया. [१]वलंदाना ७० माणसो मुवा, तेमां तेमना घणा आफिसरो काम आव्या. आ लडाईमां कोचीनथी मदद लईने त्यांनो वंशपरंपरानो बक्षी पालियाद [२]अचान, आव्यो हतो, ते फूट्यो तेथी किल्लो खोवानो प्रसंग आव्यो एम फिरंगा केहेवा लाग्या.

क्रांगानोरमां वलंदा पेठा त्यारे तेमना जोवामां जेसुइटनी एक भव्य पाठशाळा, जेनी साथे पुस्तकशाळा भेगी राखेली एवी, एक फन्सिस्कन मतना क्रिश्चियनोनुं प्रौढ केथेड्रल जेमां त्यांना आर्चबिशपोनी घोरो बांधेली, ए आदि लईने बधां मळीने सात दे-

१ बाल्डीन एम लखे छे के, वलंदाना ३ केप्टिन, १ लेफटनंट, अने ७८ माणसो मार्यां गयां, अने २०० क्रिश्चियन पोर्टुगीझो मार्या गया. २ ग्युसेपे साण्टा मेरिया कृत सेकंडा स्पेडिशन पृ. ९७.

वलो (चर्च) हतां. सिवायनो बधो देखाव किलोनना जेवो फिरंगानी पडती दशाना नमुना बतावनारो हतो. हवणां तो आमांनुं कांई जोवामां आवतुं नथी. खंडेरोना पथ्थर अने इंटोनां गच्छां नाळियेरियोनां झाडांना रक्षणने माटे दरियानी छोलो रोकवाना खेतरोनी पालो बांधवामां वापरी नांख्यां छे.

क्रांगानोर अने कोचीननी वच्चेना किनारा आगळना आखा भागने वलंदा वाईपीन टापु केहेता हता ते वाईपीन बेट पासे कोचीन शहर भणी जवाने हवे गोईन्से प्रयाण कर्युं. त्यां जईने ए बेटमांना एक देवलने पडखे एक कोट खडो करावी दीधो, ते एवी मतलबथीके कोचीन उपर तोपोनो मारो चलाववाने ते उपयोगी थई पडे. आ ठेकाणे गोईन्से ४०० माणसो राख्यां, अने कोचीन उपर बीजी बाजुएथी हुमलो करवा माटे ते भणी पोते रवाने थयो. कोचीननी गादीनो जे हकदार वारस हतो तेने वलंदाए आश्रय आप्यो हतो, तेथी, ते वाहाण उपर गोईन्सनी पासे आव्यो. उमदा झवेरात अने पोशाक पेहेरीने ते आव्यो हतो, अने ते भव्य देखावनो हतो, तेथी तेने जोईने प्रसन्न थवाय एम हतुं, ते पोर्टुगीस भाषा सारी समजी शकतो हतो. कोचीननी दक्षिण दिशाए केटलाक माइलने छेटे गोईन्स उतर्यो. कोचीनथी त्रण चार माइलने छेटे नाळियेरीनां झाडांनी घटानुं वावेतर एक सपाट जग्या उपर हतुं, त्यां सेंट ईयागोनुं विशाळ देवल हतुं, ते जग्याए, उत्तर भणी चालतो, वान गोईन्स आव्यो. आ ठेकाणे तेणे आखी रात पडाव कर्यो. बीजे दिवसे सवारमां, फिरंगाना वासने कोटेकोट ते गुपचूप चाल्यो आव्यो, अने शहरनी देशी वस्तीना भागमां त्यांनी राज्यकरनारी राणी हती तेना मेहेल उपर छापो मार्यो. आ राणी फिरंगियोने आश्रय आपती हती. अहिं जे झपमझपा थई तेमां हेनड्रिक वान रीडे

(Hendrik Van Rheede) सारु शूरातन बताव्युं. आगळ जतां आ पुरुषनी योग्यता जोईने तेने कोचीननो गवर्नर ठरावबामां आव्यो हतो. एणे हॉर्टस मलबारिकस (Hortus Malabaricus) नामनुं पुस्तक रच्युं छे, तेथी पण एनी प्रख्याती सारी थई छे.

फेब्रुआरीना पेहेला रविवार अने पांचमी तारीखे कोचीन उपर हल्लो करवामां आव्यो, पण ए प्रयत्न निष्फळ गयो. छापो मारनारी टुकडीनो आगेवान हतो ते माऱ्यो गयो, अने गोईन्सनी टोपी उपर जे सोनेरी बकल हतो तेना उपर गोळीनो घा थईने ते सूसरी नीकळी गई, पछी खाइयो खोदीने तेने आशरे त्रण अठवाडिया सुधी घेरो चालतो राख्यो, तेटली मुदतमां, नित्य धसारा करवामां आवता, अने हुमला थता हता. आ प्रमाणे वलंदानी सावधानी चाली रही हती, तेवामांज, किल्लानी बाहारथी फिरंगियोने खावापिवानी अने बीजी उपयोगी चीजोनी मदद आवी मळती हती. वळी गोवेथी दरियाई लश्करनी मदद आवी पोहोंची, अने ते पुराकद आगळ उतरी. पछवाडेनी नाळमां एवा आडाअवळा फांटा हता, के ते बधा रोकाई शकाय एम बनी शके नहि.

शहर आगळनी डचनी सेना घटवा लागी. मात्र १,४००. माणस रह्यां. सैनिको प्रतिदिवसे मांदा पडवाथी मांदानी संख्यामां वधारो थतो हतो, तेमज जेनाविना चाले नहि एवी उपयोगी वस्तुओनी ताण पडवा लागी. आवां समग्र कारणोने लीधे गोईन्सनो विचार घेरो उठावी लेवानो थयो. मार्च मासनी

१ स्काउटनना पुस्तकना पेहेला भागनुं पृ. २२२. २ Sconda spedi-tione P. 104. आ पुस्तकमां विस्तारपूर्वक वर्णन आपवामां आव्युं छे.

बीजी तारीखे ते उपडी गयो, अने बाईपीनना बेटमां नवो कोट तैयार कर्यो हतो त्यां केटलाक किल्लेदारो राख्या, तेमज, क्रांगानोर, अने क्विलोनमां पण जोइये तेटला रक्षको राखी गयो.

गोईन्से बटेवियामां, पोताना मंदवाडने लीधे, चोमासु गाळ्युं, अने हमेशना धाराप्रमाणे आगस्टमां नौकासैन्य हंगारी जवानी तैयारी थई त्यां सुधी, ते साजो थयो न हतो, तेथी, आम्बोईनानो माजी गवर्नर जेकब हुस्टार्ट (Jecob Hustaert) हतो तेने थोडी मुदतने माटे सेनापति ठराव्यो.

१६६२. वच्चे जेटलो अवकाश मळ्यो तेटलामां फिरंगियोए कोचीन जाळवी राखवा माटे शहरनो कोट अने बुरजो सुधारी लेवा, अने खाइयो खोदवा वगेरे जे जे अगत्यनुं हतुं ते सर्वे सावधानीथी पूरुं करी लीधुं, अने लडाईने समये उपयोगी वस्तुओ—दारू, गोळा अने हथियारोनी भरती करी लीधी, तथा खावापीवाना पदार्थो भरी राख्या. आणी तरफ, वलंदाओनो हुस्टार्ट लडवानी तैयारी करवा माटे आवी पोहोंच्यो. तेणे नोवेम्बर मासनी तारीख २ जी थी १४ मी सुधीमां दरिया भणीना कोटना बुरज उपर तथा सान लाझारो, जे दक्षिण भणीनी पा माईलनी दिवाळना खुणा उपर आवेलुं छे, तेना बुरज उपर मारो चलाववा माटे सामी तोपोनी ब्याटरी गोठवी दीधी. शहरनी सामी बाजुना ईशान कोणना छेडा उपर, पूठना जळसमूहनी खाडीने नाके, लश्करनी एक टुकडी राखी. ता. १४ मिये वान गोईन्स लंकामांथी आवी पोहोंच्यो, तेनी साथे लंकाना देशियो, जे लास्कोरिन (Lascorins) केहेवाता हता, तेनी एक टुकडी हती.

विंगोर्लामां वलंदानुं थाणुं हतुं, त्यांथी ता. २४ मिये, कनेरिन अथवा कोकणी लश्कर आवी हाजर थयुं. आ वेळाए शत्रु भणीथी बंदुकोनी गोळियोनो मारो चालु थयेलो ते वेठीने, आ देशी लश्कर खाइयो खोदवा वगेरेना काममां टकी शके एम तेओने लाग्युं नहि, एटले, अगाउथी तेमने खाइयो खोदवामां, तोपो लावी रजु करवामां, तथा लक्कडकोट खडो करवाना काममां लेवा मांड्युं. कोटथी अर्धा माइलने छेटे खाइयो तैयार थई, एटले, एक बाजुए अग्निकोणे दरिया भणीथी, अने बीजी बाजुए ईशानकोणे अने पूठना जळसमूहनी खाडीमांथी लश्कर आववा लाग्युं. तैयार थयेली खाईनो पटंतरो मळ्यो तेथी शत्रुना माराथी यूरोपी लश्करने झाझु नडतर थयुं नहिं. अग्नि कोणनी बाजुए झाडां हतां ते फिरंगाओए कापी नांख्यां हतां तेनां थडियां कायम हतां तथा कादवथी आ स्थान भरपूर हतुं तेथी खाई बराबर उपयोगमां आवे एवी थई शकी न हती. तेवामां वळी, डिसेम्बर

---

१ सन १६३८ मां विंगोर्लामां वेपारनी कोठी वलंदाए घाली हती. गोवा उपर आठ मास तेमनो घेरो रह्यो, तेवामां, अहिंथी खाधखोराकी वाहाणोमां भरीने लई जवामां आवती हती. १६६० नी सालना एक लेखमां आ बंदरनुं नाम मिंग्रेला (Mingrela) लख्युं छे, अने ते किनारा उपर अर्धो लीग लंबायलुं छे तथा हिंदना उत्तम मार्गोमां तेनी गणना करवामां आवीछे. १६६४ मां अहिं शिवाजिये किल्लेदारो मूक्या हता, ते साथे १६६४ मां बळवो उठाववामां आव्याथी तेणे ते बाळी नांख्यु हतुं. १६९६ मां मोगलोए बाळ्युं हतुं. सावंतवाडीना खेम सावंते, त्यांना वलंदा अधिकारीनी भेट लेवाने बाहाने तेमां दाखल थई, तेमनी कोठीनो कबजो लई लूटी लीधी हती. खेम सावंतनो त्यार पछी कबजो हतो, तेवामां, आंगरियाए हुमलो करीने विंगुर्ला लूंटी लीधुं हतुं. १७७२ नी अगाउ अहिं ब्रिटिश कोठी घालवामां आवी हती. १८१२ मां सावंतवाडीनी राणिये ब्रिटिश सरकारने ते सोंप्युं छे. वलंदानी जूनी कोठीमां हवणां, मामलतदार अने मुनसफनी बेठको राखी छे.

ई. ग. ई. बा. प्रे भाग २ जो पृ. १६९.

महिनाना पाछला पखवाडियामां चोधार वर्षाद वरस्यो तेथी खाई नो केटलोक भाग कथळी गयो, अने पाणीथी भरपूर थई गयो, तोपण तेने उपयोगमां आणवाने बनतो प्रयत्न चालतो कर्यो. फिरंगाने जोईतो सरसामान पुरकाद वगेरे ठेकाणेथी पोहोंचे नहि एटले माटे, कोचीनथी ६ माइल उपर, पछवाडेनी खाडीमां कोस्टेलोगढ हतो ते कबजे करवामां आव्यो हतो. वाईपीन बेट अने शहरना कोट वच्चे एक सांकडी नाळ हती त्यांथी थोडांक वाहाणो अंधारी रात्रे पसार करी आण्यां, अने फिरंगानी मद-दमां देशी लश्कर आव्युं हतुं तेना उपर हुमलो कर्यो; कोचीननी पछवाडेना भागमां, तलावडां अने खाबोचियां पाणीथी भरायलां हतां ते उपरना बेटडा अने मोखरानां थानको कबजे करी लेवामां आव्यां. दरियाकांठे मोरचा बांध्या हता, त्यांथी हुस्टार्टे त्रण बॅटरीनी तोपोनो मारो कोचीनना कोट उपर चलाववाने उभो हतो. सान लाझारोना बुरज उपर चार बॅटरी गोठवी हती त्यां गोईन्स हाजर हतो. पछवाडेनी खाडीनी ईशान कोणमां, कालवेटी नाळना नाकानी अणी आगळ त्रण बॅटेरी राखवामां आवी हती. आ रीतेनी गोठवणमां बधी मळीने २८ तोपो उप-योगमां लीधी हती.

कालोटीनाळने नाकेथी, छेलवेरको हुमलो करवाना इरादाथी, फिरंगाओए माटीना मोरचा बांध्या, अने लक्कडकोट खडो कर्यो. फिरंगा आप्रमाणे तैयारी करवामां रोकाया हता, तेवामां, वलंदाए नोसा सेनहोरा डी ग्रेशिया (Nossa Senhora de Gretia) नामना देवले पोहोची जवाने, वच्चे एक नाळ नडती हती तेमां रेतीनी भरेली गुणो गोठवीने ते ओळंगवानो मार्ग कर्यो. नाळनी सामी बाजुए जूनी मरीनी वखारनुं एक खंडेर हतुं ते फिरंगाओए रोकी लीधुं. डिसेम्बर मासनी ३१ मी तारीखे,

दरियानी बाजुएथी, वलंदाओए आ जग्या उपर मारो चलाव्यो, तेमां २९ फिरंगामांथी ९ काम आवी गया. खंडेरमां वलंदा पेशी गया, अने बे न्हानी तोपो, एक फाल्कोनेट कबजे करीने तेज पाछी शत्रुनी सामे फोडवा मांडी. नोसा देवल आगळनी बॅटेरीना माराथी बुरज पासेनी कोटनी दीवाल तोडी पाडवामां आवी.

१६६३. जान्युआरीनी ३ जी तारीखे, काल्वेटी अने सानत लुझारो आगळथी शहरना उपर मारो चलावीं धसारो करवानो निश्चय कर्यो, जो काल्वेटीना माराथी काम सरतु होय तो सान लुझारोनो उपयोग करवो नहि एवी धारणा पण करवामां आवी. आ गोठवण प्रमाणे ता. ६ ठीना खरा बपोरे सोल्जरोनी चार पलटणे, ओटनी वेळाए, काल्वेटीथी हुमलो कर्यो; ६० खारवाने बळतां शावलां (मेरायां) अने हाथथी फेंकवाना दारु भरेला गोळा आपीने आगळ रवाने कर्या, तेमांथी ३० जणा बुरज उपर चडी गया, अने बाकीना ३० बुरजनी पासे बाकां पड्यां हतां तेमांथी अंदर घूसी गया. नव तोपोनो मारो चालतो थयो, एटले तेनी ओथे एक पलटण कॅप्टिन पेरी डु पोन (Pierre du Pon) ना उपरीपणा नीचे बुरज उपर चडी गई, अने त्यां जे शत्रुनां माणसो हतां तेमने ढोळी पाड्यां. बीजी पलटण बाकोराओमांथी किल्लानी अंदर पेशी गई. फिरंगा अने वलंदा सामेसामा थई गया. बंने जणाने पछवाडेथी मदद मळती गई एटले तुमुल युद्ध मच्युं. देवळ उपरनी बॅटेरीनो चालतो रहेलो मारो वलंदाने बहु लाभदायक थई पड्यो. तोपोमांथी छूटता बांकामांथी आवता गोळ पथ्थर वगेरेना माराथी फिरंगा ढगळा बळीने टपोटप पडवा लाग्या. वलंदा जयवंत थया, तेमना हाथमां सामावाळानी १३ तोपो आवी गई ते पण

तेमणे शत्रुओनो घाण वाळवा माटे तेमनी सामे ओठवी दीधी. २०० पोर्टुगीझोनो सामटो घाण वळी गयो. पोर्टुगीझ गवरनरनो जमाई डों बर्नाडो लडवामां सामेल हतो ते पण स्वाहा घाणमां होमायो. आणी भणी वलंदानो आ हुमलामां आगेवान मेजर ड्युपोन बे ठेकाणे घायल थयो. घवायलो एक डच कॅप्टिन, अने बे लेफ्टनेंटो मरण पाम्या. डचनां ३० माणसो मार्यां गयां, अने ९० घायल थयां तेमांथी २० पछवाडेथी मरण पाम्यां.

आ प्रमाणे फिरंगा हवे पराजय पाम्या, अने लाचार स्थितिमां आवी गया, एटले, तेमना गवर्नर इगनाशिया सरमेंटाए १६६३ ता. ७ मी जान्युआरिये कोलकरार लखी आप्या तेनो भावार्थ नीचे प्रमाणे छेः–

१ कोचीन शहर तेना सर्व प्रकारना हको जे पोर्टुगालना राजाने प्राप्त थया छे ते सुधांत डच जनरलने सोंपी देवामां आवशे.

२ तोपखानुं, दारुखानुं वगेरे लश्करी सरसामान, व्यापारनो माल, खावा पीवाना पदार्थो, स्थावर जंगम मिल्कत, गुलामो, अने ए सिवाय जे कांई होय ते सुप्रत करवामां आवशे.

३ जे शख्शो आ लडाईमां सामेल रह्या छे, तेओ बे वर्षसुधी हिन्दमां नेधरलंडना सामा पक्षमां रहीने तेमना विरुद्ध कांई पण पगलु भरशे नहि एवा सोगन तेमने खवराववामां आवशे.

४ सर्वे सैनिको अने बीजाओ, गाजते वागते पोताना वावटा फरकावता, म्होमां गोळियो नांखीने, बे तोपो सहित, शहरमांथी नीकळीने, ठरावेली जग्याए, डच जनरलना वावटा आगळ हथियारो शरणे धरीने चाल्या जशे.

૫ તલપદા પોર્ટુગીઝો જે પરણ્યા હોય નહિ તેમને પોતાને દેશ (પોર્ટુગાલ) ચડાવી દેવામાં આવશે.

૬ પરણેલા પોર્ટુગીઝો, અને મેસ્ટી (જે સંકર જાતી બનેલા છે—Assimilated half-castes) તેમને ગોવે મોકલવામાં આવશે, અને ડચ જનરલ અને કૌંસિલ પરવાનગી આપશે તેટલી જણશો–તેમની પથારી વગેરે સાથે લઈ જવા દેવામાં આવશે.

૭ ટોપાસી[1]—(Semi-assimilated half-castes and Indians) કેનેરિનો (કોકણી) ડચ સરકાર તેમની મરજી અનુસાર જેવો નીકાલ લાવે તે પ્રમાણે તેઓને રેહેવું પડશે.

૮ પાદરિયો, પોતાની મૂર્ત્તિયો અને દેવળને લગતી ઘરેણા વગેરે ચીજો પોતાની સાથે લઈ જાય, પણ સોનારૂપાની કોઈ ચીજ લઈ જવા દેવામાં આવશે નહિ.

૯ પોર્ટુગાલના રાજાની રૈયતતરીકે ગણાતા સર્વ પુરુષો (ભાયડા અને બાયડિયો) અને દેવલને લગતા જનો એ સર્વેનો આ કરારમાં સમાવેશ થાય છે. તારીખ ૮ મી જાન્યુઆરીને દિવસે, સૈનિકો અને નગરવાસી જનો શહરની બાહાર નીકળીને ઠરાવેલી જગ્યાએ આવ્યા, અને જનરલ આગળ તેમનાં હથિયારો

૧ ફિરંગાએ સ્વતંત્રતા આપેલી એવા ગુલામો. યૂરોપી પોશાક પેહેરનારા અને પોર્ટુગીઝ ભાષા બોલનારા નોકર રેહે, સિપાઈગીરી કરે, અને ગુજારાને માટે જેને જે સૂઝે તે ધંધો કરે.

૨ મલબાર કિનારાના ભેલભેલ જાતિના લોકો, રોમન કૅથોલિક પંથમાં વટલી ગયેલા, ધર્મ ભ્રષ્ટ થવાથી, તેમને ઘણી હાડમાર થતી હતી. પાદરિયો તેમને ક્રિશ્ચિયન કરવા ફાવે તેવો પ્રયત્ન કરતા, સત્તાધિશો, તેમના ગુનાહની ચશમપોશી કરતા તેથી દેશી રજવાડો નાખુશ થતો. વલંદાના સમયમાં રજવાડાને શાન્ત પાડવા પાદરિયો ઉપર અંકુશ રાખવાનો, આગળ ઉપર ધારો કરવાનું સૂચન કર્યું હતું.

तेने पगे मूक्यां. तेमनी एकंदर संख्या १,१०० नी हती, तेमां ३०० करतां कांइक ओछा सोल्जरो हता. ज्यारे घेरो घालवामां आव्यो त्यारे शहरमां ७०० सोल्जरो हता तेमांथी एटला बाकी रह्या हता.

समयने अनुसरीने अगाउथी लोकोए पोतानी मालमिल्कत आघी पाछी करी दीधी हती, तेथी घणी लूट हाथ लागी न हती, ७३ तोपो मळी आवी हती.

घेरो घालवामां वलंदाना ३६० माणसो मार्या गया हता, अने ३०० दवाखानामां पड्या हता. ५०० माणसो कशा उपयोगमां आवी शके नहि एवी स्थितिमां आवी गया हता.

फिरंगियोना माणसोमां मार्यां गयां, घवायां, अने पकडायां ते सर्वेनी संख्या ९०० नी थाय छे. शहरनुं रक्षण करवामाटे लडवामां रोकायला एवा ३०० पादरियो, अने विद्यार्थियोनी संख्या थई हती. फिरंगानो सेनापति इग्नाशियो सेर्मेंटो, घणो गर्विष्ट अने घातकी पुरुष हतो, पण पोताना राजाधणीनो स्वार्थ साचववामां एक्को हतो, एम वान गोईन्से पोताना रिपोर्टमां लख्युं छे, अने तेटला उपर नजर राखीने, तेना गुलाम अने अंगना चाकरो, जेनी संख्या ५९ नी हती, ते तेने पाछा सोंपी देवामां आव्या हता.

करारप्रमाणे, परणेला पोर्टुगीझोने कोचीनथी गोवे मोकली देवामां आव्या, तेमनी संख्या बायडी छोकरां सहित ४,००० नी हती. शहरना पोर्टुगीझ वासमां ८ थी ते १० हजार टोपसियो—संकर जाति, अने देशी क्रिश्चियनो हता. गोवा करतां कोचीन बीजी पायरीनुं गणातुं हतुं. आ स्थान तेमनुं व्यापारनुं स्थळ हतुं एटलुंज नहि, पण फिरंगानो जे सुधारो गणी शकाय

ते अहिं जोवामां आवतो हतो, अने ते तलपदा पोर्टुगीझोनुं निवासस्थान हतुं. क्विलोन अने कोमोरिनना भूशिर सुधी ३९ गामोमां प्रत्येकमां फिरंगानां देवल हतां. टुटिकोरिन अने आ भूशिर सुधीनां घणां गामो मच्छीमार जातिना क्रिश्चियन थई गयेला पारवनी (Parav) वस्तीथी भरेलां हतां[1]. अने ते बधा सेंट फ्रान्सिस झेवियरनो धर्म पाळनारा हता, तेमनी संख्या २० हजार नी हती. सन. १६६३ नो रिपोर्ट जोतां, मलबार कांठाउपर मुकुवा[2] जातना मच्छीमार क्रिश्चियन थई गयेलानी संख्या १२,००० नी हती.

कोचीनना राजा साथे अने फिरंगियो साथे झामोरिनना राज्यने १५० वर्षथी शत्रुवट चालती आवती हती. मलबार कांठानां न्हानां देशी राज्योमां आ राज्य बळवान् अने आगळ पडतुं हतुं. ज्यारे वलंदाए कोचीन लेवानी धारणा करी त्यारे झामोरिन साथे संतलश करी हती, अने तेणे आश्रय आपवाने स्वीकार्युं हतुं. वलंदाए जेटली मददनी आशा राखी हती तेटली तो मळी नहि पण गजाप्रमाणे तेणे सारी साहाय्य करी हती, अने कोचीन जीती लेवामां आवे त्यारे ते पोताने मळवानी तेणे इच्छा जणावी हती[3]; पण आ प्रमाणे कोचीननो तेने राजा बनावीने विशेष सत्ताधारी करवानी वलंदानी जरा-

१ बटेवियानी १६६३ नी रोजनिशि पृ. १२५

२ मुकुवा (मुक्वास) कोचीनना किनारा उपर वसनार फिरंगाए क्रिश्चियन करी नांखेला, कोचीनना राजाना ताबामां रही तेने कर आपता. वलंदानी सत्ता थइ त्यारे पण एमज चालतुं, पण वांधा उठता, ने नेर लोको तेमने पजवीने वलंदाना वासमां वसवा जवानी अगत्य पाडता, अने तेमने लूटी लेता पण राजाने कर आपे, तेथी तेओने कोई पजवे नहि एवी वलंदाए गोठवण करी हती.

३. १६६३ नी रोजनिशि पृ. १२८

पण इच्छा न हती. छेवटे तेणे वाईपीन बेट पोताने आपवानी मागणी करी, ते पण स्वीकारवामां आवी नहि. आ बनाव पछी, अंदरखानेथी झामोरिन नाराज थयो, तेथी तेमनो त्यार पछीनो संबंध उपर उपरनी मित्राचारी बतावनारो छळभेदनो चालतो रह्यो.

१६६३ कोचीन लीधा पछी, वलंदा कानानोर उपर चडी गया. दरिया भणीनो तेनो कोट विशेष दृढ तेमने लाग्यो, एटले, स्थळ मार्गेथी हल्लो करवानुं तेमने उचित लाग्युं. शहरनी आसपास कोट न हतो, पण गढ बांध्यो हतो ते मजबूत हतो. फौज किनारे उतारी, ने लागलोज हुमलो कर्यो, परंतु धारणा प्रमाणे तेओ फावी शक्या नहि तेथी केटलाक दिवस सुधी घेरो घाली राखवो पड्यो, तेवामां, आण्टोनिया फार्डोसा, जे त्यांनो सेनापति हतो, तेणे जाण्युं, के कोचीन शरणे थई गयुं छे तो पछी आपणे लांबुं चलाववामां फावी शकीशुं नहि, एटले, फेब्रुआरीनी १३ मी तारीखे कानानोर सोंपी दीधुं, घणा खरा किल्लेदारो गोवे गया. आण्टोनियाए योग्य कारण विना, वगर विचारे, शहर सोंपी दीधुं एवो तेना उपर दोष आरोपण करीने, गोवाना वाइसरोये तेनो शिरच्छेद कर्यो.

कोचीन अने कानानोर वलंदाना कबजामां आव्यां ते पेहेलां, आगष्ट ता. ६ सन १६६१ मां, पोर्टुगाल अने नेधरलांड वच्चे सलाह थई हती; १६६२ ना मेनी २४ मी तारीखे पोर्टुगाले ते मान्य राखी हती, अने डिसेम्बरनी १४ मी तारीखे नेधरलांडे मंजूर करी हती; परंतु ते १६६३ ना मार्च मासनी १४ मी तारीखे प्रसिद्ध करवामां आवी. एज सालना मे मासनी ११ मी

---

१. (Biker) बीकरना संग्रहना ४ था भागने ८४ पृष्ठे आखो करार आप्यो छे. २. सन १६६३ नी रोजनिशि पृ. १७२.

तारीखे बटेवियामां वलंदाने खबर पडी, के अंग्रेजो साथे सलाह थई छे, पण पोर्टुगाल साथे थई नथी. १६६२ ना डिसेम्बरनी २३ मी तारीखनो नेधरलांडथी कागळ लईने फ्रिगेट जोनकर (Frigate Joneker) ता. १४ मी जुन १६६२ ने रोज बारोबार बटेविये आवी पोहोंच्यो, त्यारे जाणवामां आव्युं, के कोलकरार थया छे. आ करारनी छट्ठी कलम हिंद संबंधमां होतां तेनी मतलब नीचे आपवामां आवे छे:—

"आ कोलकरारनी रुए, पोर्टुगाल राज्य, अने राजा, तथा युनाइटेड नेधरलांड वच्चे शत्रुवट चाले छे, अने एक बीजा विरुद्ध कृत्यो करवामां आवेछे तेवुं हवे चालवा देवामां नहि आवे; तेमज, यूरोपमां बंनेनी प्रजा अने नागरिको वच्चे पण तेवांज कृत्य थाय छे ते आ लेखमां बंने सरकारनी सहियो थया पछीनी तारीखथी, बे मासनी अंदर, अटकावी देवामां आवशे; पृथ्वीना बाकीना भागमां, आ करार प्रसिद्धिमां पडशे ते तारीखथी तेनो अमल चालतो थयेलो गणाशे; आ करार मंजुर थयानी तारीखथी बंने बाजुना केदिओने तेमनी आगळनी स्वतंत्रता भोगववा देवामां आवशे; दरम्यान वखतमां, सर्वे प्रदेश, स्थळो, वाहाणो अने माल आदि जे पक्षना स्वाधीनमां हशे ते तेनी पासे रेहेवा देवामां आवशे; तेमज, पूर्व प्रदेशमां (East Indies), पश्चिम प्रदेशमां, (West Indies) अथवा बीजी कोई जग्याए, आ समये, जे पक्षकारना ताबामां जे हशे ते, तेमना कबजामां रेहेवा देवामां आवशे; पण आ कोलकरारमां सहियो थया पछी, बे मास व्यतित थया बाद, यूरोपमां जे कांई जेणे कबजे राख्युं हशे, अने लीधुं हशे, ते जेनुं तेने वगर ढीले सुप्रत करी देवुं पडशे; अने पृथ्वीना बीजा भागमां, आ करार प्रसिद्ध

थया पछीनी तारीख पछी, जे कांइ कबजामां राख्युं हशे अथवा लीधुं हशे ते तेना प्रथमना मालिकने सोंपी देवामां आवशे."

१६६४. उपर प्रमाणेनो करार ता. १४ मी मार्च १६६३ ने दिवसे प्रसिद्ध करवामां आव्यो, ते पेहेलां कोचीन अने कानानोरनो कबजो १६६३ ना जान्युआरी अने फेब्रुआरीमां वलंदाए करी लीधो हतो, तेम छतां, सन. १६६४ ना मार्च मासमा फिरंगाना वाइसरोय भणीथी, जान्युआरीनी १८ मी तारीखनो कागळ लईने, तेनो एलची बटेविये जई पोहोंच्यो. आ कागळमां एम लखवामां आव्युं हतुं के, "अमारा धणी, पोर्टुगालना राजा, अने तमारी युनैटेड प्रावीन्सीझनी राज्य कर्त्ता संस्था वच्चे कोलकरार थई बंनेनी सहियो करवामां आवी छे, ते करार हवे तमने पोहोंची चूक्यो हशे, तेम छतां हुं फरीने तमने ते जोवा मोकलुं छुं, ते उपरथी जणाशे, के १६६२ ना डिसेम्बर मासनी १४ मी तारीखे ए करार प्रसिद्ध थया पछी तमे कोचीन अने कानानोर कबजे करी बेठाछो माटे ते अमने पाछां सोंपवां जोइये." वलंदा भणीथी उपरना कागळनो उत्तर आपवामां आव्यो के, १६६२ ना डिसेम्बरनी १४ मी तारीखे करार थयो छे ए वात खरी, पण तेनी छट्ठी कलममां लख्याप्रमाणे, ए करार पूर्वने लागु पाडवाने ते प्रसिद्ध थयानी तारीख पछीनी मुदत लागु पडे छे, अने ते करार थया पछी त्रण मास पछी प्रसिद्धिमां आव्यो छे. आ हकीकत करारनी २६ मी कलमथी जणाई आवे छे.

आ करारनी चोथी कलम छे तेमां पोर्टुगालना ज्यां ज्यां वास वसेला होय, कबजो भोगवटो होय, राज्यसत्ता होय एवा तमाम देशो, टापुओ, बंदरो, व्यापार करवानां स्थानो, गामडां, तथा आफ्रिकामां तेमनुं जे कांइ होय ते, अने सेंट थोमें वगेरे

सर्व स्थळे वलंदा वेपार करवा, माल लावे, लई जाय, घरां राखी वसे, तेमज, अंग्रेज साथे बीजा देशोना राज्यवाला जे अमारा संबंधमां स्वतंत्रता भोगवे छे ते तमाम भोगवे तेमां कोई प्रकारनुं दखल करवामां आवे नहि, तेमज, नेधरलांडनी सरकारे अमारा भणीनी वर्त्तणूक निखालसपणे चालती राखवाने माटे आ करारनी विरुद्ध कशुं वर्तन करवुं नहि.

आ कलम उपरथी जणाय छे के, वलंदाने हवे स्वतंत्रताथी हिंदमां माहालवाने कशा प्रकारनो वांधो फिरंगा भणीथी रह्यो नहि. तेमनी जीभ बधा प्रकारे बंध करी दीधी. हवे सर्व प्रकारनो वलंदानो जमावट थाय, अने बीजा भणीथी कांई नडतर थाय नहि एवा उपाय योजवामां तेओ गुंथाया, विशेष बीक तेमने अंग्रेजोनी हती तेमना विरुद्ध हवे तेमणे कारीगरी चलाववा मांडी.

कोचीनथी ते छेक कोमोरिनना भूशिरसुधी, कोई पण देशी, वलंदाना परवाना विना, वेपार करे नहि, एवी गोठवण करी दीधी; तेमज अंग्रेजोने मुंझाववा माटे, देशियोने एवो हुकम कर्यो के, जो तमे तेमने मरीना पाकमांथी कांई पण माल वेचवानुं करशो, तो तमारो माल छीनवी लेवामां आवशे.

१६६४. लंकामां पण तेओ फावता गया. त्यांना राजा राजसिंहने फिरंगियोनी घणी पजवणी हती, तेथी तेनुं वलण वलंदा तरफ हतुं खरूं, तथापि तेओ पण फावी न जाय एवी ते काळजी राखतो हतो, अने तेनो देश परदेशियोना कबजामां जाय नहि एवी सावधानी राखवा माटे, लोको उपर तेनो त्रास देखवा ते जुलम पण करतो हतो, तेथी तेनी प्रजा तेना विषे कंटाळी जतां, लाग आव्यो एटले, तेना १२ वर्षना कुंवरने ते-

ओए गादीए बेसाड्यो; केटलाक एम केहे छे के, आ कुंवरने राजाए झेर देवरावीने मारी नंखाव्यो. गमे तेम हो, पण राजा प्रजा वच्चे अणबनाव थयो तेनो लाभ लईने, वलंदाए मदुरा, गाल, कोलंबो, नीगांबो, चिलाव, तथा जाफनापट्टम पोताने स्वाधीन करी लीधां. अहिं तजनो सारो पाक करवा माटे तेनुं वांवेतर करावीने झाड उछेर्यां, अने बंधी एवी करी के, कोई पण जो तजनुं झाड कापे तो तेने गर्दन मारवो. आ प्रसंगे आरब वेपारियो पण अहिं वेपार करवा आवता, तेमने तोडवाने तेमना माल उपर बेवडी जकात नांखी हती, तो पण ते आपीने वेपार करवानुं तेमने परवडतुं हतुं. पतंगियो रंग बहु पोसातो हतो तेथी तेनां लाकडां तेओ इरानमां मोकलता, अने ते गूजरातमां पण जतां. हाथियोने मारीने हाथीदांत काहाडी लेता. अहिंथी सोपारी, एलची, तज, मरी वगेरे जे माल गूजरातमां खपतो ते त्यां सुरतने मार्गे मोकलावता हता. ते उपरांत गळि, कपास, वगेरे बीजो माल पण अहिंथी सारो अने जथाबंध मळतो हतो. मोतीनी उपज सारी हती, कांडीना डुंगरामांथी झवेर पण मळी आवतुं हतुं, तथा मीठुं घणा जथामां मळी शकतुं हतुं. आवी चीजोना वेपारमां वलंदा बहु खाटी जता हता. तेमना नोकरोने म्होटो पगार मळतो नहतो, गवर्नरनो पगार जोइये तो ते ३०० रुपिया जेटलो हतो, पण अधिकारियो एकठा थईने घणुं खाई जता हता. आवी रीते लंकामां पण तेमनी वृद्धि थती चाली. तथापि सर्वेना सरखा दिवस जता नथी. यूरोपमां फ्रान्स अने इंग्लंड वच्चे लडाई थई. फ्रेंचोए एक नौकासैन्य लंका उपर मोकल्युं ते त्रिंकोमालीमां आवी पोहोंच्युं. राजा राजसिंहने वलंदाओनुं काटलुं काहाडवाने आ नवी मदद आवी मळी एम समजीने ते तेमना भेगो मळी गयो. अने वलंदाओने स्वाधीन

थयेलां स्थानोमांथी केटलांकनो कबजो तेमनी पासेथी मेळवी लीधो. छेवटे फ्रेंचोने अहिं फावतुं आवेलुं न जणावाथी तेओए अहिंनो उत्साह राख्यो नहि.

१६६५ ना अक्टोबर मासनी २२ मी तारीखे, डच कंपनिये हॉलंडना स्टेट्स जनरलने रिपोर्ट करीने तेमां पोतानो वास क्यां क्यां छे तेनी हकीकत नीचे प्रमाणे बतावी छे:—

(१) आम्बोयना—तेना ताबाना बीजा टापुओ सहित, ए दुनियाना घणाखरा भागने नानाप्रकारना तेजाना पूरा पाडे छे.

(२) वांदाना टापुओ—ज्यां जायफळ अने जावंत्रीनो पाक थाय छे.

(३) पुलोरून—करार प्रमाणे अंग्रेजोने पाछुं सोंपी देवानुं छे, पण तेओए हजी लगण तेनो कबजो लीधो नथी.

(४) टेरनेट (Ternate) अने बीजा मोलक्काना टापु; ज्यांथी स्पानियर्डोए पोताना वास छोडी दीधा छे.

(५) मकासार (Macassar) अने मानाडो (Manado), जे बे सेलेबीस टापुना दक्षिण छेडानी समीप छे ते.

(६) टीमोरना बेटमांनुं किल्लेबंधी थाणुं—ज्यां केटलाक गरीब फिरंगियो रहेला छे.

(७) बीमा, सुमबावा (Sumbawa) उपर. ज्यां चोखा अने Sapan-wood सापान लाकडनो केटलोक वेपार चाले छे.

(८) सुमात्रामां कंपनीना ताबामां जाम्बी, (९) पालेम्बाङ्ग (Palembang) अने (१०) इन्द्रगिरि छे. पश्चिम कांठा उपर जेमलो मरीनो पाक छे ते बधानो ईजारो बांध्यो छे.

अचीननी वखार छोडी देवामां आवी छे.

(११) मलाक्का, जे शहर हवणांज फिरंगियो पासेथी कबजे करवामां आव्युं छे.

(१२) टेनासेरिम (Tenaserim) अने (१३) जुंकसिलोन (Junk cylon) आ स्थलो मलाक्कानी सरकारनें आधारे छे.

सियाममां वखार हती ते हवणांज उठाडी लेवामां आवी छे. तेमज, लिगोर (Ligore) नी वखार पण बंध करवामां आवी छे.

(१३) आराकानमांथी कंपनी चोखानी अने गुलामोनी खरीदी करे छे.

(१४) टान्कवीन, रेलने लीधे आफतमां आवेलुं छे, त्यां वखार घालवानी छे.

(१५) जापानमांथी मात्र रूपुं, अने त्रांबुं कंपनीने मळी शके छे. अहिंना पादशाहे सोनानो निकास थतो अटकाव्यो छे. अहिं वेपार करवामां घणां वाहाणोनी खराबी थई छे.

चीनमां कंपनीने वेपार करवा देवानी परवानगी, त्यांनो पादशाह आपशे, एवी आशा रेहे छे, ते कारणे, तेना जोरावर शत्रु कोक्सिंगाना झपाटामांथी तेने छोडाव्यो छे.

कारोमांडलमां कंपनी कापडनो अगत्यनो वेपार चलावे छे. आ कापड(१६) पुलिकाट (Pulicat)मांथी खरीद थाय छे. अहिं गवर्नर रेहे छे; (१७) नेगापट्टम फिरंगियो पासेथी हवणांज लेवामां आव्युं छे; (१८) मछलीपट्टम अने तेना ताबानी जग्याओ.

पेगुमां (१९) आवा अने (२०) सिरियान (Sirian) मां थाणां छे. पण लडाईने लीधे वेपारने खलेल पोहोंचे छे.

बंगाळामां कंपनीनी पेहेडियो, (२१) हुगली, (२२) कासिमबझार, (२३) ढाका, (२४) पटणा आदि ठेकाणे छे, अने

त्यां रेशमी वरनो माल, रूनो माल, सुरोखार, खांड, चोखा इत्यादिनो म्होटो व्यापार चाले छे.

(२५) ओरिसामांथी लंकाने माटे चोखानी अने बीजा मालनी खरीदी थाय छे.

लंका (सिंहलद्वीप) ए कंपनीनुं अगत्यनुं कबजानुं स्थान छे. अहिं तजनो पाक उत्तम प्रकारनो थाय छे. तेमज, अहिं हाथियोनी उत्तम प्रकारनी निपज छे. (२६) कोलंबो, (२७) गालनुं भूशिर, (२८) नेगोम्बो, (Negombo) (२९) मानार, अने (३०) जाफनापट्टममां थईने कंपनीनुं कुल २,५०० माणसोनुं बळ छे.

(३१) टुटिकोरिन जे लंकानी सामी बाजुए छे, त्यां रूना मालनो अने मोती काहाडवानो वेपार चाले छे.

मलबारमां कंपनीनी पासे (३२) कोचीन, (३३) क्रागानोर, (३४) क्विलोन अने (३५) कानानोर छे अने ते फिरंगियो पासेथी लई लेवामां आव्यां छे. कालिकोटनो झामोरिन अने बीजा राजाओए कंपनीने, मरीनो जेटलो पाक थाय तेटलो आपवाने करार कर्यो छे.

(३६) पोर्कामां फिरंगियोना जे हक हता ते आपणने मळ्या छे, अने अहिंथी खशी जवाने अंग्रेजी कंपनीवाळाने चेतवणी आपवामां आवी छे.

(३७)सुरतनी पेहेडियेथी गूजरात अने हिन्दना बीजा भागमां म्होटो वेपार चलाववामां आवे छे. (३८) अमदावाद, अने (३९) आग्रामां माल आपवा लेवानी शाखाओ स्थापी छे.

(४०) इरानमां लाभदायक वेपार चाले छे. एनुं मुख्य स्थान

गोम्ब्रुन छे अने तेनी शाखा ईस्पाहानमां छे. त्यांना पादशाह पासेथी ६०० रेशमनी गांसडियो, प्रतिवर्ष खरीदवानो करार कर्यो छे, पण जे भाव अगाउथी नक्की करवामां आव्यो छे ते भाव आकरो पडे छे तेथी परवडतुं नथी, माटे रेहेतां रेहेतां गांसडीनी संख्या घटाडवानो कंपनी प्रयत्न करे छे.

मोखा अने बसरामां पेहेडियो हती ते काहाडी नांखवामां आवी छे, पण (४१) बसरानी पाछी चालु करवामां आवी छे.

(४२) केप आफ गुडहोपमां एटला माटे वास राखवामां आव्यो छे, के देशथी जतां आवतां वाहाणो माटे जोईतो खोराक वगेरेनो बंदोबस्त थई शके, अने आपणी ए मतलब बराबर रीतिए सरे छे, वळी ते एक उपयोगनुं विश्रामस्थान छे.

(४३) मोरिशियस बेटमां थाणुं हतुं, ते उठावी लेवामां आव्युं हतुं, पण पाछुं ते कबजामां राखवाने लोकोने त्यां मोकलवामां आव्या छे.

(४४) जावामां माटारान (Mataran) प्रान्त छे त्यांथी जोइये एटला चोखा मळे छे. जापारामां कंपनीनी एक वखार छे.

बटेविया ए कंपनीना सर्वे वास अने वखारोनुं राजधानी नगर छे; एमां प्रतिवर्ष वसती वधती जाय छे. एनी आसपासना प्रदेशमां डांगरनुं वावेतर थाय छे, शेलडी पाके छे, अने मेवो पण निपजे छे, ए सिवाय बीजो पाक पण थाय छे.

पूर्व समुद्रमां, डच इस्ट इंडिया कंपनीनी वखारो अने वासनो आ समये उपर जणाव्या प्रमाणे विस्तार हतो.

१६६५. पुलोरून अंग्रेजोने पाछुं सोंपी देवानुं हतुं, ते हजी-

लगाण नहि सोंपतां, डच सरकार टोझा देती हती; अने थयेला कोलकरार उपर पाणी फेरवती हती, पण छेवटे, ता. २५ मी मार्चे कबजो आप्यो, ते पेहेलां तेनी घणी दुर्देशा करी नांखी हती. तेजानानां जेटलां झाड हतां ते बधां कापी नंखाव्यां हतां. जेने माटे यूरोपमां घणीवार भांजगडो चालेली अने बटेविया-वाळाए अयोग्य रीतिए तेनी कांई पण दरकार राखेली नहि ते जग्या केवळ नकामी करी नांखी, आम छतां पण, पछवाडेथी बंने वच्चे लडाई थई, एटले वलंदाए तेनो कबजो पाछो करी लीधो.

हवे कंपनीने मळेला पटानी मुदत पूरी थवा आवी, एटले, नवो पटो करावी लेवानो प्रयत्न करवामां आव्यो, पण तेने घणी माथाकूट करवी पडी. आ वेळाए हॉलंडना एकत्र थएला परगणानो कारभार डी विट्टना हाथमां हतो, ते एकलहत्थे वेपार करवा देवानी रीतिनी विरुद्ध हतो, तेथी डच इस्ट इंडिया कंपनी माटे तेनो अभिप्राय सारो नहतो. व्यापारनी नवी नवी शाखाओ खोलवाने माटे, कारखानां स्थापवाने काजे, कंपनियो थवानी तेने अगत्य जणाई, मोलाका बेटनो कबजो राखवानी पण जरूरियात तेना समजवामां आवी, अने बटेविया पण खपनुं छे एम ते समज्यो, पण कंपनिये पछवाडेथी जे सत्ता मेळवी लेवा मांडी ते तेने पसंद पडती लागी नहि, तोपण, कंपनी एक म्होटी रकम आपीने फरीने सनंद करावी लेवामां फावी गई, तेओने बीजां एकवीश वर्षनो पटो १६६६ मा वर्षना प्रारंभथी मळ्यो.

सन १६४४ थी ते १६६५ सुधीमां कंपनीना वेपारनी स्थिति बतावनारुं पत्रक नीचे आपवामां आवे छे, एमां जणावेला प्रत्येक वर्षमां केटलां वाहाणोमां केटला फ्लोरेन्सनो माल

चडावत्रामां आव्यो, अने तेनीं वेंहेंचणी केटली आपवामां आवी ते जणाववामां आव्युं छे:—

वर्ष.	वाहाणो.	भरतियामां जणावेलो आंकडो.	दरसैंकडे वेंहेंचणी.
१६४४...	७	२०,७०,६६६	४५
१६४५....	८	२९,२१,८०६	
१६४६....	९	२५,२९,६१०	४७½
१६४७....	१०	२१,५१,०३२	
१६४८....	१२	२०,७३,६३०	२५
१६४९....	९	२२,४३,१०६	३०
१६५०...	९	१९.४६.४१७	२०
१६५१....	११	२६,९९,९९१	१५
१६५२....	११	२८,१३,४३७	२५
१६५३....	१६	३७,४५,२३९	१२½
१६५४....	४	१३,७९,०३५	
१६५५....	१०	२४,४७.११२	२७½
१६५६....	१०	२७,११,९१४	२७½
१६५७....	१०	३०,२३,८५५	
१६५८....	१०	३०,०३,२७४	४०
१६५९....	१०	१७,४२,७८२	१२½
१६६०....	११	३१,९५,३१८	४०
१६६१....	९	२१,३३,७९०	२५
१६६२....	९	३३,५४,४२८	
१६६३....	१०	३३,२४,८९४	३०
१६६४....	१२	२५,२८,८२४	
१६६५....	१३	३६.४८.४९२	२७½

आ समयमां, यूरोपमां इंग्लंडसाथे डचोने वे वार लडाई

करवी पडी हती, तथा कंपनीने पण घणुं खर्च थयुं हतुं; फारमोसा अने मकासारमां लांबी मुदत सुधी लडाइयो थई हती; कंपनीनां वाहाणो पकडाई गयां हतां; प्रारंभना वेपारमां जेटलो नफो मळ्यो हतो तेटलो, माणसोना वधाराने लीधे खर्चमां वधारो थवाथी, वपराई जतो हतो, आटलुं छतां पण, २१ वर्षनी मुदतमां, कंपनिये तेना भागीदारोने दर सेंकडे ४२२½ टकानी वेंहेंचणी आपी.

१६७२. वलंदाए सेण्ट हेलिना बेटनो कबजो अंग्रेजो पासेथी लई लीधो, पण बीजा वर्षमां ज कॅप्टिन मुन्डने पाछो मेळवी लीधो, ते वेळाये तेने मात्र थोडो ज अटकाव करवामां आव्यो हतो.

१६७४. मद्रासनी पासे फ्रेंचोनो एक वास सेण्ट थोमेमां हतो, ते उपर वलंदाए हुमलो कर्यो, अने २६ मी आगस्टे कबजो करी लीधो, पछी त्यांना किल्लेदारोने यूरोप पोहोंचाडी देवानो करार करवामां आव्यो, छेवटे, आ जग्या तेमणे गोलकाण्डाना राजाने सोंपी दीधी.

१६८२. जावा बेट माहेला बाण्टमना राज्यमां, त्यांना राजा अने तेना पाटवी कुमार वच्चे लडाईनो प्रसंग उत्पन्न कराव्यो. वलंदाए कुमारनो पक्ष लइने राजाने गादी उपरथी उठाडी मेहेलीने कुमारने तख्तनसीन कर्यो, अने आ हंगाममां, पोते त्यांना किल्लाना धणी थई पड्या; बीजा यूरोपियनोनी त्यां वखारो हती ते लूंटी लीधी. अंग्रेजोनो त्यां खजानो अने वेपारी माल हतो ते उपर तो मुख्यत्वे करीने खरेखरी तलप मारी. राजाने उश्केरीने अंग्रेजोनी वखारो काहाडी नंखावीने तेमने हांकी कढाव्या. त्यारपछी बाण्टममां, वलंदासिवाय बीजा कोई ठरी शक्या नहि. आवा बनावथी अंग्रेजोनी लागणी घणी उश्केराई, तेमनी

बाण्टमनी वखारना ताबानी सियाम, टाक्विन आमोय, अने ए दरियामां बीजी जे वखारो हती ते बधी, काहाडी नांखवी पडी.

१६९३. पोण्डीचरीमां फ्रेंचोनो वास हतो तेना उपर चडी जवाने वलंदाए बटेवियेथी चडाई करी; तेओ आगस्टनी आखेरिये त्यां आवी पोहोंच्या. १,५०० कवायत शीखेला घोडेस्वारो, २,००० खारवा, अने बीजा केटलाक थईने टोळियो बंधाइने तैयार थई गया. तेमनी साथे तोपोनो पण जमाव हतो, अने घेरो घालवानी सघळी सामग्री तैयार हती; तारीख ८ मी सप्टेम्बरे, ठरावनी रुइथी जग्या तेमने स्वाधीन थई, किल्लेदारो आबरुभेर नीकळी गया, हिन्दी लश्कर हतुं तेने फावे त्यां जवा दीधुं, ने जे चोखा फ्रेंच हता तेओने यूरोप चडी जवाने छूट मळी.

१६९७. आ प्रमाणे कबजे आवेली जग्या, फ्रेंचोने रीसवुइक (Ryswick) नी सलाहनी रुए, सप्टेम्बर मासमां पाछी सोंपी देवी पडी.

१६९८. वलंदाने करी आपेली सनंद, १७०० नी आखेरीमां पूरी थवानी होतां, स्टेट्स जनरल पासे नवी करावी लेवानी गोठवण थई. आगस्टनी ११ मी तारीखे नवी सनंद मळी, अने तेनी मुदत १७४० नी आखर सुधीनी नक्की करवामां आवी; पण तेना बदलामां म्होटी रकम आपवी पडी.

सन १६६६ थी ते १६९७ सुधीनो हलिंडमां हिसाब मोकलवामां आव्यो तेनी विगत नीचे प्रमाणे छे:—

साल.	केटलां वाहाण.	केटला फलोरिननो माल.	दरसेंकडे केटली वेंहेंचणी आपी.
१६६६....	७	११,२४,१८०	....
१६६७....	१२ ...	३१,१९,०६०	....

૧૬૬૮....	૧૬	૩૧,૫૫,૬૮૨	૧૨½
૧૬૬૯....	૧૯	૪૦,૨૬,૪૮૧	૧૨½
૧૬૭૦....	૧૯	૫૦,૨૪,૧૫૦	૪૦
૧૬૭૧...	૧૮	૫૧,૮૬,૪૧૪	૬૦
૧૬૭૨....	૧૫	૪૦,૨૩,૯૯૮	૧૫
૧૬૭૩....	૭	૧૬,૮૮,૩૧૬	૩૩
૧૬૭૪....	૯	૧૮,૩૬,૦૧૫	
૧૬૭૫....	૧૪	૩૫,૪૯,૫૧૮	
૧૬૭૬....	૧૫	૪૧,૨૭,૬૫૬	૨૫
૧૬૭૭....	૧૫	૩૫,૭૫,૪૮૩	
૧૬૭૮....	૧૧	૨૪,૫૯,૭૩૮	
૧૬૭૯....	૧૨	૩૮,૮૯,૬૦૫	૧૨½
૧૬૮૦....	૧૧	૩૩,૮૬,૫૭૭	૨૫
૧૬૮૧...	૧૩	૫૧,૧૦,૮૯૭	૨૨
૧૬૮૨....	૮	૨૯,૮૭,૧૯૦	૩૩½
૧૬૮૩....	૧૧	૪૯,૦૯,૩૦૯	
૧૬૮૪....	૧૫	૫૦,૮૦,૩૧૧	
૧૬૮૫....	૧૪	૪૧,૯૩,૭૨૯	૪૦
૧૬૮૬....	૧૬	૫૫,૬૮,૬૪૪	૧૨
૧૬૮૭....	૧૬	૫૬,૩૦,૯૪૦	૨૦
૧૬૮૮....	૧૫	૪૩,૦૫,૮૧૨	૩૩½
૧૬૮૯....	૧૫	૩૦,૯૨,૮૯૬	૩૩½
૧૬૯૦....	૧૭	૩૮,૩૯,૪૬૯	૪૦
૧૬૯૧....	૮ ...	૨૪,૦૦,૧૦૪	૨૦
૧૬૯૨....	૧૨	૪૨,૪૬,૮૭૮	૨૫
૧૬૯૩....	૧૫	૩૩,૩૬,૨૩૬	૨૦

१६९४...	१२	२९,८८,७२७	.... २०
१६९५...	१५	५१,५४,४६८	.... २५
१६९६	१२	३५,३२,२४३	.... १५
१६९७	१९	५४,१०,५१७	.... १५

उपरप्रमाणे ३३ वर्षमां, डच इस्टइंडिया कंपनिये, मूळ थापण उपर, पोताना भागीदारोने सेंकडे ६३६½ टकानी चोखी वेहेंचणी आपी.

१७१७. आगळना करतां आ समये, आखा यूरोपना लोकोनुं लक्ष व्यापार भणी वधारे दोरायुं. फ्रेंच इस्ट इंडिया कंपनिये पोतानी आंट वधारवा माटे, तथा बीजां लोभनां कारणने लीधे, वनतो प्रयत्न करवा मांड्यो, ते जोईने डचोए पोतानी कंपनी माटे, नवा अगत्यना करार लखावी लइ, नवी सनंद मेळववानो प्रयत्न कर्यो. स्टेट्स जनरले तेमनी अरज मंजुर करी नहि, पण पोता तरफथी जाहेर खबर प्रसिद्ध करीने कंपनीने छूट आपवानी तरफेणमां अभिप्राय जणाव्यो, अने कंपनीने मुकरर करी आपेली हदमां बीजो कोई वेपार करे नहि, तेमज, तेवी कोई बीजी संस्था उभी करे नहि, एम जणाव्युं; अने पछीथी, फ्रान्स अने ग्रेटब्रिटननी साथे एक सलाह करीने ऑसटेण्डनी इम्पिरियल कंपनी स्थपावानी विरुद्धमां सामा थवाना ठरावपर ते आव्यो.

१७२१. बटेवियामां जेटला वलंदा हता, तथा बीजा जे कोई क्रिश्चियन हता, ते सर्वेने ठेर करीने, तेमनुं राज्य उठलावी नांखवानुं पाका पाया उपर कावत्रुं रचायुं; पण तेमां जे आगेवान हता तेओने पकडी लेवामां आव्या, तेमां पीटर एबर फेल्डर आगेवान हतो, तेमना उपर काम चलावीने, तथा बने एटलो

जुल्म गुजारी तेमना हालहवाल करीने तेमने मारी नांखवामां आव्या.

आ कावत्रानी बातमी आपवामां, अने बने तेटली मदद करवामां बाण्टमना राजाए, मुख्यत्त्वे करीने आश्रय आप्यो हतो.

१६९८थी १७१९ सुधीना पोताना वेपारना वहिवटनुं पत्रक वलंदा कंपनिये बनाव्युं तेनी विगत नीचेप्रमाणे छे:–

साल.	वाहाणनी संख्या.	केटला फलोरिननोमाल.	वेंहेंचणी शी आपी.
१६९८....	१९	५३,७२,२५६	३०
१६९९....	१७	५३,२१,२८९	३५
१७००....	१८	५२,९८,७४१	२५
१७०१....	२०	६२,९३,७०२	२०
१७०२....	२१	६७,२५,९६१	२०
१७०३....	१८	६१,७७,४४७	२५
१७०४....	२१	५३,८२,१९५	२५
१७०५....	१८	४६,०३,३५७	२५
१७०६....	१७	४७,१९,५९९	२५
१७०७....	१५	४२,४८,५३१	२५
१७०८....	१८	५२,१९,७२८	२५
१७०९....	१८	५४,७७,४३९	२५
१७१०....	२१ ...	५७,३२,९९७	२५
१७११...	२०	५३,११,८६९	२५
१७१२....	२१	६१,११,८२२	१५
१७१३....	१७	४६,८४,६४३	३०
१७१४....	२१	५२,६०,१२७	३३½
१७१५....	२७	७७,३०,०००	४०
१७१६...	२८	६८,२५,२९०	४०

१७१७....	२८	७२,९९,५११	४०
१७१८....	२४	७१,७५,०००	४०
१७१९...	३०	८२,५२,०००	४०

बावीस वर्षनी मुदतमां, मूळ मुडी उपर, सेंकडे ६३९½ टका लेखे भागीदारोने वेंहेंचणीं मळी.

१७३०. हॉलंडमां १७२० थी ते १७२९ सुधी केटलां वाहाणो मोकलवामां आव्यां, तेमां रोकड नाणुं केटलुं लई गया; पाछां माल भरीने केटलां आव्यां; वेचाणनी रकम केटली थई; सेंकडे केटली वेंहेचणी आपी; अने शेरनो भाव केटलो रह्यो, एवी विगत बतावनार वार्षिक आंकडानुं पत्रक:—

साल.	वाहाण. गया	रोकड केटली.	वाहाण. आव्यां	वेचाणनो आंकडो.	वेंहेंचणीना टका.	शेरनो भाव.
१७२०	३६	४१,२५,०००	२६	१,९५,९७,८७५	४०	
१७२१	४०	६८,२५,०००	३४	१,४९,८५,०७३	३३½	
१७२२	४१	७०,७५,०००	२६	१,९४,९४,३६६	३०	
१७२३	३८	६८,७७,०००	२९	१,६२,४७,५०६	१२½	६३१थी६५४
१७२४	३८	७४,१९,०००	३१	२,०५,७७,४४७	१५	६०३—६५४
१७२५	३५	७४,१२,५००	३६	१,९३,८५,४४२	२०	५६०—६५८
१७२६	३८	७६,७५,०००	३२	२,१३,१२,६२६	२५	६५८—५६३
१७२७	४०	८०,९१,९९४	३६	१,८५,६४,९८७	२०	५६०—६५८
१७२८	३४	५५,५८,१००	२८	२,०३,२२,४०२	१५	६५५—६१२
१७२९	३४	४५,२५,००३	२५	१,८१,००,११७	२५	६२८—६७९
सरासरी.	३७	६५,५९,३५९	३०	१,८८,५८,७८४	२३½	

१७३४. आ वर्षमां २२ वाहाण डच कंपनीनां हिन्द अने चीनने वंदरेथी हॉलंडमां आव्यां, तेमां कियो माल, केटलो हतो, तेनी विगत:—

तेजानो, करियाणुं.	६३,११,०२७	रतल.
खांड.	२४,०६,४२८	रतल.

सुरोखार.	....	१८,०७,२१०	रतल.
काफी-बुंददाणा.	....	३९,९७,७५९	रतल.
रंगाट अने वसाणा.	....	१५,४९,४६३	,,
चाहा.	....	८,८५,५६७	,,
काचुं रेशम.	....	६२,०१५	,,
रेशमी वर.	....	२१,२०५	ताका.
कालिको—नाना प्रकारनी छींट.		२,०९,७४८	ताका.
गळी.	....	१४,४८३	रतल.
कथीर—कल्लाई.	....	३,५४,०००	रतल.
त्रांबु.	....	४,६२,५००	रतल.
सूंठ.	....	५०,४८६	रतल.
चीनाई माटीनां वासण.	....	५,२५,२२३	नंग.
सूतर.	....	९२,४२१	रतल.
सूकी जावंत्री.	....	८,०००	माटलां.
(Cubebs) चिनिकवाला.	....	१०,०००	रतल.
जावानी हळदर.	....	१६,२५०	रतल.
मोतीनी शीपो- छीपो.	....	८००	रतल.
उन.	....	२७७	रतल.
कॉडियो.	....	२,५५,३५७	रतल.
नेतर.	....	१,५००	बंडल, सोटा.

ए आदि केटलीक वस्तुओ, उताऱ्याविनाना अने उतारेला हीरा, अने जातजातनुं माणेक, मणी आदि नंग हतां.

१७४०. जावामां प्रथम कावत्रु थयुं हतुं, ते करतां जबरा पाया उपर एक बीजु रचायुं. बटेवियाना चीना रेहेवासियोए वलंदानो समूळगो नाश करीने तेमनी मिल्कत लई लेवानो बेद कर्यो हतो, अने ९० हजार माणसो सुधी एकठा थई शके

एम हतुं. केटलाक हिंमत जणावीने एम केहेनार नीकळ्या के, आ कावत्रुं तो वलंदाए चीना सामे रच्युं हतुं, अने तेनी मतलब ए हती के, वलंदा चीनाना म्होटी रकमोना देवादार हता, ते पैसा आपवा पडे नहि, एटला माटे, तेमणे चीनानो घाण काहाडी नांखवा सारु गोठवण करी हती. आक्टोबरनी तारीख ८ मी अने नवमिये चीनानी भयंकर कतल करीने तेमनां घरबार अने मिल्कतने आग लगाडी देवामां आवी, अने ठराव्युं एम के, तेओ निराश थई गया तेथी पोताने हाथे आग लगाडीने पोतानी मिल्कत बाळी नांखी ! बे दिवसमां, १२ हजार चीनाने कतल करी नांख्या, पण केटलाक तो एम केहे छे के, ३० थी ते ४० हजार माणसोने कापी नांखवामां आव्या हता, तेम छतां ओछी संख्या जणावाने माटे म्होटी संख्या छूपाववामां आवी छे, अने छेवट सुधी, डॉळ पण तेवुंज राखवामां आव्युं हतुं. शहरमां जरा समाधानी थवा आवी एटले, वलंदा गवर्नर जनरले, आगेवान चीनाओ कावत्रामां सामेल हता तेओनां माथां कापी लावनारने इनाम आपवानुं जाहेरनामु काहाड्युं, पण समाधानीनी खातर एम ठराव्युं के, ता. २२ मी नोवेम्बरनी पेहेलां, जेओ पाछा आवीने शरण थशे तेओने माफी आपवामां आवशे. तेमना उपर कोप वर्त्तायो हतो, तोपण लोभमां लपटायला चीनाओ विश्वास आणीने, जेओ नाशी गया हता तेओ, रेहेते रेहेते पाछा आववा लाग्या, पण बधुं समाधानीपर आववाने घणां वर्ष लाग्यां. आ कतलना बनावनी खबर चीनना पादशाहने थशे त्यारे तेने घणो क्रोध उपजशे एवी वलंदा बीक राखता हता, पण तेमनो एलची तेनी पासे बधी हकीकत समजावी तेनुं समाधान करवा गयो त्यारे तेणे तो उलटुं एम जणाव्युं के, जेओ पोताना बापदादानी कबरो छोडीने, अने लोभने वश

थईने, पोतानो देशमूकी बीजे ठेकाणे वसवा गया छे एवा अयोग्य जनोनी गमे तेवी दशा थाय तेमां मारे शुं ?

१७४१. जुलाई मासमां, चीनानी कतलनी खबर हॉलंडमां लखी मोकलवामां आवी, ते विश्वास राखवा जेवी गणवामां आवी नहि, तेमज, जेवी जोइये तेवी, चोख्खुं अजवाळुं पाडे एवी नहती; लोकसमूहने पण ए करतां वधारे खुल्ली हकीकत मळी शकी नहि. गवर्नर तथा तेना बे सभासदोने बरतर्फ करवामां आव्या, अने तेमने केदमां पूर्या. गवर्नर तो मरता सुधी केदमां ज शड्या कर्यो. एणे पोतानी मील्कत हॉलंडमां पोहोंचती करी हती, ते लगभग ५०,००,००० पौंडनी अंकाई हती.

१७४८. कंपनिये नवा पटानी अरज आगळ करी हती, अने जे आपवाने स्टेट्स जनरले ना पाडी हती, ते हवे, मात्र एक वर्षने माटे, १७४१ नी आखर सुधीनी आपवामां आवी. त्यार पछी १७४८ ना सप्टेम्बर सुधी तेओ वगर सनंदे रह्या, पण छेवटे १७७५ सुधीनी सनद तेमने मळी.

१७५९. बंगाळामांथी अंग्रेजोने काहाडी मूकवाने, अने ते प्रदेशनो आखो व्यापार पोताने कबजे करवाने माटे, वलंदाए, १,५०० माणसनी सेना लईने हुमलो कर्यो. चार युद्धनौका अने बीजां त्रण वाहाणोमां आ सेना आवतां वांतज अंग्रेजोए हरावीने केद पकडी लीधी. वलंदानी ओथे चिनसुरेथी फौज आवी पोहोंची, तेने कर्नल फोर्डे विखेरी नांखीने हरावी दीधी. आ प्रमाणे हाथ हेठल पडतां, वलंदाए कलकत्तानी कौंसिलने, वैर-भाव बंध राखवानुं लखाण कर्युं. अंग्रेजी कमिशनरोए बे बाबतो कबुल कराववानी ठरावी. पेहेली एके, अंग्रेजी वावटाने आवी रीते अपमान पोहोंचाड्युं तेने माटे मनमानतो तेओए संतोष वळाववो; बीजी बाबत ए के, आ प्रसंगे अंग्रेजोने जे खर्च थयुं होय अने

नुकसान वेठ्युं होय तेनो पूरेपूरो बदलो आपवो. आ बे मागणी वलंदाए कबुल करी, एटले डिसेम्बरनी १९ मी तारीखे तहनामुं थतां, तेमनां वाहाणो पाछां सोंपी दीधां, अने केदियो छोडी मूक्या. इंग्लिश गवर्नरनी दरमियानगिरिथी बंगाळाना नवाबे वलंदाने माफी बक्षी; तेओ पोतानी फौज त्यांथी काहाडी लई जाय, अने पोतानी पेहेडियोमां १२५ करतां वधारे यूरोपियन माणसो राखे नहि एवी कबुलात आपतां, तेमने केटलीक छूट आपी, अने तेमना वेपारनुं रक्षण करवानी उदारता जणावी.

१७६०. वलंदा कंपनिये व्यापार घणो खेडवा मांड्यो, तेथी तेमने लाभ पण घणो थवा लाग्यो. सन १७५० थी १७५९ सुधी, तेमणे प्रतिवर्ष, केटलां वाहाणमां, केटला फ्लोरिन्सनो माल भरीने हॉलंडमां हिन्दथी मोकल्यो, अने तेनुं वेचाण केटली किंमतनुं थयुं तेनी विगत नीचे आपवामां आवे छेः—

साल.	वाहाणनी संख्या.	मालना भरतियानो आंकडो.	वेचाणनो आंकडो.
१७५०	२२	७३,७२,१७७	१,९०,२४,२०९
१७५१	२४	९६,३०,६८२	१,६६,७०,६१४
१७५२	२०	७८,८३,३६१	२,३१,३३,५८०
१७५३	२२	१,०२,५९,८६६	१,७३,१७,०३७
१७५४	२२	८८,५९,२९७	१,९८,४०,७६६
१७५५	२२	९६,५२,४८५	१,९८,०६,०७७
१७५६	२५	८४,२१,४१९	१,९८,९०,०६६
१७५७	२६	८९,३५,७२०	१,४८,२९,३६७
१७५८	२२	६५,०६,७१७	१,८९,३४,३८६
१७५९	२८	८४,३७,४६९	१,८८,१७,३२८

१७६४. लंकानी राजधानी काण्डीना राजा साथे वलंदा ह्वे लडाई मचावा तेनी पछवाडे लाग्या. तेओ लंकाना मांहेला

भागमां पेशी गया, अने काण्डीनगर कबजे करी लीधुं; पण तुरतज ते खाली करावीने, तेमने त्यांथी हांकी काहाड्या, अने तेम करतां, देशियोए सेंकडो वलंदाने कतल करी नांख्या. बेटना किनारा उपरनो घणो भाग वलंदाना कबजामां हतो, तेथी तेमनी साथेनी शत्रुवटने लीधे, देशियोने मीठुं मळवामां अटकाव करवामां आव्यो, एटले, आवी नित्यनी उपयोगनी वस्तुनी ताणने लीधे, राजाने वलंदा साथे तहनामु करवानी अगत्य पडी, तेमज तेनी रुए, तेमने मांहेला भागनां केटलांक परगणां मळ्यां, अने किनारा उपरनो जे भाग बाकी रहेलो हतो ते पण स्वाधीन थयो. आ तहनामाथी, मानारना अखातमां मोती काहाडवानी जे जग्या हती ते तेमना स्वाधीनमां आवी गई.

१७७६. कंपनीने मळेलो पटो १७७५ नी सालमां पूरो थयो. केटलाक वर्षथी तेमना व्यापारनी स्थिति, आगळां वर्षने मुकाबले, पडती दशामां आवती गई हती, ते सन १७४९ थी १७७५ सुधी भागीदारोने नीचे प्रमाणे जे वेहेंचणी आपवामां आवी ते उपरथी जणाई आवे छे:—

१७४६ थी १७४८ सुधी	सेंकडे	२०	टका	प्रमाणे.
१७४९ थी १७५२ सुधी	,,	२५	टका	,,
१७५३ थी १७५७ सुधी	,,	२०	टका	,,
१७५८ थी १७६५ सुधी	,,	१५	टका	,,
१७६६ थी १७७० सुधी	,,	२०	टका	,,
१७७१ थी १७७५ सुधी	,,	१२½	टका	,,

प्रथम प्रमाणे, म्होटुं प्रिमियम आपी शके एवी स्थितिमां कंपनी न होवाथी, स्टेट्स जनरले, बधी वात लक्षमां लईने, ३० वर्षनी मुदतनो नवो पटो कंपनीने करी आप्यो, अने ते बदल

२० लाख फ्लोरिन लेवाना ठराव्या, ते उपरांत प्रतिवर्षे, ३,६०,००० फ्लोरिन कंपनी आपे एवी गोठवण करी.

१७७९. स्टेट्स जनरलना आगळ कंपनिये पोतानो रिपोर्ट रजु कर्यो, ते उपरथी तेमना ताबानी सर्व जग्यानां खातांनी देशनी उपज, देशी व्यापारथी मळतो नफो थईने, क्यांनी केटली थई, तथा केटलुं खर्च थयुं, तेनी विगत नीचेप्रमाणे जाहेर थाय छे:—

प्रदेश अथवा खातुं.	उपज.	खर्च.
जाकात्रा, बटेविया सहित.	१८,२०,३२७	२३,८४,९३०
आम्बोयना.	४८,७४७	२,०१,०८२
बाण्डा	९,३५०	१,४६,१७०
टेर्नेट (Ternate)	१,१४,९९७	२,२९,४०६
माकासार.	६३,१९०	१,६३,१३७
टीमोर अथवा फारमोसा.	१३,६१९	११,७१२
बंजार मासिन (Banjar massin).	———	१२,०९१
पालेमबांग Palembang.	३,९२२	४९,६७७
जापान.	१,०६,८०२	९६,३५६
मलाक्का.....	१,६२,५२०....	१,१३,२३५
पाडांग. (Padang)	७४,५७७....	५३,६७५
बंगाळा.....	३,८५,१५९....	२,६५,५१७
कारोमांडल	४,२७,१३१....	४,५२,१३३
सिंहलद्वीप—लंका	६,११,७०४....	१२,४३,०३८
मलबार.	४,१४,९७७....	४,८९,६४५

सुरत.	२,८३,२०७....	———
केप ऑफ गुडहोप	१,९५,१६८....	५,०५,२६९
जावानो इशानकोणनो किनारो.	४,३६,८७४....	२,८१,८७३
चेरिबोन.	३५,७६१....	१२,५८४
बानटम.	———....	७८,२६२
लानडाक अने सुकादाना. (Landak & Succadana)	१,७६४....	९,७२६

आ हिसाब उपरथी जणाय छे के, उपजना करतां खर्च १५,८९,७२२ फलोरिन अथवा १,४४,५२० पौंड, ३ शिलिंग, अने ६ पेन्स वधारे छे, अने ते पूरुं करवाने माटे हॉलिंडमां कंपनीना डरेक्टरो उपर हुंडियो लखीने अवेज मंगाववो पडतो हतो, एम केहेवामां आवे छे. आ उपरांत, वाहाणो सज्ज करवानुं खर्च, माणसोना पगार, डरेक्टरोनुं लवाजम, देशमां कारभार चलाववानुं खर्च, भागीदारोने वेंहेंचणी आपवी पडे ते, आदि खर्च थतुं हतुं ते तो जुदुं, अने ते, यूरोपमां मालनुं वेचाण थाय तेमांथी जे नफो मळे तेमांथी उधार पाडवामां आवतुं हतुं; आ नफो प्रतिवर्षे १० लाख पौंडना आशरानो गणवामां आवतो हतो.

अमेरिकाना १३ युनैटेड स्टेट्सोए १७७४ मां ब्रिटिशमां पोताना देशमां आयात करवानुं बंध कर्युं. १८७५ मां कांग्रेसे स्वतंत्रतानो झुंडो उपाड्यो. १७७८ मां फ्रान्स अने अमेरिका वच्चे दोस्तीना कोलकरार पारिसमां ६ ठ्ठी फेब्रुआरिये थया.

आ समयमां, डच अने अमेरिका वच्चे कोलकरार "विस संस्थानोनी एकी" (The union of twenty States) एवा नामथी

थया. (७ संस्थान डचनां एकठां थयां ते, अने १३ संस्थान युनैटेड स्टेट्स नाम धारण करेलां, एम वीश) आ वात छेक १७८० सुधी छानी राखी हती, ते उघाडी पडी, एटले, डिसे-म्बरनी २० मी तारीखे सेंट जेम्समांथी एक यादी प्रकट करवामां आवी, तेमां जणाव्युं के "फ्रान्सनी साथे मळी जईने पूर्वप्रदेशमां स्टेट्स जनरले–डचोए आपणीसामे शत्रुवटनी उष्केरणी चलावी छे."

१७८०. अंग्रेजोने अमेरिका साथे शत्रुवट थई त्यारे, वलंदा अमेरिकनोनी मददमां रह्या हता, ते उपरथी, अंग्रेजोए तेमनी साथे लडाई शरु करी. नौकासेनापति जोन्सनना हाथ नीचे एक नौकासैन्य आपीने केप आफ गुड होप उपर चडी जवाने तेने रवाने करवामां आव्यो, पण तेना त्यां पोहोंचता पेहेलां, फ्रेन्च लश्कर, सफ्फरिनना उपरीपणा नीचे, त्यां दाखल थई गयुं, एटले, तेनी धारणा अधूरी रही गई; तोपण, वलंदानां पांच वाहाणो देशभणी वळी आवतां हतां, ते उपर तेणे आल-दानाना अखातमां १७८१ ना जुलाईनी २१ मी तारीखे, धसारो करीने तेमांथी चार तो पकडी लीधां, अने पांचमुं मि-डलबरो नामनुं हतुं, तेमां बीजाना करतां वधारे किंमती माल हतो ते बाळी नांख्युं.

१७८१. निगापट्टम प्रथम पोर्टुगीझोना स्वाधीनमां हतुं, ते १६६० मां वलंदाए लई लीधुं, त्यारपछी तेओए किल्लेबंधी सारी करी लईने बलिष्ट करी दीधुं, एटले, कारोमांडलने कांठे तेमनुं अगत्यनुं स्थान थई पड्युं. आ सालमां अंग्रेजोए तेने सपडाव्युं. दरिया भणीनी बाजुए सर एडवर्ड ह्युझनी नौकासेनाए अंतरांमण

करी; स्थलमार्गे भणीथी सर हेक्टर मनरोना तावाना लश्करे हुमलो कर्यो. वलंदाना किल्लेदारो ८,००० करतां पण वधारे हता; घेरो घालनारा लडायक मात्र ४,००० करतां संख्यामां वधारे न हता. शहरनुं रक्षण करवाने वलंदाओए मांहेला कोट आगळ किल्लेदारोनी टुकडियो गोठवी राखी हती; पण ता. २९ मी आक्टोबरे, अंग्रेजोए हुमलो करीने तेओने हठावी दीधा. ता. ३ जी नोवेम्बरे कोटना उत्तर भाग उपर मारो चलावीने अगत्यना भाग सपाटाबंध स्वाधीन करी लीधा. कोटथी ३०० कदमने छेटे १८ रतली दारुनी १० तोपोनो मारो चलावीने डचोने हंफावी दीधा. ब्रिटिश एडमिरले (अने जनरले जुदा जुदा लेख लखीने) वलंदानी खुनरेजी न थवानी खातर, नमी पडवानुं लख्युं, तेना जवाबमां तेओए नम्रतापूर्वक उत्तर तो लख्यो पण पोतानी दृढता डगवा दीधी नहि, अने सामटी सेनानो एकारो करीने, बे वार अंग्रेजो उपर धसारो कर्यो, पण अंग्रेजी लश्करे तेओना उपर मारो चलावीने तेमने शहरना अंदरना भागमां पेशी जवानी जरुर पाडी, अने एक बुरजने वींधी नांखवाने तोपोनो एवो मारो चलाव्यो के ता. १२ मी नोवेम्बरे छेवटे कोलकरार करवाने वलंदाओए मागणी करी. अंग्रेजोए किल्लो अने शहर, ए बंनेमांथी वलंदानुं जे कांई हतुं ते तमाम पोताने कबजे करी लीधुं. त्यांना रेहेवासियोए निमकहलाल रेहेवानी इच्छा जणावी, एटले, तेमनी मालमता तेमनी पासे रेहेवा दीधी, अने तेओनुं रक्षण कर्युं. आवो विजय मेळवतां, ब्रिटिशने मात्र १३३ माणसनुं नुकसान थयुं. दारुगोळा अने लश्करी घणो असबाब हाथ आवी गयो. त्यांनो गवर्नर, कौंसिलना मेम्बरो, अने आफिसरो, तथा लश्करी माणसो ए सर्वेनुं

मान सारी रीते साचववामां आव्युं. छेवटे, १७८२ मां, पूरेपूरो कबजो थयो ते हजीलगण अंग्रेजो भोगवे छे.

निगापट्टममां जय मेळव्या पछी अंग्रेजो लंकामां गया, अने त्रिंकोमालीनुं बंदर लई लीधुं. तोफानी मोसममां आ बंदर वाहाणोने सारुं रक्षण आपे छे तेथी घणुं उपयोगी गणवामां आवे छे. परंतु तरतज ते बंदर, फ्रेंच सेनापति सफ्फराने पोताने स्वाधीन करी लीधुं.

१७८४. तारीख २ जी सप्टेम्बर १७८३ ने रोज, ग्रेटब्रिटन साथे वलंदाने सलाह थई. ते तहनामा उपर सहियो थई, पण तेनो अमल १७८४ ना मे मासनी ता. २० मी सुधी थयो न हतो. आ करारनामानी ४ थी कलम प्रमाणे, निगापट्टम अंग्रेजोने स्टेट्स जनरले स्वाधीन कर्युं, तेनी साथे तेना ताबानो जे प्रदेश हतो, ते पण आपवामां आव्यो, पण आने बदले कोई बीजो प्रदेश राजा तरफथी आपवामां आवे तो अदलो बदलो करवानी शरत राखी. पांचमी कलम प्रमाणे, अंग्रेजोए पोताना लश्करने जोरे, अथवा त्यांना राजाना जोरथी त्रिंकोमाली अने बीजां शहर, किल्ला वगेरे लई लीधां होय ते वलंदाने पाछां आपवानां ठर्यां. छठ्ठी कलममां एम ठराववामां आव्युं के, पूर्व समुद्रमां अंग्रेजी प्रजा पर्यटन करे तेमां वलंदाने कोई प्रकारनी अडचण करवी नहि.

सन १७८५ थी १७९१ सुधीमां पूर्वप्रदेश अने चीनमांथी जे माल आयात करवामां आव्यो ते केई केई सालमां, शी शी जातनो, केटली किंमते वेचायो तेनुं पत्रक:—

१७८५ थी १७९१ सुधी काळां, अने धोळां मरी, लंकामांथी हॉलंडमां आयात करवामां आव्यां तेनुं पत्रक.

सन १७८५ थी १७९१ सुधीमां पूर्वप्रदेश अने चीनमांथी जे माल आयात करवामां आव्यो ते केई केई सालमां, शी शी जातनो, केटली किंमते वेचायो तेनुं पत्रकः—

मालनुं नाम.	१७८५.	१७८६.	१७८७.	१७८८.	१७८९.	१७९०.	१७९१.
	पौंड	पौंड	पौंड	पौंड	पौंड	पौंड	पौंड
काळां मरी.	३,१०,५९५	२,२२,२२५	१,८३,४९५	१,०३,२७५	१,२२,८२०	१,७८,०६०	१,९५,२२५
धोळां मरी.	३,९३०	३,५६५	४,३८५	५,१९०	२,१३५	७,६१५	२,२२०
काफी-बुंददाणा.	३,६३,७२०	६,०६,९१५	३,३७,६९५	२,०५,३०५	१,६०,९४५	२,२६,३६०	४,१९,७७५
खांड.	३३,०१५	१४,२५०	२९,१४५	८,८५०	१७,०७५	३०,६७०	२३,२७५
सुरोखार.	३५,९५५	५८,८६५	५५,६७०	२०,७५०	३४,४७५	४०,५८०	१६,१३०
चाहा.	३,९२,६८०	२,३०,३१२	४,८०,८५०	१,७०,५१०	५,०५,७१५	३,७०,५७५	३,२५ ५९५
जायफळ.	९,९७०		२३,८०	५,९०५	५,०९०	१९,१५५	१६,९५५
लविंग		६,१६०	१,६६,७२५	१,०४,४६५	३,८३,२३५	५८,८६०	२,११,२७०
तज.	१,९९,४७०	२,८०,६०५	८२,४७०	२,७३,७६५	२,७२,७८५	२,०५,०४५	१,००,२३५
जावंत्री.	६,४६५		२३,१५०	१३,१७०	८,८५५	१४,४९५	१३,९२०
कापड.	१,००,९२०	१,९८,१३४	१,५९,४६४	१,२७,५१०	४७,७९५	१,१८,९००	१५,३७०
प्रचूर्ण.	१,३१,०३५	१,२२,०६०	१,७४,५८५	१,००,९४०	१,३४,३१५	१,३९,४५०	९८,७९०
कुल.	१७,८९,७१५	१७,४७,१८०	१७,२९,८१०	११,४७,४६०	१६,१८,८१०	१४,४५,४००	१४,४५,७२५

१७८५ थी १७९१ सुधी काळां, अने धोळां मरी, लंकामांथी हॉलंडमां आयात करवामां आव्यां तेनुं पत्रक.

साल.	काळां मरी.		धोळां मरी.		कुल.	
	रतल	किंमत पौंड	रतल	किंमत पौंड	रतल	किंमत
१७८५	४८,७६,४०३	३,१०,५१५	४२,१४५	३,९३०	४२,१८,५४८	३,१४,४४५
१७८६	३५,५७,१४४	२,२२,३२५	३८,७७३	३,६६५	३५,९५,९१७	२,२५,८९०
१७८७	२९,९०,२९२	१,८३,४९५	४८,४२७	४,३८५	३०,३८,४१९	१,८७,८८०
१७८८	१६,५२,४१९	१,०३,२७५	५७,३६०	५,१९०	१७,१९,७७९	१,०८,४६५
१७८९	२०,६९,५१८	१,२२,८२०	२३,५००	२,१३५	२०,९३,०१८	१,२४,९५५
१७९०	२९,५६,५८९	१,७८,०६०	८३,७७५	७,६१५	३०,४०,३६४	१,८५,६७५
१७९१	२८,६०,४१७	१,९५,२२५	२४,४५०	२,२२०	२८,८४,८६९	१,९७,४४५

सरासरी काहाडतां, काळां मरी ४५,४६५ रतल तथा धोळां मरी ६,२३,४५२ रतल प्रतिवर्षे लंकाथी निकास करी हॉलंड मोकलवामां आव्यां.

सरासरी काहाडतां काळां मरी ४५,४६५ रतल, तथा धोळां मरी ६,२३,४५२ रतल प्रतिवर्षे लंकाथी निकास करी हॉलंड मोकलवामां आव्यां.

सात वर्षनो एकंदर सर्वाळो १,०९,५४,१८० थाय छे तेमां चीनाई रेशमी बर, अने बीजा केटलाक पदार्थो, जे उपरना पत्रकमां दाखल करवामां आव्या नथी, जेनो सर्वाळो ६३,००० पौंड थाय छे, ते उमेरिये तो सर्व मळीने एकंदर १,१०,१७,१८० पौंड थाय छे, तेमां चीनाई माल पौंड २७,७९,५०० नो थाय छे तेनी वार्षिक सरासरी ३,९७,०७२ आवे छे. हिन्दनो माल पौंड ८२,३७,६८० नो थाय छे, तेनी वार्षिक सरासरी ११,६२,५२६ नी आवे छे.

हॉलंडमां प्रतिवर्षे जे माल आयात थयो तेनी एक वर्षनी सरासरी, उपर विगत आपवामां आवी छे तेना हिसाबने आधारे काहाडतां, केटली थाय छे, तथा वाहाणमां केटला टननी सरेराश जग्या रोकी छे, तेनी गणत्री नीचेप्रमाणे छे:—

मालनुं नाम.	तोलना रतल.	केटला टननी रोकाण थई ते.
काळांमरी.	२९,९४,६८३	१,६७१
धोळांमरी.	४५,४६४	२५
जायफळ.	२२,४५९	१३
लविंग.	५,१२,१७२	३८१
जावंत्री.	७,५०४	८
तज.....	३,४५,१२०	३८०
काफी—बुंददाणा.	६१,१८,१८६	३,०३५
गळी.	१५,६३९	१२
खांड.	९,७९,१५६	४३७
सूरोखार	२१,७५,९४८	९७१
चाहा.	३५,३७,०९५	३,५०९

मालनुं नाम.	तोलना रतल.	वाहाणमां केटला टननी रोकाण थई ते.
कापड.	१,०९,९२२	२७५
उन.	५,६५,४३९	२९७
रेशम.	३९,९३३	३६
एलची.	७,७९७	६
Shellao लाखनी पतरी.	३,३२८	२
कांडियो.	१,६८,७७८	७५
कपूर. (Camphire)	४१,६५०	२५
टंकणखार.....	४,८४४	२
हळदर.	८७,७८५	४९
Ketchup	३,०५०	१
Dragon's blood....	५,३६२	२
एळियो.	४,१७७	२
लोबान.	२,३८३	१
Gum gutta	१,०१३	२
पीपर.	६,४००	२
चिनीकबाला.	९,१७०	५
सागो.	१४,९०५	८
Rhubarb रुबार्ब	२५,६४५	२८
सूतर.	१,०४,१८४	९३
कपास.	१,०९७	४
कझाई.	३,५८,२२३	१६०
Star aniseeds	५,८६७	३
आंमली.	१६,३०६	७
China root	२१,८९२	१८

मालनुं नाम.	तोलना रतल.	वाहाणमां केटला टननी रोकाण थई ते.
Galadgal	३०,५०९	२३
Tutenague	२,०२,७५७	९१
Arrack	१५३ Leagers	७७
द्राक्षनो दारू.	७७ awms	११

एकंदर प्रतिवर्षना टननी कुल सरासरी ११,६५० टन.

सन १७६८-९ थी १७९४-५ सुधी, डच ईस्ट इंडिया कंपनिये, कंतानथी चाहानां वाहाणो भर्यां ते, केटला रतल प्रतिवर्षे थयां, तेना आंकडा. तथा ते उपरथी जणाशे के इंग्लंडमां १७८४ नी सालमां कम्युटेशन आक्ट थयो तेथी यूरोपना बीजा लोकोना वेपारने असर थई तेटली डचना चीनाई वेपारने थई नथी.

साल.	रतल.	साल.	रतल.
१७६८-९....	५२,१३,०४०	१७८१ थी १७८३-४ सुधी इंग्लंड साथे लडाई चाली, बंध.	
१७६९-७०	५१,६०,०९४		
१७७०-१....	५१,४५,२४८	१७८४-५....	५३,३४,०००
१७७१-२....	हिसाब नथी मळ्यो	१७८५-६....	४४,५८,८००
१७७२-३....	४८,८४,७००	१७८६-७....	५९,४३,२००
१७७३-४....	४६,९४,४००	१७८७-८....	५७,९४,९००
१७७४-५....	३७,३१,७००	१७८८-९....	४१,७९,६००
१७७५-६....	४९,२३,७००	१७८९-९०	५१,०६,९००
१७७६-७....	४८,५६,५००	१७९०-१....	१३,२८,५००
१७७७-८....	४६,९५,७००	१७९१-२....	२०,५१,३३०
१७७८-९....	४५,५३,१००	१७९२-३....	२९,३८,५३०
१७७९-८०	४६,८७,८००	१७९३-४....	२३,१७,२००
१७८०-१....	४९,५७,६००	१७९४-५....	४०,९६,८००

हिन्दनी बधी वखारोना उपर बटेवियानुं उपरीपणुं हतुं, तेवुं कंताननी वखार माटे न हतुं, ते तो हॉलंडमां त्यांना डरेक्टरोनी कमिटीना ताबामां हतुं, तोपण, हरेक कामकाज बटेवियानी सरकारनी मारफत चालतुं हतुं.

१७९५. इंग्लंड अने हॉलंडनी वच्चे लडाई थवानुं जाहेर थयुं के तुरत, ईंग्लंडथी केप आफ गुडहोप उपर चडाई करवामां आवी. आगस्टनी १८ मी तारीखे सिमनना अखातनो कबजो लेवामां आव्यो, त्यां पांच वाहाणोनी टुकडी राखीने केप टाऊन उपर चडी गया. ता. १६ मी सप्टेम्बरे त्यांनो वास (कलनी) अने किल्लो कबजे करी लीधां. हिन्दथी हॉलंड भणी ७ डचनां वाहाणोनी नौकासेना हंकारी जती हती तेने सेंटहेलिनाथी घर भणी हंकारी जती नौकासेने रोकी राखी.

ब्रिटिश (सेटलमेन्ट) वास ज्यां हता त्यां लडाइना समाचार पोहोंची वळया, एटले, द्विपकल्प (Peninsula), लंका, अने पूर्वभणी डचलोकोनी सामे लडवाने माटे चडाइयो करवानी गोठवण करी दीधी, अने नीचे जणावेला समये, ते ते स्थानो लई लीधां.

त्रिंकोमाली (लंकामांनुं) करारथी शरण थयुं. आगस्ट, २६. १७९५.

मलाक्का. आगस्ट १७ मी तारीखे, ज्यां आगळ (कान्स्टनशिया) स्पानियर्डोनां वाहाणो पकड्यां,

कोलंबो, लंकानी राजधानी, तेना ताबाना प्रान्तसहित, करारनी रुए स्वाधीन लीधुं. फेब्रुआरी, १६, १७७६.

आम्बोयना, अने तेना ताबानो मुलक, फेब्रुआरी, १६,१७७६.

बांडा अने तेना ताबानो देश मार्च, ८,१७९६.

आ प्रमाणे सामटी आफत आवी पडी एटले डच कंपनीनो व्यापार अटकी पड्यो, अने केटलाक वर्ष सुधी, भागीदारोने कांई वेंहेंचणी पण मळी नहि.

१७९६. केप आफ गुड होपनो पाछो कबजो लेवा माटे वलंदानी सरकारे त्रण वाहाणो अने पांच युद्धनौकामां घोडेस्वारो अने बीजुं केटलुंक दरियाई लश्कर जथाबंध रवाने कर्युं ते ६ ट्ठी आगस्टे सालंदाहाना अखातमां आवी पोहोंच्युं. पण तोपनो एक पण भडाको कर्याविना ते ब्रिटिश नौकासैन्यना एडमिरल एल्फीन्स्टनने दस दिवस पछी शरण थई थयुं.

१८०२ मार्चनी २७ मी तारीखे आमीन्स (Amiens)ना कोलकरार थया तेनी ३ जी कलम प्रमाणे, अंग्रेजोए वलंदानी जे जे जग्याओ अने किल्ला वगेरे जीती लीधां हतां तथा तेमने सोंपवामां आव्यां हतां ते बधां पाछां आपी देवानुं ठर्युं, मात्र लंका स्वाधीनमां रेहेवा दीधुं. डच इस्टइन्डिया कंपनी, अथवा हॉलंडना युनैटेड प्राविन्ससनी प्रजासत्ताक सरकारना ताबामां लडाई थता पेहेलां लंकानी जे जे जग्याओ तथा थाणां वगेरे जे कांई हतुं ते पांचमी कलमनी रुइये ब्रिटिश सरकारने आपी देवानुं ठर्युं. लडाई पेहेलां केप आफ गुड होप बटेवियाना स्वतंत्र राज्यना ताबामां हतुं ते प्रमाणे ते तेमने पाछुं सोंपी देवानुं ६ छट्ठी कलममां फरमाववामां आव्युं. ब्रिटिश, फ्रेन्च, अने स्पानियर्ड अथवा बीजी कोई सरकारनां गमे ते प्रकारनां वाहाणो दरियामां छूटथी फरे, अने आगळप्रमाणे तेमना उपयोग माटे जे सरसामान तेओ खरीद करी शकता हता ते प्रमाणे खरीदवानी तेमने सत्ता रेहे, तथा काई जकात भरवी पडे तो, वलंदा पोताना देशनां वाहाणोपासेथी जे प्रकारनी जेटली जकात लेता होय तेटलीज तेमनी पासेथी ले, एम पण ठराववामां आव्युं.

१८०४. बटेवियन प्रजासत्ताक राज्य, अने ग्रेटब्रिटन वच्चे फरीने पाछी शत्रुवट उभी थई, त्यारे, हिन्दमां वलंदानी जे जे जग्याओ अने स्थान वगेरे हतां, ते सर्वे, अंगरेजोए तेमनी पासेथी लई लीधां, पण पूर्वभणीना टापुओ लई लेवानुं काम, पडतुं राख्युं हतुं ते फ्रान्ससाथे हॅलिंडनुं राज्य जोडाई गयुं त्यांसुधी, कांई करवामां आव्युं न हतुं.

१८०९. आक्टोबरमां, आम्बोयना उपर हल्लो करवामाटे, मद्रासथी नौकासैन्य जई पहोंच्युं, प्रथम तो वलंदा सामा थया, पण पछवाडेथी, करारपत्र करीने ते सोंपी दीधुं, ते साथे तेना ताबानो प्रदेश पण आपी देवामां आव्यो. लश्करी असबाब पकडी लेवामां आव्यो हतो, तेमां २३३ तोपो हती, ते घणी खरी पीत्तलनी हती, अने स्टॉर म्होटी किंमतनो हतो.

१८१०. आगस्ट मासनी ९ मी तारीखे, बांदा अने तेना ताबानो प्रदेश स्वाधीन थई गयो, अने सप्टेम्बरमां, टेरनेट अने टिमोर अंगरेजोना ताबामां आवी गयां.

१८११. हिन्दना गवर्नर जनरल लॉर्ड मिण्टोना उपरीपणा नीचे, बटेव्रिया उपर चडाई करवामाटे, भारे तैयारी करवामां आवी. आगस्टनी चोंथी तारीखे, बटेवियाने किनारे सेना उतरी, अने आठमी तारीखे, ते शहर लई लेवामां आव्युं, त्यां सुधी, कोई लडवाने सामुं थयुं नहि. फ्रेन्च अने डच लश्कर किल्ले-दारीनुं काम करतुं हतुं ते, सरकारी मकानो अने सरसामान खाली नांखीने देशना अंदरना भागमां सुरक्षित पडाव नांखीने तेमां संताई पेठा, तेमनी पूठे लागीने, ब्रिटिश लश्करे तेमना उपर हुमलो करीने, छेवटनी एवी जीत मेळवी के, आखो जावा-

बेट, अने तेना ताबानो बधो प्रदेश, अंगरेजोना कबजामां आवी गयो. अने आगस्ट मासनी २९ मी तारीखे प्रसिद्ध रीते त्यां ब्रिटिश राज्यनी स्थापना करवामां आवी. आ प्रमाणे थतां, हॉलंड जे गर्वने डुंगरे चडी गयुं हतुं, अने फ्रान्स, जेने किंमती अने उपयोगी राज्य गणतुं हतुं, तेनी एक तसु जेटली पण जग्या, केप ऑफ गुड होपनी पूर्व भणीनी बाजुए रही नहि; तेमज, त्यांनी भूमि उपर, लांबा समय सुधी, पोतानो वावटो उराडीने, अंगरेजोनी थती चडतीमां खलेल पहोंचाडता हता, ते वावटो, क्यांय रगदोळाई गयो, अने ते स्थाने, जयवंत थता ब्रिटिशनो विजय वावटो, जीत पामता पक्षीनी पांखो प्रमाणे, फरकवा लाग्यो.

अहिंथी आपणे १०० वर्षनो गाळो पडतो मूकीने, हवणां, एटले १९०७–८ थी ते १९१२–१३ सुधी हिंदनी साथे हॉलंडनो व्यापार केवो चाले छे ते बताववाने केटलांक पत्रक आपिये छिये.

पत्रक अंक. १

हॉलंडमांथी, ब्रिटिश हिंदमां, केटला पौंडनो माल तथा नगदी आयात थयां तेनुं पत्रक सन १९०७–८ थी ते सन १९१२–१३ सुधी.

साल	मालना पौंड	नगदी	कुल
१९०७–८	५,६९,०५७	०	५,६९,०५७
१९०८–९	६,४४,७१७	०	६,४४,७१७
१९०९–१०	६,९८,००७	०	६,९८,००७
१९१०–११	७,११,४३३	०	७,११,४३३
१९११–१२	८,०३,९४८	०	८,०३,९४८
१९१२–१३	९,७१,५७४	०	९,७१,५७४

पत्रक अंक. २

हॉलंडमां ब्रिटिश हिंदमांथी केटला पौंडनो माल तथा नगदीनी निकाश थई तेनुं पत्रक सन १९०७–८ थी सन १९१२–१३ सुधी.

साल	निकाश		कुल
	मालना पौंड	नगदी	
१९०७–८	१६,८९,५९६	०	१६,८९,५९६
१९०८–९	११,९५,३७८	०	११,९५,३७८
१९०९–१०	१६,८६,७१२	०	१६,८६,७१२
१९१०–११	१९,०५,७६४	०	१९,०५,७६४
१९११–१२	२२,१३,९०६	०	२२,१३,९०६
१९१२–१३	२४,८२,५०६	०	२४,८२,५०६

पत्रक अंक. ३

हॉलंडमांथी, हिंदमां, केटली आयात थई, तथा त्यां हिंदमांथी केटला पौंडनी निकाश थई तेना भेगा आंकडा बतावनारूं पत्रक सन. १९०७–८ थी १९१२–१३ सुधी.

साल	आयात	निकाश	कुल
१९०७–८	५,६९,०५७	१६,८९,५९६	२२,५८,६५३
१९०८–९	६,४४,७१७	११,९५,३७८	१८,४०,०९५
१९०९–१०	५,९८,००७	१५,८६,७१२	२२,८४,७१९
१९१०–११	७,११,४३३	१९,०५,७६४	२६,१७,१९७
१९११–१२	८,०३,९४८	२२,१३,९०६	३०,१७,८५४
१९१२–१३	९,७१,५७४	२४,८२,५०६	३४,५४,०८०

पत्रक अंक. ४

हॉलंडमां, ब्रिटिशहिन्दमांथी, परदेशी तथा हिंदी केटला पौंडनो माल निकाश थयो तेनुं पत्रक १९०८–९ थी १९१२–१३ सुधी

साल	परदेशी माल	हिंदी माल	कुल
१९०८–९	४४३	११,९४,९३५	११,९५,३७८
१९०९–१०	७४०	१५,८५,९७२	१५,८६,७१२
१९१०–११	७२३	१९,०५,०४१	१९,०५,७६४
१९११–१२	१,०१३	२२,१२,८९३	२२,१३,९०६
१९१२–१३	२,२२८	२४,८०,२७८	२४,८२,५०६

हॉलंड साथे हिंदना जुदा जुदा इलाकानो आयात निकाशनो एकंदर व्यापार केटला पौंडनो थयो तेनुं तारण पत्रक १९०८–९ थी १९१२–१३ सुधी. अंक ५

इलाको	१९०८–९	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३
बंगाळा अने आशाम ओरीसा ...	३,८२,९०४	४,९०,९२७	४,७१,३०८	५,६९,६११	१०,२७,०१९
मुंबई ...	९०,२०२	१,९२,६६०	३,२८,०९५	५,१३,८१०	४,४०,३३२
सिंध ...	२८,६९५	५१,९१५	३६,०७६	८७,५६४	१,१२,५७४
मद्रास ...	१,१६,२२१	१,४४,५१३	१,५७,५७०	१,४८,५०६	१,६३,४४९
ब्रह्मदेश ...	१२,२२,२७१	१४,०४,६९४	१६,२४,३४९	१६,९६,९६७	१७,२३,५९०
	१८,४०,२९३	२२,८४,७०९	२६,१७,३९८	३०,१६,४५८	३४,६६,९६४

हॉलंडमांथी हिंदमां, कई कई जातनो, केटलो, अने केटली किंमतनो माल आयात थयो तेनुं पत्रक सन १९०९–१० थी १९१२–१३ सुधी. अंक ६

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन अथवा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३
कोलसो. टन	...	...	२२,७३८	४१,८५६	...	...	२५,४८१	४६,८५२
कोक टन	...	...	६३३	...	...	...	१,०५४	...
सर्वाळो	...	...	२३,३७१	४१,८५६	...	...	२६,५३५	४६,८५२
रंगवाना अने कमावाना पदार्थ	...	...	...	...	४७९	२,२२०	२,०८०	२,०११
माटीना पोरसेलना पदार्थो, एमां पाईप-भूगळां गण्यां नथी	...	...	...	...	१७,०६५	९,८१०	१९,४८९	१७,९७३
काच अने काचनी बनावट	...	...	...	...	२३९	४३६	५४४	२,६५७
लोखंडनो सामान एमां कटलरी गणी नथी	...	...	...	...	१,५१४	५,५६५	३,८१८	५,०६०
हाथीदांत. रतल	१७,०८८	१६,९८१	२४,३९८	१,७२५	९,२३८	९,६३१	१४,२४८	९०१

हाथीदांतनी बनावट	...	...	...	...	१,९४९	१,४७९	१,५८७	४७७
गाळेलो दारु-ale, beer port गॅलन	६,६८०	८,४२४	१२,३४३	१६,७३९	६५२	८३६	१,२८६	१,०३९
अर्क—spirit ब्रॅंडी	१३,७१५	१०,६६१	८,५४५	११,६८८	१,७५१	१,५०३	१,२७५	२,२११
जीन (gin) दारु	३१,१०८	२५,९९९	२१,९४५	२६,५०७	६,३२८	४,४८८	३,६२०	५,०५७
स्पिरिटनुं तेल	९४५	१,५०२	६५५	२,४८५	७४१	१,३२४	५४०	९५०
द्राक्षनो दारु	२,६५६	१,९४०	१,८९१	२,०९७	१,८८२	१,५०६	१,४४९	८२१
गाळेला दारुनो एकंदर सर्वाळो	५५,१०४	४७,८२६	४५,३७९	५९,५१६	११,३५४	९,६५७	८,१७०	१०,९७८
संचा काम अने मीलनो सामान	...	...	...	...	१,१६३	१,०४८	१,१७३	२,०००
धातु—एमां ore दाखल नथी टन	१५३	९५	७७	३०३	१,६६९	१,१८८	९३४	३,८२७
paints, colours रंग, रोगान हंदरवेट	११२	३००	५२८	७,९२७	५२१	१,३२९	१,३६१	१,७०९
रंगवानां साधन	...	...	...	...	३५७	२१९	१७८	५६५
छापवाना कागळ हं.	१,३२३	२,५६७	३,९३३	५,३०८	१,०३५	१,९६९	३,१०५	३,९५०
लखवाना कागळ अने परबीडियां	...	...	...	...	१२४	२४६	१,६६५	३,९५१
बीजी जातना कागळ	३,०८७	२,७७४	१,५२०	३,९१८	१,६१६	१,४८८	९९३	२,४३६
पुठां	२८,८८९	३२,६३४	३५,८४१	३४,५८९	९,१९३	११,६४५	११,५९८	११,७९०

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन अथवा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३
खावाना पदार्थ पनीर cheese रतल	६,४८,५३५	६,८१,६२१	६,१८,६२६	७,७९,२५४	२२,६८९	२४,६४२	२४,५०५	२९,७३३
जमावेलुं दूध	१२,८२,३१९	१३,४२,९२७	१८,६२,९५३	२७,४३,०१६	१४,५०६	१५,३९९	२१,८९२	३६,०१३
बीजी जातनो खोराक	...	...	...	...	५०८	१,०३६	१,१९०	२,६५९
रेलवेनो सरसामान तथा डबा	...	...	...	...	...	...	१,२६७	...
बियां हंदरवेट	३,८१५	७,०६५	५,६८८	३,९४६	४,६३५	६,९४५	५,०३९	३,१४४
व्हाण, बोटो, स्टीमलांचना विभाग	...	...	...	...	६५५	...	...	...
साबु हंदरवेट	७५४	४९५	६७३	८४७	१,२३९	१,४०८	१,४९५	२,१९६
स्टेशनरी (एमां) कागळो गण्या नथी	...	...	...	...	४,३६९	१,९७०	२,८६७	३,६०५
Starch and Ferma मूळियां वगेरे कूटीने करेलो लोट	...	...	...	२,७९४	...	...	...	२,६४४
खांड हंदरवेट	१३७	३७३	१५७	३२२	४५९	६५८	३५६	१,१४६

Tallow & strabine चरबी	...	९१	...	६२४	...	११८	...	१,३७४
कपास-वण-रु हुंदरवेट	...	...	९४२	२६	...	...	२,४००	६२
सूतर (twist and yarn आंटियो रतल	१०,१८,३२१	८,२९,०४७	१३,३७,६६३	२०,५४,१२३	५२,४६०	४७,९४२	७५,१५०	१,०८,८८३
कामळियो (blankets)	...	...	...	३१,७९,११६	...	...	...	१,११,४४६
रुमाल, चोरसा अने शाळो नंग	७९,९०१	५३,२५१	९०,४८८	७६,९३४	४,२१०	३,९१०	५,६१४	४,२३४
Hosiary—मोजां वगेरे गुंथणीनी चीजो	...	...	...	...	८,२७६	६,५८७	७,५८५	७,०२८
धोया विनानुं कापड. व्हार	१५,२६,६९१	१६,११,४७८	१२,५५,५८२	१,००,७२२	१४,५२५	१५,६१४	१४,९५०	१,८४९
धोयलुं कापड व्हार	६७,२८,८१४	६४,०२,९०४	७४,५२,१९३	९२,६९,३६८	१,०४,८९३	१,१३,४९०	१,२६,२३९	१,५१,१८३
कापड—रंगेलु, छापेलु, भातीगल व्हार	१,४७,१९,२६६	१,४०,९५,३९८	१,४२,८२,८८४	१,६८,०९,४७४	२,७४,६१०	२,७९,१३१	२,८३,९५३	३,२९,७८२

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन अथवा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३
प्रचूर्ण जातिनुं कापड— व्हार Habudashery and Millinery फीत, दोरा सोय वगेरे चीजो तथा स्त्रियोना पोशाकनी चीजो	...	...	...	...	९२,६४६	९९,१६४	८९,४०२	१,२३७
	...	...	...	...	२६१	२८८	६१९	१,१९६
उननां लुगडां–ताका. व्हार	१,२९,०४६	१,३९,१३३	१,५०,७८१	१,६७,७६८	१४,४६१	१७,१६४	१७,५६०	१९,७००
बीजु प्रचूर्ण उननुं लुगडु	...	...	...	...	७३१	७५४	२६०	५९१
तंबाकु रतल	१,१९,४६५	४३,७४६	५१,६४५	४६,७४४	८,७६६	५,३०६	४,८७७	४,३६१
तंबाकुनी बनावट–सिगार बिडियो	४६,७६१	२९,२६४	४१,९७६	३८,८५७	११,००८	७,५४७	११,०३९	९,९७५
तंबाकुनी बीजी बनावट	...	...	७४५	२६८	...	...	७७	९८
रमकडां अने रमत गमतनी चीजो	...	...	...	...	१,१२८	५००	८३६	२,१८७
पोस्टमां आवेली चीजो	...	...	...	...	३०	८०	६३	२९
गणतरीनां आवेली नहि एवी चीजो	...	...	...	...	३,३०६	३,७४०	७,२३४	८,४६९
एकंदर सर्वाळो	...	...	...	...	६,९८,००७	७,११,४३३	८,०३,९४८	९,७१,५७४

हॉलंडमां, हिंदमांथी कई कई जातिनोकेटलो माल निकाश थयो तेनुं पत्रक.
सन. १९०९–१० थी सन १९१२–१३ सुधी अंक ७

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन अथवा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३
ब्रश अने पींछी, सावरणी माटे रेशा अने जाडावाळ-हंदरवेट	५,७००	५,६००	६,५२३	५,४६५	७,९०१	६,७५२	६,९६८	६,१४८
कार्पी.............. ,,	१,१५३	५,७८०	३,००५	९१०	३,३४६	१६,६३५	११,२२५	३,१४९
काथानी बनावट (दोरडांबाद)	५८,९३६	५९,६९०	६६,४४०	६७,७४८	४०,८९६	४३,०२८	४८,६३५	४९,०८०
गांधियाटु अने दवाना पदार्थ	...	...	...	...	१२२	...	...	८९०
रंगाट ने कमावानी चीजो	४,६००	१२,०४९	९,१४९	८,८०५	५,२५०	१३,२५५	८,३७८	८,८७६
ढोरनो खोराक कुशका वनस्पति वगेरे	३०७	३४५	...	३०१	६७५	१,५९४	२,३९४	१,२१५
दाणा जव हंदरवेट	...	...	१६,०००	१,१२,६०२	...	...	४,१००	३४,३०८
चणा ,,	...	...	१,१४,२७५	६२,०००	...	...	२९,५११	१७,२७१
कठोळ–दाळ ,,	७,००६	४,००१	८६,००६	५,०२,४४१	१,८८०	९५५	२२,०२८	१,३९,०६६

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन अथवा जथो				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९०९-१०	१९१०-११	१९११-१२	१९१२-१३	१९०९-१०	१९१०-११	१९११-१२	१९१२-१३
चोखा हं.	४१,२४,८९४	४५,२१,०१५	४५,६९,३४४	४१,२५,६३१	१०,८४,५८५	१२,६२,९९८	१३,७७,४२६	१४,४६,४२२
घहुं ,,	४६,०००	...	६१,०००	६३,१६०	१८,४००	...	१९,६६७	२२,९३१
बीजा प्रचूर्ण ,,	२०९	...	७०,८६४	१,०००	४८	...	१६,५२०	२५०
चामडां आळां								
कांचां चामडां								
हं.	१४,६७६	१४,१२१	१५,१६१	४२,६२४	६०,४२८	६०,०६५	५४,३७२	१,७९,४०९
नं.	१,४८,९९८	१,५७,७७३	१,४५,९२२	३,८३,७५१				
बकरांनी छालो								
हं.	१२,७००	१७,४०५	१६,६२४	२१,३९०	७९,५८७	८८,९८९	९७,९६४	१,२७,२२१
नं.	=७,४५,०३१	=८,००,८३८	=८,३७,७८९	११,७०,१८३				
घेटांनी छालो								
हं.	८०६	३३८	१,३९२	४५८	३,५१०	१,६३६	५,१५१	१,७४७
नं.	= ९८,६००	= २५,४२०	= ७८,१००	२३,४००				
बीजी छालो हं.	६१	१६३	३३	...	२४५	७५०	१२५	...
नं.	= ९००	= २,५००	= ७५०					
लाख Button हंदरवेट	४११	३८७	४०७	७१५	१,६५३	१,२५७	१,६१०	२,४००

लाख Seed हंदरवेट	...	[illegible]	[illegible]	[illegible]	...	[illegible]	[illegible]	[illegible]
व. ,, Sheel ,,	१४,७१९	१४,२२९	१०,८९७	८,२२१	५५,२५९	४९,५१२	३६,२०८	२८,४७४
,, Stick ,,	२,३९९	१८०	७०	...	३,७७५	४३१	१६४	...
१० रंगबनावानी लाख ,,	...	१००	३,७९७	५,२०९	...	४८	१,७५९	३,२२०
कमावेलां चांमडां ने खालो हं.	...	६६	४३	१४	...	७५३	४७७	२३८
नं.	...	=११,५१०=	७,२३४=	२,५५०				
खातर टन	...	...	...	...	...	...	...	...
धातु अने तेनी शेळभेळ.काची धातु, मुख्यत्वे, मेगेनीझ. टन	१६,७००	१५,४५०	२९,०७५	२३,८५०	१७,५८४	१५,४५०	२७,०७५	२७,९३५
Mica अबरख हं.	१०	४००	...	...	४२	१,७८५	...	...
तेल, कूवामांथी नीकळतुं खनीज गॅलन	...	...	...	४६,२९,२९७	...	...	...	२८,९३३
,, कोपरेल ,,	४६,११०	३०,८८७	६०,३०६	३९,३३७	४,४००	३,५१०	७,७७२	५,०१७
,, उपर सिवायना प्रकारनुं ,,	...	...	५,५४६	७,७५५	...	...	४७५	७४७
तेळवाळो खाळ. हंदरवेट	२,०००	...	२,००१	९,८२३	५४४	...	६४२	३,५४२
मीण ,,	...	...	२००	८१०	...	...	३९३	१,३२६
काचु रब्बर ,,	३	९	६	३३	१३९	३६४	१५०	८४६
तेल कहाडवानी वस्तु.टोपरुहं.	४,०००	१,९९७	१२,७३५	८,४९२	३,९००	२,६६३	१५,८६६	१०,२५८
,, मगशींग हं.	...	४४५	१२,०१०	...	...	१९३	७,६३८	...
,, अळशी ,,	५७,४७६	२,०८,०२१	२,६३,२१८	२,२५,५५८	३१,११८	१,५६,५४३	२,२२,१०७	१,८३,९७१
,, महुडां ,,	...	...	३,०००	१४,६३२	...	...	१,६००	८,०४७

मालनो प्रकार.		मालनुं वजन अथवा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
		१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३
तल राई	हं.	१,१९९	७,९४९	३,३९१	१,१००	९४९	५,३७४	२,१५५	९०७
,, खसखस	,,	...	...	४,०००	४,०००	...	...	२,९३३	३,०६७
,, सरशव	,,	४८,०३६	९९,७७५	८७,०८०	३०,९९३	२४,९९४	४४,४२४	४०,७४३	१६,८४६
,, तल-अथवा जींजीली	,,	९,९९७	...	२८,०००	३,९९९	५,६६५	...	१९,०८३	२,८६६
,, बीजा प्रकारनां बियां	,,	...	२००	१९८	...	...	९९	७६	...
एकंदर बियांनो सर्वाळो	,,	१,२०,७०८	३,१८,३८७	४,१४,६३२	२,८८,७७४	६६,६२६	२,०९,२९६	३,१२,२०१	२,२५,९६२
तेजानो (Spices)	रतल	३,५३,८००	७२,८७०	७८,४००	४५,५२८	५,५८३	१,१४८	१,३७२	७६७
काळी च्हा	,,	१४,९८५	३८,७५९	१,५३,५५७	९१,१८५	२९७	१,०९८	४,८०२	२,७२८
लुगडां बनाववानी वस्तु कपास.	हं.	२६,५५३	१९,६६३	८,३९९	२१,६७०	५७,९६५	५४,०९८	२३,४९४	५२,८३२
सूतर अने आंटियो	रतल	३,२००	२,०००	...	...	१३३	८३	...	...
काचु शण	हं.	१७	८८	५५४	९०८	१६	५९	६५३	१,२६३
ज्यूट–अंबाडो	,,	४८२	१३३	...	...	७,११५	२,०६१	...	...

गनींबॅग-कोथळा नंग	२०,९८,५००	९,८१,०००	१३,३९,७००	७,६७,४००	३१,२७७	१५,३३८	२१,१५३	१५,५७७
,, ताट कंतान व्हार	३,०८,०००	९,०१,४००	१५,३९,५००	२,४४,०००	१,९८८	५,१०३	११,२७३	१,९४६
दोरडां,दोरडी.हं.	...	...	...	...	...	...	...	...
काचु उंन रतल	१,१२०	६८,७२१	८३,७२८	६८,७४७	२०	२,०८७	२,३००	२,३४७
तंबाकु-पडा ,,	९,८५,०२५	३२,७१,३८४	२८,०५,२१६	५,८४,९६४	४,७२२	१६,०६२	१५,२०६	२,४७२
तंबाकुनी बनावट. रतल	४७८	...	...	...	४४	...	...	...
मीण. हंदरवेट	९९	...	९०	...	५२२	...	४९१	...
इमारती अने बीजु लाकडुं	...	...	...	...	७,६१०	१२,३२२	१४,८०५	१३,३२३
टपाल मार्गे आवेली चीजो.	...	...	...	...	८५	५७६	२२७	५०७
बाकी रहेलो प्रचूर्ण माल	...	...	...	...	१,५५७	१,०५०	६४७	१,७६४
एकंदर हिंदी मालनो सर्वाळो	...	...	...	...	१५,८५,९७२	१९,०५,०४१	२२,१२.८९३	२४,८०,२७८
विदेशी माल हिंदमांथी निकाश थयेलो,								

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन अथवा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३
मेवो, वनस्पतिनी सूकवणी, मीठुं दीधेली, अथवा मुरब्बो करेलो इं.	...	...	२३९	२५४	२	...	५७१	७०४
लोखंडनो सामान, एमां कटलरी अने पाणी चडावेलानी गणना करी नथी ते.	...	...	...	...	३८४	८६	३२३	९७०
बाकीनो प्रचूर्ण.	...	...	...	...	३५४	६३७	११९	५५४
कुल परदेशी माल.	...	...	...	...	७४०	७२३	१,०१३	२,२२८
हिंदी तथा विदेशी मालनी एकंदर निकाश.	...	...	...	...	१५,८६,७१२	१९,०५,७६४	२२,१३,९०६	२४,८२,५०६

परिशिष्ट अंक १.

नेंधरलेंड-हॉलेंड.

सीमा. आ देश सागरिक एटले दरियाइ गणाय छे. ते यूरोपनी वायव्य कोणमां आव्यो छे. ५३° ३२′ २१″ थी ५०° ४५′ ४९″ सुधी उत्तर अक्षांश, तथा ३° २३′ २७″ थी ७° १२′ २०″ सुधी पूर्वरेखांशना विस्तारवाळो आ प्रदेश छे. उत्तरथी दक्षिण सुधी, घणामां घणी, एनी लंबाइ १६४ माइल छे; तथा पूर्वपश्चिम वधारेमां वधारे पहोळाइ १२३ माइल छे. एनी पूर्वमां जर्मनी, दक्षिणमां बेल्जियम, उत्तर अने पश्चिममां उत्तर समुद्र छे. इशान कोणमां एलनदीना मुखमंडाणना डोलार्टनो भाग आवे छे.

फ्रीएसलाण्टनी उत्तर, अने वायव्य कोणमां, तथा उत्तर हॉलंडना हेल्डर आगळथी, अर्ध चंद्राकारमां, फ्रीझियन द्वीपसमूह आवेलो छे, ते नीचे प्रमाणे छे.

१ टेक्सेल. एनी लंबाई १५ माइलनी छे अने प्रथम वस्ती ६,००० माणसनी हती, १९११ नी जाणवामां नथी.

२ व्लीलाण्ट. लंबाई १२ माइलनी

३ टर्स्केलिंग लंबाइ १५ माइलनी

४ आमेलाण्ट लंबाइ १३ माइलनी

५ स्कीरमोनिकोग लंबाइ ८ माइलनी

६ बोस्क. ७ राटम

आ द्वीपसमूहनी नीचे उत्तर समुद्रना पाणीनो प्रवेश थयो छे, तेथी ए समूह हॉलंडथी छूटो पडी गयो छे, अने नेंधरलेंडनी अंदर अखात बनी गयो छे तेने झीडर झी (झाइडर झी) एटले दक्षिण समुद्र पण कहे छे. रोमना प्राचीन समये

आ एक सरोवर हतुं. १३ मा सैंकडामां म्होटी रेल आववाथी एनो विस्तार वधी गयो अने एक अखात थइ पड्यो छे. एनी लंबाई ८० माइल छे, अने प्होळाइ ४० माइल छे, तेमां घणो खरो भाग छाछर छे. ए बधो भाग एकाकार जोडायलो हतो. हवणां झाइझरनो जेटलो विस्तार छे, तेटलो, आ देशनो दरियाइ किनारो थयो छे, तेमज, हेल्डरथी मांडीने उत्तर अने दक्षिण हॉलंडनो किनारो,स्कीडाम सुधी,एकसरखो २०० माइलनी लंबाईनो छे.

जे भाग दरियानी सपाटीथी नीचाणमां छे तेनुं, रेतीना ढगला उपर वावेतर थवाथी, तथा केटलेक स्थाने जळमार्गनुं रुंधन थवाथी रक्षण थाय छे.

ज्यां नॅधरलॅंडनी नैऋत्य कोणमां किनारानुं छेदन थइ गयुं छे, अने अनियमित आकारनी जमीन बंधायली छे तेने हुक ऑफ हॉलंड कहे छे. अहि राइन, मियुझ, अने स्केल्ड (स्केल्ट) नदीनां मुख आव्यां छे त्यां, अने झीलाण्ड भणीना भागमां एक द्वीपसमूह आ प्रमाण छे,–

१ वाल्केरेन,
२ उत्तर अने दक्षिण बेवीलाण्ड.
३ स्कोवन
४ टोलन
५ ओवर फ्लकी
६ वॉर्न
७ बियर लाण्ड

नॅधरलॅंड नाम पड्युं छे ते प्रमाणे, अग्निकोणथी मांडी, नैऋत्य कोण भणी, नीचाण भाग थइ गयो छे. अने ते दरियानी सरेरास सपाटी करतां २० फीट ढोलाणमां छे; तेमज, उंचामां उंचो भाग, दरियाना पाणीनी सपाटीथी १,०५७ फीट उंचो छे. दरियानुं पाणी धशी आवे नहि एटलामाटे घटित व्यवस्था करवामां आवी छे.

नॅधरलॅंडस-हॉलॅंडनां

परगणां, राजधानी, विस्तार अने वस्ती.

परगणां अने राजधानी	विस्तार इ. चोरस माइल.	वस्ती डिसे. ३१, १८९९	वस्ती डिसेम्बर ३१, १९०९
ग्रोनिन जन (ग्रोनिन जन)	९०९	२,९९,६०२	३,२८,०४५
फ्रीएस लॅंड (लीउ वार्डन)	१,२७८	३,४०,२६२	३,५९,५५२
ड्रेन्थ (आसेन)	१,०२७	१,४८,५४४	१,७३,३१८
ओवरीसेल (झवोल)	१,२९१	३,३३,३३८	३,८२,८८०
गेलडर लॅंड (आर्नहेम)	१,९६५	५,६६,५४९	६,३९,६०२
लीम बर्ग (मास्ट्रीच)	१,९७७	२,८१,९३४	३,३२,००७
उत्तर ब्रबंट (हरटोजनबोश)	८५१	५,५३,८४२	६,२३,०७९
उत्तर हॉलॅंड (हेरम)	१,०७८	९,६,८१३१	११,०७,६९३
दक्षिण हॉलॅंड (धहेग)	१,१६२	११,४४,४४८	१३,९०,७४४
युट्रेश (युट्रेश)	५३१	२,५१,०३४	२,८८,५१४
झीलॅंड (मिंडलबर्ग)	६९२	२,१६,२९५	२,३२,५१५
कुल...	१२,७६१	५१,०४,१३७	५८,५८,१७५

वस्तीनी विगत.

बे सालनी विगत.	पुरुष	स्त्रियो	कुल
१८९९ डिसेम्बर ३१.	२५,२०,६०२	२५,८३,५३५	५१,०४,१३७
१९०९ डिसेम्बर ३१.	२८,९९,१२५	२९,५९,०५०	५८,५८,१७५
दशवर्षमां वधारो	३,७८,५२३	३,७५,५१५	७,५४,०३८

वस्तीमां वधारो.

वर्ष	जन्म	मरण	परदेश गमन	कुल	लग्न
૧૯૦૭	૧,૭૮,૬૭૭	૯૦,૫૨૧	૪,૩૯૩	૯૪,૯૧૪	૪૩,૩૫૯
૧૯૦૮	૧,૭૮,૮૮૦	૯૩,૯૫૫	૩,૦૩૦	૯૫,૯૮૫	૪૧,૯૫૨
૧૯૦૯	૧,૭૭,૭૯૧	૮૭,૩૦૮	૨,૯૩૯	૯૦,૨૪૭	૪૧,૬૮૭
૧૯૧૦	૧,૭૫,૭૪૧	૮૬,૮૩૧	૩,૨૨૦	૯૦,૦૫૧	૪૨,૭૪૦
૧૯૧૧	૧,૭૩,૨૬૫	૯૩,૪૨૦	૨,૬૩૮	૯૬,૦૫૮	૪૩,૨૬૮

ता. ३१ मी डिसेम्बर १९१२ नी वस्ती	६१,०२,३९९
ता. ३१ मी डिसेम्बर १९०९ नी वस्ती	५५,५८,१७५
त्रण वर्षमां वधारो.	५,४४,२२४

१८९९ मां पुरुषो करतां स्त्रियोनो वधारो	६२,९२३
१९०९ मां पुरुषो करतां स्त्रियोनो वधारो	५९,९२५

जाति ने धर्म.

जाति	सन. १९०९
नॅधरलॅंडरो	५७,८८,१९३
जर्मनो	३७,५३४
बेलजियनो	१८,३३८
फ्रेंच	२,६४५
इंग्लिश	२,१०२
बीजा	९,३६३

धर्म	सन. १९०९
सुधारेला चर्चना (रीफॉर्म चर्च)	२५,८८,२६१
बीजा प्रोटेस्टंटो	७,४६,२२६
केथोलीक	२०,५३,०२१
न्यू याहुदियो	१,०६,४०९
जेनसेनिस्टो	१०,०८२
बीजा धर्मवाळा	३,५४,१७६

सन १९१० थी १९१४ सुधीनो उपज खर्चनो कोठो फ्लॉरिनमां. १२ फ्लॉरिन = १ पौंड स्टर्लींग.

वर्ष	उपज	खर्च
१९१०	२०,००,९२,३२४	२०,३९,४७,१०३
१९११	२०,५६,०२,७४८	२०,८४,८९,६७७
१९१२	२०,२०,६८,२१५	२२,२७,४५,३२५
१९१३	२२,६०,४६,६७९	२३,४३,४६,६७९
१९१४	२२,८४,१५,६१७	२५,३३,४५,८१८

१९१४ ना अंदाजपत्रक प्रमाणे उपजना प्रकारो.

प्रजा उपर सीधा कर	५,१३,३०,०००
ऐक्साइझ	६,२३,४०,०००
स्टाम्प अने सक्शेशन वेरो	३,०८,६०,०००
टपाल अने तारखातांनी	२,३९,५५,०००
जकात	१,६५,८०,०००
रेलवे	४३,८८,१४०
Pilotage dues होडी वेरो	३७,५०,०००

खर्च.

जळमार्ग, रेलवे, टपाल अने तारखातां	४,३६,२९,५५५
देशनी अंदरनुं	४,१४,५८,१३४
देशनुं देवुं	३,८५,९३,११२
युद्ध प्रसंगनुं	३,४९,६५,३७७
दरिया खातानुं	२,०८,४७,७६८
नाणाविषयक खातानुं	३,९४,४९,०१६
न्याय खातानुं	१,१७,५७,९२८
खेती, उद्योग, अने व्यापार	१,६७,३३,७५२
दरियापारनां संस्थानोनुं	२७,०१,२७३

चलण, माप, अने वजन.

सरकारे मुकरर करेला नियम प्रमाणे सर्वत्र हुकमी अमल थाय छे.

फ्लॉरिन अथवा गलडन नामनो शिक्को चलणमां छे तेना १०० दोकडा लेखाय छे. एक फ्लोरिन = १९.८२४ पेन्स इंग्लिश चलणी नाणा प्रमाणे अथवा १२.१०६=१ पौंड स्टर्लिंग.

१० फ्लॉरिननो एक सोनानो शिक्को छे.

रुपाना शिक्कामां २॥ फ्लॉरिननो १

,, १ फ्लॉरिन

,, ०॥ अर्धो फ्लॉरिन

ए सिवाय २५,१०,५ दोकडाना शिक्का पण छे

५ दोकडानो १ निकलनो शिक्को.

२॥, १ अने ०॥ दोकडाना त्रांबाना शिक्का छे.

हेकटर. जमीनना मापमां एकसोनो विस्तार = १० हजार चोरस मिटर=२,४७१ एकर

हेकटोलिटर. प्रवाही पदार्थनुं माप १०० लिटर=१ घन-मिटरनो दशमो भाग=२६॥ गॅलन (वाइननुं माप) अथवा ;,२०,०९७ इम्पिरियल गॅलन. धाननुं माप करवुं होय त्यारे ;० डेकालिटर=२५/६ विन्चेस्टर बुशल.

देवुं.

जान्युआरी १, १९१४ ने दिवसे राज्य माथे देवु केटलुं हतुं अने व्याजना केटला दरनुं हतुं तेनी विगत (फ्लॉरिनमां)

२॥ टकाना व्याजनुं............५८,५३,४९,२००
३ टकाना व्याजनुं............५१,१७,२०,१००
३॥ टकाना व्याजनुं ५,१३,१०,६००

कुल १,१४,८३,७९,९००

उपरना करज उपर १९१४नी सालमां व्याज वगेरेनी खराजातनी रकम ३,२३,८३,७०४ फ्लॉरिन थाय छे, एमां फ्लोटिंग देवानी खराजात आवी जाय छे. आ उपरांत सिंकिंग फंडनी खराजात ६१,२१,५०० फ्लॉरिन थाय छे.

१९११ नी सालनुं वावेतर अने उद्योग.

वावेतर	हेकटर १ हेकटर=२४७१ एकर	हेकटोलिटर १ हेकटोलिटर=२५/६ वि. बुशल
घउं	५७,५३९	१९,४२,०००
ओट	१,३८,१८६	६२,४६,०००
राइ	२,२५,३६४	५६,७७,०००
बीजु अनाज	४१,२७०	१३,५१,०००
कुल	४,६२,३५९	१,५२,१६,०००

पोटेटो–बटाटा	१,६६,३८५	३,६४,६२,०००
पीझ अने बीन सींगो	४७,९८५	१२,३४,०००
		(कीलोस) १,०००
बीटनी खांड १९११–१२	५५,६००	२,४०,७७०

जीवतां प्राणी १९१० ना वस्तीपत्रक प्रमाणेः—

गायो १०,६८,३६१
बीजां ढोर ९,५८,५८२

२०,२६,९४३

घेटां, न्हानां म्होटां ८,८९,०३६
बकरां......................................२,२४,२३१
भूंड...१२,५९,८४४
घोडां ३,२७,३७७

फिशरी. मच्छीमारनो धंधो. १९१० मां एकंदर २० हजार माणसो आ धंधामां रोकायां हतां. उत्तर महासागरमांथी बधी मळीने १० लाख पौंडनी उपज थई हती. आ सिवाय झाइडर झे अने वाहुन ए बे ठेकाणे पण माछलां पकडवानो धंधो चाले छे. झाइडर झा· ए जूना समयमां एक सरोवर हतुं, हवणां, १२८२ नी सालनी म्होटी रेल आवतां, उत्तर समुद्रमां भळी जवाथी त्यांनुं एक अखात गणाय छे, एनी बंधाई ४५ माइल छे.

खनीज पदार्थ. मुख्य कोलसो छे, ते लिम्बर्गमांथी क्हाडवामां आवे छे. १९११ मां १४,७६,५८० मेट्रिकटन कोलसो खोदी क्हाड्यो हतो.

पथ्थर, माटी, अने बीजा अधातु पदार्थो खणी क्हाडवामां आवे छे, ते केटलाक उद्योगमां उपयोगी थई पडे छे, पण मुख्यत्वे

करीने, दरियानुं पाणी धशी आवतुं अटकाववाने माटे पाळो, वगेरे बंध बांधवाना काममां लेवामां आवे छे.

माल बनावानां कारखानां. कपासनो उद्योग सारो चाले छे, अने ते टवेंट जिल्लामां वृद्धि पामतो जाय छे. उंन अने शणनां कारखानां टिलबर्ग, लीडन, उट्रेच, इंधोवनमां छे; अने डेवन-टनमां गालीचा बने छे. अर्क अने दारु (लिकर) स्कीडाम, राट्टर्डम, आमस्टर्डाममां गाळवामां आवे छे. कमावेलां चामडां अने तेना पदार्थो उत्तर ब्राबाण्टमां बनाववामां आवे छे. कोरा कागळो बनाववानां कारखानां आपेलडुर्न अने लिम्बर्गमां छे. माटीनां वासण वगेरेनी कारीगरीनां कारखानां मास्ट्रीच, हेग, डेल्फ्टमां छे. चॉकोलेट वीस्पमां बने छे. हीरानां पॅल वगेरे बनाववानां काम आमस्टर्डाममां थाय छे. आ सिवाय तंबाकुनी चिरुट, बिडियो वगेरे चीजो बनाववामां आवे छे, तथा वृहाणो-बांधवानां कारखानां पण छे.

परदेशमांथी माल आयात थयो तथा निकाश थयो तेनुं पांचसाली पत्रक १९०८ थी १९१२ सुधी.

साल	आयात फ्लॉरिन	निकाश फ्लॉरिन	कुल—फ्लॉरिन
१९०८	२,८२,३७,४०,०००	२,२८,१०,५६,०००	५,१०,४७,९६,०००
१९०९	३,१३,७४,०१,०००	२,४५,४७,५१,०००	५,५९,२१,५२,०००
१९१०	३,२६,५२,३९,०००	२,६३,७३,५८,०००	५,८७,७५,९७,०००
१९११	३,३३,३२,५८,०००	२,७३,२३,८७,०००	६,०६,५६,४५,०००
१९१२	३,६१,३०,८०,०००	२,११,३१,१४,०००	६,७२,६१,९४,०००

सन. १९१० मां बीजा देशोना माल साथे अदलो बदलो करवामां आव्यो ते नीचे प्रमाणे हतो.

आयात अने निकाश. (फ्लॉरिन)

केवा प्रकारनो माल	निकाश	आयात
खावाना पदार्थो.	८२,२२,००,०००	८४,३१,००,०००
काचा पदार्थो	९२,१०,००,०००	१,२७,३०,००,०००
बनावेलो माल	५०,८४,००,०००	५७,२७,००,०००
प्रचूर्ण	........३६,५८,००,०००	५४,४०,००,०००

१९११ मां नीचे जणावेला देशो साथे मालनी अदला बदली करवामां आवी छे. आंकडा फ्लोरिनमां छे.

देश	आयात	निकाश
जर्मनी....................	९०,८६,५६,०००	५४,७६,९०,०००
युनाइटेड किंगडम	३४,१५,३६,०००	५७,९५,५५,०००
बेलजियम	३२,३६,७७,०००	३१,८९,२०,०००
नॅधरलॅंड इस्ट इंडीझ.........	४५,५७,४८,०००	१२,५५,७३,०००
युनाइटेड स्टेट्स अमेरिका.	३३,०५,०९,०००	१०,५०,९१,०००
रशिया	३६,६५,६४,०००	१,७५,७६,०००
स्पेन	८,८५,७५,०००	७५,१२,०००
ब्रिटिश हिंद...............	८,८१,२०,०००	५०,७४,०००
रुमानिया	८,२५,९५,०००	७९,९८,०००
स्वीडन	४,५७,८२,०००	२,०२,०१,०००
फ्रान्स.....................	३,९४,६१,०००	२,६३,९२,०००
इटली	१,११,७२,०००	२,२८,५८,०००
ब्राझिल	२,६३,१८,०००	२६,८७,०००

जवर अवर.

जळव्यवहार. आखा देशमां थइने लगभग १,५०० माइलनी नाळो (कॅनाळो) छे. उत्तर समुद्रनी कॅनाल कहेवाय छे ते आम्स्टर्डाम् अने झुइडरझेनो संबंध जोडे छे, तथा न्यु वॉटरवे नामनी नाळ छे ते राट्टर्डमथी हूक ऑफ हॉलॅंड सुधी पहोंचे छे. म्होटां वहाणोनो अवर जवर आ बेमां मुख्यत्वे करीने थाय छे. न्हानी कॅनालो तथा बीजां वहेलियां, नदियो साथे जोडेलां होवाथी, जळव्यवहार सारो चाले छे. तेमज, तेमनुं सरोवरो साथे पण जोडाण करवामां आवेलुं छे.

रेलवे. १९११ मां ३,२९० किनोमिटर रेलवे चालती हती; तेमां ४,४८,०४,००० उतारु अने १,७७,३९,००० मिटर टन मालनुं वहन थयुं हतुं. उपज ६,८२,३८,००० फ्लॉरिननी थइ हती, तथा खर्च ५,४४,१८,००० फ्लॉरिननुं थयुं हतुं. चोख्खो नफो, १,३८,२०,००० फ्लॉरिननो रह्यो हतो.

टपाल अने तार. १९१३ मां १,५२७ पोस्ट ऑफिसो हती. १९११ नी सालमां नीचे प्रमाणे वहन थयुं हतुं.

१६,५२,८८,०००	कागळो
१०,७५,७९,९४९	पोस्टकार्डो
२८,५३,९७,०००	पोस्टल पॅकेटो
५१,०१,६०३	साम्पल—नमुनाना बीडा
७७,५६,६५६	बॅगियो—पार्सल.
५७,११,२३,२०८	

१९१२ मां १,०७२ सरकारी तार आफिसो हती.

७,६०९ किलोमिटरनी तारनी लाइन हती.

१९११ मां सरकारी अने खानगी थइने एकंदर ६४,०४,००० तारना संदेसानुं वहन थयुं हतुं.

शिपिंग–व्हाणवटुं. डिसेम्बर ३१, १९११ मां

सेलिंगशिप. ४२८ तेना टन १,१९,७४४. लडाइनां व्हाणो तथा याच क्लबनां व्हाणो, लाइफ बोटो, माछलां पकडवानां व्हाणो, अने देशनी अंदरनी कॅनालोमां चालतां व्हाणो, ए सर्वे मळीने १४,८०,९४३ क्युबिक मिटर थाय छे.

१९११ मां १५,६२८ व्हाणो (टनः ४,३५,१७,५६९ क्युबिक मिटरना वजनना मालनां देशनां बंदरोमां आयात थयां, तेमां सेंकडे २७ टका जेटलां व्हाणो नेधरलॅंडना वावटा नीचेनां हतां.

मुख्य बंदरो. आम्स्टर्डम, रॉट्टर्डम, फ्लशिंग, टॅन्युझन, हार्लीन्जन, डॅल्फझील, डॉर्डरॅच, झाण्डम, अने स्कीडाम.

राजधानी हेग. व्यापारी शहरो आम्स्टर्डम अने रॉट्टर्डम छे. १९१३ नी सालमां पचास हजार करतां वधारे माणसोनी वस्तीनो एकेक जिल्लो (कम्म्युन) एवा १० छे. तेनां नाम अने वस्ती नीचे जणाववामां आवे छे.

१० जिल्ला ५० हजार करतां वधारे माणसनी वस्तीवाळा
११ जिल्ला ३० " " " "
१० जिल्ला २० " " " "
३१ जिल्ला.

शहरो.

आम्स्टर्डम	५,९१,०५३
रॉट्टर्डम	४,५४,१३५
हेग	२,९८,२२२

युट्रेच	१,२३,४५७
ग्रोनींजन	७८,६७०
हार्लेम	७०,९०७
आर्नहेम	६४;७६०
लाइडन	५९,२९७
निजम वॅगन	५८,६७९
टिलबर्ग	५४,२१६

राज्यव्यवस्था.

१३ मा शतकथी ऑरेंज–नासु नामनो राजवंश नेधरलॅंडनी वृद्धि थवामां आगळ पडतो भाग लेवा लाग्यो हतो, तेथी, ते वंश-वाळाओ उपर प्रजानी प्रीति होतां, १८१५ मां, विलियम १ लो नेधरलॅंडनो राजा स्थपायो.

लंडनमां जुन १४, १८१४ मां जे कोलकरार थया हता तेने अनुसरीने, उत्तर नेधरलॅंड (हॉलंड) अने दक्षिण नेधरलॅंड (बेल्जियम) ए बंनेनुं भेगुं राज्य स्थपायुं; परंतु, उत्तरवाळा डचलोको प्रोटेस्टंट धर्म पाळता हता, अने दक्षिणना बेल्जियन लोको रोमन कॅथोलिक धर्मना अनुयायी हता, तेथी, बंने वच्चे कलह चाल्यां करतो हतो तेनो परिणाम ए आव्यो के, १८३०–३१ मां बेल्जियनोए बंड मचाव्युं, अने तेओ हॉलंडथी छूटा पडीने बेल्जियमनुं स्वतंत्र राज्य स्थापवाने शक्तिमान थया, त्यारथी विलियम १ ला ए १८१५ थी १८४० सुधी एकला हॉलंडनी गादी भोगवी; तेना पछी, विलियम बीजाए १८४० थी १८४९ सुधी राज्य कर्युं; पछी त्रीजो विलियम गादिये आव्यो, तेणे १८४९ थी १८९० सुधी राज्य चलाव्युं, अने ते नोवेम्बर २३,१८९० मां मरण पाम्यो. राजाना मंदवाडना समयमां तेनी

राणी (राज प्रतिनिधि) रिजंट निमाइ हती, ते तेना मरण पछी पण कायम रही, अने तेनी कुमारी विल्हेलमिनाना नामथी कारभार चलाववा लागी. राजमाता गुजरतां १८९८ मां, राणी विलहेलमिना हेलेना पॉलिन मेरियाए आगस्ट ३१ मिये राज्य पोताने स्वाधीन लीधुं.

फेब्रुआरी ७, १९०१ मां मेक्लेनबर्ग श्वेरिना डयुक हेनरी साथे राणी परणी. १९०५ मां कुयपर (Kuyper) प्रधान मंडळ मोकुफ थयुं अने डिमे कास्टिरेए नवुं मंडळ स्थाप्युं.

एप्रिल ३०,१९०९ मां, कुमारी जुलियाना लुशिया एमा मेरी विल्हेलमिना जन्मी (हेगमां)

राज्यवहिवट.

धोरण प्रमाणे स्थापित थयेला नियमने अनुसरीने राज्यसत्ता चलाववानो अधिकार राणीना स्वाधीनमां छे. राणिये प्रधान मंडळ स्थाप्युं छे ते पोतपोताना खाता माटे राज्यने जवाबदार छे.

आगस्ट २९,१९१३ मां ठरेलुं प्रधानमंडळ—

आन्तर देशनो मंत्री. कॉर्ट वानडर लिण्डन.

परकीय राज्यमंत्री. जे. लाउडन.

नाणा प्रकरण विषयक मंत्री. एम बर्टलिंग.

न्यायमंत्री. बी ऑर्ट.

संस्थानिक मंत्री. एम प्लेट.

युद्धमंत्री. मेजर जनरल बोसबुम.

सागरिक मंत्री. कॅप्टिन रामर्बाप्नेट.

जळमार्ग
रेववे
टपाल अने तार } त्रण खातानो मंत्री, डाक्टर. सी. लॅली.

खेतीवाडी
उद्योग
व्यापार
} त्रण खातानो मंत्री, एम टूयुब.

राज्यसभा (Concil of State.)

राज्यसभा जेने राड वन स्टेट कहे छे, तेमां १४ सभासदो राज्यकर्त्ता–राणी पसंद करीने निमे छे. ज्यारे सभा भराय छे, त्यारे प्रमुखस्थाने पण पोतेज बिराजे छे. बधु राज्यविषयक काम आ सभा करे छे, पण मुख्यत्वे करीने धारा (कायदा) संबंधी विषयो विषे सलाह आपनार मंडळ तरीके ते गणाय छे.

एक प्रमुख निमवामां आवे छे, ते स्थाने हवणां जॉनखीर डाक्टर जे. रॉइल छे.

एक सेक्रेटरी राखे छे ते स्थाने डाक्टर. सी. बेक छे.

धारा मंडळ Legislature.

जेने स्टेट्स जनरल कहे छे, तेना बे विभाग–चेम्बर ठरावत्रामां आवे छे. पहेला चेम्बरमां ५० सभासदो राखवामां आवे छे; तेमनी पसंदगी नव वर्ष माटे करवामां आवे छे; प्रति त्रण वर्षे $\frac{1}{3}$ भाग बदलवामां आवे छे. प्रोविन्शियल लेजिसलेचर एटले परगणानुं धारा मंडळ निमवामां आवे छे तेना सभ्यो पहेला चेम्बरना सभसदोनी पसंदगी करे छे.

बीजी चेम्बर १०० सभासदोनी ठरावामां आवे छे, तेमनी निमनुक ४ वर्ष माटे थाय छे. तेमनी पसंदगी, नंधायला पुरुषो भणीथी करवामां आवे छे. २५ वर्षनुं वय होय छे तेनुं नाम प्रतिनिधि पसंद करवाना पत्रकमां नोंधाय छे. वस्तीमां जेटला पुरुषो होय छे तेमांथी, सेंकडे ६४ टका लेखे जेटली संख्या थाय तेटला पुरुषोनां नाम दाखल थाय छे.

पहेला चेम्बरनो एक प्रमुख ठराववामां आवे छे. हवणांनो प्रमुख बॅरन होइवेलेकन छे.

बीजा चेम्बरनो प्रमुख डाक्टर एच. गोइमन बॉर्गेशियस छे.

न्यायाधीशी.

१०१ तालुकामां कोर्टो स्थापवामां आवी छे तेने कॅण्टोनल कोर्ट कहे छे. आ अदालतो हलका अपराधना फेंसाला करे छे. २३ जिल्ला न्यायाधीशियो छे, तेमां म्होटा अपराधोना निवेडा लाववामां आवे छे, तेओने डिस्ट्रिक्ट ट्रिबुनल कहे छे. नीचेनी कॅण्टोनल कोर्टोना फेंसला उपर अपिल करवानी होय तो ते आ जिल्हा कोर्टोमां थाय छे. आ सिवाय अपीलनी हायर कोर्टो पांच छे, अने एक डुगराड, अथवा जेने केस्सेशननी कोर्ट कहेछे ते हेगमां स्थापवामां आवेली छे.

केस्सेशन कोर्टनो प्रमुख जॉन खीर डाक्टर एस. लाह-मन ट्रिप छे.

पांच अपिल कोर्टो नीचे प्रमाणे छे,–

१ आम्स्टर्डेम, तेनो प्रमुख बी. सिमन छे
२ आर्नेहॅम तेनो प्रमुख डुफ्ट
३ हॅर्टोजेन बाश. ,, मियुवन
४ हेग ,, हलशाफ
४ लेवारडन ,, पोकेमा

स्थानिक सरकार Local government.

देशनां ११ परगणां छे, ने प्रत्येकमां धारामंडळ स्थापवामां आवे छे तेना सभासदो, १६ वर्ष माटे निमाय छे. तेमनी प्रत्येक त्रण वर्षे बदली थाय छे. आ मंडळ प्रोविन्शिपल स्टेट कहेवाय छे. राज्यकर्ता धणी भणीथी एक प्रतिनिधि निमवामां आवे छे

तेने रॉयल कमिशनर कहे छे ते आ स्टेट्सनो प्रमुख कहेवाय छे. वहीवट करवा माटे डेप्युटी स्टेट अथवा चालु काम करनारी कमिटी निमवामां आवे छे. देशना विभाग—कम्युन अथवा जिल्ला पाडवामां आव्या छे. ते प्रत्येक माटे एकेकी कम्पुल कौंसिल ठरावावामां आवे छे. अने ते प्रत्येकमां, एक बर्गोमास्टर अथवा नगरशेठ ठराववामां आवे छे, ते ए कौंसिलनो प्रमुख गणाय छे. आवी कौंसिलोना सभ्यो ६ वर्षमाटे ठराववामां आवे छे, तेमांथी, प्रत्येक बे वर्षे ⅓ भागनी बदली करवामां आवे छे. आ कौंसिल-माटे काम करनारी कमिटी निमाय छे, तेमां, बर्गोमास्टर, अने एक बे म्याजीस्ट्रेटो निमवामां आवे छे.

देशनो बचाव.

सैन्यमां, सर्व वस्तीने दाखल थवानी फरज पाडवामां आवे छे. १९ थी ३३ वर्षनी वयना पुरुषोने दाखल थवुं पडे छे. पायदलने ६ वर्ष, अने घोडेसवारने ८ वर्ष नोकरी करवी पड छे. पोतानी मेळे लोको नाम नोंधावे छे. युद्धविषयक शिक्षण आपवाने धारा नक्की करवामां आव्या छे ते प्रमाणे कवायत वगेरे शिखववानुं काम चाले छे.

सलाहशान्तिना समयमां नीचे प्रमाणे सैन्य रहेछे.

आफिसर	माणसो	कुल
२,१३५	२२,५८६	२४७२१

दरियापारना संस्थानो माटे नीचे प्रमाणे लश्कर छे. अने तेमां दाखल थवानुं तेमनी इच्छा उपर राख्युं छे.

यूरोपियन	१,३२१	१२,२९५	१३,६१६
देशी	३०८	२२,६४३	२२,९५१
	१,६२९	३४,९३८	३६,५६७

१९१३ नी सालमां शान्तिसमयनुं ४७,६६०, लडाइ समय माटे १,२५,०००; १९१३–१४ ना अंदाज पत्रक प्रमाणे खर्च २७,११,५०० पौंड

देशनी भूमिना बचावमाटे दक्षिण अने पश्चिमनी सीमाए बचावनी व्यवस्था करवामां आवीछे, तेमज पश्चिम अने उत्तरना किनाराना रक्षणनेअर्थे पण गोठवण करीछे. किल्लावगेरे बांधवामां आव्या छे, तेमज, जळप्रवाह उपयोगमां आवे एवा वाटरस्टाट करी राख्या छे. देशना चार विभाग पाडी ते प्रत्येकमां सेना राखवामां आवे छे.

१ हेग विभाग ३ ब्रेडा

२ आरुर्हम ४ आमर्स फुर्ट

मुख्य रक्षणस्थान आम्स्टर्डम, उट्रेच (न्यु वॉटर लाइन) ब्रेडा (हॉलंडडीप) हेल्टर, अने हेलेवोएट स्लुइस.

नौकासैन्य.

नौका सैन्यमां जेओने दाखल थवानी इच्छा होय छे तेओनेज राखवामां आवे छे. एमां ७२१ आफिसर अने ११,००० बीजा सैनिको राखवानी गोठवण छे. १९१२ नी सालनी नौकासैन्यनी गोठवण राखी छे तेमां ४ न्हानां (हवणां जेवां लडायक) बारकस छे, जेना टन ५ थी ७ हजार थाय छे.

६ जूनां बारकस ३ थी ५ हजार टननां अनप्रोटेक्टेड

६ लडायक सामग्री विनानी क्रुझरो ४ हजार टननी सन १८९९ नी पेहेलां बांधेली.

१६ आ सिवाय, बीजां न्हानां वहाणो छे.

८ टॉरपेडो बोट डिस्ट्रोयर, अने २ सबमरीन.

व्यापारमां रोकायलां जळसाधन.

स्टीमरो १०० अने ते उपरना टननी.

	संख्या	टन
लाकडानी	७	९७४
लोखंडनी	६५	३३,३९२
गजवेलनी	५९०	१२,५२,३७६
	६६२	१२,८६,७४२

सेलिंग वेसल	१०० अने ते उपरना टननां	
लाकडानां	१३	३,६६९
लोखंडनां	४	२,४८५
गजवेलनां	८०	१६,९५३
	९७	२३,१०७
बनेनुं कुल	७५९	१३,०९,८४९

शिक्षण.

प्राथमिक शिक्षण आपवा माटे खानगी साहसनी निशाळो छे. अने तेओने सरकार भणीथी आश्रय आपवामां आवे छे. आवी निशाळो ज्यां नथी होती, त्यां, सरकार उघाडे छे, अने तेनुं खर्च ते स्थानना लोको उपर कर नाखीने पूरु पाडवामां आवे छे. प्राथमिक शिक्षण मफत आपवामां आवे छे अने ते फरजियात करवामां आव्युं छे. वयनुं प्रमाण ७ थी १३ वर्ष सुधीनुं राख्युं छे. नाम नंधायां होय तेना प्रमाणमां सरासरी हाजरी सेंकडे ९५ नी छे.

थोडा खर्चेमां सेकंडरी शिक्षण आपवानी गोठवण राखी छे आवी निशाळोनी व्यवस्था सारा शिक्षको राखी सारी राखवामां आवे छे. अने हाजरी पण बराबर रहे छे.

टेकूनीकल शिक्षण पूरती सोइथी आपवामां आवे छे. बाग-बगीचा अने खेतीवाडीनी खीलवणीनुं ज्ञान आपवा माटे खास निशाळो स्थापवामां आवी छे.

विश्वविद्यालयो पण स्थापी छे. लीडनमां १५७५ मां प्रथम स्थपाइ. त्यार पछी ग्रॉनिन्जनमां १५८५ मां स्थापी. उत्रेचमां १६३४ मां उघडी. आम्स्टर्डममां शहर सुधराइ खाता भणीथी १८७७ मां स्थापवामां आवी तेनो लाभ ३,३०० पुरुषो अने ७०० स्त्रियो ले छे. डेल्फमां १८६४ मां टेकनील युनिवरसीटी स्थापीछे तेमां १,२०० अभ्यासियो अभ्यास करवा मच्यां रच्या छे, वळी आम्स्टर्डममां Calvinistic कॅल्विनिस्टिक तत्वज्ञान आपनारी युनिवरसीटी १८८० मां उघाडी छे. व्यापार विषयक शिक्षण आपवा माटे व्यापार विषयक युनिवरसीटी रॉट्टर्डममां १९१३ मां स्थापी छे. खेडीवाडी अने वेटेरिनरी शिक्षण आपवानी युनिवरसीटी माटे खास धारा रचवामां आव्या छे.

---

१ जॉन काल्विन नामना एक तत्ववेत्ताना अभिप्राय प्रमाणे निर्णीत शीखवनारी तत्त्वविद्या विषयक.

परिशिष्ट अंक २. नॅधरलॅंडनां दरियापारनां संस्थान.

रेसिडेन्सी अने राजधानी	विस्तार चोरस माइल	वस्ती
पूर्व प्रदेश–ईस्ट इंडिझ.		
जावा अने मदुरा (बटेविया)	५०,९७०	३,००,९८,००८
सुमात्रा, पश्चिमकिनारो (पडेंग)	३१,३७९	१३,०८,४७१
टापानोएली (सिबोल्गा)	१५,२५०	४,१३,३०१
बॅनकोलन (बॅंकोलन)	१५,५५५	२,०४,२६९
लॅमपोंग परगणां (टॅलोकबेटोंग)	११,५७६	१,५६,५१०
पॅलमबॅंग (पॅलमबॅंग) जाम्बी (जाम्बी)	५४,०००	७,९५,३५४
सुमात्रा, पूर्वकिनारो (मेडन)	३५,०८७	६,६८,४१७
अलजेह (कॉलटा राज)	...	५,८२,१७५
एम्बोयना (एम्बोयना)	१९,८५१	२,९९,४९१
बालि अने लोम्बोग (सिंग्राजा)	५,२३१	५,२३,५३५
बांका (मुन्टोक)	४,४६०	१,१५,१८९
बिलिटन (टांनजोंगपेनडॅंग)	१,८६३	३६,९५८
बोरनियो, दक्षिण ने पूर्व (बनजारमासीन)	१,५६,९१२	७,८२,१२६
बोरनियो, प्रश्चिम (पोन्टीआनाक)	५५,८२५	४,५०,९२९
सॅलबॅस (माकासर)	७१,४७०	४,१५,४९९
मनाडो (मनाडो)	२६,०००	४,३६,४०६
रीओ (टांनजोंगपीनॅंग)	१७,५५०	१,०८,२१६
टरनेट (टरनेट)	२,०२,०४०	१,०८,४१५
टीमोर (कपॅंग)	१७,६९८	२,०८,६००
कुल	७,३९,३५४	३१,७१,३७७

	विस्तार	वस्ती
पश्चिम इंडिझ		
सुरीनाम (पारामारीबो)	४९,८४५	९२,७३६
कुरेसो (वीलेमस्टेड)	२१२	३७,११९
एरुबा (ऑरेनजेस्टेड)	६९	९,५९१
बोनेर (क्रालेनडीज)	९५	४,९२६
साबा (बोटम)	५	२,२९४
सेंट ह्युस्टेशियस (ऑरेनजेस्टेड)	८	१,२८३
सेंट मार्टिन फिलिप्सबर्ग	२१	३,१८७
कुल	५०,२५५	१,४४,१३६
कुल बंने थईने	८,३२,४७३	३,७८,६१,५१३

डच पूर्वप्रदेश–ईस्टइंडिझ.

आ संस्थानो उत्तर ६° अने दक्षिण ११° अक्षांस, तथा ९५°–१४१° पूर्व रेखांशनी वच्चे आव्यां छे.

एना राजकीय बे विभाग पाडवामां आव्या छे:–

१ जावा अने मदुरानो एक प्रदेश.

२ बहार पडतो प्रदेश जेने आउटर पझेशन कहे छे.

आ बंने माटे एक गवर्नर जनरल ठरावधामां आवे छे, पांच सभासदोनी एक कौंसिल एना हाथ नीचे राखवामां आवेछे, तेओ, नीचे जणावेलां नवखातांनो वहिवट चलावेछे.

१ न्यायखातु. एनो उपरी डा. कॉर्डेझ छे.

२ देशनी अंदरना वहिवटनुं खातु, तेनो उपरी टोलेनार छे.

३ शिक्षण अने धर्म विषयक खातु, डा. हेझो तेनो उपरी छे.

४ खेतीवाडी, उद्योग, अने व्यापार खातानो उपरी एकज लोविंक (एच. जे.) ठर्यो छे.

५ सिविल पब्लिक वर्कस. होमन वान डर हीडनाताबामां मूक्युं छे.

६ सरकारी पब्लिक वर्क्स, वेंकेबाचना उपरीपणामां छे.

७ युद्धविषयक खातु, लेफ्टनेंट जनरल. जी. सी. ई वान डालनना स्वाधीनमां छे.

८ दरियाई खातु, रियर-एडमिरल-एफ. पिंकना ताबामां छे.

९ नाणाविषयक खातु (फिनान्स), एफ. ए. लिफ्रिंकने स्वाधीन छे.

गवर्नर जनरल, कमाण्डर इन चिफ, तथा कौंसिलनो प्रमुख हवणां ए. डब्लीयु. एफ. ईडनबर्ग छे.

कौंसिलनो (वाईस प्रेसिडेन्ट) उपप्रमुख. डी. एफ. डब्लयु. वान रीझ छे.

आ सिवाय ४ सभासद अने एक सेक्रेटरी जनरल थईने पांचनी कौंसिल छे.

ते उपरान्त नवखातां उपर जणाव्यां छे तेना उपरियो ते खाताना कामकाजना जवाबदार रहेछे. राजधानी तरीके जावामां बटेविआ अने बल्टनरोर्ग छे.

उपज. १९१३ ना अंदाजपत्रक प्रमाणे २७,११,१९,२०८ फ्लॉरिननी उपज छे;

खर्च. ३०,४३,८४,१६४ फ्लोरिननुं, एटले ३,३२,६४, ९५६ फ्लॉरिन खोट जाय छे ते होमसरकार भणीथी पूरवामां आवे छे.

निकाश. १९११ मां मालनी निकाश, ५२,१६,००,००० फ्लॉरिननी थई हती.

आयात. १९११ मां ४०,०५,१४,००० नी थई हती.

वहाणवटु–शिपिंग. माल लई जवा लाववाना काममां १४, ५५८ वहाणो १०,४५,५०५ क्युबिक मिटरवाळां रोकायां हतां.

रेलवे. १९११ मां २,५८४ किलोमिटर रेलवे लाईन चालती हती. तेनी एकंदर उपज ३,३५,२४,५९७ फ्लोरिन थई हती, अने खर्च १,६७,१८,७१५ फ्लोरिन थयुं हतुं.

टपाल अने तारखातु. आ बंने खातांनी आफिसो ७४७ हती; तेमां २,४६,६१,१०७ कागळो, ते उपरांत ३,१२,६०, ३२९ वर्त्तमानपत्रो वगेरेनी भरती थई हती.

तारनी लाईन २३, ०७९ किलोमिटरनी लंबाईनी हती, तेमां १४,४१, ००४ संदेशानो व्यवहार चाल्यो हतो.

संस्थाननुं रक्षण.

जेओनी खुशी होय तेवाने सेनामां राखवामां आवेछे. ता. १ ली जान्युआरी १९१३ ने समये १,४७६ आफिसरो, अने ३१,७६२ बीजा माणसो थईने ३३,२३८ सैनिको हता.

नौकाबळ. एज दिवसे, १५७ आफिसरो अने २,१५४ बीजा (तेमां ५८६ देशियो)नुं नौकाबळ हतुं. ते उपरांत नौका पायदलमां ३ आफिसरो, ३२३ बीजा, एम ३२६ माणसो राखवामां आव्यां छे.

नौकाबल नीचे प्रमाणे छे.—

५ क्रुझरो, ४ गनबोटो, ९ टारपेडो बोट, ४ डिस्ट्रोयर.

दरियापारना संस्थानोनी सामान्य व्यवस्था, उपर प्रमाणे छे. हवे ईलायदी विगत आपवामां आवे छे.–

१ जावा अने मदुरा.

मलयद्वीपसमूह, सुंडाना नामथी ओळखायछे, ते १०५° १२′ ४०″ अने ११४° ३५′ ३८″ पूर्व अक्षांश अने ५° ५२′ ३४″ ने ८° ४६′ ४६″ दक्षिण रेखांशनी वच्चे आवेलो छे. तेनो विस्तार २,२९० चोरस (भूगोळविषयक) माइल छे. तेमां वस्ती २,८५,४०,४१४ सन १९०५ मां लेखवामां आवी हती. ए लोको घणाखरा मुसलमान धर्मना छे.

सुण्डानी सामुद्रधुनि, आ समूह ने सुमात्रानी वच्चे आवेली छे. सुमात्रानी भणी आ खाडी फ्ल्याट पॉइंटथी हॉग पॉइंट सुधी, सुमारे २० लीग छे. अने जावानी बाजु भणीथी, जावा-हेडथी बाण्टम पॉइंट सुधी, आशरे २५ लीग छे. अहिंयां टापुओ छे तेमां हिपिन्स अथवा प्रिन्सनो टापु ने क्राकेटोआ ए मुख्य छे.

प्रिन्सना टापुने मलयलोको पुलो सेलान Pulo Selan कहे छे. ते जावाथी बे लीगने अंतरे सुंडानी अंदर छे, सुमात्राथी ६ लीगने छेटे छे. एमां समवंग नामनुं शहर छे तेमां आशरे ५०० घर छे. आगळ अहिं ब्रिटिश वहाणो आवतां, पण पछवा-डेथी, ते छोडीने उत्तरबेट अथवा अंजेरी पॉइंट साथे व्यवहार राखता हता. केळां, तडबुच, एपल–जाम वगेरे मेवो, अने शाक तरकारी अहिं थाय छे. अहिंयां काचबानी छत घणी छे.

क्राकेटोआना टापुनी उत्तर बाजुए वहाणोने मीठुं पाणी लेवानी सारी सोई छे तेथी डच वहाणोनुं आ विश्रामस्थान छे. अहिंथी, ५ माइलने छेटे एक मलय शहर छे.

अंजेरी–अंजेर. जावाना चोथा पॉईंटनी पूर्वभणी आ एक गामडुं छे. नाळियेरीनी घटाथी घेरायलुं होतां, पश्चिम भणीथी

आवतां, ते दूरथी देखातुं नथी, केमके, ते नाळने नाके छे. एनी पासे डुंगरीशिखर झोकां खातु देखायछे तेने अंजेरीशिखर कहे छे. अहिं ९ थी ते १४ फधम पाणीमां व्हाणो नांगरी शके छे. आ गामनी आसपास कोट चणी लेवामां आव्यो छे, अने न्हानी तोपो पण राखवामां आवी छे. मलय चांचियाथी एनुं रक्षण करवामाटे डचलोको अहिं एक यूरोपीय सार्जेट अने दशेक माणसोनुं थाणुं राखता हता. कर्नेल काथकर्ट, ब्रिटिश एलची, चीन जतां अहिं मार्गमां मरण पाम्यो हतो तेनी कबर करवामां आवी छे. जतां आवतां ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीनां व्हाणो अहिंथी खावापीवाना फळादि पदार्थो लेवा माटे थोभतां हतां. भेंस, भूंड, अने मरघां आदि सस्ते भावे तेओने अहिंथी मळी शकतां हतां. अहिं करतां मीठुं पाणी लेवानी सोई नार्थ आईलाण्डमां ठीक होवाथी, घणुं करीने त्यांथी लेता हता.

नर्थि आईलाण्ड–उत्तरद्वीप.

आ बेट सुण्डानी व्हार, सुमात्रानी बहुज पासे, आवेलो छे. एनो घेरावो आशरे बे माइलनो छे. बळतण अने पाणी, व्हाणो माटे लेवा सारु अहिं घणां व्हाणो आवतां, पण मलयना दगा फटकाथी घणां माणसोना जीव जोखममां आवी पडवाथी, अहिं करतां अंजेरीमांथी ते लेवाने वधारे पसंद करवामां आवतुं हतुं. खाडीथी सुमारे ५०० व्हारने छेटेथी पाणी मळे ते लई लेवामां आवे तो हरकत नहि, पण अंदरना भागमां आघा जाय तो मलयलोको तेमना टुंकडा ज करी नांखे एवोसमय हतो. किनारा उपर मलयो, पोतानी मेळे काचबा, पक्षियो, नाळियेर अने बीजो मेवो वगेरे लईने हाजर रहेता हता, अने व्हाणवटियोने जोईती चीजो तेओ तरफथी मळी शकती हती.

बाण्टम.

सेंट निकोलास अथवा बाण्टम पॉइंट अने पोनटाङ्ग पॉ-इण्टनी वच्चे आवेला म्होटा अखातना तळिया आगळ आ शहर वसेलुं छे. दरेक घरनी आसपास वांसनी टट्टियो भरी लेवामां आवेली होय छे. आ खाडीमां न्हाना बेटडा घणा छे. केटलाकमां वस्ती छे ज नहि. नैर्ऋत्य कोणमां ६ फॅधमनुं उडाण बाण्टमडुंगरी आगळ रहेछे, त्यां वहाणो छीपाववामां आवे छे. बाण्टम नदीना त्रण फांटा थयेला छे तेमांथी वचला फांटा उपर तेनामुखथी १८० फीट उपरनी बाजुए. बाण्टम शहर वशेलुं छे. अहिं पाणी छाछर रहेछे, म्होटी भरती आवे छे त्यारे भाग्येज ५ थी ७ फीट उंडुं पाणी थाय छे.

त्रण शेरियोना रस्ता भेगा थाय छे ते ठेकाणे, नदीनी पश्चिम भणी, एक चोरस चोगानने कोट चणी लीधेलो छे तेनी लंबाई ८४० फीट छे, तथा पहोळाई ४२० थाय छे. आ कोटने हीरा-कोट कहे छे, उत्तर भणी एक जुमामस्जीद छे. पश्चिम भणी शाहनो मेहेल छे. हीराकोटने चारे छेडे एकेक बुरज छे. कोट उपर घणी खरी १२ पाउंडरनी ७० तोपो चडावेली छे. नक्कर पथ्थरथी हीराकोट चणेलो छे. तेनी दीवाल १४ थी १५ फीट उंची छे. कोटनी आसपास खाही बांधवामां आवी छे, ते उपर खेंची लेवानो पूल दरवाजा सामो करी राख्यो छे. नाकामां पेसतां सामो एक चोक छे तेमां एक ईमारत बांधेली छे तेमां जे शाह थाय तेने प्रथम ताज पहेराववानो विधि करवामां आवे छे. दरवाजा उपर डच पहेरेगीरोनी चोकी राखवामां आवे छे. म्होलातने लगती इमारतोमां वचली छे तेना उपरना एक छापरा उपर बीजुं छापरु वधारवामां आव्युं छे तेनी उंचाईने लीधे ते दरियामां ३ लीगने छेटेथी नजरे पडे छे.

नदीना पूर्व किनारा उपर, तेना मुखथी जरा छेटे डचनो किल्लो छे तेने स्पीलवीक कहेछे, ते १८६२ मां बांधवामां आव्यो छे. त्रण छेडे त्रण चोरस बुरज छे, अने चोथो छे ते गोळाकार छे. जुदा जुदा कदनी ४८ तोपो आ किल्ला उपर गोठववामां आवी छे. आ किल्लानी पूर्व बाजुए नदि छे, तेनुं पाणी बाकीनी त्रण दिशानी खाईमां फरी वळे छे. आ किल्लानी दीवालो कठिण पथ्थरनी मजबूत चणेली छे, अने तेनी उंचाई १४ फीटनी छे. आ किल्लानी अंदर चोक छे तेमां झाडां उछेरवामां आव्यां छे. डच कंपनीना नोकरोने रहेवामाटे जग्याओ बांधवामां आवी छे, तेमां सैनिकोने रहेवानी बराको पण छे, अने कमाण्डरने रहेवानी जग्या सुशोभित बांधवामां आवी छे. एमां कोठार वगेरेनी बधी सोई करवामां आवी छे.

आ किल्लानो दरवाजो नदी भणीनी बाजुए राखवामां आवेलो ते उपर खेंची लेवानो पूल बांध्यो छे, तेनी सामेनी नदीपारनी जग्याए डच लोकोना पहेरेगीर अने बीजा सैनिकोने रहेवानी गोठवण राखी छे. किल्लामां माय नहि एटली संख्या होय त्यारे तेओ आ बहारनी जग्याए रही शके एवी आ सोई करेली छे. डच कंपनीना समयमां १५० सिपाइयोनो पहेरो रहेतो हतो, अने हीराकोटना रक्षण माटे पण तेटलीज संख्या रक्षणहारोनी राखवामां आवती हती. आ स्थान जनसुखाकारीने माटे सारु गणातुं न हतुं तेथी मांदा माणसो अहिं पडी रहेता हता.

बाण्टमनो शाह डचनी सत्ता नीचेनो गणातां छतां, पोतानी प्रजा उपर स्वतंत्रताथी राज्य चलावे छे, अने मोतनी शिक्षा करवी आदि जे स्वतंत्र धोरणो ते चलाव्यां जाय छे, परंतु

हिंदी के यूरोपीय कोई सत्तावाळा साथे ते स्वतंत्र रीते कोलकरार करी शकतो नहि, तेमज, पोताना प्रदेशनी उपज डच कंपनी सिवाय बीजा कोईने वेची शके नहि एवी बंधणीमां ते आव्यो हतो.

ब्रिटिशनो बाण्टम साथे संबंध.

१६०२ मां* कॅप्टिन लंकेस्टर, इ० इ० कंपनी तरफथी अहिं आवेलो तेनो अहिं सारो आदरसत्कार करवामां आव्यो हतो. अहिंना सत्ताधारी भणीथी तेने कोठी घालवानी परवानगी मळतां प्रेसिडेन्सी स्थापवामां आवी, अने ते व्यापारनुं एक सारु स्थान थई पड्युं. १६३० नी सालमां सुरतना तावामां बाण्टम मूकवामां आव्युं. १६७० मां राजा साथे करार थतां वार्षिक ४ हजार रियाळ उघ्घड शाहने आपवाना ठराव्या, तेना बदलामां, गमे तेटलां व्हाणो, गमे तेटलो माल आयात अने निकाश करे तेनी छूट मळी. मात्र मरीनी जकात शाहने लेवानी राखी, तेमज, अफिणनी आयात मफत करे, परंतु तेनुं वेचाण शहरमां नहि करतां, सायर एटले जकात लेवानी जग्याए ज करी शके एम ठराव्युं. बीजे स्थळे जो वेचाण करे तो ते माल जप्त करवामां आवे; लश्करी खाता साथे संबंध धरावनारो जे माल आवे, ते तमाम, एकला राजानेज वेचवाने आपवो एम पण नक्की करवामां आव्युं. १६७७ मां कोठीनो प्रेसिडेंट अने बीजा मुख्य अधिकारियोने त्यांना देशियोए कतल करी नांख्या.

१६८२ मां राजा अने तेना कुंवर वच्चे बांधो उठ्यो, तेमां वलंदा, कुंवरना पक्षमां रह्या, अने अंगरेजो राजाना पक्षमां रह्या, तेमां छेवटे कुंवर फावी जतां वलंदानो कबजो थई गयो. अने

---

* "ग्रेट ब्रिटननो हिंदसाथे संबंध ए भागने पृ. १८ में जुवो."

८० वर्ष सुधी व्यापारनो जमाव थयेलो एवुं स्थान अंगरेजोना हाथमांथी गयुं. त्यारपछी बटेवियानो तेना उपर कबजो थयो.

बटेविया.

पूर्व प्रदेशमां बटेविया एक वलंदाओनुं मुख्य संस्थान छे. बीजां सर्वे एनी सत्ता नीचे छे. आण्टाञ्ग, जावा, अने क्रावाञ्ग ए त्रणेना छेडाओनी वच्चे जे म्होटो अखात बंधायो छे तेना उपर बटेविया आवेलुं छे. ते जावाना उत्तर भागमां, अने बाण्टमनी जराक ढळती अग्नि कोणमां छे. दक्षिण अक्षांश ६° ९′ अने पूर्व रेखांश १०६° ५२″ उपर छे. आ शहरथी बे के त्रण लीगने छेटे आनरस्ट, एडम, कूपर ने परमेरेण्डे[२] द्वीपो आवेला छे. तेथी मळता रक्षणने लीधे ते सारु बंदर गणाय छे.

६ फॅधम पाणीमां १॥ माईलने छेटे, म्होटां व्हाणो नांगरी शके छे, अने न्हाना बतेला तो १ माइलने छेटे थोभे छे. त्यांथी न्हाना मछवा, नाळ के नदीमां पेशी, डंके आवी जाय छे. चोमासामां आ ठेकाणे म्होटा कदना घणा मगर भमता होय छे, तेथी, जो संभाळ राखवामां आवे नहि तो, माणसोने झालीने खाई जाय छे.

बटेविया लंबचोरस आकारनुं छे. पूर्व पश्चिम लंबाई आशरे एक माइलनी, अने उत्तर दक्षिण प्होलाई ·।।। माईलनी छे. जाकात्रा-नदी उत्तरथी दक्षिणवाहीनी छे. तेना उपर त्रण पुल बांध्या छे. शहरना उपला छेडा उपर एक बांध्यो छे, बीजो मध्यमां, अने त्रीजो नीचाणमां शहरना किल्ला पासे छे. बे पूल तो

---

१ जुवो पाछळ पृ. ७४ (१६८२) अने ग्रेट ब्रिटनना हिंदसाथे संबंध ए भागमां जुवो पृ. १२४

२ Onrust, Edam, Cooper's and Purmerend.

पथ्थरना बांध्या छे. मध्यमां चोरस बुरजा चणी ते उपर तोपो चडावी छे. तेथी नदीना उपरना अने नीचेना भाग उपर मारो चलावी शकाय एम व्यवस्था राखी छे. ए सिवाय बचावनी बीजी गोठवण पण करी छे. शहरनो किल्लो चोरस छे, २० फीट उंचो छे. कोटनी आसपास पाणीथी भरेली खाडी छे. दक्षिण बाजुए अवर जवरमाटे खेंचवानो त्रापो (पुल) राखेलो छे. जे खेंची लेवाय छे. चोकीदार अने गोलंदाजोने र्‍हेवानी गोठवण सारी करी छे. एक चोगाननां आरटीलरी माटे ईमारत बांधेली छे, तेमज, सामान राखवानी वखारो पण बांधी छे.

परवाळांना खराबावाळी कोटनी दीवाळो मजबुत बांधणीनी छे. आसपास आगळ धपता २२ बुरजो आव्या छे, ते उपर तोपो गोठववामां आवी छे. शहरने पांच दरवाज़ा राख्या छे, पूर्व भणीनो दरवाजो राटरडम नामथी ओळखाय छे. दक्षिण बाजुए बे छे तेमां एक नवो दरवाजो अने बीजो डाएस्ट दरवाजो क्‍हेवाय छे. पश्चिमभणीना दरवाजाने उट्रेचनुं नाकु क्‍हे छे. नदीनी पश्चिम भणी उत्तर भणीनो दरवाजो छे तेने चोखुण नाकु क्‍हेछे. आ नाकानीपासे नौकासेनानो असबाब राखवामां आवे छे, तथा गोदी छे अने व्‍हाणोमां माल चडाववा उतारवानी ऑफिसो छे. किल्लानी ब्हार नदीने बे कांठे फुरजा बांधेला छे ते उपर माल उतारवा चडाववानुं काम थाय छे. व्‍हाण खाडीमां घसडी लई जवाने घोडानो उपयोग करवामां आवे छे.

आ शहरमां एक पुस्तकालय छे, अने ख्रिस्ती देवलो पण छे. शहरनी अग्निकोणमां वलंदा कंपनीना कारीगरो अने मजुरोने र्‍हेवानी गोठवण करेली छे. शहरनी शेरियो सीधी अने एक

बीजाथी विधातां काटखुणा पडे एम रचवामां आवी छे. शहरनी वचमां एक केनाल छे, तेने पह्राणानी पाळ बांधी लीधी छे. आखुं शहर स्वच्छ अने शोभायमान जगत्मां गणाय एवुं छे. एमां १,५०,००० नी वस्ती प्रथम गणवामां आवी हती. तेमां ३⁄५ चीना छे, तेओ परामां रहे छे. आ परां दक्षिण अने पश्चिम बाजुए आवेलां छे, त्यांना जे देशी वतनी छे तेमां, आर्मेनियन, परसियो, हिंदु, आरब, अने यूरोपियनो छे. आ बधी जात थईने १⁄३ भाग थाय छे. यूरोपियनोनी संख्या १, ५०० करतां वधारे नथी. आ लोकोनी वखारो शहरमां होय छे, तेथी त्यां सवारमां छ वागतां जाय छे. १० के ११ वागता सुधी कामकाज करे छे, अने शहरनी हवा सारी गणाती नथी, तेथी पाछा तेओ पोतानी व्हारनी रेणाकमां आवे छे. बपोरनी वेळा जमवानी होय छे, अने सांजे पांचथी छ वागता सुधी कोई त्यां होतु नथी, केमके, बधु कामकाज सवारमांज करी नाखवामां आवे छे.

आपणे मुंबईमां जेम कोलाबे करवामां आवे छे तेवुंज आ जणाय छे. वळी कोटमां बधी कामकाजनी आफिसो छे, अने लोको वाळकेशर के महालक्ष्मी वगेरे ठेकाणेना बंगलामां वसे छे अने १० थी ४–५ सांजना सुधी कामकाज करे छे तेम अहिं ६ थी १०–११ सुधी कामकाज थाय छे. आपणे अहिं देशमां उनाळामां घणे ठेकाणे आवो सवारमां कामकाज करवानो वहिवट चाले छे तेना जेवुं छे.

आ शहरनुं अमे जरा लांबु वर्णन एटला माटे आप्युं छे के, असलने वारे आपणा घणा वेपारियो त्यां जई वेपार करता हता. आपणा देशथी आ वधारे छेटे नथी, तोपण ते वेळानी एक कहेवत चालेछे के,–

जे जाय जावे, ते कदि न आवे
जो ते आवे तो तेनां परियांनां परियां चावे,
मतलबके एटलुं धन लावे.

घणाने ते स्थान गोठी जवाथी, त्यांज निवास करी र्‌हेता हता, तेथी, त्यां जाय ते पाछा आवे नहि, एम कहेवतमां कथवामां आव्युं छे.

हवणां तो आपणे भातदाळ खाई, पेट उपर हाथ फेरवता, गादी तकिये आडा पडियेछिये, अने घेरबेठां, ते तरफना तेजाना आवता वापरवाने मळे छे, एटले, देशावर जवा पर्यटन करवानुं मन थतुं नथी, पण मने लागे छे के, हवणां तो सवळ थयुं छे तेथी एक वार पण त्यां जई आपणा कया हिंदु, क्यारना त्यां जई वश्या छे, अने तेमना वेपार वगेरेनी स्थिति केवी छे ते जोई आववा सरखुं छे. कदापि कोई कोईना पूर्वजोनो पण त्यांथी पत्तो लागे खरो.

ऑन्रस्ट.

बटेवियाथी वायव्य कोणमां त्रण लीगने छेटे, ऑन्रस्ट बेट आवेलो छे, ते गोळाकार छे. दरियानी सपाटीथी ६ के ८ फीट उंचो छे, तेनो विस्तार ओछो छे–४,८०० फीटनो घेरावो छे. आ टापुना मध्यमां अने कोटनी मांह ४ बुरजो, अने ३ हैया रखियो छे, त्यां प्रेक्षण स्थान छे, त्यांथी चोगरदम नजर फेरवीने जोई शकाय एवी गोठवण राखेली छे. बीजी ईमारतो पण अहिं छे. टापुनी उत्तर भणी लाकडां व्हेरवानी बे मिलो छे, अने दक्षिण बाजुए, आगळ धपतो डक्को छे, ते उपर लाकडानी म्होटी क्रेनो उभी करी छे, तेना उपर चडी, वहाणना शड चडाववा वगेरे जे व्यवस्था करवी होय ते करवाना काममां लागे छे. अहिं

त्रण वहाणो एक बीजांनी समीपमां रही शके छे, तेना उपर मरामत करवी होय, अथवा माल चडाववो उतारवो होय ते आ स्थाने थाय छे. पश्चिम भणी जरा आगळ एक छे ते जापानी डक्को कहेवाय छे, अहिं पण एक वधारे वहाणमां माल चडांववो उतारवो होय तो तेम थई शके छे. आ डक्का आगळ, २० फीटनी लंबाई सुधी पाणी रहेछे, अने २४ कलाकमां एक वार पांच फीट करतां वधारे उंचुं पाणी चडे छे; एटले, जे वहाणने कांई मरामत करवानी होय ते थई शके छे. आ टापु उपर एक गैधर अथवा जेने मास्तर कारपेनटर कहे छे तेनी सत्ता चाले छे, अने एनी आ नोकरी तेने लाभ दायक थई पडे छे.

एडाम.

बटेवियाथी उत्तरे अने ईशान कोणमां आ टापु छे. तेमां झाडी सारी छे, घणां जूनां झाड अहिं जोवामां आवे छे मीठुं भरवानी कंपनिये अहिं वखारो करी राखेली छे. काळा पाणीनी शिक्षा करेली होय एवा अपराधियोने अहिं राखवामां आवे छे. तेमनी पासे दोरडां वणाववामां आवे छे, अने तेमना उपर वहाणनो कॅप्टिन देखरेख राखे छे.

कूपरनो टापु.

ऑन्रस्टथी १,६०० यार्डने छेटे आ टापु आवेलो छे. एना करतां आ ३/४ कदनो छे. कंपनीनी घणी वखारो अहिं बांधवामां आवी छे, अने तेमां, मुख्यत्वे करीने, काफी भरी राखवामां आवती. आ स्थाने बे धपता डक्का छे, ते उपर माल चडाववा उतराववाना काममां ते लेवाय छे. आ टापुमां १२ तोपोनी एक बॅटरी गोठववामां आवेली छे.

पर्मॅरण्ट.

आ बेट ऑन्रस्टनी पूर्वे छे, अने तेनाथी कदमां अर्ध छे, एमां म्होटा घेरावानां झाड छे. वच्चे एक म्होटी इमारत छे ते रोगशान्तिक शाळा तरीके वपराय छे, एनु खर्च लोको निभावे छे.

जाकाट्रा.

जाकाट्रानो राजा अंगरेजो साथे मळेलो हतो, तेथी वलंदा ज्यारे प्रथम त्यां आव्या त्यारे तेओनी अवगणना करी. बंने कंपनियो, लडाईमां उतरतां वलंदाओने १६१९ मां आम्बोयना भणी भागी जवुं पड्युं; पण पछवाडेथी तेओ म्होटुं लश्कर लईने आव्या, एटले, अंगरेजोने छोडी देवुं पड्युं. २६ मी मार्चे वलंदा जाकाट्रामां पेठा अने ते लुंटी लईने तेनो सर्वत्र नाश करी नांख्यो, अने तेना भोंय तळिया उपर बटेविया वसाव्युं, पछी बे सेंकडा सुधी तेनो निर्बाध भोगवटो कर्यो. वलंदा साथे अंगरेजोने लडाइयो थई तेमां पण वलंदाने जावा कबजे राखवामां हरकत करी नहि, परंतु फ्रान्सनो वारो आव्यो त्यारे, फ्रेंचोए हॅालॅंड फ्रान्स साथे भेळवी दीधुं अने जावा आदि पूर्वप्रदेशमां तेमनां जे संस्थानो हतां ते कबजे लेवा सेना मोकली.

१८११ मां हिंदनो गवर्नर जनरल लॅार्ड मिण्टो जाते बटेविया उपर चढी गयो, अने ८ मी आगस्टे बटेवियानो कबजो करी लीधो. किल्लेदारो नाशी पोतानी रक्षित जग्यामां भराई पेठा, पण ता. २५ मिये हुमलो करीने ते स्थान कबजे करी लीधुं. ता. १५ मी सेप्टेम्बरे जनरल जान्सियन्से शरण थवानी जे शरतो करी ते ता. १८ मिये मान्य राखी, अने जावा अने तेना ताबानो आखो प्रदेश ब्रिटिश सरकारने स्वाधीन थई गयो, तेओए कराररने अनुसरीने जेनी जे खानगी मिल्कत हती ते

जेनी तेने स्वाधीन र्‌हेवा दीधी. सरकारे धर्मनां खातां मान्य राखेलां ते सर्वे जेम चालतां ह्‌तां तेम चालवा दीधां, अने तेनी मालमता तेमने स्वाधीन र्‌हेवा दीधी; पण डच सरकारनुं जे कांई ह्‌तुं ते सर्वेनो पूरतो कबजो करी लीधो. लोर्ड मिण्टोना शब्दोमां कहिये तो यूरोपमांनुं एक राज्य जेनो कबजो फ्रान्से थोडी मुदत सुधी करी राखेलो जेनी सत्ता, समृद्धि अने भव्यतामां बे सेंकडा चळकाट आपवाने साधन भूत थयेलुं एवुं तेमनुं संस्थान जे कलह्‌मां गोंधाई गयेलुं अने व्यापारनी चडसा चडसीमां आवी पडेलुं ते ब्रिटिश साम्राज्यनी सत्ता अने समृद्धिनी महत्तामां वधारो करनारुं साधनभूत थई पड्युं.

यूरोप साथे जावानो व्यापार.

आयात. डचलोको हॉलंडथी प्रतिवर्षे बटेवियामां ५ लाख पौंडनी नगदी आयात करता ह्‌ता. ए सिवाय लोकोनी वापरवानी चीजो डच कंपनी तथा तेना व्हाणोना आफिसरो अने कमाण्डरो आयात करता ह्‌ता, ते मुख्यत्वे, करीने नीचे प्रमाणे ह्‌ती.

बियर दारु	टोपियो	जीन
बुट अने स्युझ	गुथणीनो बर	व्हाणोना खपनी चीजो
बटन	घरेणां	गोळियो
ब्राण्डी	लोखंड	गजवेल
घर शृंगारनो सामान	लोखंडनो सर सामान	स्टेशनरी
पनीर	बीलोरी काच	कलाईनां वासण
छींट अने मसलीन	सीसु	तंबाकु
		कलाइनां पत्रां
कापड	तोई	रमकडां
व्हाडकापनां ओजार	वाजां	द्राक्षासव

बंधुको अने तोपो	प्हेरवानां कपडां	घडियाळो
काचनी चीजो	खीला	
रंगाटनो बर	तंबाकु पीवानी पाईपो	

जावा ब्रिटिश सरकारना ताबामां आव्युं त्यारथी बटेवियामां घणो माल हिंदमांथी आयात करवामां आवतो हतो, पण त्यां जे पोसातो नहि ते ओछी किंमते वेची नांखवो पडतो हतो.

निकाश.

जावानी मुख्य निपज, मरी, खांड, अने काफी. एमांथी मरी बटेवियानी वखारोमां निकाश माटे भरी राखवामां आवे छे.

		धोळांमरी	काळांमरी
बाण्टम अने तेना ताबाना प्रदेशमांथी आवतां		२०,०००	३५,००,०००
पालेम्बंग	रतल	५,०००	५,००,०००
सुमात्रानो पश्चिम कांठो	रतल	१०,०००	११,२०,०००
बोर्नियो अने पूर्व भणीना द्वीप	,,	१६,०००	११,२०,०००
	कुल रतल	५१,०००	६२,४०,०००

खांड.

लगभग १ करोड रतल खांड जावामां थाय एटलुं शेलडीनुं वावेतर करवामां आवे छे. अने एमांथी बनावेली खांड, घणे भागे हिंदमां निकाश करवामां आवे छे. यूरोपमां एनो निकाश १५, लाख रतल सुधीनो थतो अने ते उंचा प्रकारनी त्यां मोकलवामां आवती.

काफी.

काफीनो पाक, थोडां वर्षथी घणो वधी पड्यो छे. डच कंपनी भणीथी ह्रॉलंडमां निकाश करेली १ करोड रतल सुधी थई जती

हती, अने तेमां घणी खरी, जावानी निपजनी हती. एनो एक पीकलनो भाव ४ थी ५ डालर हतो.

आ सिवाय, बटेवियेथी हॉलंडमां नीचेनो माल निकाश करवामां आवतो.

Tulenague	एलची	Aragon's blood	च्हा
चिनकबाला	कपुर	हाथी दांत	कह्माई
अर्क–ताडी	चायना वासण	जापानी वासणो	आंबली
टंकणखार	कपास	रेशमनुं तथा उननुं एक जातनुं कपडुं	

हिंदसाथे जापाननो व्यापार.

हिंदने जापाननी निपज घणी उपयोगनी होवाथी, वलंदा सुरतमां त्यांनो माल लई आवता हता, अने माग्युमूल तेमने उपजतुं हतुं, केमके, ते विना हिंदियोने चाले एम न हतुं. वलंदा कंपनिये हॉलंडमां पोतानो हिसाब रजुकरेलो तेमांनी १६६२–३ थी १६७३,४ सुधीनी हकीकत उपरथी जणाय छे के, एकला तेजानामां तेमने प्रतिवर्षे सेंकडे ५२० टकानो चोखो नफो प्राप्त थतो हतो, अने तेओए त्यां जे माल मोकलेलो तेमां ३०,४१५ पौंड नफो प्रतिवर्षे मळ्यां गयो छे. तेमज, १६८८–९ थी १६९७–८ सुधीमां दरसेंकडे सरेराश ८५ टकाना नफा लेखे ४६,३१५ पौंड वार्षिक नफाना थाय छे. आ सिवाय बीजी चीजोना वेचाणनो नफो २३,२६६ पौंड एटले लगभग ५९ टका दरसेंकडे तेमनी मुख्य बेठक उपर मळेलो छे.

डच कंपनी पश्चिम हिंद अने सुरत भणी नीचेनो माल मोकलती हती.

एळियो कपूर मरी.

Ben gamin		एलची	पारो.
		कांडियो	खांड.
जावंतरी	सोपारी,	चीनाई मूळियां	च्हा.
जायफळ	लविंग	अबनस	कल्लाई
Sapan wood	त्रांबु जापानी	काचीलाख.	
Tulenague	चीनाई वासण		
सिंदुर	तज		

अंगरेजोनो व्यापार वध्यो एटले वलंदानो पछवाडेथी पडी भाग्यो.

ब्रिटिश संस्थानो साथेनो व्यापार.

१८०२ थी १८०६ सुधी ब्रिटिश संस्थानोमांथी बटेवियामां मालनी आयात, शिक्काई रूपिया		९,३३,७४४
बटेवियामांथी निकाश..................		१७,२२,७५१
आयात करतां निकाशनो वधारो.		७,८९,००७
उपरनी मुदतमां नगदी बटेवियामां आयात करी तेनां शिकाई रूपिया	५०,९७४	
नीकाश करी	२,००,६८३	१,४९,७०९
बटेवियाना लाभमां बाकी शि. रूपिया		६,३९,२९८

ए रूपियानी वहेंचणी नीचेना प्रमाणमां.

पोर्ट सेंट ज्यार्जि अने तेना ताबाना प्रदेशनी विरूद्धमां शिक्काई रूपिया	४,९२,२६९
मुंबई अने सुरतनी विरूद्धमां	७,९६,५८५
बंगाळाना लाभमां.	६,४०,५०६

हिंद अने ईरान वगेरेना बंदरोएथी बटेवियामां जे माल

आयात करवामां आवतो तेमां मुख्यत्वे करीने कापड हतुं अने ते सुरत, बंगाळा, अने मद्रासथी आणवामां आवतुं हतुं.

अहिंयां अफिणनी ८०० थी १,००० सुधी पेटियो एक वर्षमां खपी जती हती. आनो वहिवट एक सोसाईटीना हाथमां हतो. कोई माणसने आवो वेपार करवा देवामां आवतो नहि. तेथी आ संस्थानमां वेचवामाटे जे माल आवे ते सरकार खाते आवतो हतो.

नगदी कोई परभाख्याने आणवा देवामां आवती नहि, वहा-णनो कमाण्डर के बीजाकोई वेपारी डालरो अहिं लई आवे तो तेने पाछा लई जवा देवामां आवता नहि. चीनाओए जकातनो ईजारो राखेलो होवाथी, व्हाण उपर जे कांई लई जवामां आवतुं तेनी बारीकीथी तपासणी करवामां आवती, तेथी जो सोना रूपानो शिक्को पकडाय तो ते जप्त करवामां आवतो, अने ते उप-रांत तेनो दंड करवामां आवतो, अने केदनी शिक्षा थती.

पूर्वभणीना टापुओ साथेनो व्यापार.

बोर्नियो, सॅलॅबस, आम्बोयना, बाण्डा आदि टापुओमां डचलोको जुदी जुदी जातनुं कापड मोकलता हता; तेमज, अफिण अने हिंदी के यूरोपीय माल पण मोकलता. पृथ्वीना आ भागमां अनाजनो जमाव राखवानुं मुख्य स्थान जावा होवाथी, बटेवि-येथी चोखा मोकलवामां आवता हता. अने तेनो वार्षिक सुमार १४ हजार टननो थतो हतो.

डच वहाणो वगेरेमां नीचे प्रमाणे माल अहिं आयात कर-वामां आवतो तेमांना केटलांकनां नाम.

चोखा,	मरी	सीशम
सुखड	छीपो	ईमारती लाकडुं

सागो	सोनामिश्रित माटी	काचबानी पीठो
सापतनुं लाकडु	मोती	मीण
लाखनी लाकडियो	हाथीदांत	लविंग
कलाई	हीरा	कपूर
		सोपारी

आ सिवाय पुलोंनीस (सुमात्राना कांठा उपर) सॅलॅबॅस अने बीजा पूर्वभणीना टापुओमांथी गुलामो वेचाता लावता हता.

आ सिवाय, चीन साथे पण व्यापार चालतो हतो, त्यां जे चीज खपती ते मोकलवामां आवती, अने त्यांनी चीजो अहिं काममां आवती ते आयात करवामां आवती.

एज प्रमाणे जापान साथे पण व्यापारनो व्यवहार चालतो हतो.

बीजां शहरो.

मदुरा सुमारे २० लीग पूर्वभणी छे ते वलंदाओए १७४१मां हुमलो करीने कबजे करी लीधुं, अने त्यांना घणा र्‌हेवासियोने गुलाम बनावी दीधा हता.

जोना, जापारा, ग्रिसेक, पासोरवंग, चेरीबोन, समारंग, पानारोकान, वगेरे.

हवणां, आपणा एकला हिंद साथे, जावानो व्यापार केवो चाले छे ते बतावामाटे आ ठेकाणे एक पत्रक आपवामां आवे छे. तेमां १९०९–१० नी सालथी ते १९१३–१४ सुधी त्यांथी आपणा देशमां केटला पौंडनो कियो माल आयात थयो तथा हिंदमांथी जावामां केटलो माल केई जातिनो निकाश थयो ते जणाई आवशे.

आयात.

मालनो प्रकार.	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
गांधियाटु अने दवा, क्वीनाईन वगेरे ...	४५	४७१	१,४७३	१,३७२	२,०३०
दाणां, लोट	६	...	३६	२७	...
लोखंडी माल (एमां कटलरी, रहेलो नथी)	२,०८२	१,५७७	२,४३१	२,०३८	२,६१३
दारू–अर्क	१८,४२४	१४,४६७	१६,०२३	१७,०१५	२०,४२८
मीण	...	...	४	४	...
खोराकी पदार्थो	८,७६५	५,६२४	२,००२	७१४	१०५
रेलवेना लाकडाना स्लीपर	११,५४६	१०,३२०	६,६०३	६,८७५	...
बियां	३,०८५	३१८	१,४१५	१,१८५	...
सोपारी अने तेजानो	१,७४४	३,३०९	२,४०३	७९१	७९
खांड अने गॉळ...	५१,८२,५६१	५९,५४,३०५	६२,५०,०१३	६२,९४,५३५	७०,९६,३३५
च्हा	६,१००	८,४९१	३,०७०	४,५७५	४,९२६
रंगेलुं अने छापेलुं कापड...	६,०७१	१,९३१	९२०	३,१२१	१,४३५
इमारती लाकडु	५१,७१८	३०,६७५	२३,५४२	२२,०८७	३०,१८०
टपाल रस्ते आवेलो माल...	४०	२२९	१४२	१६७	२४२
प्रचूर्ण माल	३,७२२	२,२५६	४,०२१	४,७५०	४,३४६
आयात कुल	५२,९६,८०३	६०,३३,९७३	६३,१४,०४८	६३,५९,४०५	७१,६३,५८८

जावामां ब्रिटिश हिंदमांथी परदेशी तथा हिंदनो केटला पौंडनो माल निकाश थयो तेनुं पत्रक. सन. १९०९–१० थी सन १९१३–१४ सुधी.

मालनो प्रकार.	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
जिवतां प्राणी	३,४२४	१,२४८	२,९३४	...	९,६४७
पोशाकी माल	१,२१२	१,३२२	१,१४३	८४२	८२९
साल्टपिटर (सूरोखार)	१,८८६	३३१	२२४	१२७	५००
कोलसो, कोक, अने पेटंट बळतण ...	३,९५८	१०,१६४	२,३२५	...	...
वनस्पतिना रेषानां दोरडां, दोरियो ...	१,९५९	१,४९४	२,२८६	१,७६८	३,७२५
ढोरनो खोराक, कुशका वगेरे (खॉळबाद)	६४३	५३४	५७८	७५८	५१०
चोखा, लोट वगेरे...	५,८२,७०१	१६,५६,०७०	२१,४०,१७९	१२,४६,९५९	२,६१,४१४
लाख	१,७९३	१,५१८	२,२८५	१,२०६	२,४७१
चांमडां–लेधर	५४२	६३७	४९४	६००	२११
धातु अने ऑर	९०	३७	९६	२४३	५४३
तेल	५१२	२०३	६१	...	५६४
खॉळ	१२,१७८	६,८२०	१,९८४	५,४५७	२,५४३
अफीण	१,३८,०३५	३,८६,८२५	३,६२,१२०	३,८३,४०८	४,७२,१९९
खोराकी माल	७०३	१,२६९	१,१३५	९१३	२,००३

मालनो प्रकार.	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
बियां वगेरे	७३४	१,०९६	१,७७९	७३८	१८५
च्हा	१५,९९५	२६,३३६	६१,४६६	६९,८३४	३५,०६५
मीण	...	४,४८२	७	...	...
आंटियो अने सूतर	३४,५३९	५५,४२६	४३,३२४	९,१५८	९,३२०
कापड	४	२१९	३१६	१,५६३	१,५८१
बीजा प्रकारनो सूतराउ माल	४३	८३	१०१	७५	१८८
Haberdashery and millinery	...	...	...	१,१११	१४०
ज्यूट–शणनो माल	१,७६,५८८	२,३०,९०३	२,१६,६४९	४,३१,३९५	४,७३,३२३
सागनुं लाकडु	...	...	...	...	...
टपाल मारफतनो माल	...	२१९	१,५७७	१,०२६	२,५५५
बीजो प्रचूर्ण माल	१,१५६	१,४५२	२,२७७	१,९११	४,५९७
हिंदनो कुल माल	९,१८,८०४	२३,८८,६९५	२८,४५,३६०	२१,५०,७३२	१२,८५,३०३
परदेशी मालनी हिंदथी निकाश	६,९४०	५,२३४	५,८२६	७,७९०	११,६६१
हिंदनो तथा परदेशी कुल माल निकाश...	९,८५,७४४	२३,९६,९२९	२८,५१,१८६	२१,६७,५२२	१२,९६,९६४

मदुरा.

मदुरा जावानीं पासे छे. ११२° ३२′–११४ ७′ पूर्वरेखांश-नी वच्चे छे.

एनो विस्तार ९८ चोरस भू० माइल छे. वस्तीनो सुमार, १४, ९२, ६७७ माणसोनो छे. घणाखरा मुसलमानो छे. ढोर उछेरवानो धंधो अहिं मुख्य छे. डांगर अने मकाईनो पाक थाय छे. पॅमिकेसान राजधानी छे.

ब्हार पडतो प्रदेश जेने आउटर पझेशन क्हेछे.

हॉलंडनां आ संस्थानो ईस्ट इंडिझथी ईलायदी गोठवणना वहिवट नीचेनां छे, एमां—

सुमात्रा.

सुमात्रा ए सुण्डानुं बीजुं म्होटुं संस्थान छे. ५° ४०′ उत्तर, अने ५° ५०′ दक्षिण अक्षांस, तथा ९५° १६′–१०६° ३′ ४५″ रेखांश वच्चे आवेलुं छे, एनो विस्तार ७,६३४ चोरस भू० चोरस माइल छे. १९०५ मां वस्ती ४० लाख माणसनी हती. तेमां ५० हजार क्रिश्चियन हता, बाकीना मुसलमान हता.

सुमात्राना समूहमां बीजा टापु नीचेप्रमाणे छे.

Simalu	सिमालु
Banyak Islands	बानयाकना टापु
Nias	नियास
Batu Islands	बादुना टापु
Mentavi	मॅण्टावी
Poggy or Nassau Islands	पॉगी, अथवा नॅसाना टापु.

आ सिवाय बीजा न्हाना बेटडा छे. ते सर्वे मळीने आखा संस्थाननो वहिवटी विस्तार १,७८, ३३८ चोरस माइल थाय छे. अने वस्ती (१९०५) ४२,३८, ३४५, नी हती.

खनिज पदार्थ. सुमात्रामां सोनु, त्रांबु, कलाई, ल्होडुं, कोलसो, अने Lignite लीगनाइट, तेमां पेट्रोलियम मुख्य छे, एनी पेदास प्रतिवर्षे वधती जाय छे. ए सिवाय निकाशमां, तेजानामां मरी, तथा, वांस, गुंदर, कचूक–रब्बर, टोपरां, अने जुदा जुदा तेजानाना पदार्थो.

सुमात्रामां सोनानी छत घणी हती. मार्कोपोलो अहिं छमास रह्यो हतो, पण तेना जाणवामां आ स्थाननुं नाम आव्युं न हतुं. प्राचीन लोको जेने The Golden Chersonesus कहेता हता ते आ स्थान हशे, केमके आखा एशिया खंडमां, आ स्थान जेटलुं सोनुं बीजे ठेकाणे हतुं नहि. बौद्ध अने ब्राह्मणोना धर्म विषयक कजियाने लीधे घणा लोको आ पूर्व द्वीपसमूहमां आवी वशेला कहेवाय छे. ई. स. १७६ अने १८० नी सालोमां लविंग अने जायफळ वगेरे तेजानो मार्कस अने कम्मोडसना संयुक्त राज्यसमये इजिप्तमां निकाश थयो हतो, अने त्यारथी हिंदमां लाववानुं शरु थयुं एम गणे छे, त्यारपछी प्रतिवर्षे व्यापारनी वृद्धि थती चाली छे. हवणां शानो केवो व्यापार चाले छे ते जाणवा माटे पत्रकां आपवामां आवे छे.

सुमात्रानो ब्रिटिश हिंद साथे व्यापार १९०८–९ थी १९१३–१४ सुधी.

सुमात्रेथी हिंदमां आयात.

माल.	माल मूल्य.	१९०८–९	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
बळतण माटे तेल... ...	ग्यालन	७,०४,४६३	...	३,७५,२११	९,१४,८५३	२०,५५,७७४	१४,५६,२६८
	पौंड	५,३८१	...	१,९८२	७,७६२	१६,२२४	१२,११०
केरोसीन तेल	ग्यालन	८९,२०,३३६	३६,१७,८६६	५७,५२,०६९	...	८,६३,४००	...
	पौंड	२,१२,५०९	७१,७१२	१,५६,३२५	...	२०,९४१	...
Lubricating oil ...	ग्यालन	९,५०,६१४	१४,१३,२५४	२,३८,२०३	११,०६,७४०	१९,८१,४१२	४०८
	पौंड	२१,३१०	३१,४१०	५,२९७	२४,५९४	४४,०३१	९
बीजी जातिनुं तेल ...	ग्यालन	३२,५२३	३६०	...	४,२४७	...	८०
	पौंड	१,८८१	२४	...	३८	...	...
अन्य प्रकारनुं तेल ...	ग्यालन	...	...	...	७७६	...	...
	पौंड	...	...	...	७८	...	...
तेलनो एकंदर सर्वाळो ...	ग्यालन	१,०६,०७,९३६	५०,३१,४८०	६३,६५,४८३	२०,२६,६१६	४९,००,५८०	१४,६५,३१७
	पौंड	२,४१,०८१	१,०३,१४६	१,६३,५८४	३२,४७२	८१,२०२	१२,१९९

माल.	माल मूल्य.	१९०८–९	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
सोपारी	रतल	५०,६०,९०९	१,१२०	...	...	...	...
	पौंड	१६,७५३	५	...	...	...	...
मरी	रतल	८०,३६०	...	...	...	...	...
	पौंड	१,२६३	...	...	...	...	...
लाकडानो माल		१,०२४	...	...	...	...	...
टपाल मार्गे आवेलो माल		९५	९२	२१	१०	...	२
बीजो प्रचूर्ण माल ...		३९६	२५३	३८३	११३	१५८	५३३
एकंदर आयात		२,६०,६१२	१,०३,५९६	१,६३,९८८	३२,५९५	८१,३६०	१२,७३४

सुमात्रामां ब्रिटिश हिंदमांथी निकाश १९०८–९ थी १९१३–१४ सुधी.

मालनो प्रकार.	माल मूल्य.	१९०८–९	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
जीवतां प्राणी...	संख्या	२६३	१२२	...	...	...	...
	पौंड	१,७५५	७५०	...	...	...	...
पोशाक		१२९	९१	२५२	३१७	४७०	...
कोलसो, कोक, पेटंट बळतण...	टन	७९,२८८	७८,९०६	१,११,७५८	१,१०,०४९	१,३०,१३९	९७,६९३
	पौंड	४५,५६०	४७,३६६	६७,४४०	६७,२२२	८६,७५९	५९,१७९
ढोरनो खोराक–कुशका–डाखळां, (खळिबाद) डाळु...	पौंड	१२६	२०७	८३५	७८३	१,७३३	१,९०८
चोखा...	हंडरवेट	२,०६,३६०	३,६०,४०५	२,५९,९९६	१,८३,३५०	१,०७,०२८	१,१२,८९२
	पौंड	६५,९८६	१,०७,९१३	८३,९०१	६७,०३७	४०,६९९	३६,१०७
काळा च्हा	रतल	...	१,०००	२८ ३६२	३७,१९०	५०,९६२	२३,३३१
	पौंड	...	३३	९४७	१,२४०	१,६६२	७७८
खनीज तेल	ग्यालन	...	...	...	२९,५६,५३५	...	८३
	पौंड	...	...	...	१८,४७८	...	६
बीजीजातनुं तेल	ग्यालन	...	७१५	१००	३००	२७	३,६५०
	पौंड	...	७४	२२	६८	३	३८१
अफीण		९७०	...	...	७,८८७	६,००३	...

मालनो प्रकार.	माल मूल्य.	१९०८-९	१९०९-१०	१९१०-११	१९११-१२	१९१२-१३	१९१३-१४
बिया-च्हा	पौंड	...	...	...	३,९४३	१९,९८१	७,८०५
कापड...	व्हार	४२	...	९ ७८०	१,००,७१०	३ ३२,६४०	४,०४,५२३
	पौंड	३	...	३२७	२,९३१	७,८९५	९,२९६
ज्युटना कोथळा-गनीबेग ...	नंग	१,०७,३००	९७,८००	२,३५,५७५	१,३८,३००	१,३०,३००	१,८९,२००
	पौंड	१,७०५	१,४६१	३,४६२	२,१२८	३,२९४	४,२२२
रांढवां-दोरडा दोरडी ...	हं०	९५२	२,८६१	४,५५८	६,४१८	८,०४१	३,४९२
	पौंड	८३७	२,१६३	४,०२५	६,११०	१०,६३७	४,७९१
ज्युटनो बीजो माल	पौंड	१३	...	१३	१६	२	११०
टपाल मार्गे आवेलो माल ...		४९४	४०८	...	...	...	...
प्रचूर्ण माल		१४८	५११	७१९	५१०	१,४४१	१,३७८
		१,१७,७४९	१,६०,९७७	१,६१,९४३	१,७८,६७०	१,८०,५९९	१,२५,९८१
परदेशी माल ल्होडु, वणाट वगेरे	पौंड	७०३	९८१	१,०५३	१,२९५	१,९६०	४,९९६
एकंदर निकाश		१,१८,४५२	१,६१,९५८	१,६२,९९६	१,७९,९६५	१,८२,५५९	१,३०,९७७

*सुमात्रानी राजधानी नगर पडाङ्गमां ४७,६०७ माणसोनी १९०५ मां वस्ती हती. वीजुं नगर पालमबंग छे तेमां ६१,००० माणसो वसे छे. ए सिवाय मेडाङ्ग अने अचिन शहरो छे.

२ रीओ लिंगा.

रीओ अथवा बिण्टाग द्वीपसमूह, मलय द्वीपकल्पनी छेक दक्षिणमां छे. लिंगां, कारिमन, टाम्बेलन, अनाम्बास, अने नाटुना टापुओ, तथा सुमात्रामां इन्द्रगिरिनो प्रदेश छे ए सर्वे मळीने एक जिल्लो राज्यवहिवट चलाववाने बनाववामां आव्यो छे; तेनो विस्तार ७७० चोरस भू० माइल छे. (१९०५ मां) वस्ती १,१२, २१६ माणसोनी हती. एनी राजधानी टाञ्जोग अथवा बिण्टागमां छे, तेमां १९०५ मां ४,००० माणसोनी वस्ती हती.

निकाश. काथो–(gambier), मरी, अने लाकडनी छे.

---

*राज्य वहिवट चलाववा माटे नीचे प्रमाणे विभाग पाडवामां आव्या छे.

(*a*) Padangsche Bene-
denlanden......capital Padang
(*b*) Padangsche Boven-
landen......Capital Fort de Kock
Tapanoeli..................Sibolga
Bencoelen............Bencoelen
Lampongsche districts Telokbetong
Palembang............Palembang
Djambi.......................Djambi
Oost Kust Van Sumatra...medan
Aljch en Onderhoori-
gheden............Koltaradja

३ बाङ्काद्वीप.

सुमात्राना पूर्वेकिनाराने लगतो बाङ्का द्वीप छे. एनी साथे केटलाक न्हाना टापुओ मेळवीने एक वहिवटी जिल्लो बनाव्यो छे, तेनो विस्तार २१० चोरस भू० माइलनो छे. बाङ्का ४,४४६ चोरस माइलना विस्तारनो छे. बधी मळीने वस्ती १,१५,१८९ माणसोनी छे, तेमां ७० हजार देशियो, अने ४० हजार चीना छे.

खनीज पदार्थमां मुख्यत्वे करीने कलाई छे, तेनो म्होटो जथो निकाश करवामां आवे छे. आ बेटना उत्तर भागमां राजधानी नगर पाङ्कालपिनाङ्ग छे.

४ बिलिटन द्वीप.

Billiton or Blitoeng आ द्वीप बाङ्का नी लगोलग छे. तेनुं क्षेत्रफळ १,७७३ चोरस माइल छे, अथवा तेना ताबाना मुल्क सुधांत १,८६३ चोरस भू० माइलनो विस्तार छे. १९०५ मां तेनी वस्ती ३६,८५८ माणसोनी गणवामां आवी हती. अहियां कलाईनी खाणो छे, अने खेतीवाडी तथा जंगलनी निपज पण थाय छे, अने ते निकाश करवामां आवे छे. एनी राजधानी टाञ्जोग पाण्डन छे. १८१४ थी वलंदानो कबजो थयो छे.

बोर्नियो.

मलय द्वीपसमूहनो आ बेट जगतूना म्होटा द्वीपोमां त्रीजी पदविनो छे. ग्रीनलाण्ड, अने न्युगीनी ए बे मात्र एनाथी चडियाता छे. एनुं क्षेत्रफळ २,८६,१६४ चोरस माइल छे. एमांथी $\frac{2}{3}$ भाग नॅधरलॅंडना ताबामां छे, बाकीनो $\frac{1}{3}$ भाग ग्रेट ब्रिटनना रक्षण नीचे छे. नॅधरलॅंड बोर्नियानो विस्तार १०,०४९ चोरस भू० माइलनो छे. तेमां १२,३३,६५५ माणसोनी वस्ती छे. तेमां

१, ३८२ यूरोपियनो, ३,१४१ आरबो, ५५,५२२ चीना, तथा ११,७२,८६४ देशी छे. बीजा परदेशियो ७४६ छे.

आनो वहिवट चलाववाने बे विभाग करवामां आव्या छे.

पश्चिम बोर्नियोनो विस्तार २,६३६·९ चोरस भू० माइलनो छे. एनुं मुख्य शहर पाण्टियानाक छे ते राजधानी गणाय छे; तेमां २०,९८४ माणसोनी वस्ती छे. साम्बासनी वस्ती १२,०९६ नी छे.

आ सिवाय माण्ट्राडो (Manirado), मोम्पावा (Mampawa) अने लाण्डाक (Landak) म्होटां गाम छे.

दक्षिण अने पूर्व बोर्नियो.

एनो विस्तार ७,४१२·३ चोरस भू० माइल छे. एनी राजधानी बान्जेर मासिन (Banjer-masin) मां १६,७०८ माणसो वसे छे. बीजां शहरो, माराबाह्न (Marabahen), आमुण्टाइ (Amuntai), नेगारा (Negara), सामारिण्डा, (Samarinda), अने टेंगाररंग (Tengaruug) २ थी ते ५ हजार माणसनी वसतीनां छे. अहिंना लोकोनो उद्योग खेतीवाडी करवानो अने व्हाणों बांधवानो छे.

खनीज पदार्थो. हीरा, सोनु, पारो, Cinnabar हिंगलोक, त्रांबु, ल्होडु, कलाई, सुरमो, गंधक, खनीज मीठु, आरस प्हाण, अने कोलसो. वधारे किंमती वस्तु तो पेट्रोलियम* छे.

---

* Petroleum being rapidly developed by the Nederlandsch Indische Indbstrieen Handel Maatschappij.

बोर्नियो (ब्रिटिश अने डच.).

बोर्नियोनो ब्रिटिश हिंद साथे आयात निकाशनो व्यापार केटलो चाल्यो तें बतावनारां पत्रक,

सन १९०८–९ थी १९१३–१४ सुधी. हिंदमां आयात.

मालनो प्रकार.		१९०८–९	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
बळतणनुं तेल	गॅ०	२२,७७,१३३	१४,८१,४१०	४२,४६,७११	७९,२४,५९१	७६,१८,५६९	७,५५,१७१
	पौं०	१३,७०८	१०,५३९	३०,३५६	५३,८०४	५३,८६७	७,८६६
केरोसीन	गॅ०	१,४१,२९,८९३	१,०६,७६,१३०	५२,७३,२५८	१,३३,३४,५८७	१,२५,४७,०९४	२,०८,१५,२८३
	पौं०	२,५६,९५८	२,१६,८९५	१,२६,१३७	३,४२,००५	३,०२६६८	५,२०,९३३
Lubricating	गॅ०	९२८	...	१३,२८,०३६	६,९१,३१९	६,७५,५८०	३१,०१,८४१
	पौं०	४०	...	२९,५२२	१२,५६३	१५,०१७	६८,९०८
बीजी जातनुं	गॅ०	१,५९२	...	...	५००	...	१८०
	पौं०	९६	...	...	६७	...	८
कुल खनिज तेल	ह०	१,६३,०९,५४५	१,२१,५७,५४०	१,०८,४८,००५	२,१९,५०,९९७	२,०८,४१,४४१	२,४६,७१,४७५
	पौंड	२,७०,८०२	२,२७,४३४	१,८३,०२५	४,०८,४३९	३,१२,५५२	५,९७,७१५
बीजो माल	पौंड	...	३	२५४	२४	१८७	१६
कुल	पौंड	२,१०,८०२	२,२१,४४७	१,८६,२१९	४,०८,४६३	३,७२,७५९	५,९१,७४०

हिंदमांथी बोर्नियोमां निकाश पौंडमां

माल.	१९०८–९	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
चोखा	...	...	...	२,३९०	१,६७४	...
गनीबॅग–कोथळा	२६४	४८	४,५४८	४,४८६	७२०	३,०८६
गुणपाट	...	२५	...	...	...	...
बीजो प्रचूर्ण माल	४१६	५१८	१,०११	६५२	३१९	१,३५१
कुल हिंदी माल	६८०	५९१	५,५५९	७,५२८	२,७१३	४,४३८
परदेशी माल हिंदथी चडेलो	११	२१	३०	८१९	२६६	९३
कुल निकाश	६९१	६१२	५,५८९	८,३४७	२,९७९	४,५३१

सॅलॅबस (Celebes)

बोर्नियोनी पूर्वमां सुमारे १° ४५′–५°–४५′ दक्षिण अक्षांश अने ११८° ४५′–१२५° पूर्व रेखांश पर छे. एमां मुख्य जाति मलय माहेली–बुगी, मकासार, अने आल्फुरा वसे छे. एनो विस्तार २,३३३.३ चोरस भू० माइल छे. एनी वस्ती ४,१५,५०६ माणसोनी गणवामां आवी छे. एनी साथे बीजो प्रदेश मेळवीने वहिवटी विस्तार ३,३७६.४ चोरस भूगोळविषयक चोरस माइल करवामां आव्यो छे, ते बधानी वस्ती ८,५१,९१२ माणसोनी थाय छे. एना ताबाना संस्थानमां साङ्गीर (Sangir), टालाउट (Talaut), सुला (Sula), वुना (Vuna), अने बुटान (Buton) ना टापुओ उत्तर पूर्व, अने दक्षिणमां आवेला छे.

एक बीजो ग्रंथकार सॅलॅबस माटे नीचे प्रमाणे लखे छे.

हॉलंड सॅलॅबस ए सुंडा द्वीपसमूहमां म्होटो बेट छे. पोर्टुगीझोए ते १५१२ मां शोधी कहाड्यो हतो. सोळमा सेंकडानी समाप्ति वेळाए वलंदाए त्यां प्रवेश करेलो जणाय छे. १६०७ मां मकासारना संबंधमां तेओ आव्या, त्यारथी पण, तेओनो पगपेसारो थयो होय, केमके, मकासार लोकोनी वस्ती त्यां वधारे छे. १६०९ मां ब्रिटिशोए वेपार माटे त्यां जवा प्रयत्न कर्यो हतो. १६११ मां भूतान Butan मां एकल हथ्थो व्यापार करवानी वलंदाने छूट मळी हती. १६१८ मां मकासारमां बळवो थयो ते वेळाए, वलंदाने त्यां थाणु घालवाने बनी आव्युं. १६६० मां राज्य स्वाधीन करी लीधुं, पण १६६६ मां नवे नामे लडाई जामी. छेवट बांगानी सलाह थई तेमां वलंदाने ए राज्यना रक्षक Protctoor तरीके मान्य राखवामां

आव्या, त्यार पछी, केटलाक वांधा उठ्या, पण १९०६ पछी तो, आखो बेट डचोनी सत्ता नीचे आवी गयो छे.

सेलेबस अने तेनी पासेना टापुओनुं क्षेत्रफळ ७७,७८५ चोरस माइल छे, तेमां एकला सेलेबसनुं क्षेत्रफळ ६०,२५५ माइल थाय छे. बधी वस्ती २० लाख माणसोनी छे, पण ते एकलानी १२,५०,००० छे.

अहिंना लोको मुसलमान छे, एम मानवामां आवे छे, पण तेओ मूर्त्तिपूजकोनी क्रियाओ करे छे.

निपज. डांगर, मकाई, बाजरी, सागो, नाळियेर, पोटेटो (बटाटा), अने जेने ब्रेडफ्रुट कहे छे ते, नारंगी, अने बीजो मेवो, शेलडी, अने काफी. कपास, गळी, तंबाकु पण अहिं थाय छे.

निकाश. जंगलनी उपजनी वस्तुओ, अने काफीनी निकाश मुख्यत्वे थाय छे.

राज्य वहिवट चलाववाने माटे सेलेबस अने तेनी नीचेनां संस्थानो ए एक भाग; अने बीजो भाग, मेनाडो, एवा बे विभाग पाड्या छे. पेहेला विभागनुं मध्यस्थान मकासार होतां, त्यां राजधानी राखी छे. त्यां डच रेसिडेंसी करी छे. ए व्यापारनुं स्थान छे. १९०५ मां एमां, २६,१४५ माणसोनी वस्ती हती.

मेनाडो रेसिडेंसीनी राजधानी मेनाडो शहेरमां छे. एमां १०,०३३ माणसोनी वस्ती छे. आ रेसिडेंसीमां मिनाहासा (Mina hassa), गोरोण्टालो (Gorontalo) अने उत्तर द्वीपकल्पनां केटलांक देशी संस्थानो दाखल करवामां आव्यां छे. एमां टाण्डालो शहेर छे, तेमां १०,५९२ माणसो वसे छे. बीजु शहेर आमुराङ्ग छे.

सॅर्लबॅस अने बीजा टापुओ साथे ब्रि० हिंदनो आयात निकाशनो व्यापार, सन १९०८–९ थी १९१३–१४ सुधी. आयात.

माल	१९०८–९	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
प्रचूर्ण माल	...	२४	८१९	४८	३७	४७

निकाश हिंदमांथी.

माल		१९०८–९	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
चोखा	हं०	१६,४१६	४७,५१२	८२,२८२	१,१२,७६२	१,४६,९२१	१,१२,८२४
	पौंड	५,०३९	१३,४४६	२५,१६४	३८,८३८	५८,८२८	३७,३०६
तेल		...	...	...	७२२	...	...
ज्यूटना कोथळा	नंग	३,२१,२००	४१,०००	१,८८,८००	१,८९,९००	४,१३,६००	४,५३,०००
	पौंड	४,६३९	६५८	२,५१७	३,७४६	९,३५९	१०,३८३
गुणपाट		२३	६	...	६३५	२०७	...
प्रचूर्ण माल		...	४९	२९२	३५६	६६	९०८
हिंदनो कुल माल		९,७०१	१४,१५९	२८,२१३	४४,२९७	६४,४६०	४४,८०२
परदेशी माल...		...	...	२६	५३७	४३	५३
कुल निकाश		९,७०१	१४,१५९	२८,२३९	४४,८३४	६४,५०३	४८,८५५

टॅरनेट.

उत्तर मोलक्का[1], अने पापुवानना टापु[2], न्यु गीनी नो पश्चिम भणीनो भाग, तथा शाउटन अने एपनना टापुओ, तथा टिडोर द्वीप, एटलानी एक रेसिडेन्सी बनाववामां आवी छे. आवा एक आखा संस्थाननो विस्तार सुमारे ८,३०६. ५ चोरस भू० माइलनो थाय छे, अने वस्तीनो आशरो ३ लाख माणसोनो छे. तेओ मलय जातिना अने मुसलमानो छे. ए संस्थाननी राजधानी टॅरनेट छे, तेमां ३,६१६ माणसोनी वस्ती छे, अने ते उत्तर मोलक्काना टॅरनेट नामना ज्वाळामुखी टापुमां छे.

टिमोर द्वीपसमूह.

टिमोरना टापुमां नॅधरलॅंडना ताबामां जे भाग छे ते, अने रटी, पॅरनान, सावु, सुम्बा (अथवा साण्डलवुड) टुम्बावा, फ्लॉरिस, सालोर, तथा आलोर, बाहालेति, डार्मार अने वेटार द्वीप; आ सर्वे मळीने विस्तारमां ८३६.४ चोरस भू० माइल थाय छे. १९०५ मां वस्तीनी गणत्री ३,०८,५९७ नी थई हती. तेओमां घणो भाग मुसलमानो छे.

निपज. जे पाक थाय छे ते आ संस्थानना वस्तीना खावामां वरी जाय छे, पण चंदन अथवा जेने सुखड कहे छे तेनां लाकडांनी निकाश करवामां आवे छे. आ संस्थाननी राजधानी कुपाङ्ग छे, ते टिमोरनी नैऋत्य कोणमां छे, तेमां ३,७७३ माणसोनी वस्ती छे.

---

१ जेमां नीचे लखेला टापुओनो समास थायछे.
Halmahera, or Jelolo, and the Bachian, Obi, and Xulla, or Sulu, Islands.

२ The Papuan Islands (Gebeh, Vaigen, Salawati and Misol),

बाली अने लोम्बोक.

आ टापुओ जावानी पासे छे. १८८२ मां ए बे टापुनी इलायदी रेसिडेन्सी स्थापवामां आवी छे. एनो विस्तार १९१.१ चोरस भू० माइलनो थाय छे. १९०५ मां वस्ती ५,२३,५३५ माणसोनी हती. एकला बालीनो विस्तार २,०९५ चोरस माइल छे, अने वस्ती सुमारे ३,७०,००० माणसोनी छे, तेमां म्होटो भाग हिंदुओनो छे, अने तेमनामां सती थवानो रीवाज हजी पण चाले छे. किनाराना भागमां मुसलमानो वसे छे.

लोम्बोकनो विस्तार ३,१३६ चोरस माइल छे, तथा वस्ती ३,७०,००० माणसोनी छे, तेओ घणाखरा मुसलमानो छे.

निकाश—डांगर, चोखा, काफी, कोको, गळी, मक्काइ, खांड, अने तंबाकु.

आ रेसिडेन्सीनी राजधानी सिंगाराजा छे अने ते बालीनी मध्यमां छे; तेमज, बीजुं शहर डेम्पासार छे. लोम्बोकनी राजधानी माताराम छे, तेमज, प्राया, अने आम्पाराम पण मध्यस्थानो छे.

आम्बोयना. (आम्बोन)

बाण्डा समुद्रमां आम्बोयना एक टापु छे; तेनो विस्तार ३८६ चोरस माइल छे, ते तथा दक्षिण मोलक्का[1], अने न्यु गीनीनो दक्षिण भाग एटला प्रदेशनी नॅधरलॅंड ईस्ट इंडिझनी आम्बोयनानी रेसिडेन्सी गणाय छे. एनो एकंदर विस्तार

---

१ दक्षिण मोलक्कामां नीचे प्रमाणे टापुओ गण्या छेः—
Ceram or Serang, Saparua, Oma, Buru, Banda Islands, Timor-Laut, Larat, Kai Islands, Aru Islands,

९३४·६ चोरस भू० माइलनो छे एमां न्यु गीनीनी गणत्री उमेरवामां आवी नथी.

१९०५ मां वस्तीनी गणत्री २,९९,००४ माणसोनी थई हती, तेमां २, २३२ यूरोपियनो हता.

आम्बोयना राजधानी नगर छे, तेमां ८,३२४ माणसोनी वस्ती छे. आम्बोयना बेटमां आ जग्या कतलस्थान तरीके लोहीथी खरडायली छे. अहिं १६२३ मां वलंदाओए क्याम्बेलोना अंगरेज व्यापारियोने क्रुरवरुओनी खासियत धारण करीने कतल करी नांख्या हतां.

१७९६ मां ब्रिटिश सेनाए आम्बोयना कबजे करी लीधुं हतुं, पण, १८०२ मां आमीन्सना कोलकरार थया तेनी रुइये पाछुं सोंप्युं हतुं. त्यार पछी वळी, १८१० मां कबजे करी लीधुं हतुं, पण १८१४ मां वलंदाओने आपी दीधुं.

नॅधरलॅंड पश्चिम प्रदेश. (वेस्ट इंडिझ.)

राज्य वहिवट चलाववाने आ पश्चिम प्रदेशना बे विभाग करवामां आव्या छे.

१ सुरिनाम (नॅधरलॅंड गीआना) ए दक्षिण अमेरिका खंडस्थ भाग उपर छे.

२ कुराकाओ (Curacao) नो टापु तथा तेना पेटानो प्रदेश.

१ सुरिनाम.

दक्षिण अमेरिकानी ईशान कोणमां, ब्रिटिश अने फ्रेंच गीआनानी वच्चे सुरिनामनुं संस्थान आवेलुं छे. एनुं क्षेत्रफल ४९,८४५ चोरस माइल छे, १९१२ ना वस्ती पत्रक प्रमाणे एमां

१ जुवो. पाछळ वलंदानो पूर्वप्रदेश साथे व्यापार पृ. २३.

९५,०९९ माणसो वसे छे. आ प्रदेशना मांहेला भागमां इंडियन जाति अने मारुन नामना हबशियो वसे छे, तेनी गणत्री आ संख्यामां दाखल करवामां आवी नथी. आ संस्थाननो राज्य वहिवट एक गवर्नर ठरावी तेने सोंपवामां आवे छे, पसंद करेला ४ सभासदोनी एक कौंसिल तेनी मददमां नीमवांमां आवे छे. १३ सभ्योनी स्टेट धारासभा ठरावबामां आवे छे, तेओने पसंद करनारी कॉलेज (संस्था) तेओने ६ वर्ष माटे पसंद करे छे.

खेतीवाडी. ५० हजार एकर जमीनमां वावेतर थायछे. तेमां डांगर, शेलडी, कोको (Cocoa) बनानास, मकाई, कार्फी-बुंददाणा, एटलानो पाक थाय छे.

खनीजमां सोनु खोदी कहाडवामां आवे छे, अने ते निकाश करे छे, तेमज बालाटा (Balata) पण नीकले छे अने ते पण परदेश च्हडावामां आवे छे.

आयात. १९१२ मां कुल ७४,९४,०६३ फ्लॉरिननी आ संस्थानमां आयात थइ हती.

निकाश. ६६,१९,९३७ फ्लॉरिननी थई हती. आ संस्थानतुं राजधानी नगर पारामारिबो छे. त्यां गवर्नर रहेछे. तेमां १९१२ मां ३४,४५९ माणसोनी वस्ती हती.

बीजां सेंटर नीचे प्रमाणे छे:—

निकेरी	एमां	२,८९३	माणसोनी वस्ती छे.
टोटर्नस	,,	५७५	,,
आल्बिना	,,	६१५	,,
मरीनबर्ग	,,	२,९६९	,,
वॉटरलु	,,	१,१६०	,,

ह्वणां सुरिनामनो गवर्नर छे तेनुं नाम डब्लियु. डी. एच. बॅरन वान आसबेक (W. D. H. Baron Van Asbeck).

कुराकाओ (Curaçao)

वेनेझुईलानी उत्तरमां ४० माइल उपर पश्चिम प्रदेशमां (West Indies) कुराकाओनुं संस्थान छे, ते १२° उत्तर अक्षांश, ६९° पश्चिम रेखांश पर छे. तेनुं क्षेत्रफळ २१२ चोरस माइल छे. वस्ती ३०,११९ माणसोनी छे. कुराकाओनी साथे नीचेना टापु जोडी दईने तेनो एक समूह गणवामां आव्यो छे,–

आरुबा,	६९ चोरस माइल,	वस्ती	९,५९१
बुएन आयर,	९५ चो० मा०	वस्ती	४,९२६
सेंट युस्टेटियस	८ चो० मा०	वस्ती	१,२८३
साबा,	५ चो० मा०	वस्ती	२,२९४

सेंट मार्टिननो एक भाग, २१ चो० मा० वस्ती ३,१८७, राज्यवहिवट माटे ठरावेला समूहनुं एकंदर क्षेत्रफळ ४१० चोरस माइल थायछे, अने एकंदर वस्ती ५१,४०० नी छे. कुराकेओमां आवेलुं शहर वुईलेमस्टाड छे त्यां गवर्नरनुं स्थान छे. गवर्नरने राज्यकारभारमां मदद करवा माटे ४ सभ्योनी एक कौंसिल निमवामां आवेछे. अने धारा सभामां निमेला ८ सभासदो राखवामां आवेछे.

निकाश. मीठु, फोस्फेट, ढोरां, पराळनी टोपियो, नारंगी, आ नारंगीनो पट लिकर–दारुने देवामां आवेछे तेथी ते नामी दारु गणाय छे.

कुरार्कओना गवर्नरनुं नाम डाक्टर थिओडोर आई. एन्युएन्स (Dr. Theodor I. A. Nuyens.)

बेल्जियम.

पाछळ पृ. २८ थी ४४ सुधी आस्टेंड कंपनीनो पूर्वप्रदेश साथे व्यापार वर्णवामां आव्यो छे, तेमां जणाव्या प्रमाणे बेल्जियम स्वतंत्र थतां, त्यार पछीनो तेनो व्यापार, अने वृतान्त, आ स्थानथी आगळ चलाववामां आवे छे—

बेल्जियमननो पूर्वप्रदेश साथे व्यापार.

जेने लो कैन्ट्री—नीचवाणनो प्रदेश* केहता हता ते नेंधरलेंड नामथी पण प्रसिद्ध छे, तेमां १७ न्हानां संस्थानो अथवा ठकराइयो हती. तेना उत्तर अने दक्षिण, एवा बे विभाग पडतां, उत्तर भागनां ७ संस्थानो नोंखां पडी गयां, तेमां मुख्य हॉलंड होतां, ते नामथी हॉलंड—डचनो देश जुदो पडी गयो. दक्षिण भाग पछवाडेथी बेल्जियमना नामथी ओळखाय छे. बेल्जियमनुं क्षेत्रफळ ११,३७३ चोरस माइल छे. पूर्वपश्चिम लंबाई १६० माइल, अने पोहोळाइ ११५ माइल छे. एना नव प्रान्त पाडवामां आव्या छे. वस्ती ६८,००,००० माणसनी १९०१ मां हती. पण पछवाडेथी वधीने १९१० मां ७४,२३,७८४ (पुरुषो ३६,८०,७९०, स्त्रियो ३१,४२,९९४) सुधी प्होंची गई छे. माणसो घणां उद्योगी छे. जमीन फळद्रूप छे. फ्रान्समांथी नीकळी हॉलंडमां वही जनारी नदियो आ देशमां थइने सुसरी नीकळी जाय छे, तेथी पाणीनी तंगी नथी. जे सपाट प्रदेश छे तेमां सर्व प्रकारनुं अनाज पाके छे, तेमां मुख्य घहु, राइ (Rye);

---

* दरियानी सपाटी करतां केटलोक भाग नीचो होवाथी एवुं नाम आपवामां आव्युं छे. भरती चडी आवे नहि, एटला माटे, माटीना म्होटा बंध बांधीने ते उपर वनस्पति उगाडवामां आवे छे, तेथी बंध टूटी जता नथी. पूर्वदिशा भणी उंचाण छे अने पश्चिम भणी नीचाण छे.

ओट, मुख्य छे. शण अने भींडीनो पाक (Flax and hemp) पण थाय छे तंबाकु अने (hops) निपजे छे. अहिं घणी वाडियो छे. हळवती खेडवानी अगत्य पडती नथी, पण पावडाथी भोंय तळे उपर करीने वावेतर करवामां आवे छे. घणुं करीने २॥ एकर करतां वधारे जमीन खेडुत पासे होती नथी, तेथी पूरेपूरु अने सारु वावेतर प्रत्येकजण करी शके छे. देशनो विस्तार जोतां, तेओ जे पाक उपजावे छे ते पृथ्वी उपरना तमाम देशो करतां प्रमाणमां विशेष छे. १,३०,००० एकर जमीनमां बाग बगीचा करवामां आवे छे. पूर्वभणीनी डुंगरी अने खडबचडी भोंय होतां सो माइले सात एकर जेटलीज जमीन पडतर रहेछे. आ प्रमाणे आ उद्योगी लोकोनी खेतीवाडी उत्तम प्रकारनी छे.

कोलसो अने लोढु बेल्जियममां पुष्कळ छे, तेमज त्रांबु, जसत, अने सीसानी खाणो पण छे. इंग्लंड, फ्रान्स, अने जर्मनी करतांज लोढानी बाबतमां तेओ उतरता छे. बे करोड टन कोलसो प्रतिवर्षे कहाडे छे.

उन, कपास, लिनन अने संचा काम एटलानो उद्योग तो आ देशमां घणो छे. आ उद्योगमां तेओ मात्र इंग्लंडथीज उतरता छे. बाकी बीजा सर्व देशोने पछाडी पाडी देछे. आ बधो प्रताप कोलसानी खाणोने लीधे, अने लोकोना उद्योगने लीधे छे. संचा बनाववानी बाबतमां ते बरमिंहम जेवुं गणाय छे. लडाईनां शस्त्र अहिं सारां अने घणां बनाववामां आवे छे. माउण्ट सेनिसना बुगडा पाडवानां हथियार अहिं बनाववामां आव्यां हतां. व्यापारनी निपज जेम सारी छे, तेम, निकाश घणी सारी थाय छे अने देशमां जोयता पदार्थो परदेशमांथी आयात कर-

वामां आवेछे. आ सर्व माल लईजवा लाववा माटे मार्गेनी सारी सोई करवामां आवी छे.

एमां ५,७०० माइल सडको बांधवामां आवी छे. १,००० माइल जळमार्गे वहन करवाने नदियो अने न्हेरोनां साधन छे. ३,००० माइलने सुमारे रेलवे* बांधीछे, तेमां १४ करोड उतारुनो वार्षिक अवर जवर थाय छे. एण्टवर्प बंदर जिनोवा अने ब्रिण्डिसि साथे रेलवेथी जोडायुं छे. वळी, आण्टवर्प, ऑस्टेंड, अने इंग्लंड वच्चे नियमित आगबोटो चाले छे. न्यु यॉर्क, कांगो अने दक्षिण अमेरिका भणी स्टीमरोनो अवर जवर चालतो राख्यो छे. एक देशे बीजा देश साथे हळीमळीने व्यापारनी सर्व प्रकारनी छूट राखवाथी अन्योन्य लाभ थाय छे. तेप्रमाणे १८७१ मां जर्मनिये व्यापारनी सोई चालती राखी. १८७९ मां आस्ट्रिया अने फ्रान्से ठराव करेलो ते ठरावप्रमाणे १८८२ मां इंग्लंड, अने फ्रान्स, तेमज बेल्जियम, इटली, पोर्टुगाल, स्वीडन, अने नॉर्वे पण सामेल थया. सर्विया १८८३ मां तेमां मळ्युं. फ्रान्स, इंग्लंड, हॉलंड, इत्यादि देशोनो दाखलो लईने बेल्जियमे १८५० मां तथा १८५२ मां निकाश जकातनो दर घटाड्यो, अने आयातनो काचो माल देशमां बिनजकाते आववा दीधो तेथी व्यापारनी वृद्धि थई.

	आयात फ्रेंक	निकाश फ्रेंक.
सन. १८३१ मां.	९,८०,१३,०७९	१०,४५,७९,७८६
सन. १९०१ मां.	५,७२,५८,००,०००	५,०६,२७,००,०००

* ६,५५५ किलोमीटर रेलवे छे, तथा २,२०५ किलोमीटर जळमार्ग छे. एक किलोमीटर एटले ३,२८०·८ फीट. फ्रेंक रुपानो शिक्को फ्रान्स, बेल्जियम अने स्विटझरलॅंडमां चाले छे. एक फ्रेकनी किंमत १० पेन्स गणाय छे १९$\frac{3}{4}$ सेंट.

बेल्जियमनी वस्ती (७४,२३,७८४)मांथी उद्योगमां केटली रोकाई छे तेनी जातिवार सेंकडे सरासरी.

पुरुषो	२२,५८,७००	७०·८
स्त्रियो	९,३१,३३४	२९·२
	३१,९०,०३४	१००

कुलवस्तीनुं धंधावार प्रमाण केटला टका आवे छे तेनी विगत,

खेतीवाडी (कृषिकर्म)	१०·०९	धातु अने संचा काम	२·७४
व्यापार	५·४३	इमारतो अने बांधकाम	३·३५
गाडियोनी बनावट	·९३	वणवा कांतवानां कारखानां	३·१६
खनीज अने खाणो	२·९८	पोशाकनी बनावटमां	३·६२

जेटला लोको धंधामां रोकाया छे. (३१,९०,०३४) तेनुं धंधावार सेंकडे केटला टका प्रमाण आवे छे तेनी विगत.

खेतीवाडी ...	२१·९	धातु अने संचाकाम	५·९५
व्यापार....	११·७९	ईमारतो अने बांध काम	७·२८
गाडियोनी बनावट	२·०३	वणवा कांतवाना कारखानां	७·८६
खनीज अने खाणो	६·४५	पोशाकनी बनावटमां	७·८६

ट्रेड युनियन एटले धंधानुं संपीलु मंडळ १२ राज्योनुं स्थपायुं छे तेमां बेल्जियमनी २,१०,९०२ मेम्बरशिप होतां तेनो ७ मो नंबर आवेछे अने वस्तीना प्रमाणमां तेनी सरेराश सेंकडे २·६ आवे छे. तेथी तेनो नंबर ४ थो आवे छे.

बेल्जियमनां म्होटी वस्तीनां नगर केटलां, केटली वस्तीनां ते बतावनारु पत्रक. ता. ३१ मी डिसेम्बर १९१० नी गणत्रीप्रमाणे.

ब्रसेल्स राजधानी }	१,९५,६३०
ब्रसेल्सनां परां सहित }	७,२०,३४७
आण्टवर्प	३,२०,६५०
Liege लीग	१,७५,०००
Ghent घेण्ट	१,६५,०००
Malinas मेलीन्स	६०,०००
Bruges ब्रुगझ	५४,०००
Borgehaut बर्गेरा	५०,०००
Verviers वरवियर	४७,०००
Seraing सेरैंग	४३,२५०
Ostend ऑस्टॅंड	४३,०००
Louvain लुवॅं	४२,०००
Tournai टुर्ने	३८,०००
Courtrai कुर्टे	३६,०००
Alost ॲलास्ट	३४,५००
St. Nicolas सैंट निकोलस	३४,०००
Namur नामुर	३२,०००
Berchem बरर्शम	३१,०००

Suburbs of Brussels **ब्रसेल्सनां परां.**

Schaerbeck शेरबॅक	८५,०००
Ixelles इक्सेले	८०,०००
Molenbeck मोलेनबॅक	७३,०००
St. Gilles सैंट गील्स	६६,०००
Auderleeht ऑंडरली	६५,०००
Laeken लीकॅन	३५,०००
St. Josse सैंट जॉस्स	३३,०००
Etterbeek ॲटरबीक	३२,०००

बेल्जियमनो विस्तार अने वस्ती.

परगणां अने राजधानी.	क्षेत्रफळ अंगरेजी चोरस माइल	वस्ती		एक चो० मा० वस्तीनुं प्रमाण
		१९००	डिसेम्बर ३१, १९१०	
एण्टवर्प-(एटवर्प)	१,०९३	८,१९,१५९	९,६८,६७७	८८४
ब्राबाण्ट-(ब्रसेल्स)	१,२६८	१२,६३,५३५	१४,६९,६७७	१,१५८
पूर्व फ्लाण्डर्स (घेण्ट)	१,१५८	८,०५,२३६	११,२०,३३५	९६७
पश्चिम फ्लाण्डर्स (ब्रगझ)	१,२४९	१०,२९,९७१	८,७४,१३५	६९९
हेनो (मोन्स)	१,४३७	११,४२,९५४	१२,३२,८६७	८५७
लिग	१,११७	८,२६,१७५	८,८८,३४१	७९८
लिम्बर्ग (हास्सेल्ट)	९३१	२,४०,७९६	२,७५,६९१	२९६
लक्समबर्ग (आर्लोन)	१,७०६	२,१९,२१०	२,३१,२१५	१३५
नामुर (नामुर)	१,४१४	३,४६,५१२	३,६२,८४६	२६१
कुल...	११,३७३	६६,९३,५४८	७४,२३,७८४	६५२

१९१० मां पुरुषो. ३६,८०,७९०

स्त्रियो. ३७,४२,९९४

स्त्रियोनो वधारो. ६२,२०४

वस्तीमां वधारो.

वस्ती पत्रकनी साल	वस्ती.	कुल वधारो	साल	वस्ती	कुल वधारो
१८६६	४८,२७,८३३	२,९८,३७२	१८९०	६०,६९,३२१	५,४९,३१२
१८७६	५३,३६,१८५	५,०८,३५२	१९००	६६,९३,५४८	६,२४,२२७
१८८०	५५,२०,००९	१,८३,८२४	१९१०	७४,२३,७८४	७,३०,२३६

१९१२ मां वस्तीनी गणत्री ७५,७१,३७७ माणसोनी थई,–

पुरुषो. ३१,५६,८७२ } पुरुषोकरतां स्त्रियोनो वधारो.
स्त्रियो. ३८,१४,५०५ } ५७,६३३

एटले १८६६ थी १९१२ सुधीमां वस्तीनो वधारो २७,४३, ५४४ माणसोनो.

१९१० नी लोकनी सिविल स्थिति बतावनारु पत्रक,—

जाति	कुंवारां	परणेलां	रांडेलां	तलाक लीधेलां
पुरुषो	२१,६९,२५३	१३,७०,७७८	१,३४,३४५	६,४१४
स्त्रियो	२०,९२,६१८	१३,७१,१०२	२,७०,९२९	८,३४५

जन्म मरण अने लग्न वगेरेनुं पत्रक,

साल	जीवतां जन्म्यां	मरेलां अवतर्यां	अनौरस जीवनां	१०० मां अनौरस	मरण	लग्न	मरण करतां अवतरेली संख्या केटली वधारे
१९०७	१,८५,१३८	८,३११	१२,००४	६.४८	१,१५,३४७	५८,६६०	६९,७९१
१९०८	१,८३,८३४	८,५६३	११,३२५	६.१६	१,२१,९६४	५७,५६४	६१,८७०
१९०९	१,७६,४३१	८,२६९	१०,८३२	६.१५	१,१७,५७१	५७,१२६	५८,८६०
१९१०	१,७६,४१३	८,००८	१०,८३७	६.१४	१,१२,८२६	५८,७७६	६३,५८७
१९११	१,७१,८०२	७,५५७	१०,७६७	६.२७	१,२२,८४३	५९,३७०	४८,९५९
१९१२	१,७१,१८७	७,७८९	...	...	१,१३,३७८	६१,२७८	५८,८०९

बे वर्षनी अंदर छोकरां बाद करतां १९१० नी वस्तीमां नीचे प्रमाणे जुदीजुदी भाषा बोलनारा हता:—

फ्रेंच बोलनारा	२८,३३,३३४	फ्रेंच अने जर्मन बंने बोलनारा	७४,९९३
फ्लेमिश बोलनारा	३२,२०,६६२	फ्लेमिश अने जर्मन बोलनारा	८,६५२
जर्मन बोलनारा	३१,४१५	त्रणेभाषा बोलनारा	५२,५४७
फ्रेंच अने फ्लेमिश बंने बोलनारा	८,७१,२८८		

१९१० मां परदेशी वस्ती नीचे प्रमाणे हती: (२,५४,५४७)

डच-वलंदा	७०,९५०	ब्रिटिश	६,९७४
फ्रेंच	८०,७६५	इतालियन	४,४९८
जर्मन	५७,०१०	आस्ट्रो हंगेरियन	५,९२७
लक्झमबर्गी	१०,३६७	रशियन	७,४९१
स्विस	२,३३५	बीजा परदेशी	८,२३८

गरीबोनेमाटे निभामण.

गरीबोने पाळवानी खानगी संस्थाओ, स्थापवामां आवी छे. ए उपरांत सरकार तरफथी सदाव्रतो, रोगशान्तिकशाळाओ अने आश्रम स्थानो छे. जे तालुकाना गरीबो होय तेओने ते तालुका (कम्युन) तरफथी आश्रय आपवामां आवे छे. १९११मां आश्रमस्थानोने १९,०४,१३० फ्रेंकनी मदद मळी हती.

केटलीक शरते रझळताने पण मदद करे छे.

रांक, अने रझळताना आश्रमनुं पत्रक.

साल	कुल नंधाया	वस्तीना प्रमाणनी सरेराश	साल	कुल नंधाया	वस्तीना प्रमाणनी सरेराश
१९०८	४,६३५	५,४२१	१९१०	४,५९७	५,६७६
१९०९	४,७५१	५,७२४	१९११	४,२८०	५,६४५

बेल्जियमनुं उपज खर्चनुं पत्रक १९०८थी १९१३ सुधीनुं. रकमो फ्रँकमां छे. २५. २२=१ पौंड स्टर्लिंग.

साल	उपज			खर्च		
	साधारण—चालु	असाधारण—खास	कुल उपज	चालु	खास	कुल खर्च
१९०८	६१,६९,८५,०००	९,२९,०००	६१,७९,१४,०००	६१,३०,२१,०००	१५,७४,३०,०००	७७,०४,५१,०००
१९०९	६४,५१,०७,०००	५५,०१,०९,०००	१९,५२,५६,०००	६३,४४,५,००००	१५,१७,४७,०००	७८,६१,९७,०००
१९१०	६८,२४,८७,१३२	१३,२९,१८,०००	८१,५४,०५,१३२	६७,२९,५४,१४६	१५,६५,०२,१०१	८२,९४,५६,२४७
१९११	६९,५२,१०,०००	४,२७,७१,०००	७३,७९,८१,०००	६५,९१,६६,०००	१२,१७,६१,०००	८१,०९,२७
१९१२	७५,४२,६३,०००	२,२२,५४,०००	७७,६५,१७,०००	७५,३२,७८,०००	१४,६५,१८,०००	८,९९,७९६
१९१३	७५,७६,५४,६४९	...	...	...	...	...

सन १९१४ नी सालनुं अंदाज पत्रक.

उपज		खर्च	
खातावारी	फ्रॅंक	खातावारी	फ्रॅंक
मिल्कत उपर कर	३,०३,६२,०००	सरकारी देवुं	२१,७५,०३,८९७.९२
पर्सनल टॅक्स	२,७२,५७,०००	सिविल लिस्ट, आश्रयमंडोळ... ...	५६,१४,७५९
धंधावेरो	९५,००,०००	प्रधान मंडळनुं खर्च, न्याय	३,२२,४८,४००
उद्योगथी थती उपज अथवा नफा उपर वेरो	१,८०,००,०००	फॉरेन ऑफिस (परदेशी राज्यो विषयक खातु)	५१,२७,०९१
मोटरकार अने मोटरवाळी गाडियो उपरनो टॅक्स	१५,००,०००	देशनी अंदरना कार्यविषयक खातु ...	७९,७९,९१०
सिनेमा उपरनो टॅक्स	५,००,०००	विज्ञान अने हुंनर विषयक	४,३१,७९,७२८
खाणोनी उपज	२९,०००	उद्योग	२,६८,७३,६००
जकात	७,२०,३१,०००	रेलवे	२४,६४,८४,७४९
एक्साईझ	९,४७,०३,५००	मरीन, पोस्ट, अने टेलिग्राफ... ...	५,४६,९३,३९१
प्रकीर्ण रीसीट	१६,५२,०००	युद्ध अने Gendarmerie... ...	१०,१०,९६,४५१
रजिस्ट्रेशन वगेरे	४,९१,००,०००	नाणा विषय (फिनान्स)	२,६५,४४,०५०
सक्सेशन वेरो	३,२१,००,०००	पब्लिक वर्क्स	३,५१,३९,४२४
स्टाम्प	१,४५,००,०००	खेतीवाडी	१४,४२,९२५
दंड वगेरे	३०,१३,०००	दरियापारनां संस्थान (Colonies)...	२८,२६,०००

उपज		खर्च	
खातावारी	फ्रँक	खातावारी	फ्रँक
नदी, कॅनाळो वगेरे	३६,९०,०००		
रेलवे	३५,२३,००,०००		
टेलिग्राफ तथा टेलिफोन	२,३५,३५,०००		
पोस्ट आफिस	२,७९,५०,९५५		
स्टीम बोटो	२२,१०,०००		
राज्यभूमि, जंगल वगेरे	५५,९०,०००		
प्रकीर्ण नफा (बेंक) Moniteur वगेरे	२,८१,७९,६४५		
रीपेमेंट	९६,०९,९२४		
कुल फ्रँक	८०,७३,१३,५२४	कुल	८,०६,७५,४३,३७९.९२
= पौंड	३,२२,९२,५४१	= पौंड	(३,२२,७०,१७५)

देवुं.

बेल्जियमे देवुं कर्युं छे, ते मात्र सार्वजनिक बांधकामो (Public works) माटे कर्युं छे. अने जेमांथी उपज थाय एवां कामोमां कर्युं छे. जान्युआरी १ ली १९१२ तथा १९१३ मां केवा प्रकारनुं केटलुं देवुं हतुं ते नीचेना पत्रकथी जणाय छे. आंकडा फ्रॅंकमां छे.

देवानो प्रकार.	जान्युआरी १, १९१२	जान्युआरी १, १९१३
२½ टकाना व्याजनुं नॅधरलॅंडनुं	२१,९९,५९,६३२	२१,९९,५९,६३२
त्रण टकाना व्याजनुं बेल्जियम देवुं	३,५१,२६,००,३५७	३,५१,७३,८०,०५७
त्रण टकानुं लश्करी देवुं	१७,९४,०४९	१७,९४,०४९
कुल	३,७३,४३,५४,०३८	३,७३,९१,३३,७३८

उपर जणावेला देवा उपर व्याज वगेरेनी खराजात.

फ्रॅंक.

१९१०मां.	११,९९,०४,३८२	१९१२मां.	१२,५९,५४,८५८
१९११मां.	१२,४३,८५,९५५	१९१३मां.	१२,६६,९३,११४

सरकारी सेविंगबॅंको संबंधीना आंकडानुं पत्रक

साल	आफिसो	थापणदारो	थापणनी रकम वर्ष आखरे
१९०७	१,१२७	२५,२८,२०७	८४,३७,३१,३८५
१९०८	१,१६०	२६,२४,९९१	८८,६२,४०,७४१
१९०९	१,२०६	२७,१०,११२	९२,०१,४५,०५४
१९१०	१,२१७	२८,०८,५४९	९६,४६,६८,३४४
१९११	१,२६६	२९,९१,७९३	१,००,७९,३३,४६३
१९१२	१,२९६	३०,१३,२९६	१,०५,७७,५८,५२०

केटलीक बाबतनी रकमो पौंडमां नीचे प्रमाणे थाय छे:–

प्रकार.	१९११	१९१२
उपज	२,६३,३९,०००	२,८१,५५,०००
खर्च	२,६३,२६,०००	२,८१,३८,०००
देवुं (ता. ३१ डिसेम्बरे) ...	१४,९३,३४,१६०	१४,९५,६५,३३९
आयात Excluding transit	१८,०३,३८,०००	१९,१३,२०,३७५
निकाश ,, ,,	१४,३३,१५,०००	१५,८०,५९,१४३
युनाइटेड किंग्डममांथी आयात	१,८६,०९,३६४	१,९५,५६,२६१
युनाइटेड किंग्डममां निकाश	२,०८,२५,७२६	२,३६,१५,७४०

नाणांनी धीरधार.

धीरधार करवा माटे बेल्जियममां नॅशनलबॅंक १८५० मां स्थापवामां आवी छे. त्यार पछी मार्च २६, १९०० ना धाराथी तेना बंधारणमां फेरफार करवामां आव्यो छे, तेनो अमल १९२९ नी जान्युआरीनी १ ली तारीख सुधी चालु राखवानुं ठर्युं छे. १९१२ मां तेनी थापण अने रिझर्व फंड थइने ९,०६,९३,२८० फंडनी रकम हती. राज्य तरफनी आपले ए बॅंक करे छे, तेमज, धीरधारनुं सराफी काम पण करे छे. मार्च १९, १९१४ ना आखर थता अठवाडियानुं सरवायु नीचे प्रमाणे हतुं.

सोना रूपानुं चलणी नाणुं अने नगदी	१,२९,८३,४८० पौंड.
नोट सर्क्युलेशन	८,८३,२०,८४० ,,
खातादारोना हिसाबे जमे रकम	४५,९१,४४० ,,
बीजी सिक्युरिटी	२,६६,२५,७६० ,,

व्यापार.

बेल्जियमनो परदेश साथेनो आयात निकाशनो *खास (स्पेशियल) व्यापार, अने वस्तीनुं सन. १८३१ थी १९१२ सुधीनी रकमो बतावनारु पत्रक.

वर्ष	आयात फ्रॅंक	निकाश फ्रॅंक	वस्ती
१८३१	८,९९,८८,५६७	९,६५,५५,२७४	४०,८९,५५३
१८४१	२१,००,२९,९६६	१५,४१,३८,७०७	४१,३८,३८२
१८५१	२१,८०,८५,०७०	२०,०१,२९,६२६	४४,७३,२६१
१८६१	५५,६७,८९,१२०	४५,३६,१३,४५५	४७,८२,२५५
१८७१	१,२७,६९,७७,४१८	८८,८६,५९,०७९	५१,१३,६८०
१८८१	१,६२,९८,७२,०५५	१,३०,२६,७०,११४	५५,८५,८४६
१८९१	१,७९,९८,१४,८२२	१,५१,९०,३३,२९७	६१,३६,४४४
१९०१	२,२२,०९,९१,६२६	१,८२,८२,३१,७८४	६७,९९,९९९
१९०६	३,४५,४०,१७,१५७	२,७९,३८,४०,१६७	७२,३८,६२२
१९०७	३,७७,३६,२२,८२५	२,८४,८१,२४,७९७	७१,६८,८१६
१९०८	३,३२,७४,३२,६३८	२,५०,६४,४३,६६८	७२,३९,३७१
१९०९	३,७०,४३,१६,२६६	२,८०,९७,२३,२७३	७३,१०,६२१
१९१०	४,३६,४९,६०,६९२	३,४०,७४,२८,३२०	७४,२३,७८४
१९११	४,५०,८४,७२,९५७	३,५८,०३,४९,६३७	७४,९०,४११
१९१२	४,९५,८०,०९,१९९	३,९५,१४,७८,५९२	७५,७१,३८७

बेल्जियमनो खास व्यापार ३२,४०,००,००० पौंडनो गणतां, तेनी वस्ती ७५ लाखने हिसाबे, दर माणस दीठ व्यापारनो आंकडो ४३ पौंड. ४ शिलिंग आवे छे; उपज ३,३०,००,००० पौंडनी गणतां माथादीठ उपजनो आंकडो ४ पौंड ८ शिलिंग आवे छे. एकंदर देवुं १६ करोडनुं होतां माथादीठ देवानी सरेराश २१ पौंड ७ शिलिंग आवे छे.

*खास व्यापारनी व्याख्या एवी छे के, देशमां कुल माल आयात थयो होय, तेमांथी, देशनी वपराश माटे जेटलो रहे तेटलोज गणतरीमां लेखवामां आवे छे, वधारानो बीजे देश चडावी देवामां आवे ते बाद करवामां आवे छे, तेमज, जे माल देशमां उत्पन्न थयो होय तथा देशमां बनाववामां आव्यो होय अने ते परदेशमां निकाश करवामां आवे तेटलोज गणतरीमां लेवाय छे.

बेल्जियम साथे कया परदेशोनो आयात निकाशनो, केटलो व्यापार चाल्यो तेनुं तारण पत्रक.

सन १९११ तथा १९१२ एम बे सालनुं (फ्रँकमां.)

	बेल्जियममां आयात फ्रँक		बेल्जियममांथी निकाश फ्रँक.	
देशनुं नाम.	૧૯૧૧	૧૯૧૨	૧૯૧૧	૧૯૧૨
आर्गेन्टिना	૨૭,૨૩,૨૮,૦૦૦	૩૦,૫૫,૨૪,૦૦૦	૮,૩૬,૬૧,૦૦૦	૯,૨૬,૬૧,૦૦૦
ऑस्ट्रेलिया	૧૬,૨૧,૯૯,૦૦૦	૧૬,૪૫,૧૨,૦૦૦	૨,૭૬,૮૯,૦૦૦	૨,૯૦,૪૮,૦૦૦
ऑस्ट्रिया–हंगरी	૧,૨૫,૬૮,૦૦૦	૧,૩૯,૯૫,૦૦૦	૩,૮૬,૨૬,૦૦૦	૪,૬૧,૨૪,૦૦૦
ब्राझिल	૩,૭૯,૧૬,૦૦૦	૪,૯૪,૩૭,૦૦૦	૫,૨૯,૦૯,૦૦૦	૮,૯૫,૪૯,૦૦૦
चिली	૮,૦૫,૯૫,૦૦૦	૬,૫૯,૩૬,૦૦૦	૨,૦૮,૭૭,૦૦૦	૨,૫૯,૬૫,૦૦૦
चीन	૨,૫૧,૧૭,૦૦૦	૪,૦૭,૩૬,૦૦૦	૪,૮૯,૭૮,૦૦૦	૩,૪૪,૨૫,૦૦૦
फ्रान्स	૭૩,૮૭,૬૧,૦૦૦	૯૦,૮૦,૪૮,૦૦૦	૬૯,૫૧,૦૫,૦૦૦	૭૫,૨૩,૧૪,૦૦૦
जर्मनी	૬૦,૨૩,૯૯,૦૦૦	૭૦,૩૧,૨૦,૦૦૦	૯૫,૯૩,૩૧,૦૦૦	૧,૦૦,૭૪,૬૯,૦૦૦
ब्रिटिश हिंद	૨૬,૭૬,૧૪,૦૦૦	૨૪,૯૫,૫૧,૦૦૦	૩,૪૯,૬૭,૦૦૦	૪,૦૩,૮૯,૦૦૦

	बेल्जियममां आयात फ्रँक		बेल्जियममांथी निकास फ्रँक.	
देशनुं नाम.	१९११	१९१२	१९११	१९१२
इटली	४,१४,१२,०००	४,७०,३७,०००	६,६६,७५,०००	७,४८,५१,०००
जापान...	३,००,००,०००	२,८०,००,०००	२,१०,००,०००	३,५०,००,०००
नॅधरलॅंड्स	२९,८२,१७,०००	३५,६५,७३,०००	३५,२३,४६,०००	३६,७५,९९,०००
नॉर्वे	३,०५,२८,०००	३,६२,४६,०००	१,५७,८५,०००	१,७९,८१,०००
रुमानिया	२४,५२,३९,०००	२०,०९,६२,०००	२,४२,८३,०००	१,७७,७१,०००
रशिया...	३१,८१,३६,०००	२७,२३,२७,०००	६,६९,०४,०००	८,३४,९६,०००
स्पेन	५,४४,२२,०००	५,२८,१३,०००	४,७६,७१,०००	४,४२,२१,०००
स्वीडन...	४,१४,६४,०००	३,९१,४४,०००	१,२७,३९,०००	१,६२,१२,०००
स्विट्झरलॅंड	१,४६,२०,०००	१,८४,७१,०००	५,१५,९८,०००	५,२१,६२,०००
टर्की	२,१०,००,०००	२,५०,००,०००	३,९०,००,०००	४,४०,००,०००
युनाईटॅड किंग्डम	४३,६२,२०,०००	५०,५६,४६,०००	४९,८१,८७,०००	५९,४६,२५,०००
युनाईटॅड स्टेट्स अमेरिका ...	३४,१४,२३,०००	४१,३८,२९,०००	११,३९,८२,०००	१४,५१,२८,०००

पत्रक सन. १९११ तथा १९१२ एम बे सालनुं.

	आयात		निकाश	
	१९११	१९१२	१९११	१९१२
जीवतां जानवर	५,४१,९०,३२०	७,३०,९०,१८६	४,२०,८२,८०५	४,०१,६५,००८
खोराक अने पीवानी चीजो ...	१,१०,९३,३९,७९८	१,१३,९६,७५,५५८	४५,३९,३९,९२७	४६,२६,१५,५०५
काची धातु तेनी अर्ध बनावटनी चीजो	२,४३,१३,७८,५५२	२,६४,०३,१७,५४०	१,७३,९६,४५,५२७	१,९२,३२,७५,९९७
पूर्ण बनेलो माल	७१,८०,७५,७६७	८०,७६,५०,२७३	१,३०,०१,७४,२७८	१,४७,५५,४३,५५४
सोनु अने चांदी	१९,५४८८,,५२०	२९,७२,७५,६४२	४,४५,०७,१००	४,९८,७८,५०८
सर्वाळो...	४,५०,८४,७२,९५७	४,९५,८०,०९,१९९	३,५८,०३,४९,६३७	३,९५,१४,७८,५७२

बेल्जियममां कयो माल, केटली किंमतनो परदेशोमांथी आयात थयो ते बतावनारुं पत्रक. सन १९११, १९१२ तथा १९१३ एम त्रण सालनुं.

मालनुं नाम.	१९११ मां फ्रँक	१९१२ मां फ्रँक	१९१३ मां फ्रँक
ऊंन	३८,२५,१८,०००	४२,८६,२९,०००	४१,०१,९८,०००
घहुं	४४,६२,६४,०००	४०,१९,०३,०००	३९,३१,८६,०००
कपास	१७,०५,२१,०००	२१,१९,२७,०००	२१,०४,२०,०००
आळां चामडां ...	१५,६४,७७,०००	१७,९८,१८,०००	१८,९१,५६,०००
कोलसो	११,५७,६०,०००	१४,८४,०९,०००	१६,१९,५७,०००
बियां	१८,७१,६३,०००	१४,५६,५६,०००	१७,२७,२५,०००
मक्काई	१०,१४,४४,०००	१३,९०,४७,०००	११,०४,२५,०००
रब्बर	११,६३,१९,०००	१३,४६,५४,०००	१४,५२,३५,०००
संचाकाम, गाडियो वगेरे	८,९६,९७,०००	१२,४३,५२,०००	...
व्हाण बांधवानी सामग्री वगेरे...	१४,३७,९६,०००	११,००,७०,०००	...
शण-भींडी Flax	९,७२,०८,०००	१०,८९,२०,०००	१०,०६,७३,०००
हीरा	९,८३,५६,०००	१०,१४,३२,०००	...
जव वगेरे... ...	७,५४,५९,०००	९,१७,३३,०००	७,३०,१८,०००
काफी	७,२५,४०,०००	८,६६,६३,०००	९,२८,३०,०००
जीवतां प्राणी-चोपां	५,४१,९०,०००	७,३०,९०,०००	...
Nitrate of soda... ...	७,६०,२८,००००	६,११,९९,०००	...
रंग अने रोगान ...	७,१५,३२,०००	५,७२,००,०००	६,५२,८९,०००

मालनुं नाम.	१९११ मां फ्रॅंक	१९१२ मां फ्रॅंक	१९१३ मां फ्रॅंक
लोखंड काचु ...	४,५२,४५,०००	५,८८,३०,०००	...
Pig iron ... गाळेला ल्होडाना गड्डा	४,४७,१४,०००	५,८४,४९,०००	४,३३,२३,०००
वनस्पती-लिलोतरी	६,२७,१५,०००	५,४०,८०,०००	...
खॉळ	५,५२,५१,०००	५,३३,१८,०००	५,६३,०९,०००
त्रांबु	३,१९,३०,०००	४,७९,०२,०००	४,२६,३२,०००
पॅट्रोलियम-तेल	३,८१,२१,०००	४,५०,०८,०००	४,२१,०८,०००
सीसु	...	२९,४९५	२,९०,६७,०००
बियर दारू ...	...	११,४२२	१३,०७८
इमारती लाकडुं ...	...	१२,३०,७४,०००	१२,४५,०५,०००
अंबाडो Jute ...	...	१,७६,१७,०००	१,४६,७३,०००
संचा Machinery	...	९,७५,९५,०००	१०,७०,३६,०००
रासायणिक निपज	...	१२,०५,६८,०००	१४,१६,९६,०००
द्राक्षनो दारू-वाइन	...	३,५९,१५,०००	४,०८,४२,०००

बेल्जियममांथी मुख्य माल कयो, केटली किंमतनो, परदेश निकाश करवामां आव्यो तेनुं सन १९११–१९१२ अने १९१३ नी सालना फ्रेंकमां आंकडा बतावनारुं पत्रक.

मालनुं नाम.	१९११ फ्रेंक	१९१२ फ्रेंक	१९१३ फ्रेंक
उंन	३४,६७,४४,०००	३९,६०,०१,०००	३५,०४,९७,०००
लोखंड अने गजवेल	२३,८७,३७,०००	२७,८४,९४,०००	२५,१३,१५,०००
संचाकाम, गाडियो वगेरे	२२,०६,९०,०००	२५,३८,८२,०००	७,७१,१२,०००
अळशी	१०,९४,३७,०००	१४,०३,७५,०००	
शणना दोरा अने सूतर	१०,३५,८८,०००	१३,१०,१८,०००	११,४४,०२,०००
जसत	११,१३,३४,०००	१२,००,१७,०००	९,३४,९९,०००
आळां चामडां ...	१०,४६,०८,०००	११,९७,३२,०००	११,२३,८४,०००
रेलवे ट्रामवे कार ...	...	११,९८,२१,०००	९,४८,८४,०००
काथो	९,५३,३४,०००	१०,९९,४५,०००	९,९२,४९,०००
हीरा	९,९०,४९,०००	१०,२०,३६,०००	
काच Glass ...	८,७८,३०,०००	१०,०४,१७,०००	
घहुं	१२,३३,७८,०००	९,३६,१२,०००	७,३१,२३,०००
रुनो वणाटनो बर ...	७,९२,२७,०००	९,२९,२३,०००	
कोलसो	८,१६,७८,०००	९,२३,०९,०००	९,०२,२०,०००
बियां	११,१३,२८,०००	८,६१,२४,०००	
कपास	७,४६,७४,०००	९,२८,८२,०००	८,४३,४८,०००
लिलोतरी–वनस्पति	६,७६,०९,०००	६,६२,९०,०००	
रंग अने रोगान ...	७,५०,१३,०००	६,२२,४९,०००	६,८१,२७,०००

मालनुं नाम	१९११ फ्रॅंक	१९१२ फ्रॅंक	१९१३ फ्रॅंक
उंनना Yarn ...	४,९३,३४,०००	६,१,८६८,०००	६,५०,९२,०००
खांड	६,१७,४२,०००	५,६५,५१,०००	...
मकाई	३,४८,२२,०००	४,४०,७१,०००	२,४३,८०,०००
काफी-बुंददाणा ...	२,२४,४४,०००	४,२९,६०,०००	...
जीवतां प्राणी ...	४,२०,८३,०००	४,०१,६५,०००	४,०८,९४,००० (घोडा)
रेशमना दोरा-आंटियो	२,३६,८८,०००	३,५७,३५,०००	...
वारियोए जडवाना काच	...	४,८२,२४,०००	४,५७,४१,०००
ऑइल क्लोथ ...	...	२४,४१,०००	२८,५४,०००
वनस्पतिनुं तेल ...	...	४,३५,१२,०००	३,१२,०६,०००
त्रांबु	...	२,९८,१९,०००	३,२७,७१,०००
संचा काम Machinery ...	...	९,४२,५०,०००	७,७१,१२,०००
सीसु	...	३,२१,९१,०००	३,४७,१२,०००
घोडा	...	३,७८,३१,०००	४,०८,९४,०००
रासायणिक निपज	...	९,३२,८५,०००	९,३६,०१,०००
कोरा कागळ ...	...	३,८६,८७,०००	३,७२,८८,०००

बेल्जियमनो सामान्य व्यापार.

साल	आयात पौंड	निकाश पौंड	कुल पौंड
१९११	१८,०३,३८,९२०	१४,३२,२५,०००	३२,३५,६३,९२
१९१२	१९,८३,२०,३६८	१५,८०,५९,१४२	३५,६३,७९,५१
१९१३	१८,३३,४५,०००	१४,३०,७३,०००	३२,६४,१८,००
१९१४ प्रथमना ६ मास	९,२१,२६,०००	७,४१,५९,०००	१६,६२,८५,००

१९०७ थी १९१२ सुधीनी सालवार कस्टम रिसीट.

साल	कस्टम रिसीट फ्रॅंक	साल	कस्टम रिसीट फ्रॅंक
१९०७	५,७७,८८,०४४	१९१०	६,७३,७६,४३४
१९०८	५,७३,२६,९३८	१९११	६,५४,२५,१२० =(२६,१७,००४) पौंड
१९०९	६,०९,९०,५४५	१९१२	७,४४,६०,३७२ =(२९,७८,४२०) पौंड

"कृपादृष्टिवाळा राष्ट्रियो" नी साथे १८६२ मां, व्यापारी कोलकरार ग्रेट ब्रिटने कर्या हता, तेमांनुं बेल्जियम पण एक छे. आ कोलकरारनी मुदत १८७८ मां पूरी थवाथी, छेवटे, एवो ठराव कर्यो छे के, जेम चाले छे तेम, कोल करारनो अमल चालतो राखवो, पण जो ते बंध करवो होय तो त्रण मास अगाउ नोटिस आपवी.

आंकडा उपरथी जणाय छे के, आयात उपर जकात लेवामां आवे छे ते घणी थोडी छे, जे माल आयात थाय छे तेना एकंदर आंकडा उपर आवेली जकात मात्र सेंकडे १·५ करतां पण ओछी सरासरीनी आवे छे. देशमां बनता मालना उद्योगने उत्तेजन मळे ए वात लक्षमां राखीने कस्टमनी उपज वधारवानो लोभ गण्यो नथी.

	फ्रँक.
१९१२ नी सामान्य आयात	४,९५,८०,०९,१९९
तेमां दरियामार्गे आयात	२,९४,३२,१५,०००
स्थळमार्गे—रेल्वे, नदी, कॅनाळ	१,८५,५२,५७,०००
आयात कुल	४,७९,८४,७२,०००
दरियामार्गे निकाश	१,४७,०५,१२,०००
स्थळमार्गे—रेल्वे, नदी, कॅनाळ	२,३७,००,६७,०००
निकाश कुल	३,८४,७५,७९,०००

बेल्जियमनी वपराश माटे थयेली आयात, बेल्जियममां निपजेला अने बनेला मालनी निकाश, अने मार्गमां वहन थता मालनी रकमो बतावनारूं पत्रक नीचे प्रमाणे छे. आंकडा प्रयुत (दशलाख) फ्रँकमां आप्या छे.

सन १९०६ थी १९१२ सुधी.

साल	आयात प्रयुत फ्रेंकमां	निकाश प्रयुत फ्रेंकमां	ट्रान्झिट प्रयुत फ्रेंकमां
१९०६	३,४५४·०	२,७९३·८	२,२६८·८
१९०७	३,७७३·६	२,८४८·१	२,३४८·०
१९०८	३,३२७४	२,५०६·४	२,०२१·०
१९०९	३,७०४·३	२,८०९·७	२,२९०·८
१९१०	४,२६५·०	३,४०७·४	२,२८७·२
१९११	४,५०८·५	३,५८०·३	२,२९८·९
१९१२	४,९५८·०	३,९५१·५	२,४३७·३

व्यापारी स्टीमरो अने वाहाणोनी विगत.

स्टीमरो	संख्या	टन
लोखंडनी बनावटनी	१९	२५,७००
गजवेलनी बनावटनी	४५	२२,८०,४९६
कुल.	१६४	१२,९६,९६
व्हाणो.		
लाकडां वगेरेनी बनावटनां	२	४६१
लोखंडनी ,,	२	२,४३८
गजवेलनी ,,	४	६,२९१
	८	१८,९०
बंने थईने	१७२	३,०४,३८६

बेल्जियमनो जळवटनो व्यापार घणुं करीने परदेशी व्हाणोमां करवामां आवे छे. १९१२ नी सालमां आ देशनां पोतानां व्यापारी व्हाणो १०५ हतां तेना टन १,८१,६३७ थाय छे. आ उपरांत ४५३ माछलां पकडवानी नावो छे.

सन. १९१२ नी सालमां ९,२६८ परदेशी व्हाणो १,४४, ९७, १०१ टनमां बेल्जियमना बंदरोमां आयात थयां हतां.

व्हाणवटु (Shipping)

प्रत्येक सालना डिसेम्बरनी आखरे माल लइ जनारी स्टीमरो अने सेलींग व्हाणो केटलां अने केटलां टननां उपयोगमां आव्यां हतां ते बतावनारुं पत्रक.

साल	आगबोटो (Steamers)		व्हाणो (Sailing Ships)		एकंदर	
	संख्या	वजनना टन	संख्या	वजनना टन	आगबोटो व्हाणोनी संख्या	बंनेना कुल टन
१९०८	८४	१,४९,२८७	४	३,०३८	८८	१,५२,३२५
१९०९	९७	१,८४,२६१	४	३,१८३	१०१	१,८७,४४४
१९१०	९९	१,८७,७३०	५	३,४०२	१०४	१,९१,१३२
१९११	९३	१,६०,५१५	८	५,९०५	१०१	१,६६,४२०
१९१२	९७	१,७४,०२१	८	७,६१६	१०५	१,८१,६३७

बेल्जियमनां बंदरोए आगबोटो अने व्हाणोए अवर जवरना आंटा खाधा तेनी संख्या अने टननुं पत्रक १९०८ थी १९१२ सुधीनुं.

साल	अवर–आव्यां		गयां		अवर जवरनुं कुल	
	संख्या	टन	आगबोट संख्या	टन	संख्या	टन
१९०८	१०,२५६	१,३४,०९,३३१	१०,२६८	१,३४,४१,०९३	२०,५२४	२,६८,५०,४२४
१९०९	१०,५३९	१,४२,८३,३४५	१०,५१९	१,४२,७४,०१४	२१,०५८	२,०५,५७,३५९
१९१०	१०,९४३	१,५१,०१,१७१	१०,९२९	१,५०,७४,०६१	२१,८७२	३,०१,७५,२३२
१९११	११,१०६	१,५९,०७,३५९	११,१२२	१,५९,९६,९१५	२२,२२८	३,१८,०४,२७४
१९१२	११,२३०	१,६३,५३,९३३	११,२१४	१,६३,१९,०५६	२२,४४४	३,२६,७२,९८९

बेल्जियमने बंदरोए अवर जवरना आंटा खानारां स्टीमर अने व्हाणो मुख्य कया देशना वावटानीचेनां केटलां, केटला टननां १९१२ मां हतां तेनुं पत्रक.

कया राज्यनां	आव्यां (Entered)		गयां (Cleared)	
	संख्या	वजन टन	संख्या	वजन टन
बेल्जियन	१,९६२	१८,५६,८३२	१,९६१	१८,७१,६०३
ब्रिटिश...	५,१५२	७०,७९,२०३	५,१४५	७०,३७,७३४
जर्मन	१,७६८	४२,६९,५१५	१,७४८	४२,३९,८०७

बेल्जियमथी, युनाइटेड किंगडमने बंदरोए, केटलां सेलिंग अने स्टीम व्हाणो, केटला टनमां, माल अने निरम भरेलां आव्यां, तेमज यु. कि. मांथी बेल्जियमने बंदरे केटला टननां रवाने थयां तेनुं पत्रक. अंक १

साल	व्हाणोना अवर टन	व्हाणोना जवर टन	कुल टन
१९०४	८,१७,४२३	७,७२,१०५	१५,८९,५२८
१९०५	९,३६,९१८	९,२०,७८७	१८,५७,७०५
१९०६	९,४३,७७०	९,४७,४८५	१८,९१,२५५
१९०७	१०,३१,८९३	१०,०४,५२३	२०,३६,४१६
१९०८	९,७३,१९८	९,६८,७३६	१९,४१,९३४
१९०९	१३,५५,१३५	१३,५५,९२०	२७,११,०५५
१९१०	१५,९५,७६८	१५,८७,१८८	३१,८२,९५६
१९११	१७,०२,१६३	१६,८५,४८७	३३,८७,६५०
१९१२	१४,८८,८४०	१४,९७,७११	२९,८६,५५१
१९१३	१५,६८,४५६	१५,५४,१४४	३१,२२,६००

बेल्जियममांथी युनाइटेड किंगडममां एकंदर केटला पौंडनो माल आयात थयो, तेमांथी देशनी वपराश माटे यु० कि० मां केटलो रह्यो (बाकीनानो परदेशमां निकाश थतां) तेनुं त्रिवर्गी पत्रक १९०९ थी १९१३ सुधीनुं. अंक २

साल	खावापीवाना पदार्थो अने तंबाकु (वर्ग १ लो)		काचो अने अनघड अने अधूरी बनावटनो माल (वर्ग २ जो)		परिपूर्ण अथवा घणो खरो तैयार थयेलो माल (वर्ग ३ जो)		त्रण वर्ग सिवायना प्रकीर्ण आयात सहितना मालनी कुल आयात	
	कुल आयात	यु० किं० नी वपराश माटे रह्यो ते	कुल आयात	यु० किं० नी वपराश माटे रह्यो ते	३ जा वर्गनी कुल आयात	यु० किं० नी वपराश माटे रह्यो ते	एकंदर ४ प्रकारनी आयात	एमांथी यु० किं० मां रहेलो खास व्यापारी माल
१९०९	१९,३४,५३९	१९,१२,५३१	३१,९६,३६७	२९,९९,७८२	१,२४,५०,७६२	१,२०,६३,५८९	१,७६,७२,४१८	१,७०,४०,९११
१९१०	२०,७५,४००	२०,४३,७७०	३५,१७,६३०	३२,४६,२६३	१,३४,६६,७०७	१,२९,८५,०५४	१,९१,९५,९७४	१,८३,७५,१८५
१९११	२७,१०,२२१	२६,७३,७०१	३४,६७,६५९	३३,००,६५९	१,४५,३८,०८९	१,३९,५०,६८०	२,०८,२५,७२६	२,००,१३,७९८
१९१२	२९,४१,३३४	२९,०३,९३९	४३,४१,५९६	४१,२४,३४८	१,६१,९२,१९२	१,५६,२२,००१	२,३६,१५,७४०	२,२७,७१,९९५
१९१३	२२,६४,५५६	२२,३४,७४०	३५,८४,८२८	३४,२३,१३४	१,७४,२६,७०७	१,६८,४३,४७२	२,३३,८२,२६८	२,२५,९०,०७३

सोनारुपानी पाटो अने लगडियो, तथा चलणी नाणु बेल्जियममांथी युनाइटेड किंगडममां आयात अने निकाश थयुं तेनुं पत्रक. अंक ३

साल	बेल्जियममां सोना रुपा अने नगदीनी निकाश.			बेल्जियममांथी आयात.		
	सोनानी लगडी अने शिक्का	रुपानी पाटो अने शिक्का	कुल	रुपु-पाटो अने शिक्का	सोनु-लगडी अने शिक्का	सोना रुपानी नगदी अने चलणी नाणानुं कुल
१९०४	१००	४५,६११	४५,७११	१,१०,३४८	४२,६७४	१,५३,०२२
१९०५	१,५८४	३,०११	४,५९५	७१,८०५	३३,१३३	१,०४,९३८
१९०६	५,३७,६६०	२९,४००	५,६७,०६९	६७,५७८	३४,५०४	१,०२,०६२
१९०७	१,५३५	८०	१,६१५	९७,९०३	७५,५२०	१,७३,४२३
१९०८	१६,३००	१,३०,२००	१,४६,५००	१,३४,७५२	२७,५८५	१,६२,३३७
१९०९	२२,३९७	...	२२,३९७	८३,२७८	२८,७२२	१,१२,०००
१९१०	२३,८६७	८३,७९०	१,०७,६५७	४६,८१३	३१,७६७	७८,५८०
१९११	१,२०,७००	४२,५१३	१,६३,२१३	३९,७३२	४६,२२९	८५,९६१
१९१२	४,२०,०००	४३,०००	४,६३,०००	१,२८,८१८	६,७७६	१,३५,५९४
१९१३	१,४९,०००	४४,५००	१,९३,५००	८१,६७६	६,०१५	८७,६९१

बेल्जियममां युनाइटेड किंगडममांथी निकाशना मालनो व्यापार केटलो चाल्यो तेनुं पत्रक एमां सोनारुपानी नगदी अने शिक्काना आंकडा दाखल नथी. अंक ४

साल	निकाश			कुल निकाशमांथी		
	मालनी निकाश यु० कि० नी निपज अने बनावट	निकाश कलनी अने विदेशो मालनी	यु० कि० अने विदेशी तथा कलनीना मालनी कुल निकाश	१ वर्गनी निकाश	२ वर्गनी निकाश	३ वर्गनी निकाश
१९०९	१,०६,०६,९९५	५८,६८,१०९	१,६४,७५,१०४	१५,०७,७११	६५,०३,८६६	८०,०८,५८९
१९१०	१,०८,८६,७०४	६९,५१,६३०	१,७८,३८,३३४	१६,८६,३९३	७७,२३,१३७	७८,९३,०९५
१९११	१,१३,७३,४६९	७२,३५,८९५	१,८६,०९,३६४	२२,०९,००२	७९,६८,५९१	७८,३२,६४१
१९१२	१,२१,९३,३०६	७३,६२,९५५	१,९५,५६,२६१	२२,३२,८६५	८०,३१,१३४	८६,९६,२८९
१९१३	१,३२,३९,७३३	७४,२०,६२९	२,०६,६०,३६२	२२,८७,५२५	८७,९२,६६०	८९,१६,१३७

युनाइटेड किंगडममां बेल्जियममांथी मुख्य वस्तुओ कयी, केटली, अने केटला पौंडनी आयात थइ, तेनुं पत्रक सन १९१२ थी १९१३ सुधी. अंक ५

मालनुं नाम		वजन अथवा जथो		किंमत पौंडमां	
		१९१२	१९१३	१९१२	१९१३
वर्ग १ खावापीवाना पदार्थ अने तंबाकु					
जव	हंदरवेट...	४९,३०९	३,९००	२०,७३५	१,९७१
घहु, तेनो लोट वगेरे	,, ...	३६,२००	३२,१००	१९,०१६	१७,१४४
चोखा, तेनो लोट वगेरे	,, ...	३१,४२०	१५,२२०	१६,०७१	८,३२३
मकाई (meal)	... ...	२,४५,७८०	१,९०,३३२	९६,७९६	७२,८८६
इंडां Gt सैंकडा ...	... ...	३३,११६	७२,८७९	१४,३५९	३२,१७०
माछलां (ऑइस्टरबाद)	हंदरवेट...	१०,२९२	११,४४५	१७,४१८	२४,०६९
मेवो–एपल	,, ...	९६,०९१	५९,४७४	४९,५७९	३०,५७५
चेरी	,, ...	३,४९५	१२,८८८	४,३९४	१८,७९३
द्राक्ष	,, ...	८,७७२	१३,५०१	४४,५७८	६९,२५६
मांस	,, ...	७,१०९	८,६४६	२०,४३०	२४,८०६
ससलां (मारेलां) ताजां	,, ...	२९,१८९	३१,०७३	८१,७१२	८७,०८६
जमावेलु दूध	,, ...	८५२	४९६	२,०५९	७७८

कोपरेल तेल चोख्खु	हंदरवेट...	५७,९४०	५३,६७५	१,२४,५११	१,२५,८३६
खांड चोख्खी करेली,	,, ...	१३,६७,९०६	९,९५,२८८	१०,९६,९६५	६,६८,८३७
खांड साफ कर्या विनानी	,, ...	५,०३,५४५	४९,३२३	२,६१,५५७	२३,५९६
तंबाकु अने तेनी बनावट. रतल ...	...	४८,२८६	५४,११४	१३,६८१	१५,२०५
वनस्पतिनो मुरब्बो	हंदरवेट...	२८,०८६	३७,५५४	३१,९८६	४१,७०१
ताजी वनस्पति डुंगळी बुशल	... ...	२,२०,६६६	२,५०,७७४	२५,३७८,	२६,०४०
बटाटा	हंदरवेट...	९,१२,३१९	१०,०२,०३२	१,६२,६५१	१,८०,३८८
उपरना अने बाकी वर्ग १ लाना मालनी एकंदर आयात	... ...	...	...	२९,४१,३३४	३२,६४,५५६
युनाइटेड किंगडमनी वपराश	... ...			२९,०३,९५९	२२,३४,७४०
वर्ग २ जो काचा–अणघड पदार्थो					
कपास	रतल...	६,७६,४००	१,१९,८००	१६,८३५	२,६३०
शण	टन...	१६,२०५	१४,१९४	१४,२१,५२९	१२,६२,१४१
शणना गांठा (Tow)	टन...	५,४६५	३,८१२	१,०२,१५०	६५,३३५
सरस	हंदरवेट...	१९,७२६	१२,१७९	१६,८८८	९,१३१
गुंदर (सर्व प्रकारनो)	,, ...	२८,८५८	३५,७०५	७७ ३०५	७४,८८६
घोडाना वाळ	,, ...	३,९५४	२,२८५	३३,३१८	२०,६०२
आळां चामडां	,, ...	३६,७४२	१३,६३९	१,१७,२३५	५१,२७५
हाथीदांत (animal)	,, ...	३,४२८	३,३१४	२,००,०२२	१,९६,१२८
खातर अक्षारण्डाडी पदार्थो Basicslag	टन...	४५,९२८	४७,०७७	८३,७२२	९२,९३५

मालनुं नाम	वजन अथवा जथो		किंमत पौंडमां	
	१९१२	१९१३	१९१२	१९१३
खातर–दरियाइ पक्षियोनी अघार (Guano) हंदरवेट...	१,९१८	४०१	११,९०६	३,१५९
,, फोस्फोट ऑफ लाइम डुंगरी फास्फेट ,,	५६,४१७	६३,९६९	८५,७५६	१,०८,६०८
खातर प्रचूर्ण टन...	४,५३६	४,६५८	१०,९७२	११,८२८
धातु अने ऑर				
त्रांबानी ऑर टन...	१,०६४	१,१३५	१२,५९९	१७,१४०
जसतनी ऑर ,, ...	१,५४३	४८३	१४,०१९	३,९८४
तेल–प्राणीनुं हंदरवेट...	१९,२२२	२१,७०७	२२,९९३	२७,३३५
,, कोपरेल (अस्वच्छ) ,, ...	२२,४४८	६,३७०	४०,०११	१३,१२०
,, पेट्रोलियम गॅलन ...	४,७६,७३५	७,८२,०६५	२८,८३३	४७,२८८
,, एरंडियु–दीवेल टन...	३६४	४७२	१०,८०६	१४,०६०
,, बीजां तैलीबियां (कपासियानुं बाद) टन	१८,७७१	८,६१७	६,७५,१४९	२,७९,८९२
,, आयातनी नोंधमां नंधायलुं नहि एवुं	...	...	७,६८५	७,१७९
कागळ बनाववाना पदार्थ चीथरां टन ...	७,३३९	५,४८१	७१,४२३	५२,६९१
बीजां प्रकीर्ण ,, ...	५,२०५	४,८३३	४१,७८२	४१,४२०
छोडवा, झाडनी डाखळियो, फूलनां मूळियां	...	...	५९,८३५	६६,००१

रब्बर	हंदरवेट...	१२,३३५	१४,८६५ (१०० रतलनो सेंटल)	१,७२,५२१	१,२४,०७२
Sand–रेती	टन...	१,९७,१८७	२,३३,७५४	६८,७१२	७९,०८५
शेरियां अथवा अळशी. कारटर ...	...	९७५	५,३२५	३,८७१	१२,३२६
बीजां बियां	...	...	...	१५,४९२	१४,८४६
खालो अने चांमडियो राबिटनी छाल	नंग	१,२२,११,९६४	१,१९,३२,४७१	१,२७,६५८	१,३०,६२१
टोपलियो वगेरे बनावा माटे नेतर अने सरकट		...	...	१२,६१४	१२,२८८
उन, घेटां वगेरेनुं	रतल...	४३,८२,२१४	३०,८८,४०६	२,१०,३५७	१,४२,७७०
वर्ग बीजानी बाकी रहेली चीजो सहितनुं एकंदर	...	...	...	४३,४१,५९६	३५,८४,८२८
यु० कि० नी वपराश माटे खप्युं	...	...	...	४१,२४,३४८	३४,२३,१३४
वर्ग ३ बनावटी माल	...				
पोशाक	...	...	...	१,९६,३६७	२,१८,७७२
युद्धनां हथियार अने दारूगोळो वगेरे		...	...	६१,५१६	७०,४९४
छापेलां पुस्तक वगेरे	हंदरवेट...	...	...	१६,८७२	३१,१८८
गाडियो, गाडां वगेरे	...				
साइकलो (मोटरविनानी) तथा तेने लगतो सामान...	...	...	...	१६,६८८	९,६५०
मोटरकार, मोटर साइकल वगेरे...	...	...	...	७,२५,४२६	८,४५,३९६
सीमेंट बांधकाम माटे	...			१,२१,०७१	१,१२,२२२
कलाक–घडियाळो नंग	...	१८,३६३	४५,३५३	५,००७	८,२४३

मालनुं नाम	वजन अथवा जथो		किंमत पौंडमां	
	१९१२	१९१३	१९१२	१९१३
घडियाळोने लगतो सामान	...	...	१७,७७४	१८,९४९
कपास–सूतर ... ... रतल...	३१,५२,१७८	३८,४९,४७९	१,१८,०८३	१,४८,३२०
कापड, तथा पुस्तक पूठांनी छींट, व्हार...	१,४१,०७,२७७	१,५२,५०,१३६	४,३३,७६१	४,८७,६५५
रंग कोलतारनी बनावट ... हं...	१,७६०	१,२७४	१०,५२०	८,१२३
काच ... ... ,,...	११,५७,७२०	१०,७३,१५०	५,८२,३४८	५,४७,३६५
काचनी प्लेटो ... ... ,,...	३,२३,८३९	३,८४,२२७	३,१४,१५१	४,६२,९८९
शीसा ... ... नंग...	१,९३,९५९	२,४१,५७४	९२,०२२	९३,४२९
लोखंडनी चीजो ... ... हं...	५५,४९१	५४,५६७	१,२०,२८४	१,३२,४६५
टोपियो अने बॉनेट ... ...डझन...	८,०५१	९,८२९	११,८५०	११,९९५
शण ... ...हंदरवेट...	४१,०४०	४७,९१०	८३,३५६	१,०४,३५६
ओजारो अने तेना भाग	...	...	१,०७,७०१	१,५५,६६४
अंबाडानु सूतर ... ... रतल...	१८,०७,८२१	१७,३५,९०१	३१,०८६	२९,६७१
कमावेला चांमडानां मोजां डझन जोड ...	२,३२,७४५	२,७८,९१६	२,९१,३०७	३,६९,२९०
लिननुं सूतर रतल...	२,६०,४७,६२१	१,९४,४२,५०९	१०,३९,९७८	७,६९,२९७
लिनना ताका, लुगडां	...	...	५,५१,७६०	५,५९,६६६
संचाकाम अने तेना भाग टन...	४,२९१	५,७८१	२,३०,०३९	३,३२,०६९

दीवाशळियो (Safety) ग्रोस बाक्स ...	२०,१९,०४९	२२,१७,५८४	८७,१६८	१,०१,०७९
,, बीजी ,, ...	८,३०,८३५	६,१३,७९७	४३,३५९	२२,५७७
पीतळनी बनावट टन...	१६१	१६३	१४,१६६	१६,१७८
त्रांबु ... ... ,, ...	१,२२२	२,०३५	८६,३८३	१,४१,६५६
ल्होडु, गजवेल अने तेना पदार्थो टन...				
लक्का घट्ट करेला गज	२,५८६	५,४२४	१२,४६८	१९,०३८
खुणिया अने शळिया वगेरे	८७,२०४	९८,१०४	५,०३,९१२	५,९३,६४२
भूंगळियो, पाइपो चोकठां घडतर ...	२,७५८	५,३६०	३४,९४३	६९,५२६
प्लेटो, १ इंच उपरनी	२८,०९७	३७,८३७	१,९७,६७९	२,७२,३५६
प्लेटो १/८ इंचथी ओछी, रकाबियो वगेरे ...	१९,३०६	२५,०१२	१,५२,६१०	१,९२,२११
तार-वाळा, ...	१२,४४८	१२,१९४	१,१५,२६५	१,१७,७८९
wire roads वाळाना दांडा	२५,७८५	२२,७४०	१,५५,९३०	१,४४,४२३
तारना खीला	२६,३००	२४,६५८	२,७१,३९०	२,५७,१९१
रेलो, जूनी, नवी	१२,२९५	१९,४३३	७१,९९६	१,१८,८०६
Firs and axles धरियो, आरा ...	१,२००	१,०४९	११,२०५	१०,१२४
गजवेल, तेना पदार्थ	१,१६,४२४	१,७१,२९६	५,५१,९२२	८,५३,६९२
गजवेल, पाटियो, शरिया, खुणिया ...	६४,०८२	८७,४०४	३,९४,१९८	५,४०,७८७
गजवेलनां भूंगळां, पाटडा थांभला वगेरे	२९,६२२	३५,६१६	१,८३,३१८	२,२९,१०१
बीजु प्रकीर्ण	२४,१९४	३९,५१९	३,६७,८५२	५,३९,०३३
सीसु टन...	२,९२९	४,०९०	५१,१४१	७८,४०१
जसत... ,, ...	५७,२०७	५३,५००	१४,९५,८५०	१२,९१,०११

मालनुं नाम	वजन अथवा जथो		किंमत पौंडमां	
	१९१२	१९१३	१९१२	१९१३
असतनी बनावट टन...	१०,३६५	१०,१०९	२,९९,४१८	२,७७,२२८
वाजां अने तेना भाग	...	...	१४,९५८	२१,१६३
ऑइल क्लोथ चो० व्हार	४,३१,५८७	४,६८,६२६	२२,०७५	२५,०३८
रंगारा माटे रंग वगेरे हं०...	४,३०,९४१	४,२१,५५५	२,१३,५०१	२,३६,४५७
कागळ वींटवाना लपेटवाना	२,८९,१८५	२,८०,७८२	२,२६,०२४	२,२९,८९७
कागळ छापवाना के लखवाना	१,१०,१३९	१,०२,७१५	१,०१,६६५	९६,१०८
कागळ छापेला	४५,२४१	४९,४२१	९५,४१७	१,१०,०१३
रब्बर	...	...	४७,२५७	६५,९३४
रेशमी लुगडां, ताका व्हार...	५,१६,६५५	६,७१,७०३	८१,१५७	१,०१,८४९
रेशमनुं यार्न कांतण–रतल	३२,८९९	१५,४५६	१०,४४१	६,२३१
रेशमनी कोरो–किनारियो अने बीजु ...	...	...	६५,०६५	४८,२३४
चांमडां अने छालो	...	...	५५,४३६	६७,०६८
स्टेशनरी–कागळ बाद	...	...	८,०७९	१४,०२९
पथ्थर अने स्लेट टन...	२,५०,३३०	२,७३,६३८	२,३५,८८१	२,४२,१९२
रमकडां	...	...	१३,३९३	१२,१९४

उननी प्रकीर्ण चीजो				
उननुं यार्न... रतल...	१,६१,३५,५१५	१,५५,७१,७०४	१४,५५,८६६	१४,०९,३६२
उननुं लुगडुं ताका व्हार...	३,३३,३४५	३,६६,५७७	५९,४३४	७०,०५८
वर्ग ३ जानुं बाकीना माल सुधांतनुं कुल	...	...	१,६१,९२,१९२	१,७४,२६,७०७
यु० किं० मां खपत	...	...	१,५६,२२,००१	१,६८,४३,७४२
वर्ग ४ थो प्रचूर्ण माल				
जीवतां प्राणी नंग...	४१७	४१२	३३,३५१	३३,११२
जानवर माटे चरो टन...	९,४४८	३,००१	५२,६२७	१५,१४२
पोस्टमां आवेलां पार्सल नंग...	४९,४८६	५३,२१०	५०,२९७	५३,२३४
वर्ग ४ मळीने बाकी रहेली चीजो सुधांत एकंदर कुल	...	...	२,६३,१५,७४०	२,३३,८२,२६८
यु० कि० नी वपराश	...	...	२,२७,३१,९९५	२,२५,९०,०७३

युनाइटेड किंगडमनी निपज अने बनावटनो माल बेल्जियममां निकाश थयो तेनुं पत्रक. अंक ६

मालनुं नाम	वजन अथवा जथो		किंमत पौंडमां	
	१९१२	१९१३	१९१२	१९१३
बियर अने एल दारू पीप	१,११,३२८	१,२२,४७८	२,६२,१६१	२,९४,५०४
बिस्किट अने केक हंदरवेट...	९,३५९	९,२३५	३५,८१७	३४,९५८
दाणा, अनाज ,, ...	४,३६,३०२	७,७६,५९८	१,६२,४६९	२,४५,९४९
माछलियो	४,२०.५०४	३,९२,१५०	४.८३,९३१	४,६४,५३१
मांस (मरघीने शिकारनुं बाद)	१३,३९२	१९,७२२	२७,३९९	४१,७६७
तेल, तैली बियां, कपाशिया टन...	३,९४७	३,२५१	१,०२,०७९	९१,६८०
बटाटा हंदरवेट...	१,७८,४१२	९४५	२६,०४६	२२८
मीठु (जमती वेळानुं बाद) टन...	२५,६१९	२५,९२५	१६,१२५	१८,२१०
खांड, मिठाई, जाम अने मुरब्बो हं...	२६,११६	२६,३२२	५८,९८२	६१,५६९
तंबाकु–सर्व प्रकारनी रतल...	१६,४६,८२९	१०,१८,३६२	२०,९९७	२२,७९३
स्पिरिट–अर्क ब्रिटिश अने आइरिश गॅलन	३२,५८६	२७,३९२	१२,४३५	९,५६३
बीजा प्रकीर्ण पदार्थो	...	...	१,१२,५८३	१,४२,४२९
Hops (विलायती छोड) हंदरवेट...	२,१८४	३,४५०	१५,२१४	१५,६२२
वर्ग १.लानी कुल निकाश	...	...	१३,३६,२३८	१४,४३,८०३

वर्ग २ जो काचा—अणघड पदार्थो				
शलाखडो, माटी टन...	७९,९५८	७०,८९६	६९,०३३	७३,९४१
कोलसो, कोक, अने बनावटी बळतण ,,...	१५,४६,८१९	२०,३१,३८२	७,६७,६५५	११,७६,५०१
आळां चामडां हंदरवेट...	११,६२५	१९,३६२	४१,७११	७३,५८१
धातु—सीसानी ऑर टन...	१,६०४	२,६४९	१३,४१८	२८,९८२
जसतनी ऑर ,,...	१०,७२०	११,२६१	५२,२५६	४८,७०४
तैली बियां Soya-Bean ,,...	...	...	५६,५३४	६,७५३
बीजां ,,...	४६१	२,८९९	१४,८४८	७५,५५०
निकाशनी यादीमां नंधायलुं नहि एवुं तेल ... ... किं०	...	...	१,७०,४५८	१,५४,०६०
कागळ बनाववानुं साहित्य टन...	२५,०३०	२६,०३५	७४,३८९	८०,६२९
छालो अने फर किं० ...	...	...	४,१९,९९०	४,४३,६६०
उन, घेटां वगेरेनुं रतल...	५,२४,३००	६,७९,७००	२५,१९२	३६,२४९
उनमो Waste बगदो रतल...	७,०४,४००	११,७१,४००	२७,८४१	५६,२८४
Noils ...	१३,३३,१००	२८,२७,३००	७२,१२२	१,५०,५३७
उननी रग वगेरे ...	४,७६,२००	६.६०,४००	१५,१३६	२२,२७८
बाकी रहेला माल सहितना वर्ग २ जानुं कुल	...	...	२०,२५,९१३	२६.८२,४२०
वर्ग ३ जो बनावट थयेलो माल				
पोशाक	...	...	१,०३,३८९	१,१२,४०९
शस्त्र, दारु गोळो अने मिलिटरी अने नेवल स्टोर	...	...	५६,८८१	३६,३१५

मालनुं नाम		वजन अथवा जथो		किंमत पौंडमां	
		१९१२	१९१३	१९१२	१९१३
छापेलां पुस्तक	हं...	६,६५५	६,९४९	३७,१३७	३९,२२९
बुट अने श्यु (लेघरना)	डझन जोड...	४९,१००	५३,८४०	२,३२,५७२	२,४१,३८८
गाडियो, साइकलो, अने तेना विभाग तथा मोटर साइकलो, तेना विभाग सहित...		...	...	१,२१,५९५	१,६८,७२२
ढोरनो खोराक(खोळ अने दाण सिवाय)...		...	...	४४,००७	३९,२३७
रासायणिक पदार्थो अने बनावट, कोलसानी बनावट (रंग बाद)...	...	...	...	३,४३,०८२	३,११,३५१
,, सोडा कम्पौंड	हंदर०...	१,६८,५५२	२,७०,८१६	१७,८२७	२४,७४८
बाकी बीजा पदार्थो	किं०...	...	...	९६,७१३	७५,२७८
चीनाई अने माटीनां वासण	हं०...	८८,०२१	१,०८,५०६	५२,७३९	६०,७८८
कपासनो बगदो	रतल...	१,०४,५३,९००	१,११,५२,५००	१,४७,३७५	१,५५,८३७
,, सूतर	,, ...	४९,२८,७००	४६,६७,६००	३,२१,३४२	३,४२,५४९
,, कापड–ताका	व्हार...	३,४०,६५,३००	३,११,५८,१००	७,९७,३००	७,४४,८०१
,, कापडसिवायनी बीजी चीजो	...	...	...	२,९२,६१४	२,५९,७१२
विजळी विषयक माल अने ओजार (संचा बाद)	...	...	...	३५,५७९	३७,३९९

ज्यूट—अंबाडानुं कातण (यार्न) रतल...	३०,९८,०००	३१,०१,२००	४०,१६४	५१,८५४
कमावेलां चामडां, अने तेनो बनावेलो माल (बूट, श्यू अने संचानुं बाद) ...	...	...	१,७५,१४४	१,९८,१४३
लिनन यार्न रतल...	२५,६४,६००	२३,०१,५००	२,४३,९३८	२,१९,८९३
लिननी बनावट—वणाटबर ताका व्हार ...	९,३९,१००	८,७८,९००	४१,०४२	३७,५५९
ताका सिवायनो बीजो बर ...	...	...	१७,५५९	१७,१९३
संचाकाम टन...	२४,८१७	२२,४४५	१०,७२,८३१	११,०२,६९४
बधा प्रकारना पटा हंदर०...	१,४७१	१,७५७	१८,४३४	२४,०९८
खातर टन...	१७,७५९	२०,८९७	१३,७११	८७,६३६
दवा, गांधियाटु, अने ओसडनी बनावट...	...	...	३९,३००	३८,३००
धातु, पीतळ अने तेनी बनावट टन...	४३५	४०४	४६,७६९	४९,७१०
त्रांबु घडेलु ने अणघड टन...	१,१६५	९०७	८२,४८२	६३,५४३
ल्होडुं, पोलाद, अने तेनी बनावट ,, ...	२,०७,८२२	१,२५,७०६	१३,२९,५८३	१०,४०,२४३
नंधायलो नहि एवो माल ,, ...	६७९	५६६	५६,९७८	५२,४२७
ओईल क्लोथ चोरस व्हार...	३९,२२,८००	३४,५९,८००	१,६५,३८९	१,५२,०३२
खोळ टन...	२,७८३	१६७	२१,७७८	१,०६१
रंगाराने माटे रंग अने तेने उपयोगी चीजो ... ... हं०...	७८,५४६	७७,७२५	१,०८,८२१	१,११,३२५
कागळ सर्व प्रकारना हं०...	७६,६७८	७७,१९९	१,०७,३९७	१,०८,३२४
चित्रो, छपायलां वगेरे नंग...	८०५	७२७	१३,०४९	१३,२३३
रब्बर, अने तेनी बनावट—बूट श्युझ ...	...	...	९०,२३४	८०,२९६

मालनुं नाम	वजन अथवा जथो		किंमत पौंडमां	
	१९१२	१९१३	१९१२	१९१३
व्हाणो, बोटो नवी, संचा सहित टन...	८,१६१	३,२८०	१,६१,७९५	६५,११२
रेशमी माल ...	...	...	६२,६९३	४८,०६५
साबु हंदरवेट...	६,८६७	६,५४१	११,९३३	११,२०८
स्टेशनरी (कागळ बाद) किंमत...	...	...	३३,५४६	४६,९६९
लाकडानी बनावट ,, ...	...	...	६९,६४६	५३,९४१
उन Tops रतल...	१३,१६,४००	२३,७८,४००	८५,४२६	१,७६,१०२
उननो बनेली माल (आल्पाका बाद),, ...	११,५७,२००	१५,४६,४००	९८,०७१	१,३९,४७५
यार्न, आल्पाका, वाळ अथवा उननु Mohair ,, ...	८,०२,२००	११,००,६००	७४,५७२	९५,७४०
वुलन अने गुंथणीनो बर ताका व्हार...	४९,६४,९००	५५,६७,९००	६,७७,१६०	७,५६,२७३
ताका सिवायनो बीजो उननो बर ...	...	...	५८,५९८	५३,७३९
बीजा बधा पदार्थो ...	...	...	३,१९,६७२	६,९४,३१९
वर्ग ३जानुं कुल...	...	...	८२,३६,८५५	८४,५१,४२५

वर्ग ४ नुं प्रचूर्ण जीवतां प्राणी नंग...	३४,०७८	३४,८३५	४,४५,३३७	४,८३,६९५
पोस्टमां आवेली बींदडियो नंग...	९८,०८५	९९,९११	१,३९,५९१	१,७१,७१३
बीजा प्रकीर्ण ...	...	...	९,३७२	६,६७७
चोथा. वर्गनुं कुल...	...	...	५,९४,३००	६,६२,०८५
यु० कि० नी निपज अने बनावटना मालनी एकंदर निकाश	...	...	१,२१,९३,३०६	१,३२,३९,७३३
परदेशी अने कलनीनो माल यु० कि० मां आवेलो त्यांथी निकाश कर्यो ते कुल	...	...	७३,६२,९५५	७४,२०,६२९
ब्रिटिश अने विदेश तथा कलनीना तमाम मालनो निकाशनो सर्वाळो ...	...	...	१,९५,५६,२६१	२,०६,६०,३८२

बेल्जियमनो राजा.

आलबर्ट, पोताना काका बीजा लियोपोल्डना मरण पछी राजा थयो छे. तेने राज्याभिषेक ता. १७ मी डिसेम्बर १९०९ मां करवामां आव्यो छे. आ राजानो जन्म एप्रिल ९, १८७५ नो छे. एनो पिता फिलिप डी साकसेकोबर्ग अगे गोथा तथा फ्लाण्डर्सनो प्रिन्स हतो, ते नोवेम्बर १७, १९०५ मां मरण पाम्यो छे. आलबर्टनी मातानुं नाम मेरी छे, ते होएट् सोल्‌र्लेने—[1]झिगमारिंगनेनी राजकुमारी हती, ते नोवेम्बर २७, १९१२ मां मरण पामी छे. आलबर्टनी राणीनुं नाम एलिझाबेथ छे ते बवेरियानी राजकुमारी छे. ए बंनेनुं लग्न आक्टोबर २, १९०० मां थयुं छे. आलबर्टनां सगां नीचे प्रमाणे छेः—

१ पाटवीकुमार लियोपोल्डनो जन्म नोवेम्बर ३, १९०१.

२ प्रिन्स चार्ल्सनो जन्म आक्टोबर १०, १९०३.

३ प्रिन्सेस मेरीजोसनो जन्म आगस्ट ४, १९०६.

आलबर्टनी व्हेनो.-१ प्रिन्सेस हेनरीटननो जन्म नोवेम्बर ३०, १८७०. ते ऑरलिनना प्रिन्स ईमान्युएल साथे फेब्रुआरी १२, १८८६ मां परणी छे.

२ जी व्हेन जोसेफाईन १८७२ ना आक्टोबरनी १८ मी तारीखे जन्मेली छे अने १९०४ ना मेनी २८ मी तारीखे होएट्सोल्र्लर्नना प्रिन्स चार्ल्स साथे परणी छे.

प्रिन्सेस चार्लोटी ए बीजा लियोपोल्ड राजानी व्हेन थाय एटले आलबर्टनी फोईबा. एनो जन्म जुन ७, १८४०. एने

---

१ प्रशियामांनुं एक परगणुं छे, तेनो ४४१ चोरस माइलनो विस्तार छे. १८९० मां तेमां ६६,०८५ माणसोनी वस्ती गणाई हती. एज नामनो किल्लो प्रशियन राजकुटुंबने रेहेवानो स्वाभियन आल्समां छे.

२ होएट्सोल्र्लेर्ननी राजधानी.

ऑस्ट्रियाना आर्चड्यूक माक्सिमिलियन साथे जुलाई २७, १८५७ मां परणावी हती, एनो धणी जुलाई १०, १८६३ मां मेक्सिकोनो पसंद थयेलो सम्राट हतो, ते मरण पामतां, राजफोईबा जुन १९, १८६७ मां विधवा थयां छे. आ सिवाय बीजा लियोपोल्ड राजानी ३ कुमारियो छे.

आलबर्ट राजाने ३३ लाख फ्रॅंकनुं सालियानुं मळे छे.

१९१४ नुं यूरोपियन महायुद्ध.

आ वेळाए बेल्जियन लश्कर जेवुं जोइये तेवुं युद्धकळामां केळवायलुं न हतुं, कारण, तेने तेम करवानो प्रसंग मळ्यो न हतो, तेवामां, जर्मनिये फ्रान्स उपर हुमलो लई जवाने बेल्जियममां थईने जवानी मागणी करी, कारण के, फ्रान्स अने जर्मनीनी वच्चेनी सरहद्मां फ्रान्सना बळवान किल्ला होतां, ते भेदीने जवामां फावी जवाय एम नहतुं. बेल्जियम १८३१ अने १८३९ ना कोल करार प्रमाणे स्वतंत्र अने तटस्थ राज्य होतां, तेणे मार्ग आपवानी जर्मनीने चोख्खी ना पाडी, अने जणाव्युं के, छ म्होटां राज्योए मळीने जे *कोलकरार कर्या छे, अने जेमां तमारा तरफथी तमारा एलची बुलोए सहि शिक्को कर्यो छे, ते प्रमाणे तटस्थ रहेवाने अमे पण अमारा एलची सिलवेन वान डी वेयरनी सहिथी बंधाया छिये. जर्मनी कहे के, एवा कोलकरार तो अमे क्यांय गोळी पीधा छे, एवां कागळनां पताकडां, रद्दी कागळोना टुकडा जेवां छे. शूरा बेल्जियमे कह्युं के, अमारामां एक लोहीनुं टीपु हशे त्यां सुधी अमे अमारु वचन भंग करवाना

* Artical VII. Belgium, within the limits specified in articles I. II. and IV. shall form an independent and perpetually neutral State. It shall be bound to observe such neutrality towards all other States.

नथी. जर्मनिये म्होटी सेनाथी धशी आवीने युद्ध मचाव्युं. बहादूर बेल्जियनोए आगस्टनी शरुआतथी तेमनी सामे टकाव करीने फ्रान्स अने इंग्लंडने तैयारी करी लेवानो प्रसंग प्राप्त कराव्यो खरो, पण तेओ रणभूमि उपर आवी प्होंचे तेना पहेलां जर्मनोनुं बळ घणुं होतां, तेओए नीचे प्रमाणे मुख्य स्थानो स्वाधीन करी लीधां.

ब्रसेल्स आगस्ट २०, १९१४; आण्टवर्प आक्टोबर ९, १९१४; ऑस्टेण्ड आक्टोबर १५, १९१४; आ प्रमाणे घणो खरो कबजो जर्मनिये करी लीधो एटले आक्टोबरनी १३ मी तारीखे फ्रान्स माहेला हावरमां राजधानी करी छे, फ्रेंच अने ब्रिटिश साथे मळीने हजी बेल्जियनो लडे छे. हवणां देशनी खराबी शत्रुए करीछे, पण शत्रुयो रणसंग्राममां अटवाई जतां तेनी पुनः स्थापना प्रभु कृपाथी थया विना रहेवानी नथी. जर्मनिये हवणां कबजे करेला प्रदेशमाटे गवरनर जनरल–बॅरनवन बिस्सिंगने राख्यो छे. बेल्जियमनुं राजगीत केवुं शूरातन प्रेरेछे ते तेना नीचेना भावार्थथी समजाय एम छेः—

(कवित.)

दासत्वना दिवस तो वीती गया वडा वेगे
उठ हवे बेल्जियम प्रबळे जीती जशे.
तारा पुत्रो तारे माटे युद्धमां मचेला रे'तां
जामेलो प्रताप तारो कदि न कमी थशे. १

" राजा माटे, धारा माटे, स्वतंत्रता माटे लडो"
एवी ए पवित्र क्हेणी पाळो पूरा प्रेमथी
पराक्रमी, शूरवीर योद्धाओ प्रेरेला राख
दृढताथी तारी क्हेणी पाळे नित्य नेमथी. २

नियमानुसार राज्यव्यवस्था अने सरकार.

(Constitution and Government)

नियमानुसार राज्यव्यवस्थानी गोठवण सन १८३१ नी सालमां थयेली ते प्रमाणे प्रतिनिधिपाळक वंशपरंपरानी राजा नियंत्रित बेल्जियम सरकार छे. राजा, सॅनेट (राज्यसभा), अने पसंद थयेला प्रजाप्रतिनिधियोनी एकत्र बंधायली सत्ताने अनुसरीने मान्य थयेला धाराप्रमाणे राज्यतंत्र चाले छे. राजानी वडी शाखाना प्रथम पुरुषवर्गने राजा थवाने हक प्राप्त थाय छे. राजानी अनुमति लीधा विना लग्न थयेलु एवानी संततिनो हक राज्य उपर मान्य राखवामां आवतो नथी. पण कोई प्रसंग एवो आवे तो राजा अने बंने चेम्बरोनो एक मत थाय तो ते हक कबुल राखवानी बारी राखी छे. राजाने पुत्र थयो होय नहि तो बंने चेम्बरना अभिप्रायथी ते दत्तक लइ शके छे. राज्य कारभार चलाववानुं जोखम प्रधानने शिर होतां, राजाए करेला ठराव उपर तेनी सहि थाय नहि, त्यां सुधी, तेनो अमल करवामां आवतो नथी.

राज्यसभा भरवानुं अने विसरजन करवानुं काम राजानी ईच्छानुसार थाय छे. राजाना मृत्युने समये युवराजनुं वय १८ वर्षनी अंदर होय तो बंने चेम्बरो मळीने तेनी सगीर उमरमां राजप्रतिनिधि (रिजेंट)नी नेमणूक करे छे.

सॅनेट–राज्यसभा.

१२० सभासदोनी सॅनेट बांधवामां आवे छे अने तेओनी नेमणूक ८ वर्ष माटे करे छे. प्रोविनशियल कौंसिल ठरावेली होय छे ते २७ सभ्यो पसंद करे छे, अने ९३ प्रजाए पसंद करेला तेवा प्रतिनिधियो राखवामां आवे छे.

१९१२. १३ मां मत आपनारानी संख्या १४,८३,९९४, नी हती.

तेमांथी एक मत आपी शके एवा ७,६१,८६४, हता.

बे मत आपी शके एवा ४,०२,४४४, हता.

त्रणमत आपी शके एवा ३,१९,६८६, हता.

जे लता अथवा जिल्लामां ५ लाख करतां ओछी वस्ती होय तेओने २ सभ्य पसंद करवानी परवानगी आपी छे; ज्यां १० लाख सुधीनी वस्ती होय तेओने त्रण सभ्य पसंद करवानो अधिकार छे. दस लाखनी उपरांतनी वस्तीवाळाने ४ सभ्यो पसंद करवानी छूट छे. जे कौंसिल जे सभ्य पसंद करे ते ते समयनी पेहेलांना बे गतवर्ष सुधीमां कौंसिलनो सभासद होवो जोइये नहि. बधा सॅनेटरो ओछामां ओछी ४० वयनी उंमरना होवा जोइये. बेल्जियममां जेओनी उपज १२,००० फ्रॅंक थती होय एवी जेओने स्थावर मिल्कत होय, अथवा जे, १,२०० फ्रॅंक ओछामां ओछा करना भरतो होय तेवाज डरेक्ट सभ्य पसंद थाय छे. ५००० नी वस्तीना लतामां एक करतां ओछा सभ्य ठरावानो मामलो आवी पडे त्यां जे घणामां घणो कर भरतो होय तेवाने पसंद करवानी छूट छे. राजाना कुमारो, अथवा तेवा होय नहि तो, राज कुटुंबमांनो गमे ते, १८ वर्षनी उंमरनो होय तो ते सॅनेटर थवाने हकदार गणाय छे, परंतु वय २५ वर्षनुं थाय त्यारेज ते सॅनेटना काममां मत आपवाने लायक गणाय छे.

प्रतिनिधियोनी सभा माटे, सभ्यो पसंद करवानी, जे मंडळने छूट आपवामां आवी छे, तेओज डरेक्ट मत आपी सभासदो पसंद करे छे तेओने दाखल करवामां आवे छे. मे १२, १९१२ ना धाराप्रमाणे, आ सभाने माटे १८६ सभ्यो राखवानी संख्या

नक्की थई छे. वस्तीना प्रमाणमां सभ्यो ठरी शके छे. प्रत्येक ४० हजारे एक; एम पसंदगी थाय छे. तेओ ४ वर्ष सुधी सभामां बेशी शके छे, तेमां प्रति २ वर्षे अर्धी संख्याने मोकुफ थवुं पडे छे. दरमियान नवी चेम्बर बांधवानो प्रसंग आवे तो बधु फरी जाय छे. प्रत्येक नगरवासी २५ करतां वधारे वयनो होय, जे पोताना लतामां ओछामां ओछु एक वर्ष जाथु वश्यो होय, तेमज, ते औरस पुत्र होय, कायदा रीते जेने कोई प्रकारनो बाध नडतो होय नहि एवाने मत आपवानो अधिकार छे. उपर जणावेली लायकात उपरांत जे घरवेराना ओछामां ओछा ५ फ्रँक भरतो होय तेवाने, एक विशेष मत आपवानो हक प्राप्त थाय छे; तेमज, उपरनी लायकात साथे जे २,००० फ्रँकनी स्थावर मिल्कत धरावतो होय, अथवा तेवा प्रकारनी जागीरमांथी तेने उपज आवती होय, अने जेने बेल्जियमनी के सेविंग बँकनी लोन उपर बे वर्ष लागट ओछामां ओछी १०० फ्रँकनी उपज आवती होय तेवाने पण एक वधारे मत आपवानो हक प्राप्त थाय छे.

वधाराना बे मत आपवानो हक नीचे प्रमाणे लायकात वाळाने प्राप्त थाय छे.

२५ वर्षथी बधारे वयनो होय; उंचु शिक्षण मेळव्या विषेनो जेने डेप्लोमा मळेलो होय; अथवा द्वितीय प्रकारना उंच शिक्षणनुं जेने सार्टिफिकेट मळ्युं होय; जेओ आफिसर होय अथवा आफिसरो थई गया होय; जेओ सनदी वकिलात करता होय तेवा.

त्रणमत करतां वधारे मत आपवानो कोईने अधिकार आपवामां आव्यो नथी.

१९१२–१३ नी साल माटे मत आपनारानी विगत नीचे प्रमाणे छे:—

एक मत आपवावाळानी संख्या	१०,०५,०९४
बे मत आपवावाळानी संख्या	४,१२,७२१
त्रण मत आपवावाळानी संख्या	३,२७,८५१
कुल मत आपनारनी संख्या	१७,४५,६६६

डेप्युटी. २५ वर्ष करतां ओछी उंमरना नहि एवा, बेल्जियम नाज रेहेवासी होवा जोइये. तेओने वार्षिक लवाजम ४,००० फ्रेंक अथवा १५० पौंड आपेछे, ते उपरांत सरकारी के कंपनीनी रेलवेनो पास, पोतानी रहेवानी जग्याथी ते सेशननी जग्या सुधी, आखा वर्षने माटे मफत आपवामां आवे छे.

नाणाविषयक प्रकारोनी चर्चा लोअर हाउसमां प्रथम चालु थाय छे. सॅनेट प्रतिवर्षे नोवेम्बरमां भराय छे. १९१२थी १९१६ सुधीनी सॅनेट ठरी छे. तेना सभ्योनी विगत नीचे प्रमाणे छे,–

७० कॅथोलिक धर्म पाळनारा.
३५ लिबरल.
१५ सोशियेलिस्ट
१२० कुल.

१९१२–१९१४ नी. चेम्बरना सभ्योमांथी अर्धो भाग १९१४ मां मोकुफ थशे तेमां सभ्यो नीचे प्रमाणे छे,–

१०१ कॅथोलिक, ४४ लिबरल, ३९ सोशियेलिस्ट, २ क्रिश्चियन डीमोक्रेट=१८६

सॅनेट माटे एक प्रमुख, अने एक उपप्रमुख निमवामां आवे छे, तेमज, चेम्बर माटे पण एमज गोठवण छे.

राज्यनुं काम करवामाटे ११ खातां राख्यां छे. अने दरेक खातानो अकेको प्रधान अथवा मंत्री राखवामां आवे छे तेनी विगत नीचे प्रमाणे छे:–

कौंसिलनो प्रमुख अने युद्ध खातानो प्रधान.

विज्ञान अने कळा खातानो प्रधान.

आंतर प्रदेशनो प्रधान.

कृषिकर्म अने पब्लिक वर्क्सना खातानो प्रधान.

परकीय राज्यो संबंधी कामकाज करनार खातानो प्रधान.

न्याय खातानो प्रधान.

व्हारनां संस्थानो (Colonies) खातानो प्रधान.

उद्योग अने लेबर खातानो प्रधान.

रेलवे खातानो प्रधान.

दरिया खातानो, तथा टपाल, अने तार खातानो प्रधान.

आ सिवाय प्रसंगोपात उपयोगमां आवे एवा प्रधानो नीमी राखे छे, तेओने कामने प्रसंगे हाजर थवानुं होय छे, दरमियान तेमनी पासे कोई खातु होतु नथी.

दरियाखाताने माटे प्रधान ठराववानो वहिवट १९१२ नी सालथी प्रारंभायो छे.

स्थानिक स्वराज्य. (Local Government)

देशमां नव प्रान्त अने २,६३२ तालुका ठराव्या छे. ते प्रत्येकमां पसंद करेली कौंसिल निमाय छे. अने तेओना सभ्योनी पसंदगी ८ वर्षने माटे थाय छे, तेमांथी दर चार वर्षे अर्धो भाग मोकुफ थाय छे. प्रति वर्षे कौंसिलनी सभा भराय छे. कौंसिल एक डेलिगेशन पसंद करे छे ते चालतुं कामकाज करवा माटे वहिवट करनारी कमिटी ठरावे छे.

न्यायाधिशी.

२२२ कॅनटोन अथवा तालुका छे तेमां एकेको जस्टिस अनें जज ऑफ धी पीस ठरावेलो होय छे. २६ जीह्ला न्यायाधिशी (कोर्टो) छे. एकेका प्रान्तमां एकेकी फोजदारी (assize) न्याया-धिशी राखवामां आवी छे. त्रण अपिल न्यायाधिशियो स्थापी छे. १ ब्रसेल्समां, १ घेण्टमां, अने १ लीजमां. आ उपरांत ब्रसेल्समां एक कॅसेशन नामनी न्यायाधिशी छे.

आवी न्यायाधिशियोमां एकको प्रमुख निमवामां आवे छे. न्यायाधिशो जीवता सुधी नोकरी करे छे. आ उपरांत खास इनसाफदारो नीमवानो पण रीवाज छे. न्यायाधिशो ज्युरी सहित न्याय करे छे.

रक्षण व्यवस्था.

देशना रक्षणमाटे सेना राखवामां आवे छे तेमां बे प्रकार यो-जेला छे. पेहेलो प्रकार ए छे के, प्रजाने लश्करमां दाखल कर-वामाटे फरजियात नियम कर्या छे, ते प्रमाणे वर्त्तन करवामां आवे छे. प्रतिवर्षे लश्करनी भरती करे छे तेमां सेंकडे ४९ टका हुकमी दाखल करेलानी थाय छे. बीजो प्रकार ए छे के, जेओने सेनामां दाखल थवानी होंस छे, अने देशनी सेवा बजाववी जोइये एवी समजण छे तेओ पोतानी इच्छाथी भरतीमां नाम नंधावे छे. जे युवको १८ वर्ष करतां ओछी उंमरना होय छे तेओनी पासेथी ५ के ७ वर्ष सुधीनो प्रथम करार करवामां आवे छे अने जेओ ते करतां वधारे उंमरना होय छे तेमनो करार ३ के ५ वर्ष माटे थाय छे—हुकमी दाखल थयेला न्हाना युवको १५ मास सुधी पायदलमां, किल्लेदारीना तोपखानामां, अने एनजि-नियर्स तरीके नोकरी करे छे. त्यारपछी १ वर्षने ९ मास

फिल्ड आर्टिलरीमां (रणक्षेत्रना तोपखानामां) अने २ वर्ष घोडेसवार तरीके कॅवलरीमां दाखल थवुं पडे छे.

भरतीनुं लश्कर हवणां ३३,००० नुं छे. रणक्षेत्रमां लडवाने तत्पर रहेनारा लश्करने प्हेली लाइननुं लश्कर क्हेवामां आवे छे अने नोकरीनो प्रसंग आवे त्यारे सज्ज रहेवा फालतु (इलायद्दु) लश्कर राखवामां आवे छे तेने रीझर्वे अथवा बीजी लाइननुं लश्कर क्हेवामां आवे छे. आवी प्हेली लाइनमां ८ वर्ष नोकरी करवी पडे छे अने ५ वर्ष बीजी लाइनमां रहेवुं पडे छे. प्हेली लाईनना रीझर्वीस्टोने ४,६, के ८ अठवाडिया सुधी युद्धकळा शिखवामाटे पलटणमां हाजर रहेवुं पडे छे. अने कवायत शिखवाने आखी २ वर्षनी मुदत गाळवी पडे छे.

शान्तिना समयनुं खडु लश्कर १,५०,३०० सिपाईयो वगेरे अने ३,३०० आफिसरोनुं राखवानो शिरस्तो छे. युद्धने प्रसंगे लडायक योद्धानी सेना एकंदर, ३,५०,००० नी थाय छे,

१९१३–१४ नी सालनुं लडायक लश्कर ३ लाखनुं अने २०४ तोपोनुं हतुं. अने खर्चनो अडसटो २७,९०,५५० पौंडनो करवामां आव्यो हतो.

सेनाविषे समजुती नीचे प्रमाणे छे:–

फिल्ड आर्मि (रणांगन सेना)

६ डिविझन.

२ केवलरी डिविझन.

६ डिविझननी विगत.

३ थी ४ भेगा थयेला ब्रिगेड, तेमां

२ पायदलनी रेजिमेंट (उमरेतां ८ बाटेलियन थाय)
१ जॅण्डार मेरीनी ट्रुप.
१ मशीनगन कम्पनी
९ बॅटरी (तोपखानां)
१ कॅवलरी रेजिमेंट.
१ साईक्लि कंपनी (बायसिकलो उपर बेसनारी कंपनी.)
१ बॅटेलियन पायोनियरोनी (मार्ग आदिनी अगाउ जई तैयारी राखनारी टुकडी.)
१ बॅरोनोटिकल कम्पनी (आकाश गमन करनार विमानोनी टुकडी.)
एमां अनुभव मेळवनारासहितनी तथा प्रत्येकमां ४ विमान साथेनी सोई राखवामां आवेली एवा सेकसन सहित.

एक डिविझनमां सुमारे २२,००० योद्धा होय छे.
प्रत्येक कॅवलरी डिविझनमां ३ ब्रिगेड होय छे, प्रत्येक ब्रिगेडमां (२ रेजिमेंट अने ३ बॅटरी घोडानी होय छे.)

उपरनी विगत प्रमाणे रणांगन सेना लगभग १,७०,००० माणसोनी थाय छे. एमांथी १ लाख ४० हजारनो सुमार किल्लेदारीमां अने डेपोमां रोकवामां आवे छे.

ए अर्धा लश्करी अने बीजा मिश्रण थयेलानी जॅण्डारमेरी टुकडी छे तेमां बधी ज़ातिना सुमारे ३,४०० माणसो होय छे जेमां अर्धो भाग घोडे सवारोनो होय छे. प्रत्येक फिल्ड डिविझनने (डिविझनल कॅवलरी तरीके) एक स्क्वाड्रन पूरी पाडे छे.

બેલ્જિયમનું લશ્કર જે ગાર્ડે સિવિક ક્હેવાય છે અને જે આંતર દેશમાં સલાહ શાન્તિ સાચવવાના કામમાં લેવાય છે તેવી સંખ્યા. ૪૬, ૪૧૭ ની છે. તેઓને યુદ્ધ પ્રસંગે કામમાં લેવામાં આવે છે.

શાન્તિસમયના ખડા લશ્કરનું પત્રક.

પ્રકાર	આફિસર	સિપાઇ	ઘોડા
જનરલ સ્ટાફ	૮૮	...	૮૫
સ્ટાફ	૪૬	...	૬૨
એડડી કૅમ્પ	...	...	૪૨
એડમિનિસ્ટ્રેશન	૨૭૧	૪૩૭	૨૪
મેડિકલ સર્વિસ	૨૩૦	...	૨૮
વેટેરીનરી સર્વિસ	૪૫	...	૪૫
પ્રાન્તનું સ્ટાફ	૩૪	...	૭
પાયદલ	૧,૭૪૫	૨૫,૦૭૦	૨૭૨
ઘોડેસવાર	૩૦૪	૫,૬૭૧	૫,૫૨૨
તોપખાનું	૬૩૬	૯,૦૪૧	૩,૯૪૩
ટ્રેન	૨૯	૨૭૧	૩૩૧
એનજિનિયરો	૧૬૪	૧,૫૫૧	૪૪
સિવિલિયનો	...	૨૦૦	...
પ્રકીર્ણ	...	૧,૮૦૦	...
કુલ	૩,૫૪૨	૪૪,૦૬૧	૧૦,૪૩૫

બેલ્જિયમનું વિમાન બળ એકજ સ્ક્વાડ્રન હતું તે જ્યાં સુધી જર્મની સાથેના યુદ્ધમાં ટક્યું ત્યાં સુધી ઉત્તમ પ્રકારે

नोकरी बजावतुं हतुं. जर्मनोए लीज अने त्यारपछी नामुर उपर चडाई करी त्यारे, अने छेवटे ब्रसेल्स उपर तेओ चडी आव्या ते समये, विमान बळे महा प्रयत्नथी आगळ पडतो भाग लीधो छे, अने छेवट तेओनो एक पछी एक नाश थयो त्यां सुधी महा पराक्रम बतावीने शूरातन बताव्युं छे, तेमनी देशनी माहितीने लीधे, त्यारपछी जेओ बच्या तेओने ब्रिटिश विमान बळमां दाखल करीने बातमियो मेळववा वगेरेना काममां लेवामां आव्या हता. अने केटलाकने तेमनां हथियार सहित योद्धा तरीके उपयोगमां लीधा हता. आकाशगमन करवामां ब्रिटन जेवाज तेओ निवड्या छे, अने अगत्यना प्रसंगोए तो तेओए आंख मींचीने झीपलाव्युं छे, तेमज, बुद्धिपूर्वक काम कर्युं छे. तेमनुं यांत्रिक ज्ञान सारुं होवाथी कारीगर तरीके पण तेओ बहु उपयोगमां आव्या छे.

तेमनां २५ विमानो आधुनिक शोधनी कळाना सारा संचा कामवाळां हतां, अने तेने खेडवावाळा कुशळ कारीगर हता.

केळवणी.

फरजियात केळवणी आपवानो धारो चालु थवानी तैयारीमां हतो. हवणां तो सर्वत्र प्राथमिक केळवणी अपाय छे. निशाळोना खर्च माटे म्युनिसिपलखाताद्वाराए वेरो लेवामां आवे छे, तेमां, प्रान्तिक उपजमांथी इलायदी रकम मळे छे, तेमज, सरकार तरफथी पण ग्राण्ट आपवामां आवे छे. ज्यां मफत केळवणी आपवा जेवुं जणाय छे त्यां तेम करवामां आवे छे. अहिं रोमन कॅथोलिक धर्मनुं प्रबळ छे तेथी केटलीक निशाळो ए धर्मना पादरियोनी सत्ता नीचे पण चाले छे. १३४ सरकारी हाय-स्कुलो छे. तेमां सेकंडरी केळवणी आपवामां आवे छे. अ

१३४ मां ३४ के ४४ स्कुलो कन्याओने माटे छे. आ उपरांत म्युनिसिपाल खाता तरफनी १६ हायस्कुलो छे तेमां १०, कन्याओने माटे छे, अने ५ खानगी ईन्सिट्युशन छे. स्पेशियल—खास स्कुलो, खानगी अने म्युनिसिपल खाता तरफनी घणी छे. गायन शाळाओ अने ललितज्ञानशाळाओ पण वखाणवा योग्य छे. ब्रसेल्स अने लियेझ—लिजमां कळाभुवन (Conservatoires) स्थाप्यां छे, ते स्तुतिपात्र छे; तेमज, ब्रसेल्स अने एण्टवर्पनी (Academies) नी प्रसिद्धि सारी छे. ३५ रोयल आथेनियमो (Royal athenaeums) छे. घेण्ट अने लिजमां सरकारी विश्वविद्यालयो छे. तेमज, ब्रसेल्स अने (Louvain) लूवेनमां मफत केळवणी आपनारी युनिवरसीटी छे.

भिन्न विषयोना अभ्यासियोनुं पत्रक,—

विश्व विद्यालय	ईश्वरज्ञान	धाराशास्त्र	तत्वज्ञान	वैद्यक	विज्ञान	कुल
ब्रसेल्स	...	१९९	१४४	२७८	२९७	९१८
घेण्ट	...	२००	८६	१५०	९९	५३५
लिज	...	४६८	१७५	२४१	९१५	१,८०३
लूवेन	९०	६७५	४२२	५९९	३१४	२,१००

शिक्षण आपनारी विश्वविद्यालयोना संबंधमां टेकनीकल स्कुलो जोडवामां आवी छे तेमां १९११—१२ मां २,८०१ अभ्यासियो हता. ६ व्यापारी ज्ञान आपनारी हायस्कुलो छे. ललितज्ञानशाळा एण्टवर्पमां छे तेमां (१९११ मां) ६८६ अभ्यासियो हता. नकशा आलेखवानुं ज्ञान मेळववा माटे ८४ डिझाईन स्कुलो छे, तेमां १५,४२७ अभ्यासियो हता. रोयल कनसरवेटरी तथा गायननुं शिक्षण आपनारी शाळाओमां २०,५४५ अभ्यासियो (१९११ मां) हता.

१९११ नी सालनुं सरकारी शाळाओनुं पत्रक.

शाळानुं नाम	शाळानी संख्या	अभ्यासियोनी संख्या	शाळा	शाळानी संख्या	अभ्यासियोनी संख्या
रोयल आथेनियम अने पाठशाळाओ	३५	८,०६२	प्राथमिक शाळाओ	७,५९०	९,३४,८३०
माध्यमिक शिक्षण आपनारी युवक शाळा	९०	१९,२२२	बाळशाळा	३,१८६	२,७५,९११
,, कन्याशाळा	४४	९,७७७	युवानोने माटे शाळाओ	४,९४०	२,४६,२९२
मौंध्यमिक शिक्षणनी नॉरमल स्कुलो	४	२०७			
प्राथमिक नॉर्मल स्कुलो	५७	४,९६७			

खानगी अथवा मफत शिक्षण आपनारी शाळाओ घणी छे, अने मुख्यत्वे करीने पादरियोनी संभाळ नीचे धर्मनी संस्थाओ भणीथी चलाववामां आवे छे. १९०९–१० मां, ८० कम्युनल (तालुकानी) औद्योगिक शाळाओ हती, तेमां २५,२७५ युवको शिक्षण लेता हता. ए उपरांत मफत धंधानुं ज्ञान आपनारी अने व्यापारी शाळाओ २०८ मफतनी अने ६९ तालुकानी हती तेमां २६, ९७५ अभ्यासियो हता. प्रत्येक कम्युक (लता)मां एक प्राथमिकशाळा तो होवीज जोइये एवो नियम छे. आवी कम्युक शाळाओनुं खर्च ते संस्था चलावेछे, तेमां सरकार अने प्रान्तिक खातामांथी आश्रय आपवामां आवे छे.

१९१० नी सालमां प्राथमिक शिक्षण खाते ५,७३,८७,५५३, फ्रॅंक खर्चाया हता.

८ वर्षनी अंदरनां बाळकोनी संख्या बाद करतां, जेओ वांची लखी शके नहि एवानुं १९१० नी वस्तीनुं सेंकडे प्रमाण क्हाडिये तो १३·१ आवे छे.

१९०० नी सालनुं प्रमाण १९·१;

१८९० नी सालनुं ,, २५·२;

१८८० नी सालनुं ,, ३०·२६

१९१३ सालमां लश्करी खातामां नोकरी करनारा युवकोनी ६७,३९६ संख्या हती तेमां वांची लखी जाणे नहि एवी संख्या ४,२०७ एटले ९·२४ टकानी सरेराश हती.

१९०० मां आ प्रमाण १०·१० हतुं, अने

१८९० मां १५·९२ हतुं

१९११ नी सालमां बेल्जियममां.

११२ दैनी वर्त्तमान पत्रो

१,०६१ सामाहिक वर्त्तमान पत्रो,

१,०७१ प्रकीर्ण

२,२४५ थाय छे.

केदखानां.

बेल्जियममां जुदा जुदा अपराधियोनी, वस्तीना प्रमाणमां सेंकडे सरासरी बतावनारु पत्रक.

साल	सेंट्रल जेल	सेकंडरी केदखानुं	बाळ अपराधियोने सुधारवानी रीफरमेटरी
१९०६	७४६	४,००९	१९०
१९०७	७४५	४,१८९	१६८
१९०८	७३४	४,१७५	१४२
१९०९	७३८	४,१६५	१४४
१९१०	७४०	३,६३३	१३६
१९११	७२१	४,१०४	१३६

बेल्जियममां पोस्ट आफिसो अने तेओनुं काम.

	१९०९	१९१०	१९११	१९१२
खानगी कागळो	१९,३६,२०,४९७	२०,८६,९६,६७५	२१,८१,७६,६१३	२२,२०,२६,७७२
सरकारी कागळो	३,५४,७३,८७३	३,६०,९१,१४९	३,७३,९२,४५६	३,७८,२२,७०७
पोस्ट कार्ड	११,२६,०१,४२४	११,९७,३६,२१२	१२,३२,५५,४४८	१२,५२,१५,१०२
छापेली बाबतो	२२,०८,६५,६२८	२४,६९,८८,१२१	२६,१७,९७,४७४	२७,३३,५५,१७२
वर्त्तमान पत्रो	१६,०५,२१,२७८	१७,१९,६४,९९३	१८,०१,९८,६०८	१८,८०,८८,६११

१९१२, डिसेम्बर ३१ मी तारीखे १,७०८ पोस्ट आफि
हती. तेमां उपज ४,३४,१९, ०६७ फ्रँक थई हती, ख
२,३९,१२, ३३४ थतां, नफो १,९५,९६,७३३ रह्यो हतो.

१९१२ मां सरकारी अने खानगी तारना संदेशा २,४
८६,७०० चाल्या हता तेमां १,४६,२६,७०० रेलवे मार
तना हता; सरकारी टेलीग्राफ लाइननी लंबाई ४,९८५ माइल
हती; तारनी लंबाई २६,३६५ माइलनी हती; ते उपरांत रे
अने केनाल टेलीग्राफ चालता हता; टेलीग्राफ आफिसो १,६
हती. टेलीग्राफ अने टेलीफोन बंनेनी थईनें उपज २,१३,५
६३१ फ्रँक थई हती; खर्च बंनेनुं थईने १,७५,४४,५९२
थयुं हतुं; शहरनी २६२ टेलीफोन सिस्टम हती तेना ता
१,६३,२१२ माइलनी लंबाइ हती. अने इंटर उर्बान सिस्टम
तारनी लंबाई २६,३६६ माइलनी हती. कुल संदेशा १९१२
१३,५२,००,४७२ चाल्या हता.

मुख्य पाक, केटला एकरमां केटला हंदरवेट थयो तेनुं १९१० थी १९१२ सुधीनुं पत्रक.

पाक	१९१०		१९११		१९१२		१९१३	
	एकर	उपज हंदरवेट	एकर	उपज हंदरवेट	एकर	उपज हंदरवेट	एकर	उपज हंदरवेट
घहु ...	३,८०,३८०	६६,६७,१००	३,९८,४२३	८४,३२,७३६	३,९६,४९९	८२,१९,८३६		
जव ...	७९,०४०	१६,०५,७७१	८३,३१३	१९,०४,३५८	८४,२८९	१८,२२,०४१		
ओट ...	६,१७,५००	१,१५,६१,१६१	६,३८,५९१	१,२३,५३,४७७	६,४७,६१२	१,००,२१,९३०		
राई ...	६,२९,८५०	१,१०,३९,६७९	६,४७,५४३	१,२१,७६,८२१	६,५०,०७७	१,०६,५३,३८२		
बटाटा ...	४,६९,३००	२८,०४,१९६	३,८६,६००	२७,०२,८४७	३,८७,००९	३२,५८,०६७		
बीट खांड		टन		टन		टन		
करवा...	१,६३,२६७	१९,४४,६२७	१,४५,०६१	१४,८२,५१८	१,५२,८५१	१७,०२,५३५		
तंबाकु ...	१४,३२६	२,११,७५१	१०,५४२	१,६६,८७४	९,९२२	१,९७,३५२		

जंगल खातानी सरासरी उपज फ्रॅक २,१६,५३,४८२

डिसेम्बर ३१, १९१२ मां चोपगां प्राणियोमां घोडा २,६२,७०९

,, ,, शिंगडांवाळां जानवर १८,३०,७४७

,, ,, भूंड १३,४५,५१४

खाणो, धातु, अने बीजो उद्योग.

बेल्जियममां उद्योग, अने धंधा संबंधी काळजी राखनारु एक खातु स्थापवामां आव्युं छे.

उद्योग माटे सर्वोपरी कौंसिल ठरावी छे;
खाणोने माटे जुदी कौंसिल नीमी छे;

प्रत्येक उद्योगनुं खास ज्ञानधरावनाराओनी एक कौंसिल ठरावावामां आवे छे, तेमांथी जेनी जे उद्योगविषे माहिती होय छे ते संबंधमां सरकारने सलाह आपी, योजनाओ ठरावे छे. पाछळ पृ. ११७ मां उद्योग संबंधी थोडुक सूचन करवामां आव्युं छे.

मुख्य उद्योगमां:—बनावटी रेशम, मोटरकार, काच, ल्होडु, गजवेल ए आदिनो भारे उद्योग चाले छे. लुगडे च्होडवानी किनारियो, झूलो, आदि पोशाकना बरनी लेसो मुख्यत्वे करीने हाथथी बनाववामां आवे छे. हाथपगनां मोजां आदि गुंथणीनो बर पण सारो बनावे छे, अने लीनन भातभातनुं बनावे छे.

१९१२ मां खाणो १,५५० मां उद्योग चालु थयो हतो तेमां ३५,५३२ माणसो काममां लाग्यां हतां. माल निपजाव्यो हतो तेनी किंमत ६,९७,५८,३०० फ्रँकनी थई हती; २६४ धातुनी खाणोमां माणसोनी रोजी चाली हती. १९०० मां ल्होडानी काची निपज—ऑर २,४७, ८९० टन थई हती, तेनी किंमत १३,२०,००० फ्रँक हती; १९१२ मां १,६७,३७० टन ल्होडानी ऑर थई तेना ७,३६,६०० फ्रँक गणाया हता; कोलसानी २०९ खाणोमांथी १२६ चालु थई हती (१९१२ मां).

मजुरो १९१० मां १,४३,७०१ कोलसानी खाणोमां काम करता हता.
१९११ मां १,४२,५८० ,, ,, ,,
१९१२ मां १,४५,६७० ,, ,, ,,

कोलसानी खाणोनी सालवार निपज नीचेप्रमाणे थई हती.

साल	टन	किंमत फ्रँक	साल	टन	किंमत फ्रँक
१९०७	२,३७,०५,०००	३९,९६,५७,०००	१९११	२,३०,५३,०००	३४,०२,७९,०००
१९०८	२,३५,५८,०००	३०,८५,७९,०००	१९१२	२,२९,७२,०००	३८,०४,४४,०००
१९०९	२,३५,१७,०००	३३,७९,०६,०००	१९१३	...	...
१९१०	२,३९,१६,०००	३४,८८,७७,०००	१९१४	...	...

व्होडानी अने लक्शम्बर्गमांथी बेल्जियममां आयात करी तेनी विगत.

१९१० मां ९२,२४,८९१ फ्रँक; | १९११ मां ८२,३१,७२४ फ्रँक;
१९१२ मां ९१,६५,३९० फ्रँक. | १९१३ मां.

ल्होडाना गड्डा, पाटो अने बीजो बनावट करेलो माल १९०८ थी १९१२ सुधीनो.

ल्होडानो माल	१९०८	१९०९	१९१०	१९११	१९१२
ल्होडाना गड्डा टन	१२,७०,०५०	१६,१६,३७०	१८,५२,०९०	२०,४६,२८०	२३,०१,२९०
किंमतना फ्रँक	८,५८,८३,०००	१०,०५,८२,०००	१२,०७,६१,०००	१३,३६,६४,०००	१६,०८,३६,०००
घाट घटेलु ल्होडु टन	३,०६,६५०	३,१६,९९०	२,९९,५००	२,९०,२७०	३,३४,७५०
फ्रँक...	४,१५,८४,०००	४,५६,५३,०००	३,९४,९४,०००	३,७४,८७,०००	४,६०,२५,०००
गजवेलना पाटा गच्छा					
टन	११,९८,०००	१५,८०,३५०	१८,९२,१६०	२१,९२,६३०	२५,१५,०४०
फ्रँक	१०,७०,९५,०००	१२,८९,५०,०००	१६,१६,०६,०००	२०,१७,०५,०००	२४,२३,७७,०००
गजवेलनी रेलो वगेरे					
टन	९,८९,४००	१२,६४,६५०	१३,३४,५५०	१६,५४,९६०	१९,०३,२७०
फ्रँक	१३,७८,३५,०००	१५,७४,५७,०००	१९,२२,२०,०००	२१,०३,७०,०००	२५,७८,१९,०००

१९१३ मां ल्होडाना गड्डा बनाववामां आव्या तेना मॅट्रिकटन २४,६६,७००.

१९१२ ल्होडु गाळवानां कारखानां १७ चालु हतां; पवनना बळथी चालती भट्ठियो ५० हती, ४ चलाववामां आवी न हती; ५,२८२ कारीगर हता.

१९१२ मां ल्होडानो माल बनावनारां २९ कारखानां चालु हतां; ११९ भरतनुं ल्होडुं गाळी पोलाद बनावनारी भट्टियो काम करती हती; तेमां ११,०९५ कारीगरो हता;

१९१२ मां पोलादनां कारखानां २९ चालतां हतां, ३ बंध हतां. मार्टिन अने बीजी भट्टियो २५ चालती हती; सर हेनरी बेसीमरे पोलाद बनाववानो शोध कर्यो छे तेवा प्रकारनुं तीखु ल्होडु बनाववाना कनवर्टरो ७६ चाल्यां हतां; कारीगरो २०,००६ हता;

जसत १९१२ मां २,०५ ९४० टन, १३,३९,७०,००० फ्रैंकनुं निपजाव्युं हतुं तेमां ८,४४४ मजुरो काम लाग्या हता.

सीसु १९१२ मां १, ०२, ०२० टन, ४, ५२,४९,००० फ्रैंकनुं तैयार थयुं हतुं.

सीसामांथी रुपु नोंखु पाडवामां आव्युं ते २,७९,९६५ किलोग, ३,२२,६४,००० फ्रैंकनुं हतुं, तेमां १,८२६ माणसो रोकायां हतां.

खांडनां कारखानां १९११ मां ८९ चाल्यां हतां, तेमां २,३४,७६४ टन काची खांड बनी हती; खांड चोख्खी करवानां कारखानामां २१ मां १,२१, २२६ टन धोयली खांड बनी हती.

दारु गाळवानी भट्टियो १२५, सन. १९११ मां चाली हती, तेमां ७३,८६५ किलोमिटर्स आल्कोहोल ५०° G. L. प्रमाणनो बन्यो हतो.

फिशिंग १९११ मां ६१६ व्हाणो माछलां पकडवाना धंधामां रोकायां हतां, तेमांथी ६३,८१,९३९ फ्रैंकनी उपज थई हती.

बेल्जियमनुं दरियापारनुं संस्थान कॉंगो.*

सन. १८८२ मां बेल्जियमना बीजा लियोपोल्ड राजाए इंटरनॅशनल आफ्रिकन ॲसोशिएशन स्थापेली, अने स्टान्लिये सुव्यवस्थित करेली तेना श्रमथी आ संस्थाननी स्थिति बंधाई छे. आ मंडळिये स्थानो बांध्यां, भोंय भेगी करी लीधी, अने पोतानो वावटो चडावीने कबजो कर्यो. ते प्रथम तो अमेरिकाना युनाइटेडस्टेट्से मान्य राख्यो. त्यार पछी, तेनो विस्तार अने कायमी जालववामां पोर्टुगाल, फ्रान्स, अने ब्रिटिश साथे भांजगडो उठवा लागी. छेवटे १८८५ मां बर्लिनमां म्होटा राज्योनी कान्फरन्स थई त्यारे फेब्रुआरीनी २८ मी तारीखे कॉंगोस्टेटनी स्थापना मान्य राखी अने तेनो राजा लियोपोल्ड तीजो मान्य कर्यो. बधा धर्मना लोको त्यां अवर जवर करी स्वतंत्र रीते व्यापार चलावे एम पण नक्की थयुं. व्यापार संबंधी बाबतमां १८९० ना ब्रसेल्सना कान्फरन्से आयात जकात कॉंगोस्टेट ले वगेरे फेरफार कर्या. १८८९ मां बीजा लियोपोल्ड राजाए (आगस्ट २,) पोतानुं मृत्यु पत्र कर्युं, तेमां, बधा राज हक बेल्जियमना स्वाधीनमां करी दीधा. १८९० मां जुलाई ३ जी तारीखे तेणे दस्तावेज करी एम ठराव्युं के १० वर्ष पछी बेल्जियम आखुं स्टेट पोताने स्वाधीन करी ले. राजानी देखरेख नीचे ब्रसेल्समां एक मंडळ तेनो वहिवट चलावे, अने लोपामां राज्य वहिवट चाले. आवा अभिप्रायने अनुसरीने १९०७ ना

---

* आफ्रिका माहेलुं आ संस्थान पोर्टुगालोए १४८४ मां शोधी कहाडेलुं त्यारपछी तेमां पोर्टुगाल, फ्रान्स आदिनी हद १८४७ ना बर्लिन कान्फरन्से नक्की करी छे. अहिं जे वर्णन आपवामां आव्युं छे ते मात्र बेल्जियमना संस्थाननुं छे.

नोवेम्बरनी २८ मी तारीखे कोलकरार थया तेनी रुइये आ संस्थान बेल्जियम साथे जोडी देवामां आव्युं. अने ते त्यांनी धारासभाए आगस्ट मासमां नक्की कर्युं, तेने राजाए आक्टोबर १८, १९०८ मां मंजुर कर्युं.

कॉंगोनो राज्यवहिवट चलाववा माटे बेल्जियममां एक संस्थानिक कौंसिल स्थापवामां आवी छे तेमां १४ सभासदो होय छे. एनो प्रमुख, राजा पसंद करे छे, अने ते राज्यकौंसिलनो सभासद गणाय छे. १४ सभ्योमांथी ८ राजा निमे छे. ३ सेनेट पसंद करे छे, अने ३ ने माटे प्रतिनिधि चेम्बरनी पसंदगी राखी छे. राजानी पसंदगीनो १, अने धारासभानी पसंदगीनो १ सभ्य प्रतिवर्षे बदलाय छे, पण तेवानी जो पाछी नेमणुक करवानुं उचित लागे तो तेम करवानी बारी राखी छे.

स्थानिक राज्यकारभार.

बोमामां राजाना प्रतिनिधि तरीके एक गवर्नर जनरल रहेछे. तेनी साथे ६ वाइस गवर्नर जनरलो ठराववामां आवे छे. पांच खातानुं एक सामान्य डिरेक्टरेट ठराववामां आव्युं छे, तेने General Directorate of five departments एवुं नाम आपवामां आव्युं छे. प्रतिवर्षे राज्यवहिवटनो रिपोर्ट तैयार करवामां आवे छे, ते अने उपज खर्चनुं अंदाजपत्रक पण रजु करवामां आवे छे.

आ संस्थाननो वहिवट बराबर चलावी शकाय एटलामाटे १९१२ मां तेना २२ जिल्ला पाडवामां आव्या छे. अने पांच खातां स्थाप्यां छे.

पांच खातां.

न्यायनुं खातु बोमा अने एलिझाबेथविलेमां
व्यापार अने उद्योग
नाणाविषयक खातु बोमा अने काटाण्गा
खेतीवाडीनुं खातु बोमा अने काटाण्गा
देशनी अंदरनुं खातु बोमा अने काटाण्गा

प्रत्येक जग्याना खाता माटे एकेको सभासद नीमवामां आवे छे. तेमज बोमा अने काटाण्गा खाते एकेको जनरल सेक्रेटरी राखवामां आवे छे.

विस्तार अने वस्ती.

आ संस्थाननुं कुल क्षेत्रफळ अथवा विस्तार ९,०९,६५४ चोरस माइल छे, तेमां त्यांना देशी बाण्टु जातिना लोकोनी संख्या १,५०,००,००० गणवामां आवी छे.

सर जोन्स्टन १५½ प्रयुतनी वस्ती धारे छे. अने बीजी गणतरी ९ प्रयुतनी पण धारवामां आवी छे.

१९१२ ना जान्युआरीमां यूरोपियन वस्ती नीचे प्रमाणे ५,४६५ माणसोनी हती:—

ब्रिटिश.	५०५	नार्वेजियन	३३
अमेरिकन	४६	स्वीडिश	१७७
इटालियन	२७८	बेल्जियन	३,३०७
फ्रेंच	९१	डानिश	३०
लक्झमबर्गी	२९	जर्मन	१५०
पोर्टुगीझ	३०३	स्विस्स	६९
डच	१२९	आस्ट्रियन	१९
रशियन	११७	बीजा	८०
ग्रीक	१०२		

૧૯૧૩ માં બધી મળીને ૩૫૭ પોસ્ટ અને સ્ટેશનો હતાં તેમાં ૨,૪૮૦ યૂરોપિયન સરકારોના એજંટો કામ કરતા હતા.

ઉપજ ખર્ચનું પત્રક:—

ખાતુ	૧૯૧૧	૧૯૧૨	૧૯૧૩	૧૯૧૪ અંદાજ
ઉપજ	૧૬,૨૦,૬૬૮	૧૮,૧૪,૦૦૪	૧૬,૧૬,૭૨૪	૧૨,૧૮,૦૫૦
ખર્ચ	૨૩,૬૦,૫૦૮	૨૬,૬૧,૫૫૬	૨૦,૩૭,૩૩૨	૨૦,૭૭,૪૪૦

૧૯૧૪ ની ઉપજ ખર્ચની અજમાયસ નીચેપ્રમાણે કરવામાં આવી છે.

આવક	ફ્રૅંક	ખર્ચ	ફ્રૅંક
કસ્ટમ	૬૦,૩૧,૧૫૬	આન્તર પ્રદેશ ...	૨,૯૧,૯૨,૩૯૪
સીધા કર ...	૯૬,૦૫,૦૦૦	ટપાલ તાર વગેરે ...	૧૭,૨૩,૭૬૬
ટ્રાન્સપોર્ટ વગેરે ...	૩૬,૫૬,૦૦૦	શિક્ષણ અને ધર્મ ...	૧૭,૫૭,૭૬૬
વેરો (વસ્તુઓમાં)	૧૬,૪૩,૫૦૦	સેવિંગ બૅંક ...	૧,૩૯,૭૨,૮૪૫
ખાણો	૪૩,૨૦,૦૦૦	ખાણો	૧૮,૩૪,૯૯૫
પ્રકીર્ણ	૪૩,૧૭,૬૨૦	ટંકશાળ	૧,૫૦,૦૦૦
ટપાલ અને તારખાતુ	૮,૭૮,૦૦૦	પ્રકીર્ણ	૩૩,૦૪,૨૩૪
		કુલચાલતું ખર્ચ...	૫,૧૯,૩૬,૦૦૦
		ખાસ–અસાધારણ	૧,૧૧,૩૯,૫૭૩
કુલ...	૩,૦૪,૫૧,૨૭૬	કુલ ...	૬,૩૦,૭૫,૫૭૩
= પૌંડ...	૧૨,૧૮,૦૫૦	= પૌંડ ...	૨૫,૨૮,૦૨૨

बेल्जियन कॉंगोनुं १९१२ नी सालमां देवुं २७,८७,४७,२०० फ्रॅंक=११,४९,८८८ पौंड हतुं.

रक्षण. देशी लश्कर १७,७३३ माणसोनुं छे. आ बधुं पायदल छे. अने तेनी २६ स्वतंत्र टुकडियो बनावेली छे. लश्करी भरती करवामाटे लोकोनी इच्छा उपर राख्युं छे, तेमज, प्रसंगोपात्त फरज पाडवामां पण आवे छे.

१९१३ नी सालमां वार्षिक भरती ३,७५० माणसोनी हती. तेमां १६२ आफिसरो, अने २०५ ननकन्सन्र्ड आफिसरो यूरोपियनो छे तेमां घणो भाग बेल्जियनो छे. नोकरी करवानी मुदत ७ वर्षनी राखी छे. लश्करी कवायत शिखववाने रिक्रूटोने ७ जुदाजुदा कॅम्पमां राखवामां आवे छे, त्यारपछी, तेओने पोतानी टुकडीमां मोकलवामां आवे छे.

न्याय. चालुदावानी ७ कोर्टो छे. १५ तालुका कोर्टो छे, अने २ अपिल कोर्टो छे, तेमां १ बोमामां छे अने बीजी एलिझाबेथवीलेमां छे. वळी बधा मळीने ८४ मॅजिस्ट्रेटो छे.

निपज. रब्बर, नाळियेर, अने कोपरेल ए मुख्य छे. सफेद चंदरुस अथवा रस जेमांथी वारनिश बनाववामां आवे छे ते; हाथीदांतनी निपज पण सारी छे.

१९१२ मां ५,१०,४९५ रतल }
१९१३ मां ५,७०,५६५ रतल } हाथीदांत निकाश कर्यो हतो.

काफीनो पाक छूटथी थाय छे; तेमज कोकोनुं वावेतर करावेलुं फळद्रुप निवड्युं छे. देशनी वस्तीवाळां गामडांमां तंबाकुनो पाक थाय छे; सरकारे रब्बर अने काफीनुं वावेतर करावानो प्रयत्न चलाव्यो छे. अहिं माखियोनो प्रकोप भारे

होवाथी चींपां—जानवरो उछेरी शकातां नथी. अहिं कोई प्रकारनी देशीकारीगरी नथी. तेथी कारीगरो घणा ओछा छे.

खाणो. अहिं धातुनी खाणो छे, तेमां सोनानी अने त्रांबानी मुख्य गणाय छे. ते सिवाय कोलसो, ल्होडु, कल्लाईनी खाणो छे, अने मॅंगेनीझनी खाणो छे. पण लाभ थाय एटला जथामां नथी १९१३ मां सोनानी खाणोमां २,६०० देशियोने राख्या हता. तेमांथी ३,८३५ रतल सोनुं थयुं हतुं. आ सिवाय त्रांबानी खाणो सारी छे, अने, ते कॅम्बोवमां छे ते युनियन मिनियर चलावे छे. १९१३ ना पेहेलां १० मासमां ५,८३१ टन त्रांबाना पाटला अने १२९ टन मॅटे तैयार थयां हतां.

१९०९ थी १९१३ सुधी कांगोनो केटला पौंडनो आयात निकाशनो व्यापार चाल्यो तेनुं पत्रक.

साल	आयात पौंड		निकाश पौंड	
	खास	सामान्य	खास	सामान्य
१९०९	८,८५,१००	११,३९,२९०	२२,४६,६९०	३०,२०,५७०
१९१०	१४,७३,८७२	१७,५९,११७	२६,६४,०९६	३८,२३,५४७
१९११	१९,४५,३१५	२३,३४,६०२	२१,६३,६९७	३१,५८,२१५
१९१२	२१,५४,७१३	२४,७४,५५७	२३,६५,०१५	३३,३८,५९७
१९१३	...	२३,०४,७४५	...	...

१९१२ अने १९१३ मां आयात निकाश, कयो माल, केटली किंमतनो थयो तेनुं पत्रक.

मालनुं नाम	आयात फ्रॅंक		मालनुं नाम	निकाश फ्रॅंक	
	१९१२	१९१३		१९१२	१९१३
हथियार, दारुगोळो वगेरे...	११,४८,१७८	८,१९,२०१	रब्बर	५,३२,९३,६५४	२,७५,२०,३५५
स्टिमरो अने व्हाणो ...	३९,९३,१२०	४४,४६,८८७	हाथीदांत	८८,३४,१७६	१,१६,७५,४२१
संचाकाम	६०,१८,६५३	७९,१६,७११	नाळियेर	३२,०६,०९८	४३,४३,५६४
ल्होडु, पोलाद, त्रांबु ...	७६,७४,६५७	६५,८०,०६३	कोपरेल तेल	१३,७९,९७०	१३,४१,८४५
वाइन अने स्पिरिट ...	३६,०८,९८७	३०,८६,८११	कोपाल	६३,९२,६८०	८९,३४,५२८
खोराक	९५,८२,६९७	८६,८०,९६६	कोको	११,२८,७६५	१०,३५,९७३
कपास	१७,५३,११९	१,०४,१७,७५६	सोनु, अस्वच्छ...	३३,३२,२२१	५९,९९,६२७
कापड	४१,४४,१५३	३९,१८,८४७	त्रांबु, त्रांबानी ऑर अस्वच्छ ...	५८,०६,५१८	६,८४,७८८

१९१२ नो उपर जणावेली खास आयात निकाशनो माल, कया देशनो, केटला फ्रॅंकनो हतो तेनी विगत:—

	आयात.	निकाश.
बेल्जियम	३,५७,८५,३४८	५,३८,८३,२६९
ग्रेटब्रिटन	५६,७०,१३५	५,५७,९२०
जर्मनी	४०,७८,७१०	....
फ्रान्स	११,४३,७३८	....
हॉलंड	११,१३,४८७	११,७२,३४५
पोर्टुगालना संस्थानो जे पासेछे त्यांथी		१२,९१,०४६
ब्रिटिश पूर्व आफ्रिका		२५,९२२

बेल्जियम कॉंगोनो युनाईटेड किंगडम साथे व्यापार केटलो चाल्यो ते आ साथेना कोठा उपरथी जाणवामां आवशे.

बेल्जियन कॉंगोमांथी युनाइटेड किंगडममां, कियो, केटलो, केटली किंमतनो माल आयात थयो तेनुं पत्रक सन १९११–१२–१३ नी सालनुं.

माल	मालनुं वजन अथवा जथो.			मालनी किंमत पौंडमां.		
	१९११	१९१२	१९१३	१९११	१९१२	१९१३
गुंदर हंदरवेट...	३४२	३३२	४,३९५	९२२	६५६	८,०९९
हाथीदांत, (प्राणीना)	२१३	१०३	२६३	१०,२२१	५,२६५	१३,३४९
कोचलां अने बीजी तेल क्हाडवानी चीजो. टन	१९५	२६६	१५७	३,४००	५,१७६	३,४६८
तेल–कोपरेल हं०...	२,६२७	१,९६२	१,२१९	३,७१२	२,८२४	१,७२०
रब्बर हं०...	७३१	२५९	सेंटल १५४	१७,५५५	५,४१३	१,६३६
बीजा प्रचूर्ण ...	...	...	...	८१	३,५६३	१५,४६१
कुल...	...	...	...	३५,८९१	२२,८९३	४३,७३३
यु० कि० नी वपराश जतां बाकी भेगो थयेलो जथो फरी निकाश कर्यो ...	...	...	...	३७,९१५	४६,३१५	४१,७३०

युनाइटेड किंग्डमथी कॉंगोमां कयो, केटलो केटली किंमतनो माल निकाश कर्यो.

माल		मालनुं वजन अथवा जथो.			मालनी किंमत पौंडमां.	
	१९११	१९१२	१९१३	१९११	१९१२	१९१३
युनाइटेड किंग्डमनी निपज, अने बनावटनो माल						
पोशाक	...	...	...	८,७०६	९,१०९	१३,०५०
बिस्किट अने केक हं०...	४१४	६०४	८५८	१,७७५	२,१७८	२,९०६
अनाज, दाणा ,, ...	२,४४४	१,९६३	२,१५०	१,६९२	१,४२९	१,६०७
कपासनुं कापड व्हार...	९४,८९,४००	१,०७,६३,२००	६८,२७,४००	१,५८,९६१	१,९०,४३३	१,१५,९०८
कपासनो बीजो माल ...	...	...	...	५,७८१	५,०३२	८,८८६
माछलां बधी जातिनां हं०...	२,५८१	३,४५७	३,५१०	३,६२१	४,९५०	४,९७०
ल्होडानो बनेलो माल हं०...	१,६२०	१,५५७	१,३८७	५,०१३	५,०९७	४,४८३
संचाकाम टन...	१७५	३३२	५७९	११,६९७	१८,७३९	३८,८३८
मांस (कूकडां ने शिकारनुं बाद) ...	९१५	९८३	१,१३३	४,३४४	३,५३६	३,७६५
धातु—ल्होडु, पोलाद ने तेनी बनावट टन...	५०५	९५२	८४२	८,१५३	२८,९५८	१६,७२७
खोराक ...	...	...	...	४,३३६	४,२२४	६,३६७
व्हाणो अने नाव नवां टनेज...	८१	१,९४८	२१५	३,६४४	५०,५४७	४,७८८
साबु ...	५,२८८	४,७४०	४,७५९	४,७८९	४,५५२	४,८००

माल		माल्नुं वजन अथवा जथो.			माल्नी किंमत पौंडमां.		
		१९११	१९१२	१९१३	१९११	१९१२	१९१३
स्पिरिट-अर्क	गॅलन ...	४,८६५	४,८५८	९,१३९	२,८४५	२,८८७	५,५८९
उनना लुगडां	व्हार...	३८,५००	३३,७००	६,३००	२,२८९	१,८९३	३१८
टपालमां आवेलो माल	...	१०५	७६१	१,१४२	१२०	९४९	१,७६७
बीजो बाकीनो माल	...	...	...	...	२८,७८५	३२,५५०	५३,८७०
यु० कि० नो कुल माल	...	...	...	...	२,५६,५५१	३,६७,०६३	२,८८,६९९
निकाश परदेशी अने ब्रि० संस्थानना माल्नी		...	...	...	...	...	...
माखण	हंदरवेट...	७०	९५	८०	६२९	८१३	६३०
अनाज, दाणा वगेरे	,, ...	१,६६०	२,७८८	३,५२४	१,१५९	२,१०६	२,३५९
मांछलां आथेलां	,, ...	१,१३६	१,४९६	१,६३३	३,११५	३,९१३	३,९४९
मांस	,, ...	७२७	९६०	७८५	२,६९१	३,०८९	२,९६२
दूध-जमावेलुं	,, ...	२१५	२२४	४३५	४३५	५४५	१,०१५
तंबाकु छूटी	रतल...	१७,६७९	४,१२३	७,०८७	५४४	१३२	२१०
बीजो बाकीनो माल		...	...	...	४,०९४	४,७५६	४,७४०
परदेशी तथा संस्थानिक माल्नुं कुल	...	...	...	...	१२,६६७	१५,३५४	१५,८६५
यु० कि० ना माल्नुं कुल	...	...	...	...	२,५६,५५१	२,६७,०६३	२,८८,६९९
एकंदर निकाश	...	...	...	...	२,८९,२१८	३,८२,४१७	३,०४,५६४

बोमा बंदरे १९११ मां व्हाणोनो अवर जवर.

आव्यां	११७	तेना टन	४,३५,९४१
किनाराना व्यापारनां	९०	तेना टन	९,३७८

प्रत्येक त्रण अठवाडिये कॉंगोथी एण्टवर्प वच्चे आगबोटनो अवरजवर थाय छे, तेमज लिवरपूल, हाम्बर्ग, रॉट्टरडम, लिझ्बन, अने बॉर्डो वच्चे पण घणीवार स्टीमरोनो अवरजवर थाय छे.

लोअर कागो माटे सरकार तरफथी ११ स्टीमरो अने अपर कॉंगो माटे ४१ राखवामां आवी छे.

आन्तर भागमां अवरजवर.

कॉंगो नदी ३,००० माइल लांबी छे. ते बाङ्ग वीओलो सरोवरनी ईशान कोणमांथी नीकळे छे. आ सरोवरमां लोकिंगाना पर्वतोमांथी नीकळतां व्हेळियां अने नदियो द्वाराए पाणीनो भरावो थाय छे. अहिंथी वहन करती कॉंगो नदी उत्तर मोइरो (Moero) सरोवरमां विस्ताराय छे. अहिं सुधीना तेना वहन मार्गने Suapula नाम आपवामां आव्युं छे. नीचेना भागना तेना वहनमां दरियामां चालनारी आगबोटो १०० माइल मातादी सुधी गमन करी शके छे, एटला माटे, अहिं ११ आगबोटो कॉंगानी सरकारे राखी छे; त्यारपछीना एना भागमां अनेक त्वरित धोधवा छे तेने लीधे छाछरी आगबोटो ७० माइल सुधी चलावी शकाय छे, पण आ भागनी लंबाई २०० माइलनी छे, आ अडचण टाळवाने २४८ माइलनी रेलवे बांधी छे. आ नदीनुं उपरनुं वहन (Upper course) स्टानलीपुलथी, स्टान्लीना धोधवा सुधी १०६८, थी ते १,२०० माइल चाले छे अने तेमां न्हानी आगबोटो छाछरा पाणीमां चाली शके एवी उपयोगमां लेवामां आवे छे.

तेमज जे म्होटी संयोग शाखाओ (नदियो) छे तेमां पण गमन थई शके छे.

रेलवे. एकंदर ७८८ माइल रेलवे १९१२ सुधीमां हती.

२४८ माइल मातादी–लियोपोल्डविले लाइन.
७० माइल बोमाथी शेला सुधी.
२२० किण्डु कोंगो.
१६३ रोडेशियन हद्थी अलिझाबेथविले सुधी.
११ माइल प्रचूर्ण.

१९१३ मां रेलवेनी कुल लंबाई १,०३९ माइलनी हती. अलिझाबेथविलेथी काटाङ्गा, अने केपथी केरो रेलवेने मार्गे केपटाउननुं अंतर २,३०७ माइलनुं छे. बीजी रेलवे बांधवानी धारणा चाले छे ते पूरी थतां अलिझाबेथविलेथी दरिया सुधी १,००० माइल सुधीनुं अंतर कपाई जशे. ग्रेटलेक रेलवेनी लाइननी आखी लंबाई १६५ माइल थाय छे. ते १९१५ ना मार्च मासमां पूरी थईछे, तेथी अपर कोंगोनो आखो भाग जर्मन रेलवे साथे डारेसलामथी उड्जिगि सुधी जोडाई जशे.

लियोपोल्डविलेथी अपर कोंगोना भाग उपर जळगमन करवानेमाटे सरकारे ४१ स्टीमरो राखी छे. नदीनी स्टीमरोने अस्वच्छ तेल पूरु पाडवा माटे १९११ मां २४६ माइल सुधी पाइपो गोठववामां आवी छे, ए एक अगत्यनुं काम बन्युं छे. आ पाइपोनी प्होळाई ४ इंचनी छे, तेने माटे ८ पम्पींग स्टेशनो बांध्यां छे, तेनी मददथी ५० हजार टन तेल लियोपोलविले प्होंचाडी शकाय छे. आ काम उपाडी लेनार कम्पनीने ५० वर्षने माटे उपयोग करवा देवानी मुदत आपवामां आवी छे, ते पूरी थतां, व्हाणो अने पेट्रोलियम तेलनी सिलक सिवाय

बाकीनो तमाम असबाब, अने आखी पाइप लाइन, कॉंगो सरकारनी मिलकत थशे.

पोस्टआफिसो अने टेलिग्राफ.

१९१२ मां पोस्टआफिसो ४९; टेलिग्राफ आफिसो १८; टेलिफोन आफिसो ६;

१९१२ मां ५,५८,४६४ कागळो, पेपरो थईने व्हेंचाया.
२४,४१,३४९ कागळो वगेरे, रवाने कर्या.
२३,६७३ मार्गमां चालता रह्या.

पोस्टल युनियन स्थपायुं छे तेमां कॉंगो सामेल छे.

टेलिग्राफ लाइननो संबंध बोमा, माटाडि, Thyssville किन्शासा, अने लियोपोल्डविले साथे जोडायो छे. तेनी लंबाई २८० माइल थाय छे. लियोपोल्डविले अने इक्वेटर सुधीनी लाइन ४६४ माइलनी छे; स्टान्लीविले पान्थीरविले ७९ माइल, केसोंगो अने युविरा २४८ माइल.

बोमा तथा बानामा अने मोंडा ८० माइल छे; Mayumbe लाइन ७० माइलनी छे एम थइने एकंदर माइल १,२७२ थाय छे.

वायरलेस टेलीग्राफी स्टेशनो १३* छे तेनी वच्चे संदेशानो व्यवहार चाले छे. ब्रसेल्स अने बोमा वच्चे करवानी धारणा थइ हती. Laeken जे ब्रसेल्स पासे छे त्यां अजमायश करवामाटे स्थान उभुं करवामां आव्युं हतुं. आ प्रमाणे बोमा

In the Belgian Congo:-

1 Banama
2 Boma
3 Leopoldville
4 Coquilhatville
5 Lisala
6 Baso ko
7 Lusambo
8 Stanleyville
9 Kindu
10 Kongolo
11 Besan kusu
12 Kikondja
13 Elizabethville

अने बेल्जियम वच्चेना ३,७८० माइलना अंतर सुधी संदेशा चलावानी सोइ थइ छे.

त्यां बे बॅंको स्थापवामां आवी छे, तेथी वेपारियोने सारी सोई रहे छे. आ बॅंकोनी शाखाओ घणे ठेकाणे खोलवामां आवी छे.

नाणानुं चलण. जे बेल्जियममां शिक्का वगेरेनुं चलण चाले छे तेज अहिं चाले छे, अने देशियो पण तेमांज आप ले करे छे.

सोनाना शिक्का २० अने १० फ्रॅंकना छे.

रुपाना शिक्का ५, २ अने १ फ्रॅंकना, तथा ५० सेंटना पाडवामां आवे छे.

निकलना २५, १०, अने ५ सेंटना पाडे छे.

त्रांबाना २ अने १ सेंटना पाडेछे.

१९१२ नी सालमां the Banque du Congo Belge नामनी बॅंके २०,१००, अने १,००० फ्रॅंकनी नोटो चलावी हती. जानेवारी ११,१९१२ मां ७,४०,०६७ पौंडनी किंमतनां नाणां व्यवहारमां चाल्यां हतां. १९११ नो आंकडो ३,५५,४१८ पौंडनो हतो.

आगस्ट १७, १९१० मां मॅट्रिक सिस्टम दाखल करी छे. ब्रिटिश वाइस कॉनसलो नीचेनां स्थानके रहे छेः—काटाङ्गा, लियोपोल्डविले, स्टानलीविले, अने कासाई जिल्लामां.

फ्लाण्डर्सनो इतिहास.

फ्लाण्डर्स, हवणां बेल्जियमनो एक जिल्लो छे, पण प्राचीन समयमां, स्वतंत्र गर्जना करतुं, यूरोपीय राज्यप्रकरणीय, अने व्यापार विषयक प्रसंगोमां आगळ पडतुं, एक राज्य हतुं. ट्रोयना प्रायमना बंशज एना प्राचीन कौंटो हता, एम कहेवामां आवे छे.

सन ८६४. बाल्ड विन फोरेस्टर अथवा जेने आयरन आर्म कहेता हता ते, चार्ल्स ध बाल्डनी दीकरीनुं हरण करी तेनी वेरे परणे छे, तेथी तेने फ्लाण्डर्सनी ठकराइ (कौण्टशिप)नो गवर्नर, चार्ल्स बनावे छे, पण ते मरण पामे छे.

८७८ मां तेनी पछवाडे तेनो दीकरो बाल्ड विन ध बाल्ड इंग्लंडना आल्फ्रेड ध ग्रेटनी कुमारी व्हेरे परणे छे. ते तेनो क्रमानुयायी थाय छे.

९१८ मां तेनो दीकरो आर्नोल्ड राज्य वहिवट हाथमां लेछे. एना समयमां, घेण्टमां, वणकरो अने कारीगरोने वसावी कारखानां चलाववामां आवेछे; नार्मन लोको अने पहेला ओटो अधिराजा साथे एने धमाचकडीमां उतरवुं पडेछे.

९८९ बाल्ड विन चोथो, आर्नोल्डनो पुत्र, राज्यासन उपर आवेछे. ते पोताना राज्यमां झीलंड द्वीपसमूह तथा वालेनसीन्नीस (Walencinnes), वाल्चेरन (Walcheren) मेळवी ले छे.

१०३६. एनो दीकरो बाल्ड विन पंचम राज्यासन उपर बेसे छे; आ एक बाहोस राजा गणाय छे. एनी कुमारी माटिल्डा इंग्लंडना विजयी विलियम (काङ्करर) वेरे परणे छे. एनो वडो कुमार सिंहासनपर बेसे छे, अने बीजो कुमार रॉबर्ट, जे फ्रिझियनना उपनामथी जाणीतो छे, तेने पोताना लग्नना हकथी हॉलंड अने फ्रिझलंडनी ठकराइ (कौंटशिप) प्राप्त थाय छे.

१०६७ मां बाल्ड विन ६ ठ्ठो राज्य उपर आवे छे. ते हॅनाल्ट (Hainault) नी कौंटेस साथे लग्न करीने ते फ्लाण्डर्सना अधिकार नीचे आणे छे. एने पोताना भाइ रॉबर्ट साथे विरोध थाय छे, अने लांबा समय सुधी कजिया थयां करे छे.

१०९३. राबर्ट बीजो, जे क्रुसेडर कहेवातो हतो, अने जे "क्रुसेडरोनो समशेर अने भालो" एवुं पद मेळवी शक्यो हतो तेने राज्य प्राप्त थाय छे. ते अने तेनो दीकरो बाल्ड विन सातमो बंने मरण पामे छे.

१११९. हवे फ्लेमिश कौण्टोनी वंशावली बंध पडे छे, अने डेन्मार्कना चार्ल्स ध गूड ना हाथमां राज्यसत्ता आवे छे, ते कॅन्युट राजानो कुमार हतो, ने ते फ्रिझियन रॉबर्टनो जमाइ थतो हतो. एना समयमां दूकाळ पड्यो, तेथी लाभ मेळवी लेवा त्यांना व्यापारियो एको करी अनाजनो कबजो करी बेठा हता, तेओनी वखारो एणे खुल्ली करी नांखी, अनाजनी छूट करी. एटले

११२७ मां ब्रुग्स (Bruges)ना वेपारियो तेने मारी नांखे छे. आवा घातकी व्यापारियो उपर क्रोधायमान थइने लोको देहकष्ट आपीने वैर लेवा तेओने मारी नांखे छे. चार्ल्सने संतती न हती तेथी फ्लेमिश ठकराइ लेवा ६ दावादार उभा थाय छे.

फ्रान्सनो राजा नार्मंडीना विलियमने गादी आपवानो अभिप्राय आपे छे, उमरावो ते पसंद करे छे. केटलाक वेरा कहडावी नंखावानी कबुलातथी लोको पण तेना लाभमां रहे छे. परंतु पछवाडेथी लोको पण निराश थाय छे, बंड उठे छे. आल्सेस (Alsace)नो कौण्ट थिरी (Thierry) तेना सामो थइ, तेने पदभ्रष्ट करी, मारी नांखे छे.

११२८. तेने खरो हकदार गणवामां आवे छे, केमके, चार्ल्स ध गुडनो ते बहुपासेनो सगो थतो हतो.

नागरिक प्रजानी स्वतंत्रता, अने लाभ सचवावानां धोरण आ समयमां दृढ थतां चाल्यां छे. अने बेल्जियमनी वृद्धिनां बीज आ समये रोपाय छे.

११६८ मां ते मरण पामतां, तेनो दीकरो आल्सेसनो फिलिप राज्यासन उपर बेसे छे. ते शूरो लडायक अने क्रुसेडर गणाय छे, फ्लाण्डरने सारा धारानो लाभ आपनार पण तेने लेखवामां आवे छे. प्रजानी स्वतंत्रताना लाभ पण ते वधारतो जाय छे, पण तेने संतती नहि होवाथी.

११९१ मां तेनो साळो के बंधेवी (ब्रधर इन लॉ) हेनोल्टनो बाल्ड विन तेनो क्रमानुयायी थाय छे. फ्रान्स तेना सामु थाय छे. छेवटे घणां शहरो अने फ्लाण्डरनो म्होटो प्रदेश फ्रान्सने आपी देवो पडे छे. तेनुं मरण थतां तेनो दीकरो

११९५ मां बाल्डविन नवमो कौंट पदे आवे छे. ते पोताना भाई फिलिपने राज्य सोंपीने जाय छे, अने कान्स्टन्टीनोपल (इस्तमबोलमां) जइ लाटिन साम्राज्यनी स्थापना करे छे. ते १२०६ मां मरण पामे छे. पछवाडे ते बे दिकरियो घेर मूकी गयो हतो, तेमांथी मार्गेरेट हती; ते आवेनीसना बास्कार्ट वेरे परणे छे. तेमने दीकरो थाय छे ते जॉन (of Avennes) ना नामथी ओळखाय छे.

१२१४. बुविन्स आगळ लडाई थायछे, आ गाम फ्रान्समां लीलथी ७ माइलने छेटे छे. त्यां जुलाईनी २७ मी तारीखे ४ थो ओटो अने फ्रान्सना राजा फिलिप आगस्टस लडे छे. जर्मन, फ्लॉमिगो अने अंगरेजो थईने १ लाखथी १॥ लाख सैनिको साथे लड्या तेमां ३० हजार ओटोना योद्धा मार्या गया अने तेनी हार थई.

१२७९. कोइ वारस नहि होवाथी हेनॉल्ट (Hainault) नी ठकराई आवेनीझना जॉनना हाथमां जाय छे, अने फ्लाण्डर्सनो कबजो, गय डी डेम्पीर (Guy de Dampierre)

करी ले छे. केमके, मार्गेरेटनो पहेलो धणी बोस्कार्ट मरी गयो त्यारे ते बीजी वार गय डी ईम्पीरना बाप साथे परणी हती.

१२८८. (जुन, ५) (Battle of Woeringen). ब्राबांनो ड्यूक जॉन १ लो एक बाजुए, अने कोलननो आर्चबिशप लक्झमबर्ट तथा जेल्डरर्लेडना ड्यूको साथे मळीने सामे थया हता. जर्मने तेओने हराव्या अने पोतानी तरवारथी लक्झमबर्गना ईन्रीने कतल करीने ब्राबां साथे तेनी डची जाथुने माटे मेळवी दीधी.

१२९७. पोप बोनिफेस ८ मो, (Guy) गय अने फ्रेंच राजा वच्चे समाधान कराववा प्रयत्न करे छे.

१३००. फ्रान्सनो फिलिप, गय अने तेना दीकराने केदमां नांखे छे.

१३०१. फिलिप, फ्लाण्डर्स पोताने कबजे करी ले छे, त्यांना लोकोनी पासे घणो पैसो जोईने ते लई लेवानी वृत्ति करे छे.

१३०२. The "Bruges Matins" लोकोए सरकारी काम करेलुं तेना पैसा ब्रुग्सना गवर्नर शाटीलोन पासे मागतां ते लोकोने केद करे छे. लोकसमूह बळे करीने तेओने छोडावी लेछे. पारिसनी पार्लामेंटमां तकरार जतां, व्यापारी वर्गना आगेवानोने पाछा केदमां जवानो हुकम थाय छे. वणकरोनो आगेवान पिटर डी कोनीन, लोको उश्केराय एवुं भाषण करे-छे, तेथी मे १९, मी तारीखे बंड जागे छे, ने ३,२०० फ्रेंचोने कतल करीनांखे छे. आ कतल त्रण दिवस सुधी चालतां, एमां स्त्रियो एटली बधी उश्केराई गई के तेओए फ्रेंचोने बारियोमांथी रस्तामां फेंकी दीधा. आ प्रसंगनुं नाम ब्रुक्स मॅटिन कहेवायुं आ तोफान आटलेथी अटक्युं नहि.

जॉन ब्रेडल कसाइयोनो मुखी पण आगेवान थई पड्यो हतो, एणे अने पिटर कोनीने ब्रुगवासियोने खरेखरू शूरातन उत्पन्न कराव्युं हतुं. जोताजोतामां ६०,००० माणसो लडवाने सज्ज थई गयां. आवो मामलो जोइने फ्रेंच राजानो साळो (के बनेवी) आर्टोइसनो रॉबर्ट, तेओना उपर चडी गयो. एनी पासे वधारे सेना हती, एटले के, फ्रेंच अमीरो घोडेसवार तरीके तेनी पासे विशेषमां हता, तेओनी संख्या दशहजारनी हती, आवी म्होटी सेनाने लइने ते लील आव्या, एटले ब्राबां अने हेनाल्टना नाइटो तेमना भेगा भळी गया. तेओ कॉरट्राइ भणी चाल्या, ने मार्गमां आग लगाडता, अने नाश करता, धमसाण मचावा लाग्या. शत्रुओनी राहा जोता फ्लेमिंगो सज्ज थई रह्या हता. जुलाइनी ११ मी तारीखे बंने लश्करनो भेटो थयो. नदी नाळांवाळी कीचडथी भरेली जग्यामां फ्लेमिंगो घेरायला जेवा लागता हता, पण प्रभु तेमनी पक्षमां होय तेम, जेवा फ्रेंचोए पडतां मूकवा मांड्यां तेम कळी जवा लाग्या, तेमनो फ्लेमिंगोए घाणवाळी दीधो. २० हजार त्यांज मार्या गया, तेओना घोडानां रशेसां पेगडां ४ हजार (कोइ १०० कहे छे.) लइने कोरट्राइना देवलमां लटकावी राख्यां तेथी आ लडाइनुं नाम (The battle of spurs) "पेगडांनी लडाई" एवा नामथी प्रसिद्धि पाम्युं छे. लोकोनी इच्छाप्रमाणे फिलिप कॉलकरार करे छे, त्यारे लोकोनुं तोफान बंध पडे छे.

गय, केदखानामां मरण पामे छे. एनो दीकरो बेथुननो रॉबर्ट (Robert of Bèthune) फ्रान्समां केदमां छे ते फ्लाण्डर्सने हानि पहोंचे एवो लेख लखी आपे छे त्यारे तेने केदमांथी छोडे छे. फ्लेमिंगो साथे सलाह करवामां गय उपयोगी थई पडे एटला माटे राजाए तेने बोलाव्यो हतो, पण फ्लेमिंगोने दगो देवो तेना

व. २३

करतां केदखानामां मरवुं तेणे पसंद कर्युं हतुं. ते १३०५ ना मार्चनी १७ मी तारीखे मरण पाम्यो छे.

१३२८. कौंट राबर्ट १३०५ थी १३२८ सुधी कौंटपद भोगवे छे, तेनी पछवाडे तेनो वडो पुत्र नर्वर अथवा क्रेसीनो लुई (Louis of Nevers or of Crècy) कौंटपदे दाखल थाय छे.

फ्रान्स भणी आ कौंटनी मोळी मरजी हती, त्यारे तेनो न्हानो भाई तेओनी नोकरीमां रहीने म्हालमम्हाला करतो हतो. ते एटले सुधी के, घणा दगाफटका रचीने तेणे तेने फ्रान्समां केद कराव्यो, तेथी छेवटे, १३२८ मां पारिसमां केदखानामां ८२ वर्षनी उंमरे मरण पाम्यो. फ्लाण्डर्सना राजकर्त्ताओ म्होटी वये गादी उपर आवी, लांबु आयुष्य भोगवता, वृद्धपणे करीने उत्साहहीन थयेला गणवामां आव्या छे, अने तेमनी वस्तीना युवक लोहीना प्रवाहवाळा, स्वतंत्रता इच्छता, उलटभरी वर्त्तणूक चलावता रह्या छे. पण अमीरवर्गना लोको पोतानो स्वार्थ साधता तेमना विरुद्ध वर्त्तनकरनारा, अने पोताना कोटमां भराई बेठेला सामावाळा थई पडेला होवाथी तेओ पोतानी धारणा पार पाडी शकता नथी. घेण्टना अमीरो, त्यांना धनाढ्य वर्गने पोताना पडखामां लइने पोतानी अमीराइ साचवता, लोकोने कबजामां राखी रह्या, पण ब्रुग्समां तो अमीरो अने धनाढ्यो करतां धंधाधारियोनुं बळ वधारे होतां, तेओ कबजामां रही शके एवा न हता, एटले, कौंट रॉबर्टना मरण पछी, तेना पौत्र लुईना समयमां, तेओए बंड मचावानी वृत्ती करी. लुई फ्रान्समां उछर्यो हतो, तेने कशो अनुभव न हतो, तेनुं वय मात्र १८ वर्षनुं हतुं. ते तेना ससराना कबजामां केदी हतो; तेने पोताना काका नामुरना जॉनने (Slys) स्लीस बंदर आपी देवुं पड्युं, तेमज लील

अने ड्रूए उपरनो हक छोडी देवो पड्यो. ब्रुग्सना व्यापारीनां व्हाणो स्लीसने बंदरे आव्यां त्यारे, तेना उपर जकात लेवानो जुलम करतां, तेओ उश्केराई गया, तोफान मचाव्युं, ने जॉनने केद करी लीधो. आ कजिया पछी बीजा बे थया. छेवटे ते कायर थईने, पोतानी जागीर फ्रान्समां हती त्यां खेटलमां जई रह्यो. त्यां पण लोकोए तेने जंपीने बेशी रहेवा दीधो नहि.

फर्न्समांथी नाठेलो एक केदी निकोलास झानेकिन, लोकोनो आगेवान थयो, तेओए अमीरोना किल्ला बाळीने लूंटी लेवा मांड्या, अने छेक डंकर्क सुधी बळवो जगाड्यो. लुईनो काको कासलनो रॉबर्ट हतो, तेना झपाटामां जेओ आवी गया तेओने तेणे फांसी दई दीधा. लुई पाछो फ्लाण्डर्समां आव्यो. तेनी साथे ४०० सवारोनी टुकडी हती, ब्रुग्सना ५ हजार लोको सामा थया, तेओए लुईने केद कर्यो. (१३२५ जुन ता. २२ मी) लुईए फिलिप राजानो आश्रय माग्यो ते तेणे आप्यो. झानेकिननी सरदारी नीचे लोको खूब लड्या, पण छेवटे तेओनो सामटो नाश थई गयो.

१३३५. इंग्लंडना त्रीजा एडवर्ड राजाए फ्रान्सनो राजमुकुट पोताने मळवानी भांजघड उभी करी हती, पण तेनी तकरार वेगळी मूकी ने वालोइसनो फिलिप फ्रान्सनो मुकुटधारी थयो. एडवर्डे फिलिप सामी लडाई उठाववाने फ्लाण्डर्सनी भूमि पसंद करी; अने त्यांना कौंट लुईनी साथे भांजघड चलावी, पण ते तो फिलिपना कबजामां थई गयो हतो, अने तेनो नचाव्यो नाचतो हतो, ते साथे पोतानी प्रजानेज पीडतो हतो, तो पछी एडवर्डेनुं कह्युं केम माने ? ते बन्यो नहि, एटलामां बंने देशना खारवा वच्चे वांधो उठ्यो, तेनो लाभ लईने, फ्लाण्डर्समां उन निकाश थतुं हतुं ते एडवर्डे बंध कर्युं. त्यांना वणक-

रोनो धंधो पडी भागवा मांड्यो, एटले, प्रजाए लुईने विनवीने एडवर्ड साथे संप करवानो आग्रह कर्यो. छेवटे एटले सुधी वात आवी के, तेणे फ्रान्सनो पक्ष छोडी दईने तटस्थ रहेवुं, ते पण तेणे मान्युं नहि. आ समये पार्लमेंट भराई तेमां पण तेणे आडाई करीने सलाहनी सडक चालवा दीधी नहि, एटलुंज नहि पण तेमां सलाह करवाना जेओए अभिप्राय आप्या हता तेवा सोहीर वगेरेनो शिरच्छेद कर्यो.

इंग्लिशो काडर्सण्ड (Cadsand) बेटमां उतरी पड्या, अने किनारा उपर देखरेख राखवाने जे लश्करी टुकडी राखी हती तेओनो नाश कर्यो. आवा बनाव उपरथी घेण्टना लोको पण सलाह करवाना पोकारो करवा लाग्या. जे सोहीर शेरिफनुं लुइये माथु कपावी नांख्युं हतुं, तेनो पौत्र, जेकब वान आर्टेवेल्ड, जे डाह्यो पुरुष गणातो हतो, अने वणकरो आदि धंधाधारियोनो धोरी आश्रयदाता अने आगेवान हतो, तेणे लुई पासे, प्रजा भणीथी एटलीज मागणी करी के, आ म्होटा राज्योनी तकरारमां न पडतां आपणे तटस्थ रहेवुं. लुई जे फिलिपनो गुलाम थई पड्यो हतो, तेनाथी, पोताना भूखे मरता लोकोनी आवी योग्य मागणी पण मान्य राखी शकाई नहि. गामेगाम, शहेरे शहेरना लोको उश्केराइ गया, तेओए हथियार पकड्यां. फ्रान्सथी लश्कर आव्युं तेनी पण दरकार राखी नहि, अने तेनुं चालवा दीधुं नहि. प्रसंग वीताडवा माटे फिलिपे घणां फांफां मार्यां. व्यापार वधारवाने, अने कारीगरोने थयेलुं नुकसान भरी आपवाने फिलिपे माथे राख्युं, तो पण तेनुं कशुं मान्युं नहि. परिणाम ए आव्यो के, पोतानी पायमाली थती अटकाववाने माटे, लुइने, अणचाल्ये हंगामी कलिकरारमां पोतानी सहि करवी पडी, पण ते क्यारे के ज्यारे ते घेण्ट उमर भणी नाशी जतो

हतो, तेवामां ब्रुग्सना लोकोए तेने पकडीने डिक्समुडमां केद करवानो प्रसंग प्राप्त कराव्यो त्यारे. आ बनाव बन्या पछी, लुई कोइ पण प्रकारनो काबु प्रजा उपर राखी शके एम न हतुं. प्रजा जाणी गई के, फ्लाण्डर्सना हक, बळ वापर्याविना जळवाई शकाय एम नथी, माटे हवे धार्युं पार पाडवुं. आ समये इंग्लंडनो राजा एडवर्ड अेण्टवर्पमां आवी प्होंच्यो हतो. ब्राबांनो ड्यूक त्रीजो जॉन अेडवर्डनो साहाय्यभूत मित्र हतो. ब्राबां अने फ्लाण्डर्सना एक बीजाना स्वार्थ बराबर सचवाय एटला माटे बंने संस्थानो एकत्र थई गयां. करार घडाया अने ते उपर सात नगरोए सहियो करी, पछी बीजी ४० सहियो थई.

अेडवर्डना कह्याप्रमाणे करवाने, धर्म आदिना वांधा आगळ करीने, केटलाक लोको आनाकानी करता जणाया, ते उपरथी वान आर्टेवेल्डे तेने एम सलाह आपी के, फ्रान्सनी गादी उपर तमारो हक छे, तो तमे हवे फ्रान्सना राजा तरीकेनुं पद धारण करो, एटले कशो वांधो आवशे नहि.

१३४०. आणी भणी ६०,००० पायदळ वसंतऋतुना खीलवाना प्रसंग समये खीली नीकळ्युं, अने हेनॉल्टमांथी फ्रेंचोने कुहाडी मूक्या. किनारा उपर शत्रुनी जळसेनानो भय टाळवाने आ पायदळ तेनुं रक्षण करवा, त्यां पण प्होंची गयुं. फ्रेंचनी जळसेनाए इंग्लंडनी जळसेना उपर हुमलो कर्यो. आ वेळाए इंग्लंडनी तैयारी न हती, तोपण, फ्लेमिश खारवाओनो मददमां जमाव थई जवाथी, लडाई जामतां, फ्रेंच जळसेनानो नाश करी नांख्यो, अने आ प्रमाणे जयवंत थयेला अेडवर्ड राजाए जुन मासनी २४ तारीखे (Slys) स्लिस बंदरमां पोतानो जयवंत प्रवेश कर्यो.

एकत्र थयेला लश्करे टॉर्ने उपर घेरो घाल्यो. त्यांनी वस्तिये, अने चोकीदार लश्करे लांबो टकाव करवा मांड्यो हतो, तेटलामां फिलिपे पोतानी व्हेन, वालोइसनी जॉनने, लडाई बंध राखवाना कॉलकरार करवा माटे मोकली. ते तेणे सेप्टेम्बर मासमां, तावडतोबमां साधी लीधा, अने ते फ्लेमिंगोने लाभदायक निवड्या. प्रथमना कॉलकरार थयेला ते वेळाए, फिलिपनुं ३० प्रयुतथी पण वधारे लेणुं नीकळतुं हतुं, ते तेणे मांडीवाळीने, तेना दस्तावेज जेकब वान आर्टेवेल्डने हस्तगत करतां, तेणे लोकसमूहना देखतां फाडीने कडके कडका करी नांख्या, तेथी लोको राजी थया; विशेषमां, फिलिपे आगळ बनी गयेला बनावो अने वातो विसारे मूकवानी कबुलात आपी.

आ कॅप्टिने पोताना देशने माटे लाभदायक परिणाम प्राप्त करी लीधा पछी, लोकप्रिय थाय एवुं, देशनी व्यवस्थानुं राज्य बंधारण बांधवा माटे तेणे प्रयत्न करवा मांड्यो. घेण्ट, ब्रुग्स, इप्रेस शहरोए आखा देशनी वती राज्यसत्ता धारण करी. व्यापार चालतो थयो, अने आ लोको जेकबने वळग्या रह्या पण एना पोताना प्रान्तवाळा जे धनाढ्य हता ते तेना विरुद्ध वर्त्तन करवा लाग्या. केमके, लोको उपर तेओ सत्ता चलावी शकता हता, तेमां न्यूनता आववानी तेमने व्हीक देखावा लागी तेथी तेओ एनी पडखे रह्या नहि. पण ते सिवायना बीजा बधानी तेना प्रति शुभ निष्टा चालती रही तेथी ते पोतानो निभाव करी शक्यो.

धनाढ्य लोकोना उपर धंधाधारि मंडळोनो काबु रहे एवा प्रकारनी गोठवणने अनुसरीने घेण्टनी फोजदारी न्यायाधिशीनी नवे पाये सुधारणा करवा मांडी. प्रत्येक धंधानुं निरनिराळु मंडळ बंधायुं, तेवीज रीते, आखा देशनां प्रत्येक शहर पण एक बीजाथी स्वतंत्र वर्तनवाळां थवा लाग्यां. आम थवामां ज्यां

नडतर थवा लागी त्यां हथियार पकडवानुं चालतुं कर्युं. ब्रुग्समां दलालोनुं दखल टाळवा माटे, वणकरोए तेमने हथियारोथी ओछा करवा मांड्या. लुगडां उपर खळ चडावनारा, अने वणकरो, माहोमाहे लडी पड्या, अने शुक्रवारनी गुजरी भराई त्यारे ५०० माणसोनां मडदांनुं वेराण जोवामां आव्युं. इप्रेसना रहेवासियोए पश्चिम फ्लाण्डर्समां विरोधियोने लूंटी लीधा. केटलांक छूपां राजकीय अने बीजां कारणोने लीधे, आवा झगडा मचेला निवारवा, देडकांनी पांचशेरी भेगी करवी, ते केवुं कठण काम छे ते ध्यान ब्हार रहेवुं न जोइये. तो पण कॅप्टिन पोताने आडे आवती अडचणो टाळतो गयो. लुईनी नडतर घणी हती, ते टाळवाने तेने सत्ताभ्रष्ट करीने तेनी जग्याए ॲडवर्डना पुत्रने दाखल करवानो मनसुबो कर्यो. घॅण्टना लोकोने आ कृत्य जरा अयोग्य तो जणायुं, पण फ्रान्स भणीनुं तेनुं वलण, जे देशने हानिकारक हतुं, ते तेणे छोड्युं नहि, तेथी तेना विरुद्ध वर्तन करवानी अगत्य पडी. आवा मामलाने लीधे, आर्टेवेलडना शत्रु हता तेओने सारी जोगवाई मळी. तेओए तेने देशद्रोही ठरावबानो प्रयत्न करवा मांड्यो. तेना पक्षना लोको हता, तेओना मनमां पण, आ वात ठसाववाने तेओ फावी गया. तेनुं काटलुं कहाडी नांखवानी घॅण्टमां घॅर खोदाती हती ते कळी शक्यो नहि.

१३४५. घोडे बेशीने ते मे मासनी २ जी तारीखे खरे बपोरे घॅंट पहोंच्यो, अने शहरमां पेठो त्यारे हलका लोकोनां टोळे टोळां एकठां थयेलां तेना जोवामां आव्यां. तेओने पूरेपूरा उश्केरी राख्या हता ते प्रमाणे तेणे जोयुं के, जेओ तेने सलामो करीने मान आपता हता, ते पण पाछळ पूठ करीने पोताने घेर वळी गया. आवो मामलो जोइने, ते घोडा उपरथी उतरीने, लागलोज पोतानी हवेलीमां पेशी गयो, अने बारी बारणां बंध करावी दीधां,

पण लोको तेनी हवेली घेरी लईने कमाड तोडवा लाग्या. आवो प्रसंग जोइने ते उघाडे माथे बारीमांथी डोकियुं करीने लोकोने कहेवा लाग्यो के, "मारा भला माणसो! तमारा मनमां शुं खुंचे छे, तमे मारा उपर आवडा बधा केम कोपायमान थया छो? तमारी मारा उपर इतराजी थाय एवुं में शुं कृत्य कर्युं छे? तेनो मने खुलासो आपो, अने त्यार पछी, तमारी जेवी इच्छा हशे तेने हुं शरणे थईश" आवुं तेनुं कथन जेओए सांभळ्युं तेओ एक अवाजे कहेवा लाग्या के, फ्लाण्डर्सनो खजानो, तें छानो मानो लूंटी लईने, विदेश मोकली दीधो छे, तेनो हिसाब आप.

तेणे उश्केरायाविना धीमे सादे उत्तरमां कह्युं के, सद्गृहस्थो, हुं तमने खातरीपूर्वक कहुं छुं के, फ्लाण्डर्सना खजानामांथीमें कांइ पण लीधुं नथी; हवणां तमे शान्त थईने पोतपोताने घेर जाओ, आवती काले सवारमां पाछा आवजो, ते वेळाए तमने संतोष-वळे, अने तमारी खातरी थाय एवो हिसाब तमारी आगळ रजु करीश. आवुं सांभळी तेओ बोली उठ्या के, नहि, नहि, अमारे तो हवणांज हिसाब जोइये छिये, आवां व्हानां बतावीने तुं हवे छटकी जवा इच्छतो हइश, तेम बनवानुं नथी. अमे सारी पेठे जाणिये छिये के, तें खजानो खाली करी नांख्यो छे, अने ते इंग्लंड मोकली दीधो छे, तेनुं अमने कशुं जाण पडवा दीधुं नथी, माटे हवे त्हारे मरणने शरण थवुं पडशे. लोकोनां आवां वचन सांभळीने लमणे हाथ मूकी ते हैयाफाट रड्यो, ते कहेवा लाग्यो के, सद्गृहस्थो! तमेज मने उंचे पदे चडावीने मारी योग्यता वधारी छे, एक बाजुए आखुं जगत मारा विरुद्ध झुझमतुं होय तेनी सामे मारु रक्षण करवाने तमे प्रतिज्ञा करी छे, तेज तमे, कांइ पण कारण विना मारो जीव

लेवाने उभा थया छो. हुं हवणां एकलवायो छुं, अने तमे आटला बधा मारा सामा थया छो तो मारो अंत लाववाने तमे समर्थ छो. जो प्रभु तमने व्हालां होय तो कांइक फरी विचार करो. वितेला पाछला दिवसो संभारो, में तमारा प्रति केवी माया दर्शावी छे, केटलुं भलुं कर्युं छे तेनो ख्याल तमारा हृदयमां लावो; मारी रुडी लागणी, अने भलां कृत्योनो तमे मने आवो दुःखद बदलो आपता व्हेलां भाइयो! थोडो, वधारे विचार करो. देशमां वेपारवणज टूटी पड्यो हतो, त्यारे में माराथी थयुं ते करीने पाछो ठेकाणे आण्यो हतो; ते प्रसंग तमारे विसारी देवो घटतो नथी, पछवाडेथी पण में शान्तिप्रसारक वहिवट चलावीने तमारी इच्छा प्रमाणे राज्यधोरण आणी मुक्युं छे, अने देशमां अनाज, ओट, अने धनथी रेलमछेला थतां तमे धनवान् बन्या छो एवो में कारभार चलाव्यो छे. लोके कह्युं के, आटले उंचेथी बोलवा करतां, नीचे अमारी समक्ष आवीने, फ्लाण्डर्सनो आटला लांबा समय सुधी कारभार करी धन ओइयां करी गयो छुं, अने कशो हिसाब आप्यो नथी ते रजु कर. पोताना देशनी अने धणीनी वती जमां वसुल करी लई तेनो हिसाब आपवो नहि ते अधिकारीने घटतुं व्हेवाय नहि.

जेकबे जोयुं के कोइ पण प्रकारे लोको समझे अने शान्त थाय एम नथी, एटले तेणे बारी बंध करी दीधी, अने पासेना देवलमां पाछले बारणे थईने पेशी जवानो प्रयत्न करवा मांडे छे एटलामां एज बाजुएथी बारणां तोडीने ४०० माणसोनुं धाडु तेना घरमां पेशी गयुं, तेने तेज क्षणे पकडी लीधो, अने मारवा मांड्यो. थामस डेनीस करीने एक जीन बनावनारो हतो; तेणे तेने झाटको मार्यो तेथी तेनुं मरण निपज्युं. गरीब माण-

सोए तेने उंचे चडाव्यो हतो, अने घातकी माणसोए तेने प्रमाणे नीचे पाड्यो.

जेकबे दश वर्ष करतां पण ओछां वर्ष सुधी कारभार क एटलामां, तेणे पोताना बुद्धिबळे करीने भिन्न भिन्न विचार उ करान्या; नवा प्रकारनी आशाओ जगावी; नाना प्रकारनी जनाओ उभी करी; आखा यूरोपमां सलाह अने स्वतंत्र जळवाय एवा प्रसंगो आणवानी धारणाओ थई. सर्व ठक इयो अने संस्थानो एकत्र थईने फ्लाण्डर्स ए एक स्वतंत्र रा स्थपाय एवी उलटो, उपायो, अने प्रयत्नो चालता कर्या, पण ते मनसुबा तेना मनमां रही गया, अने आवां कृत्य अमलमां णवानो जे जनसमूहनो तेणे जमाव कर्यो हतो; तेज जनसमूह ते भोग थई पड्यो ए ओछुं शोकजनक नथी.

जेकबना मरण पछी. एनी हानि फ्लाण्डर्सने शोकजनक पडी. रोमना सीझरनो घात थया पछी, तेना शरीर उपरना बतावीने आण्टनिये जेम लोकोनां मन उश्केर्यां हतां, तेवो माम जेकबना संबंधमां बन्यो. तेना मरण पछी, समजु लोकोमां प्रकोप ज्वाळा फेलावा लागी, तेवा प्रसंगमां लुई नेवर्स पोतानी धारणा फाव्यो, तेथी आनंदना वमलमां विंटाई गयो. तेणे हल्स्ट अर्क्सल कबजे करी लेवा पोताना योद्धा रवाने करी दी आ वात घेण्टना माणसोना जाणवामां आवी एटले, लागल हथियार सजीने, तेमने हांकी कहाडवाने त्यां जई पहोच तेओए बंने शहरो पोताना कबजामां करी लीधां. आ प्रम जयवंत थया पछी, घेण्टना लडवैया भेगा ब्रुग्स अने इप्रेस पण भळी गया, अने डेण्डर मॉण्ड जिल्लो खुंदी वाळवाने तैय थई गया. तेओनी उलट अने संख्या वधती गई. जेकबनुं करावबवाने साधनभूत थयेला उपर कोपदृष्टिथी वैर लेवा

इच्छा उश्केराई गई, तेओ हवे कोइना अटकाव्या अटके एम रह्युं नहि, एटले, कौंट लुई फ्रान्समां नाशी गयो, अने ब्राबांनो ड्यूक, लोकोने शान्त पाडवा, तेमज, फ्लेमिशो साथेना पोताना कोलकरार ताजा करवाने माटे तेओनी छावणीमां रवाने थई गयो.

घेण्टमां जे अमुक प्रकारनुं एक कपडु वणातुं हतुं तेवुं बीजा शहरोवाळा वणे नहि एवो ठराव कर्यो हतो, ते विरुद्ध डेण्डर-माण्डना लोकोए तेनो भंग कर्यो हतो, ए पण कारण हतुं तेथी फ्लाण्डर्सना लोकसमूहे त्यां जईने धम्माचकडी मचावी.

१३४६. इंग्लंडना राजा एडवर्ड अने फ्रान्सना फिलिप वच्चे क्रेसी आगळ लडाई सळगी. आ वेळाए कौंट लुई, पोताना सदाना नियम प्रमाणे फ्रान्स भेगो लडवा गयो, पण क्रेसीना रणक्षेत्रमां ते मार्यो गयो. आ लडाईमां इंग्लंडनो जय थयोछे.

कौंट लुई मेलनो समय (१३४५–१३७४)

ज्यारे एनो बाप लुई मरण पाम्यो, त्यारे लुईमेननुं वय १६ वर्षनुं हतुं. फ्लाण्डर्सनी साथे शत्रुवट धरावनार फिलिपनी छायामां छवायलो, ते आ वेळाए फ्रान्समां हतो, तेम छतां पण पोताना कौंट तरीके तेने मान्य राखवाने फ्लाण्डर्से आनाकानी करी नहि. एनी बाल्यावस्थामां, घेण्ट, इप्रस, अने ब्रुग्स ए त्रण शहरोए मळीने राज्यकारभार चलाववा मांड्यो, ते दरम्यान इंग्लंडनी साथेनी पोतानी नेकी अने घरोबो तेओए निभावी राख्यो. इंग्लंडनी वग अने आश्रमथी फ्लाण्डर्सनी स्वतंत्रता जळवाई शकाशे एज तेमनो आशय हतो, तेथी कौंट लुईमेननुं लग्न एडवर्ड राजानी कुमारी साथे बनी आवे तो फ्लाण्डर्सनी उज्वळता ने महिमामां वृद्धि थाय, अने तेनो आश्रय सदा चालतो रहे.

पण एडवर्ड आ संबंध करे के नहि ए सवाल उभो हतो, केमके एनो बाप फ्रान्सना पक्षनो हतो; तेथी ते ना कहे तेना व्हे-लांज लुईमेने पोतानी इच्छा जणावी नहि. ब्राबांना ड्यूक त्रीजा जॉननी बीजी दीकरी मार्गेरेट व्हेरे ते परण्यो, ने लागलो फ्रान्समां भागी गयो. तेना आवा कृत्यथी फ्लेमिंगो नाराज थया, केमके आ जॉन पण इंग्लंडना विरुद्ध पक्षनो हतो.

फ्लेमिंगो हवे इंग्लंडना पक्षमां वधारे भळता थवाने उश्के-राया. तेमणे आर्टोइझनो आखो कांठो ताराज करी नांख्यो. आवो प्रसंग होतां, फ्रान्सना फिलिपे अहिं लश्कर मोकल्युं. कासल कबजे करवा तैयारी करी. धेण्टनो एक वणकर (Captain Gilles de Rypergherste) लश्कर लईने सामो आव्यो, अने फ्रेंच लश्करनी सामटी खराबी करी नांखी.

१३४७. आणी भणी, एडवर्ड राजाए कॅलेस शहरने घेरो घाल्यो. आ एक सारु बंदर होतां तेनो कबजो घणो उपयोगी थई पड्यो हतो. फिलिपे सामी फोज मोकली, ते जरा पण टकाव करी शकी नहि, ने नासेडु लीधुं. फिलिपे थोडी मुदत पण शत्रु-वट बंध करवानी गरज बताववाथी तेनी मरजीनी खातर तेम करवामां आव्युं.

१३४८ ब्रुजेसना कारीगरोनी सत्ता वधी जवाथी त्यांना धनाढ्य लोको कंटाळी गया, तेओनी वच्चे भेद पडवा मांड्यो. एक बीजाथी छूटा पडवा लाग्या. आवी लोकोना मननी नब-ळाईनो लाभ लेवामाटे हवे कौंट लुई ठीक फाव्यो. ते ब्रुजे-सनी पासे मेलकिल्लामां जन्म्यो हतो, ते उपरथी ते मेलनो लुई कहेवायो, तेणे हवे त्यां जई रहेवानुं लोकोने वचन आप्युं. ब्रुजेस बीजा समूहथी छूटु पड्युं, तेमज, फ्लाण्डर्सना कांठाना

लोको लुईनी भणीनुं वलण राखवा लाग्या, एटले, ईप्रेस, अने घेंटने तेनी साथे मळी जवानी अगत्य पडी. लुईनी उंमर तो छोटी हती, पण जेम लाग मळतो गयो तेम तेणे पोतानी सत्तानो वधारो करी लेवानो जारी राख्यो. लोकोने कशी अडचण पडे नहि तेनी ते संभाळ राखवा लाग्यो, अने तेमने राजी राखवाने इंग्लंड अने फ्रान्स ए बंनेथी अलग रहेवानी चतुराई धारण करी.

१३५०. फ्रान्सनो राजा ६ ट्ठो फिलिप ए वालोइस वंशनो १ लो हतो, केमके एनो बाप ४ था फिलिपनो भाइ चार्ल्स वालोइशनो हतो. ते १२९३ मां जन्म्यो हतो, अने १३५० ना आगष्टमां मरण पाम्यो. आ वेळाए तेनो कुमार जॉन गादिये बेठो त्यारे लुइए त्यां जवाने साफ ना पाडी, अने कह्युं के पाछलां वर्षोमां फ्रान्से अमारां शहरो कबजे कर्यां छे, ते पाछां आपवामां आवशे नहि, त्यां सुधी, अमे फ्रान्स साथे कशो व्यवहार राखीशुं नहि. जॉन जीव्यो त्यां सुधी आ तकरारनो खुलासो थयो नहि.

१३६९. चार्ल्स जे डाह्यो कहेवा तो हतो, ते ज्यारे गादिये बेठो त्यारे तेणे लेवायलां ५ शेहरो[1] पाछां आप्यां, तेमज बीजुं जे कांइ लीधुं हतुं ते पाछुं सोंपी दीधुं. एना बदलामां एक लाभ ए थयो के, राजानो एक भाइ, जे बरगंडीनो फिलिप हतो तेने व्हेरे एनी एकनी एक पुत्री मार्गेरेट हती ते परणावी.

१३५७. लुइ मेलनो ससरो, ब्राबांनो ड्यूक, आंण्टवर्प अने मेचालिन दबावी पड्यो हतो, ते तेनी साथे लडाइ करीने पाछां मेळवी लीधां.

आ प्रमाणे लोकोनां मन समाधानमां रहे एवी एणे व्यवस्था

[1] Lille, Douai, Bethune, Hesdin, Orchies.

तो करी, पण जेम जागीरदारोने पैसानी ताण पडेछे, तेम लुइने पण हतुं. बे वार ते देवाळवानी स्थितिमां आवी गयो, अने लोकोए तेनुं देवुं वाळी दीधुं. आ प्रमाणे धनाढ्योना ओशियाळा तेने थवुं पड्युं. घेण्टना लोको उपर त्रीजो तगादो थयो त्यारे तेओ कंटाळी गया. ब्रुजेसोए कॅनाळ खोदीने लिस नदीसाथे जोडाण करवा मांड्युं त्यारे लोकोए मजुरोनी उपर हुमलो करीने तेओने विखेरी नांख्या. मध्यम वर्गना लोकोए समाधान करवाने प्रयत्न कर्यो पण कांइ चाल्युं नहि, अने सिविल कलह उत्पन्न थयो. चोगरदमथी मारो चाल्यो, एटले, उमरावोए हथियार उपाड्यां, पण तेमनी संख्या थोडी हती, ते लोकसमूहनो मार सांखी शकी नहि, तेओए औडेनआर्डे (Oudenarde) ने पोतानुं मध्यस्थान ठरावीने त्यांथी लडवा मांड्युं. आ तरफ लोकसमूह ६० हजार माणसोनो थइ गयो हतो. छेवटे बरगंडीना ड्यूके वच्चे पडीने समाधान कर्युं. पण उमरावो जेवा औडनआर्डेनी हद छोडीने गया के तेनो कबजो लोकोए करी लीधो.

१३८०. आ कारणने लीधे घेण्ट साथेना करार तोडी ब्रुजेस छूटु पडतां, लुइने तेनी साथे मळी जवानो लाग फाव्यो, अने कोइ प्रकारनो कलह करवो पड्यो नहि.

१३८१. झपाझपी, हुमला, अने घेरा, ज्यां त्यां थवाथी आखा देशमां, देशनी दाझ राखनाराओनां लोही रेडायां, अने आवो उपाडो थवामां घेण्ट जे साधनभूत थइ पड्युं हतुं तेने घटित बदलो मळवानो समय आव्यो. नेवॅलेनी लडाइमां तेओ हारी गया, अने बीजां परगणांए (Communes) तेओनी साथेनो व्यवहार मूकी दीधो. जीतायला आखा देशनी वच्चोवच्च

कौंटना सैनिको घेण्टने घेरो घालवामां फावी गया. शहरमां खावापिवाना पदार्थो खूटी गया. गर्विष्ट थइ पडेली आखी-वस्तीने शुं करवुं ते सूझ पड्युं नहि, ज्यां त्यां नासीपासीनुं वलण वधवा मांड्युं.

१३८२. फिलिप वान आरटेवेल्डे नायक थाय छे.

जेकबना दिकरा फिलिप आरटेवेल्डे जे सुमारे १३४० जन्मो हतो ते अत्यारे ४१ वर्षनो युवक हतो, तेने फ्लाण्डर्सनो रुवार्ट (प्रमुख) पसंद कर्यो हतो, तेने (केप्टिन) नायक तरीके हवे लोकसमूहे मोखरे कर्यो. तेने तेना बापना जेवो युद्धनो अनुभव न हतो. भण्या गण्या एटले शूरातननुं भान भूल्या, एवी तेनी गति हती, तोपण तेनी लागणी मंद पडी न हती; परंतु तेणे पोतानो अभिप्राय लोकोने जणाव्यो के, आपणी संख्या मात्र पांच हजा-रनी छे, कौंटे घणा जणाने फोडीने पोताना लश्करनी संख्या वधारी छे, तेने लडवामां आपणे हवणांतो प्होंची शकिये एम नथी माटे समय विताडवाने, ते जेम कहे तेवो करार करीने तेनी साथे सलाह करिये तो जेटला आपणे बच्या छिये तेमनां लोही शहरनी शेरियोमां छंटाईने ते गोझारी ना थाय. सर्वे एक मत थवाथी फिलिप केप्टिन कौंट पासे गयो. कौंट अभिमानने झोले चड्यो हतो. ते बोल्यो के, कोई पण प्रकारनी शरत विना, घेण्टना लोको, किल्लामांथी उघाडे पगे चालीने, अने गळामां दोरडाना पाश नांखीने मारे शरणे आवे तोज हुं तेमनुं कह्युं सांभ-ळवाने तैयार छुं. फिलिवानने आवा शब्दो हाडोहाड लागी गया, अनुभवमां नहि आवेलुं शूरातन तेना तनमां उभराई आव्युं, तेणे पाछा आवीने कौंटनां वचन संभळावी कह्युं के, एक तरफ मरण छे बीजी तरफ शरण छे बेमांथी जे पसंद पडे ते पकडवानुं छे, एम नहि तो याहोम करीने पडवुं अने जे थाय

ते खरुं एवी दृढता राखवी एज मार्ग मात्र रह्यो छे. घेण्टमांथी पांच हजार शूरवीरो नगर ब्हार नीकळ्या अने ब्रुजेसमांह पेशीने कौंट साथे लडवानो निश्चय कर्यो. बीजा नगरवासियो दरवाजा बंध करीने अंदर रह्या पण तेओए निश्चय कर्यो के, जो आपणा शूरवीरोनी हार थाय तो आपणे शहरने भस्मीभूत करीने बळी मरवुं.

आ दिवस मे मासनी ३ जी तारीखनो हतो. ब्रुगेसमां यूकारिस्ट Ucharist परीनुं सरगस निकळ्युं हतुं, तेमां कौंट लुई पोताना नाईटोसहित धामधुममां पड्यो हतो ते समये घेण्टनी सेना त्यां जई प्होंची. लुईने खबर पडतांज ते पोताना उमरावो अने नाईटोने लईने नगर ब्हार नीकळी पड्यो. नागरिको पण टोळे थई भेगा मळ्या ते क्रोधे करीने एटलो वधो उश्के-राई गयो हतो के मारवा अने मरवानी अणीपर आव्यो, अने आंख मींचीने तेना शत्रुओ उपर टूटी पड्यो. घेण्ट वासियोए आवा अव्यवस्थित लश्करनो धसारो शान्त थईने वेठ्यो. तेओने जथाबंध पोतामां पेसवा दीधा. घमसाण खूब मच्युं. तेमां तेमने कोई प्रकारे फाववा दीधा नहि. जेम घाण वळाय तेम वाळीने आर्टेवेल्डे ब्रुगेसना दरवाजामां प्रवेश करी दीधो. हलकी धंधा धारियोनी पंचायतना लोको तेना लश्करमां सामेल थई गया. आभो थईने नाठेलो लुई, एक गरीब राडीरांडना घरमां रातोरात संताई पेठो. मळस्कु थतांवातज छानोमानो शहरमांथी नाशी गयो.

(१३८२) रुझेबेकनुं युद्ध.

उपरनो बनाव बन्या पछी, झपाझपीना घणा प्रसंग आव्या, अने अनेक हारजीतो थई गई. पण घेण्ट कम्युननी साथे आखा फ्लाण्डर्स लोकोनो जमाव वधतो थतो चालवाथी तेओ फाववा

लाग्या. आटला दिवस लुई पारीसमां भराई पेठो हतो, ते त्यां पोतानी योजना घड्यां करतो हतो. फ्रान्सना युवान राजा ६ ट्ठा चार्ल्स राजाने सारी पेठे भंभेरीने तेने पोताने आशरे आववाने सज्ज कर्यो. ते भारे सेना लईने लिस नदीने कांठे कांठे फ्लाण्डर्समां दाखल थई गयो. घॅण्टना नायको ४०,००० माणसोनी सेना लईने तेना सामा गया. जेओनां ऊंचां मन हतां तेओ खशी गयेला होवाथी, तेमज घॅण्टना समूहनी सत्ता वधे तेमां राजीपो नहि राखनारा दूर रहेवाथी ४० हजार माणसोनो जमाव मांडमांड थई शक्यो. ज्यां त्यां अदेखाई, कुसंप, अने अविचारनुं वर्त्तन थाय त्यां सारो परिणाम आवे नहि. आर्टे वेल्डे रुझेबेक आगळ पोतानी छावणी जमावी. घणा दिवस वीती गया पण चार्ल्से ह्हेल करी नहि, तेथी कॅप्टिनथी हवे ढील जीरवाई नहि. २७ मीं नोवेम्बरे ते पोतानी खाइयोमांथी लश्कर सहित व्हार नीकळ्यो, अने पादशाहना लश्कर उपर तूटी पड्यो. प्हेले झपाटे ब्रेटननुं पायदल विखेराई गयुं, ने उभी पूछडिये नाठुं. तेओनो पादशाही वावटो झुंटावी लीधो.

१३८४ थी फिलिप (बरगंडीनो) १४०४ सुधी कौंट रह्यो. गादिये आव्या पछी, एक वर्षनी मुदतमां, तेणे घॅण्टना लोको साथे समजुती अने कॉलकरार करीने राज्य थाळे पाड्युं, तेवामां ब्राबांनी डचेस मरण पामी. बरगंडीनी डचेस् तेनी सगी थती हती, ते हकथी फिलिपना राज्यमां ब्राबांनी डचीनो उमेरो थयो. तेणे शहरोने हवे हक आपवा मांड्या. देशनी माहो माहेना कजियाने लीधे जे व्यापारियो अने लोको जर्मनी, अने हॉलंडमां जइ वश्या हता तेओ सर्वेने पोताना देशमां पाछा आणवानी व्यवस्था करी, अने शान्तिथी लोकोमां हळीमळीने राज्य चलाववा लाग्यो, पण पछवाडेथी तेमां विघ्न आवी पड्युं.

तेनो कुमार जॉन निडर (John the Fearless) जे फ्रान्समां नेवरनो ड्युक हतो, तेने ६ ठ्ठा चार्ल्स राजाए टर्के साथे लडवाने मोकल्यो; तेने टर्कोए निकोपोलिनी लडाइमां हराव्यो, ने म्होटो बदलो लइने तेने केदमांथी मुक्त कर्यो.

१४०४. जॉन निडर पोताना पिताना मरण पछी तेना आखा राज्यनो मालिक थयो. एनो न्हानो भाइ बरगंडीनो आन्थनी हतो, तेने ब्राबांनो ड्यूक बनावी ते डची तेने स्वाधीन करवामां आवे छे. जॉननो लोभ वधतो जाय छे, अने तेनी उद्धत प्रकृति विशेष वधती जती जणाय छे. ६ ठ्ठो चार्ल्स (एनो पित्राइ भाइ) घेली स्थितिमां आवी जतां, फ्रान्सनो कारभार डॉळवा जॉन मंडी जाय छे. नेधरलॅडना कारभार उपर तेनी नजर ओछी रहेछे, पण त्यांथी माणसोनी भरती करवा उपर ध्यान आपे छे. फ्लेमिंगो तेनी आवी रीतिनी परवा राखता नथी, पण फ्रान्स अने इंग्लंडना वांधाथी ते तटस्थ रहेछे. आ उपरथी इंग्लिश वेपारियो फ्लाण्डर्समांना सर्व बंदरोए छूटथी आवेछे, तेज प्रमाणे, फ्लेमिंगोने इंग्लंडनां बंदरोमां पण तेवीज छूट भोगववानो लाभ मळे छे. ब्राबांनो आन्थली तटस्थस्थिति साचवी रह्यो नहि, ते पोताना उमरावोने लइने फ्रान्सभेगो लडाइमां उतरवाथी एजिनकोर्टनी लडाइमां मार्यो गयो, पण तेथी डचीने कांइ हानि थइ नहि, केमके, डचीनुं लश्कर ड्यूकना भेगु भळेलुं नहतुं. ब्राबांमां हवे एक राष्ट्रीय कौंसिल स्थापी तेमां ११ सभ्य ठराव्या. २ धर्मखाताना पादरियो; ३ बेरन अमीरो, २ नाइटो, अने ४ प्रजाकीय. तेओए प्रजालाभने अनुसरीने बाळ ड्यूकनी बाल्यावस्थामां डहापणथी राजकारभार चलाव्यो. प्रजासत्ताकराज्यना धोरणने अनुसरीने, आ

प्रमाणे वस्तीनुं वगोणुं टाळवा, ताजी फ्रेंच सेना तत्पर थइ गइ. मोखरा उपर घोडेसवारनी टुकडिये ओंचितो धसारो कर्यो.

तुमुल युद्ध मच्युं, अने ते चाल्युं पण लांबु. आर्टेवेल्ड रणसंग्राममां खूब घूम्यो, घणाओने तेणे घायल कर्या, ने घणाने रामशरणे पहोचाडी दीधा. एनुं लश्कर अर्धोअर्ध कपाई गयुं, अने छेवटे एनो पोतानो वारो आव्यो. शत्रुओ उपर घा करतो, घा वेठतो, छेवटे ते पड्यो, एटले लुई फावी गयो. तेनी जीत थई, तेणे ब्रुगेस उपर पोतानो नवो वावटो फरकाव्यो, अने आखा फ्लाण्डर्समां पोतानो प्रताप बेसाड्यो. बापने लोके लोहीमां रगडोळ्यो त्यारे दीकरो तेज लोकनेमाटे पोते लोहीमां रगदोळायो. एमांथी वधारे भलो बाप कहेवायो. आ बनाव पछी पण लोको जंपीने बेठा नथी. तेओए फ्रान्सिस आकरर्मनने नायक ठरावीने झगडा मचाव्या छे.

१३८४. ईम्पीर कुळनो छेल्लो लुइ शोकनो मार्यो दुःखी दीले मरण पामेछे. बरगंडीनो फिलिप जे तेनो जमाइ थतो हतो ते फ्लाण्डर्स, आर्वेइसा, नेवेर्स, अने रेथेलनो कौंट थाय छे. लोको वांधो लेछे, पण तेमना आगेवान आकरर्मननुं खुन थाय छे. तेना समयथी हवे नवो वंश शिरु थाय छे, पण फ्लाण्डर्सना लोकसमूहनो शूरो समय अस्त पामे छे.

सर्वे परगणां सत्ताधारी थतां, तेमनो राज्यकारभार चालवा लाग्यो. राजाओ पोतानी इच्छाप्रमाणे लडाइयोमां उतरवाने मंडी पडता तेवी सत्ता हवे तेमनी चालती बंध पडी.

१४३१. र्जान निडरे, पोताना सामावाळा ऑर्लिन्सना ड्यूकने मारी नंखाव्यो, त्यारपछी, तेनी पण एवीज गति थई. मॉण्टेरोना पुल उपर फ्रान्सना पाटवी कुमारे तेनो देहान्त आण्यो.

१ सर हेनरी टेलरे करुणाजनक नाटक १८३४ मां लखी प्रसिद्ध कर्युं छे.

तेनो दिकरो फिलिप बरगंडीनो ड्यूक थयो. तेणे पोताना पितानुं वैर लेवामाटे ५ मा हेन्री राजासाथे संबंध घाडो कर्यो. राजाना मरण पछी तेनी ब्हेन व्हेरे ते परण्यो. बेड्फोर्डनो ड्यूक जॉन, जे हेन्री राजानो भाई थतो हतो ते तेना मरण पछी तेना कुमार छठ्ठा हेन्रीनो रिजेंट (वाली) थयो हतो, ते फिलिपनो खरेखरो साहाय्यकरनारो थई पड्यो. एक तरफ ए रिजेंटे फ्रान्समांथी बंदरो मेळववानी नजर करी, त्यारे बीजी तरफथी, फिलिपे पोतानी पित्राई हॉलिंडनी जाक्वेलाईननो वारसो मेळवी लेवा प्रयत्न कर्यो.

१४३६. जाक्वेलाईन ३६ में वर्षे मरण पामी; तेनुं राज्य बरगंडीना फिलिपने प्राप्त थयुं. आवांना ड्यूक जॉननो भाई जे तेनी जग्याए डची उपर दाखल थयो हतो तेनुं नाम फिलिप हतुं, अने जे सेण्टपॉलनो कौंट कहेवातो हतो ते आ वेळाए मरण पाम्यो एटले एनुं बधु राज्य फिलिपने मळवाथी पिकार्डी सुधीना म्होटा विस्तारवाळा राज्यनो ते धणी थई पड्यो.

आ बनाव बन्या पछी, बरगंडी वंश नीचे नेधरलेंड (१४३६ थी १४९३ सुधी) रह्युं. लक्झमबर्गनी डचेसनो हक खरीदी लीधाथी, हवणां हॉलंड अने बेल्जियमनुं राज्य थइने जेटला प्रदेशनो विस्तार छे तेटलो प्रदेश, बरगंडीना फिलिपना ताबामां हवे आवी गयो.

१४३५. फिलिपे फ्रान्ससाथे कॉलकरार करवाथी इंग्लंडनी तेना उपर इतराजी थइ, ते साथे वळी, हॉलंड अने झीलेंडना वेपारियो इंग्लंडमां रहेता हता तेओनां घर लूंटी लीधां, जे हाथ आव्या तेओने मारी नांख्या, तेथी इंग्लंडसाथे युद्धमां उतरवानी तेणे तैयारी करवा मांडी.

१४३६. फिलिप इंग्लंडनी सामे युद्धमां उतर्यो. प्रथम तेणे कॅलेसने घेरो घाल्यो, पण इंग्लंडनी शरमथी तेनी ओथ टूटी एटले घेरो उठावी लीधो.

१४३७. ग्लोसेस्टरना ड्यूकनी सेनाए कॅलेसथी फ्लाण्डर्स अने हेर्नाल्ट सुधी खुंदी वळी. प्रजा इंग्लंडना लाभमां हती तेथी तेणे स्वार्थ विचारीने, पोतानी राणी पोर्टुगालनी इसाबेलानी पळशी करीने, तेना द्वाराए इंग्लिशनी प्रीति मेळवी दीधी, एटले, बंने देशोवच्चे पाछो व्यापार चालतो थयो, अने त्रण वर्ष सुधी ब्रिटिशोए लडाइ बंध राखवानुं मान्य कर्युं.

१४४०. बालटिकनां शहर इस्टरलिंग्झ अथवा हॅन्सेवाळा, डचोनां व्हाणो लूंटी ले छे तेथी तेमनी साथे लडतां डच अने फ्लेमिंगो. हान्सीटिक नौकासेना पोताने स्वाधीन करी ले छे.

१४४१ मां लूबेक हॅम्बर्ग, रोसटाक आदि ६ शहरो साथे १२ वर्ष लगीनी सलाहना कॉलकरार थाय छे. कांइ वांधो पडे तो, प्रत्येक पक्ष पांच शहरवाळा पासे निवेडो करावे एम ठर्युं तेथी शान्ति प्रसरी.

१४६७. चार्ल्स ध बोल्ड, जेणे केटलीक मुदत सुधी हॉलंडनो स्टाड होल्डर–जनरलनो अधिकार भोगव्यो हतो, ते राज्यासन उपर आवे छे. ते चोथा एडवर्डनी व्हेन साथे परण्यो हतो.

१४६८. फ्रान्सनी विरुद्धमां, इंग्लंडना चोथा एडवर्ड राजानी साथे फेब्रुआरीमां ऐक्यता संधाय छे.

१४७४–५. कोलन, अने फ्रान्स उपर हल्लो करवानी चार्ल्स शूरो एडवर्ड साथे योजना करे छे. कोलननुं समाधान पोप वच्चे पडवाथी थाय छे, पण एडवर्ड मददे आवे छे, ते वेळाए तेनुं कोइ माणस जोवामां आवतुं नथी; एटले ते लुइसाथे सलाह

करे छे. आ बनावथी चार्ल्स इंग्लंडसाथे रीसाईने शत्रुवट बांधे छे. अविचारी थइ ते लॉरेन उपर जइ पडे छे. त्यांथी स्वीससामो थाय छे, तेओ घणा करगरे छे पण ते मानतो नथी. लुइनी मदद मळतां स्वीसनुं लश्कर ३४ हजार माणसोनुं थयुं तेओ मोराटना तलावने कांठे दृढ रह्या. ६० हजार माणसो सहित चार्ल्स रणसंग्राममां पड्यो एटले

१४७६. लडाइमां स्वीझ लोकोए चार्ल्सने सज्जड हार खवरावी.

१४७७. नानसीनुं युद्ध मचे छे. बे लडाइयो थाय छे, तेमां चार्ल्स हारे छे अने मार्यो जाय छे. पोतानी १८ वर्षनी कुमारी मेरीने ते सर्व सत्ता स्वाधीन करी जाय छे. ता. ३ जी फेब्रुआरिये घॅण्टमां राज्यसभा (कांग्रेस) भराय छे तेमां चालेला विचारने अनुसरीने डचेस मॅरी ता. ११ मिये म्होटो हक ("Great Previlege") बक्षे छे. आगस्टनी १८ मी तारीखे मॅरी माक्षिमिलियन वेरे परणे छे. आ कुमार जर्मनीना सम्राटनो पुत्र थतो हतो. पछी मॅरी मरण पामे छे.

१३८२ ब्रुगेसमां माक्षिमिलियनने केद करवामां आवे छे.

(१४९३ थी १६०९ सुधी) नॅधरलॅंड हवे जर्मन साम्राजना ताबामां आवी जाय छे.

१४९३. जर्मन साम्राजनी गादी उपर माक्षिमिलियन बेसे छे.

१४९४ मां पोताना पुत्र फिलिप धी फॅरने नॅधरलॅंडनो गवर्नर ठरावे छे.

सोळमुं शतक. (१५०६–१५६६.)

१५०६. फिलिप मरण पामे छे. माक्षिमिलियन पोतानी कुमारी मार्गोरेटने नॅधरलॅंडनी हाकमी आपे छे.

१५१५. चार्ल्स पंदर वर्षनो थाय छे एटले एनी ब्राबांटना ड्युक, अने फ्लाण्डर तथा हॉलंडना कौंटना पद उपर स्थापना करे छे.

१५१९. साम्राज उपर चार्ल्स पंचमनी पसंदगी करवामां आवे छे.

१५२७. उटरेचनो बिशप पोतानी धर्मविषयक सर्व सत्ता सम्राटने स्वाधीन करे छे.

१५२८. गेलडरलंडनो ड्यूक पोतानां हथियार नीचे मूकेछे.

१५२९. कॅम्ब्रे (Combray) नी सलाह थाय छे.

१५४०. घॅण्टमां बंड मचावामां आव्युं हतुं ते माटे सख्त सजा ठरावबामां आवे छे.

१५४३. फ्रीझलॅंड अने जेल्डर्लॅंड, चार्ल्सना स्वाधीनमां थाय छे.

१५५५. ब्रसेल्स आगळ चार्ल्स राज्य सत्ता छोडी देछे. बीजो फिलिप तेनी जग्याए दाखल थाय छे. लोकोनो फिलिप उपर अभाव थाय नहि एवी रीते तेणे अगमचेती वापरवा मांडी. कॅथोलिक धर्मना विरोधियोसंबंधमां जे आकरा ठराव हता ते सुधारीने अणगमो ओछो कर्यो. राजकिय विषयमां लोकने गमे एवुं नरम पासु चलावा मांड्युं. लोकनी स्वतंत्रता जाळववावाळा जे मांडलिको (ठकराईयों) हता तेओनी पासेथी पुष्कळ खंडणी (पेशकसी) लेवानी व्यवस्थामां ते फावी गयो. धर्मविषयक संस्थाओनो संबंध राजाना पिंडसाथे चाले एवी खंदाई भरेली गोठवणनी पोपनी पसंदगी मेळववा माटे छाना एजंटो रोम मोकल्या. फ्रान्सनी सरहद आगळ एना बापे लश्करी जे व्यवस्था करी हती, ते प्रमाणे एणे स्पानियर्ड अने

जर्मनोनु लश्कर रहेवा दीधुं; एमां हवे पछी नेधरलेंडना देशी अधिकारियो नवा दाखल थाय नहि एवुं धोरण राख्युं.

आवा प्रसंगमां बे प्रकारनी एना उपर धाड पडी. रोमना पोप चोथा पॉल साथेनो वांधो पतावबा माटे, तेणे एक इश्वर वादी विद्वानोना (Doctors of Theology) अभिप्राय लीधा ते प्रमाणे पोपनी साथे लडाइ मचावी पोताना इतालिन राज्यनो वाइसरोयते वेळाए जे हतो अने पछवांडेथी जेणे आल्वाना ड्यूकने नामे नामना कुहाडी हती, तेनी मारफत एवुं जुस्सा भेर युद्ध मचाव्युं के छेवटे पोपने मान्या केहेवुं पड्युं, अने सलाहनुं कहेण कहेवराव्युं.

पोपनुं पती रह्या पछी तेणे हेन्रीनी खबर लीधी. बेल्जियन, स्पानियर्डो, अने जर्मन योद्धाओनी सेना तैयार करी, तेमां मेरिये पोताना पतिनी मददमां एक म्होटी इंग्लिश टूकडी मोकली. सॅवोयना ड्यूक इम्मान्युएल फिलिबर्टना उपरीपणा नीचे आखी सेना पिकाडीमां सूसरी पेशी गइ, अने फ्रेंच सेना उपर जीत मेळवी दीधी. आ युद्ध सेंटक्वेंटिन आगळ थयुं; तेनो खरो जश तो एगमण्टनो कौंट, जे बेल्जियन अमीर हतो, अने जे घोडेसवारनी एक टूकडीनो सवार हतो, तेने मळ्यो.

१५५८. बीजा हेन्रीना एक जनरले पश्चिम फ्लाण्डर्स उपर जोरभेर धसारो कर्यो, ते वेळाए पण शूरा एगमंटे बाहादुरीथी अने युक्तिभेर हुमलो करीने ग्रावेलाइन शहरपासे फ्रेंच सेनानी खराबी करी नांखीने तेने हरावी दीधी.

१५५९. एप्रिल मासमां, कॅटो-कॅम्ब्रेसिस (Cateaw-Cambresis) आगळ सलाह थइ तेमा सर्वत्र शान्ति रहे एवी गोठवण करवामां आवी.

फिलिपने स्पेन जवुं छे, एटला माटे, पछवाडे कारभार चलावा सारु, कामचलाउ राज्यव्यवस्थामंडळ स्थापे छे. तेमां मुख्यत्वे करीने, बेल्जियन उमरावो मांहेला आगळ पडता शख्सोनी, निमणुक कारणसर करेछे. खातावार कौंसिलो ठरावावामां आवेछे. तेमां नामांकित नागरिकोने दाखल करेछे, अने तेथी लोकोनी पसंदगीनुं राज्यमंडळ रचाय छे एवो लोकोना मनमां असर करावावानो हेतु अंदरखानेथी राखवामां आवे छे, तेमां संख्यानुं प्रमाण एवुं राखे छे के, कोइ तकरारी बाबत पेश लइ जवी होय तो, राजाभणीना किताबो धारणकरेला सभ्योना विशेष मतथी, धार्या प्रमाणे काम पार उतारी शकाय. कॅथो-लिक मतनो मोभो वधारवामाटे, अने तेना विरुद्धमतवाळाओ उपर काबु राखी, तेमने कचरी नांखवा माटे, एक फरमान बाहार पाडेछे. चडती पंक्तिवाळा जे नामांकित ठरेल विचारना पुरुषो होय, तथा जेओना विचार उछाछळा न होय, अने जेओ लोकोना जानमालनुं पुरु रक्षण करे एवाओनी योजना करवाने बदले, पोताना पक्षना हलका पादरियोने सामटी सत्ता आपमां आवी, तेथी गभराटनो बोबाट फेलायछे. संस्थानिकोनी वार्षिक सभा विसरजन थया पछी, उपर प्रमाणे भला माणसोनी निमणुक थइ होय तेओने खशेडी दइने, रहेतां रहेतां, पोताना पसंद करेलाओने दाखल करी देवानो हेतु होतां, ते विषेनी रोमना दरबारनी अगाउथी मंजुरी मेळवी राखी हती.

आ सर्वे धारणा पार उतरे, एटला माटे, बेल्जियनोनी भरती-वाळी सेना तमाम विखेरी नांखे छे, अने ते आखा देशमां छूटक छूटक वेंहेंची देवामां आवे छे. जुल्मी सरकारना मनमां जेनो भय व्यापी गयेलो तेवी आ सेना तो मात्र त्रण हजार घोडे सवारो-

नीज हती. फिलिपनी पगारदार सेना, जे जर्मन अने स्पानिश सैनिकोनी हती, तेने सरहद उपर एवी रीते गोठववामां आव्या के, एनी गोठवणमां कांइ वांधो उठे, अने तेनो उपयोग करवो होय तो तुरत करी शकाय. आ सिवाय तेणे एक छूपो करार फ्रान्सनी साथे केटो-कॅम्ब्रेसिसना संधिमां एवो कर्यो हतो के, कदापि बेल्जियन लोको विरुद्ध वर्त्तन करे, अने तेना सामा थाय तो फ्रान्से तावडतोब तेनी मददे आवीने उभां रहेवुं. युद्धमां जे बेल्जियन योद्धाओए पराक्रम करीने फ्रान्स उपर जय मेळव्यो हतो, अने तेथी, फ्रान्सने कोलकरार करवानी फरज पडी हती तेवा जय मेळवनाराओनी स्वतंत्रता छीनावी लेवाना अघटित कार्यमां तेमने भाग लेवा देवो ए केटलुं बधुं अयोग्य अने प्रपंची कार्य कहेवाय ?

१५५९. ता.७ मी आगस्टे, सर्वे संस्थानिको(ठकराइयो)नी सभा घेण्टमां फिलिपे भरी. संस्थानना त्रणे वर्गोना प्रतिनिधियोए फिलिपना विचार विरुद्ध देखीतुं कांई कर्युं नहि. नवा प्रोटेस्टंट धर्मविचारनो विस्तार वधतो जतो हतो, तेथी, पादरीवर्गने सरकारी टेको मळ्यो ए तेमना हकमां सारुं थयुं एम कॅथेलिको गणवा लाग्या. उमराव वर्ग पोतानी जूनी स्वतंत्रता खोता आवता हता, तेथी तेमने पण राजानी ओथनी अने कृपानी अगत्य पडती हती, सबब, आ बे वर्गनी तो फिलिपने कशी धास्ती रही नहि, पण प्रजासमूह, जे आम कहेवाय छे, तेना भणीथी सामा थवानो प्रसंग प्राप्त थशे एम तेना धारवामां आवतुं हतुं. पेशकशी वगेरेनी उपज आवती हती ते संबंधीनो जमेखर्चनो हिसाब तपासनारा कमिशनरो ठरावववानी, लडाईना समयमां तेओए चरचा उठावी हती. एन्थनी पेरेनाट डी ग्रानवेला (Anthony Perrenot de Granvella) जे आरासनो बिशप हतो, अने

जे फिलिपनो प्रीतिपात्र सलाहकार गणातो हतो, तेणे पोताना धणीनी तरफथी स्पानिश भाषामां सभामां भाषण आप्युं; ते बधु प्रपंच भरेलुं, भूलथाप देवरावे एवुं हतुं, तेमां नॅथरलॅंडनी पोतानी प्रजा उपर राजानो पूरो प्रेम छे एवां खातरीनां वचन उच्चारवामां आव्यां हतां. पोतानी गेरहाजरीमां, पोताना पुत्र डॉन कार्लोने राज्यनो अधिकार आपवो, तेना करतां, बेल्जियन प्रिन्सेस मार्गेरेट, जे पार्मानी डचेस हती, तेना हाथमां राज्यनी लगाम सोंपवाथी प्रजा उपरनी तेनी भावना वधारे छे एम बतावी आपवानुं तेने योग्य लाग्युं. पण आ बधुं छळकपट हतुं. हवे देशना उपर भारे संकट आवी पडशे एवी अगमचेती एक कुशळ पुरुषे, फिलिपना हृदयनुं वळण वरतीने करी, अने बीजा विश्वासपात्र हता तेमने पण समजावी, तेथी फिलिपने लोको तरफथी जे जवाब आपवानो ते गोळगोळ, पण कोई प्रकारनी बंधणीमां अवाय नहि एवी रीतनो आपवामां आव्यो. पण सर्व तरफथी सामटी अरज करवामां आवी के, करनो बोजो प्रजा उपर वधारे छे ते ओछो करवो; परदेशी लश्कर आ देशमां राखवामां आवे छे ते विदाय करी देवुं. जोखमदारीना अधिकार बीजाओने नहि आपतां, अहिंना देशियोने आपवा. आ मागणी करवाना उद्देशनी चोट ग्रानवेल्ला उपर हती. ते फ्रोश्वे–काम्टेमां जन्म्यो हतो, अने ते स्पानियर्ड हतो. आ बधुं सांभळीने फिलिपने आश्चर्य लाग्युं, अने गभरामणमां ते पोतानो पित्तो डबावी शक्यो नहि, तेथी बोली उठ्यो के, हुं स्पानियर्ड छुं, तेथी तमे मने पण कुहाडी मूकशो के? आवुं बोली तो गयो, पण ते तुरत ठेकाणे आवी गयो, अने कहेवा लाग्यो के आ वात पहेलां मारा जाणवामां आवी होत तो ठीक हतुं, आजथी त्रण मासमां हुं विदेशी फोज रवाने करी दइश. छंछेडायला सापना जेवो, अने घायल

थयेथी उश्केरायला सिंहना जेवो धुंधवायलो, पण उपरथी पित्तो नरम करीने ते इंग्लैंड रवाने थयो. त्यांथी एने स्पेन पूहोंचाडवाने, संयुक्त प्रान्तोनो एडमिरल कौंट होर्ने, समुद्रसेना सहित, फ्लारोग आगळ तैयारज हतो. तेने आवकार देवामाटे, नासोनो विलियम जे ऑरेंजनो प्रिन्स कूहेवातो हतो, अने जे झीलॅंडनो गवर्नर हतो, ते पण हाजर हतो, तेमज, बीजा उमरावो पण हाजर हता, तेमांथी विलियमने एकान्तमां लइ जइने ते कूहेवा लाग्यो के, जेओ नवा बंधायला प्रोटेस्टंट धर्मना अनुयायियो छे तेवा गृहस्थोने, अने धनाढ्य नागरिकोने फांसी देवानी छे, तेनो अमल सत्वर करवानी हुं तमने भलामण करुंछुं. आ कथन सांभळी विलियमनो चेहेरो एकाएक बदलाइ गयो, अने फिलिपे कागडानी आंखे ते लागलुंज कळी लीधुं, अने गुस्सामां आवी बोली उठ्यो के, तमेज मारी धारणा उंधीवाळो छो. तेना उत्तरमां ते एटलुंज बोल्यो के, हुझूर, ए तो आखा लोकसमूहनी संस्थाओनुं काम छे. क्रोधथी तेनो हाथ पकडीने फिलिप बोल्यो के, ना, ना, ए तो तारु अने तारा एकलानुंज काम छे. आवा कूहेणथी पोताने उलटु मांन मळे छे एवो देखाव धारण करी ते चूप रह्यो; विलियम ध सायलण्ट (मौनव्रतधारी विलियम) एवुं पोतानुं नाम हतुं तेनो महिमा पाळ्यो. नासो नामनुं जर्मनीनुं आ ठसो वर्षथी चालतुं आवेलुं एक राजकुटुंब हतुं, अने ए कुटुम्बमांथी एक जण तो जर्मनीनो महाराजा स्थपायो हतो, ते कुटुंब मांहेलो आ विलियम हतो. फ्रान्समां ऑरेंज नामनी तेनी स्वतंत्र जागीर हती; वळी नेधरलॅंडमां तेनी विशाळ ठकराइ हती. तेनो पिता नासोनो कौंट कूहेवातो हतो, ते नवोस्थपायलो प्रोटेस्टण्ट धर्म पाळतो हतो, तेथी विलियमने ते धर्मनां तत्व शीखववामां आव्यां हतां. पण आ बाळकनी विशाळ बुद्धि

उपरथी, पांचमा चार्ल्स राजाए, एने पोतानी हुझूरमां राखीने रोमिश चर्चना (कॅथोलिकना) धर्मतत्वनी असर करावी हती. नववर्ष ते राजाना एक विश्वासु खिदमतगार (पेज) तरीके रह्यो हतो; ते महान पुरुष नीवडी आवशे एवी अगमचेती राजाए करी हती. विदेशी एलचियोनी साथे, राजा खानगी वातो करतो त्यारे, आ बाळ विलियमने पण पोतानी पासे राखतो हतो. जे सांभळ्युं ते बधुं पेटमां राखतो हतो, तेथी पण, ते पोताना मौनव्रतधारी (Silent) उपनामने पात्र थयो हतो. तेनो जन्म १५३३ मां थयो हतो, तेथी ते आ वेळाए २३ वर्षनो हतो. मानप्रद बे महान कार्य महाराजाए एने सोंप्यां हतां, एक तो पोताना भाइ फेर्डिनान्दने राजमुकुट धारण कराववा तेनी साथे मोकल्यो हतो. सेवोयनो ड्यूक जे नॅधरलॅंडमां सेनाधिपति (कमानडर इन चीफ) हतो, तेने इटली मोकलवो पड्यो त्यारे, ए जग्याए, आ युवकनी निमणुक करी हती, ते सामे घणाए वांधो लीधो हतो, अने फ्रान्स सरखा राज्यना कुशळ जनरलो सामे काम लेवानुं छे, ते ए बाळकथी नहि बने एवी तकरार बतावी हती, पण महाराजाए ते गणकारी न हती. परिणाममां, आ युवके पूरेपूरु पराक्रम बतावीने विजय प्राप्त कर्यो हतो. आ प्रमाणे, एक फ्लेमिश उमरावने महाराजाए आगळ पाडी, स्पानिश उमरावोने हलका पाड्या एम समजी तेना दीकरा फिलिपने जरापण पोसायुं न हतुं. एटला माटे, लाग आवे त्यारे तेने ढोळी पाडवानो प्रपंच तेना मनमां त्यारथीज रचावा लाग्यो हतो. पण विलियम गहन गतिवाळो हतो; माणसनां हृदय जीती लेवामां, अने जाणी लेवामां ए एवो कुशळ हतो के, एनी आसपास साचा अने चोख्खा पुरुषोनुं तेणे एक मंडळ भेगु कर्युं हतुं. वळी, तेनी उदारता पण तेवीज हती. आवा तेना गुणोए करीने

एक राजाना जेवी तेनी भभका भरेली गणना अने प्रतिष्ठा ते स्थापित करी शक्यो हतो.

एगमंटनो कौंट अने गाव्रे (Gavre) नो कुमार (Prince) लॅमोरल (Lamoral) पण नामाङ्कित अमीरी वंशनो हतो. एना एक वडीले, मॅक्सिमिलियनना हाथ नीचे, हॉलॅंडमां स्टाड होल्डर (Stad holder) नो अधिकार भोगव्यो हतो. बवेरियानी डचेस सॅबिना संबंधने लीधे तेनी कुलीनतानो चळकाट तेनामां विशेष प्रवेश पाम्यो हतो.

सन. १५१६ मां पंचम चार्ल्से तेने गोल्डन फ्लीसनो एल्काब आप्यो हतो. लेमोरल महान शूरवीर हतो, परंतु विलियमना जेवो निपुण राज्यप्रकरणीय पुरुष न हतो. पोताना जानमालने जोखम लागे ते सहन करवानी तेनामां हिंमत न हती, तेथी, जनसमूहनुं सारु करवा जतां, राजानी अप्रीति थाय, ते एने पोसाय एम नहतुं. आ बेमांथी कोने रिजेंट नीमवो ते फिलिप नक्की करी शके एम न हतुं. जे तेओनामां गुण हता, तथा लोकोनी तेमने माटे पसंदगी हती तेज तेओने हवे उंचपदे स्थापवाने दोषरूप लेखावा लाग्यां; एटले छेवटे, पार्मानी मार्गेरेटने रिजेंट ठरावववानो फिलिपे निश्चय कर्यो.

मार्गेरेट नॅधरलॅंडनी रिजेंट.

एक कुलीन वॅनगीस्ट नामनी फ्लेमिश बानु हती, तेनी साथेना संबंधथी चार्ल्स पंचमनी खरी दीकरी तरीके मार्गेरेटनो जन्म ब्रसेल्समां १५२२ मां थयो हतो. तेनी माना कुटुंबनी एक स्त्रीने ते सोंपी हती, पण मार्गेरेट आठवर्षनी थइ त्यारे तेनी वाली मरण पामी. तेने उंचा प्रकारनी केळवणी अपावी हती, अने म्होटा ठाठमाठथी तेनी संभाळ लेवाती हती,

तेथी ते महाराजानी बेटी छे ए वात प्रसिद्ध थइ गइ हती, तेने पछी हंगेरीनी मेरी राणीनी संभाळ नीचे राखवामां आवी हती. **ओटावियो फार्नीस** (Attaviao Farnese) **त्रीजा पॉल** (Paul III.) नो भत्रीजो जे मात्र १३ वर्षनो हतो तेने वेरे **मार्गेरेटने** परणावानी बोली करीने, ते कुमारने **पार्मा** अने पियासेनझा (Piaconza) नी बे ठकराइयो आपी हती. **मार्गेरेटनामां** घणा खरा गुण मरदानी हता, वळी इगनेशिय **लोयोला** जे तेनो पापनिवेदन (Confessor) गुरु हतो तेना हाथ नीचे तेणे धार्मिक केळवणी लीधी हती. धर्मने लगती केटलीक एवी क्रिया तेने करवानी हती के, जेथी करीने, तेनी महत्ता डबाइ गइ हती. "प्याशन वुइक" ना धार्मिक दिवसोमां ते गरिबोना पग पखाळती हती, अने तेमने मूल्यवान दान आपीने विदाय करती हती. आ रीते नेधरलेंडमां लोकोना सहवासमां ते उछरी हती, त्यांज केळवणी लीधी हती, अने लोकोनी रीतभातथी सर्वे वाते जाणीती थइ हती, तेथी रिजेंट तरीकेनी तेनी योग्यता गणी शकाय एवी ते हती.

त्रण चेम्बरो–कौंसिलो.

पंचम **चार्ल्से** गोठवण करी राख्या प्रमाणे, **मार्गेरेटने** राज्य चलाववामां मदद करवा माटे १ स्टेट कौंसिल, २ प्रीवी कौंसिल, अने ३ नाणा प्रकारणीय चेम्बर एवी त्रण चेम्बरो अथवा कौंसिलो ठराववामां आवी. ज्यांसुधी, **फिलिप** नेधरलेंडमां रह्यो, त्यां सुधी, आ चेम्बरो अथवा कौंसिलो तो नामनीज हती, तेमां जे **स्टेट कौंसिल** कहेवाती हती ते तो छेक बंध पड्या जेवी हती. **फिलिप** त्यांथी खस्यो एटले आ कौंसिलो पाछी जागृत थई. सलाह चलाववी होय, लडाई उठाववी होय, बहारना शत्रुथी

थता भयनुं निवारण करवुं होय तो ते संबंधनो विचार आ स्टेट कौंसिलमां थतो हतो. आ कौंसिलना सभ्य तरीके, आरझिनो बिशप, ऑरेंजनो कुमार विलियम, कौंट एगमंट, प्रिवी कौंसिलनो प्रमुख, नाणा प्रकरणीय चेम्बरनो प्रमुख, गोल्डन फ्लीसनुं पद धारण करवावाळा बधा नाइटो, प्रिवी कौंसिलना सर्वे सभ्यो, नाणा प्रकरणनी चेम्बरना बधा सभासदो, ए सर्वे आ महान स्टेट कौंसिलमां दाखल थता हता; ते उपरांत, जो रिजेंटनी इच्छा थाय तो, मेचिननी सीनेटना सर्वे सभ्यो, जेओ ब्रसेल्सनी कौंसिलना सभ्य गणाता हता तेओनो अभिप्राय पण स्टेट कौंसिलमां लेवामां आवतो हतो.

प्रिवी कौंसिलमां न्याय अने मुल्की खाताना कायदा घडवानुं काम चालतुं हतुं. कोईने कांइ बखशीस आपवुं होय, अथवा माफी आपवी होय तो ते आपता. नाणाप्रकरणीय चेम्बरमां राज्यनी उपजनी, अने सरकारी जमीननी व्यवस्था करवामां आवती हती.

नवी व्यवस्था करती वेळाए, प्रान्तोना गवर्नरो जे ज्यां हता तेओने त्यांज निमवानुं योग्य जणायुं त्यां तेमने कायम कर्या, अने ज्यां नवा ठरावावानुं घटित लाग्युं त्यां नवा नीमवामां आव्या.

कौंट एगमंटने फ्लाण्डर्स अने आर्टोइ प्रान्तो सोंप्या; ऑरेंजना विलियमने हॉलॅंड, झीलॅंड, युट्रेक्ट, अने पश्चिम फ्रिझलॅंड सोंपवामां आव्या.

बेल्जियमनी नौकासैन्यनो एडमिरल, होर्न (Hoorn) नो कौण्ट फिलिप डी मॉंट मोरेन्सी हतो तेने जळ सेनापतिने

स्थाने कायम राख्यो. मार्गेरेटे पोतानुं रेठाण ब्रसेल्समां राख्युं, अने एनी हुझूरमां ब्राबाण्टने गोठववामां आव्यो. खरुं जोतां त्यांना कायदा प्रमाणे ऑरेंजनो विलियम परदेशी गणाय, पण तेने पोतानी जागीर हती, तथा तेना दीकरा वगेरेनी घणी जागीरोनी व्यवस्था ते करतो हतो, तेथी, तेने विदेशी गणी श-कायो नहि. लोकोनी तेना उपर प्रीति हती, तेमां वळी तेनुं लग्न लोरेनना समर्थ कुलमां थवानुं हतुं ते थाय तो ते बळवान थइ पडे, एटलामाटे, तेनो संबंध तोडी पाडवामां फिलिपे प्रथमथीज खटपट करी हती. सरकारनुं कर्त्तव्य वेगळुं मूकीने, पोतानो स्वार्थ साधी लेवामाटे, कौंसिलोमां मतभेद उठे, अथवा, सेशन भराता पहेलां, खानगी रीते सभाओ भरी, अथवा एक बीजाने मळीने भांजगड करी, सरकार विरुद्ध कोइ बाबत पेश लइ जवानी योजना सभासदो करे तो एकदम बधी चेम्बरो बरखास्त करी देवी एवी सूचना फिलिपे मार्गेरेटने आपी हती, अने समजावी राख्युं हतुं के, एवी तकरारोनो निवेडो आपणी मरजी प्रमाणे पसंद करेला माणसोनी कमिटी ठरावी तेमां आणवो. आवी सिलेक्ट कमिटिनुं नाम **कनसल्टा** (Consulta) कहेवातुं हतुं. तेमां आर्चबिशप आरोस, प्रिवी कौन्सिलनो प्रमुख विग्लियस (Viglius or Wigele) अने बार्लेमाण्टनो कौंट एओनी निमणुक थती हती. आ गोठवण लोकोना कळवामां न आवे, एटला माटे, प्रथम जेओए विरुद्धमत आप्या होय, तेवाओने पण आवी खास सभामां दाखल करवामां आवता हता, तेम छतां, ठराव तो तेमना अभिप्रायथी विरुद्ध, सरकार लाभमां करवामां आवता हता.

आवी पाकी गोठवण करीने ता. २७ मी आगस्टे फिलि स्पेन गयो, अने पार्मानी डचेस मार्गेरेट रिजेंट बनी राज चलाववा लागी.

ग्रानवेला.

डचेस पासे कर्त्ताहर्त्ता ग्रानवेल्ला हतो. ते धार्मिक संस्थानं पादरी हतो, तेम छतां, ते अनीतिमान, खोटी चालनो माणस हतो. फिलिपे पोताना तरफथी राज्यनी देखरेख राखना (Overseer) दरोगो एने ठराव्यो हतो. ते छटादार भाषणं आपतो हतो; खंदो दरबारी हतो; जेना विचार कळी शका नहि एवो, उंडो राज्यप्रकरणीय पुरुष हतो; पण ते साथे वळी अक्कड मिजाजनो, अहंकार भरेलो, अदेखो, अने बडाइखो हतो. राजाना पक्षनो बीजो पुरुष, विगलियस हतो, जे प्रिवं कौंसिलनो प्रमुख हतो, ए वात आपणे आगळ जणावी छे. अ सारु भणेलो पंतोजी हतो. न्यायना खरा उद्देशना तातपर्य उप आधार न राखतां, कायदाना शब्दोने वळगी रहेनारो, चीकणं हतो, तेथी पोतानी विद्वतानुं डोळ बताव्यांज करतो हतो. अ बेना पछी, त्रीजी व्यक्ति, एज टोळीनो बार्लेमोण्टनो कौण्ट नाणाप्रकरणीय खातानो उपरी हतो. ते दरबारनी ईच्छाने अनु सरीने हाजिया पूरनारो हठीलो हतो; दगाफटकानां कृत डबावी देवाना हेतुथी, जे प्रजाकीय संस्थाओ देखरेख राखतं होय तेवानो तो ते खरेखरो सामावाळियोज हतो. एकंदरे, अ त्रणे पुरुषो फिलिपना नचाव्या नाचे एवा हता, तेज खा सत्ताधारी थई पडतां, धार्युं काम शराडे पहोंचाडी दे एव हता. तेमना पडखामां बीजा केटलाएक राजाना पक्षना, जे दोरे तेम दोराय एवा पुरुषो पण हता.

आवी योजनावाळी राज्यव्यवस्था प्रजाने पसंद पडे नहि, अने तेमनो बोबाट थाय, ए देखीतुंज छे.

१५६१. स्पेननी फोज, नेंधरलॅंडमां घुसाडी हती, तेने स्पेन पाछी बोलावी लेवानो ठराव हतो, ते विषेनी तकरारनी घणी लखापढी अने चर्चा चाली, एटले, प्रथम तो, ते फोज झीलॅंडमां राखी, परंतु फिलिपने तेनी स्पेनमां अगत्य पडी त्यारेज पाछी त्यां बोलावी लीधी. लोकोने आ लश्कर संबंधी घणो अजंपो हतो, तेमां वळी राज्यथी स्वतंत्र सत्ताधारी धर्मनी संस्था, चार पसंद करेला बिशपोथी स्थापित करेला धोरणे चालती हती, तेने बदले, राजा पसंद करे एवा १८ बिशपोनी ते संस्था करीने लोकोना चालता मतने डबावी देवानी युक्ति तेणे रची. ग्रानवेल्लाने मेचलिननो आर्चबिशप बनावी दीधो, तथा लो कं-ट्रियोनो प्रायमेट (Primate of the Low Contries) एवी पदवि आपी; विशेषमां वळी, पोपे तेने कार्डिनलनी टोपी अर्पण करी. आ समये प्रोटेस्टंट धर्मनां तत्व लोकोमां चालवा मांड्यां हतां. तेमां नवा ठरेला बिशपोए डखल करवा मांड्युं. आवी रीते प्रत्येक बिशपनी रीतभात उद्धताइ भरेली, सहन थई शके नहि एवी होतां, तेओनो दमाम वधवा मांड्यो. कॅथोलिक धर्मनां तत्वो नहि मान्य राखनाराओनो इनसाफ करवानुं काम आ नवा बिशपोना हाथमां आव्युं. प्रान्तोना गवर्नरो, अने उतरती पंक्तिना फोजदारी न्यायाधिशो आ बिशपोने आश्रय आपता रहे एवुं फरमान हतुं. हवे लोकोना उपर त्रास वर्त्तावनानां कृत्य, अन्यायी अने भयंकर एवा आ लोकोए चालतां कर्यां. पण ऑरेंजना प्रिन्स विलियम, हॉलंड, झीलॅंड, यूट्रेक्टना स्टाड होल्डर, तथा फ्लाण्डर्स, अने आर्टोइसना गवर्नर एगमंट, एओये, पांचे प्रान्तोमां, आवा जुल्मी मुकद्दमा चालवा दीधा नहि. ब्राबांमां गडबडाट उठवाथी त्यां

तेवा केसोनी धम्माचकडी चालवा मांडी. ब्रसेल्समां फोजदारी न्यायाधिशी हती नहि, केमके, ते सरकारी राजधानीनुं स्थान हतुं, तथापि आवी खामी होतां, त्यां प्रांत्तिक गवर्नर ठरावबा विलियमे सवाल उठाव्यो. अने एटलामाटे, स्टेट्स जनरल नामनुं बधा प्रान्तोनुं महामंडळ भरवानीं तेणे सूचना करी, तेमां ग्रानवेल्लाए वांधा नांखवा मांड्या, तेथी, तेने तुरतमां तो पाछां हठवुं पड्युं, पण आखा देशना भणीथी तेणे सर्व प्रान्तोनुं महामंडळ (States general) बोलाववानी मागणी करी. प्रत्येक शहर अने प्रान्तनुं खरुं कर्त्तव्य शुं छे तेनो, तथा न्यायपूर्वक, अने कायदासर कामोनो विवाद करी निर्णय करवानो अधिकार आ महामंडळनो छे एम ठरी चूकेलुं हतुं, छतां, फिलिपे फांस मारी. एनी गेरहाजरीमां, गमे ते बहानुं बतावीने संस्थानिक महामंडळ भरावा देवुं नहि एवो एनो सिद्धान्त हतो.

१५६२. ग्रानवेल्ला, विलियमना उपरना अभिप्राय विरुद्ध आग्रहपूर्वक सामो थयो, केमके, फिलिपनो ते विश्वासु दरोगो (Over seer) होतां ते वेचाइ चूक्यो हतो; तेने पोतानी फरज बजाववानी हती. आवा माणसने तेना अधिकार उपरथी दूर करवाने बलिष्ट छूपु मंडळ बंधायुं. प्रजाना लाभनी खातर, केटलाक राजाना पक्षना हता, तेओ पण, भेगा भळ्या, डचेस मार्गेरेट, सत्ताहिन, नामनीज रिजेंट निवडी हती. बधो कारभार तो ग्रानवेल्ला डहोळतो हतो, अने ते जाणे तेनो उपरी होय तेम, तेनां खानगी कामोमां पण वच्चे आवतो हतो. तेमज, छूपा बातमीदार तरीके, फिलिपने आडु अवळुं लखतो हशे एम तेना समजवामां आव्युं. एनो त्रास सर्वत्र प्रसर्यो छे, एम पण तेना जाणवामां आव्युं.

१५६३. अंदरखानेथी राजानी बीक सर्वेने लागती हती, एवो मामलो छतां पण, विलियम बापो तेनी कांइ पण दरकार राख्या विना, उघाडो पड्यो. प्रजा तेने विलियम बापो (वाडर विलम=Vader-Willem) कहेती हती, ते नाम सार्थक करवानुं पण तेणे राख्युं. बेदादी अने त्रास संबंधी लखवा योग्य खरेखरुं जेटलुं हतुं तेटलुं विस्तारपूर्वक तेणे लख्यु तेमां एगमंट अने होर्ने, बंने ड्यूको, सामेल थया. आ लखाणनी नीचे मार्गेरेटे पण पोतानो खरो अभिप्राय लखी जणाव्यो, अने ग्रानवेल्लाने तेना अधिकार उपरथी मोकुफ करवामाटे लख्युं.

१५६४. फिलिपे समय वर्त्तीने, ग्रानवेल्लाने नेधरलॅंडमांथी मानपूर्वक पाछो बोलावी लीधो (ता. १३ मी मार्च.) एटले सर्वत्र बोबाट उठ्यो हतो ते बेशी गयो. एनी जग्याए, पोतानो बीजो विश्वासु पुरुष विगलियस प्रमुख तरीके, स्थान उपर हाजर ज हतो, तेने गोठवी दीधो, एटले, फिलिपने तो आ फेरफारथी हानि जेवुं जणायुं नहि. विलियम बापानी सलाह प्रमाणे, रिजेंट अने कौंसिले, कुमळी नजर राखीने, राज्यतंत्र चलाववा मांड्युं. पण प्रजाना भाग्यमां शान्ति भोगववानुं हतुंज नहि. थोडी वार थोभ्या पछी फिलिपे *ट्रेण्टनी सभाना भारे पडता नियमो अमलमां मूकवाने आज्ञा फरमावी.

नेधरलॅंडना सत्तरे प्रान्तोमां आ संस्था चालु करवानो डंको वाग्यो, तेथी, सर्वत्र असंतोष थयो. फिलिपे नवा बिशपो गो-

* आस्ट्रियामां (Tyrol)नुं शहर ट्रेण्ट छे, तेमां १५४५ ना मार्चनी १५ मी तारीखे सभा भराई हती. पोपे तेने अनुमोदन आप्युं हतुं, अने डिसेम्बर १३ मी तारीखे दबदबाथी स्थापवामां आवी हती. (General council of the Church) ते कोइये मान्य राखी नहि.

ठव्या हता, अने जेओने ते पोताना हथियाररुप समजतो हतो, तेओ पण ट्रेंटनी कौंसिलनां फरमानो, अन्यायभरेलां मानवा लाग्या. परंतु फिलिपना हाजिया सेवको, विग्लियस अने बार्लेमोण्टा तेनो अमल करावाने मार्गेरेट उपर तगादो करवा लाग्या. डचेसे स्टेट कौंसिल भेगी करीने कह्युं के, हवे मारे शुं करवुं ते तमे जणावो. विलियम बापो उभो थयो, अने बोल्यो के, आ राजानुं फरमान अमलमां आणवाथी राज्यने नुकसान थशे, अने देशनुं सत्यानाश वळी जशे. सभामां प्रथमज विग्लियसे भाषण कर्युं हतुं के, राजानुं फरमान अमलमां मूकवुं, ते हवे बापाना बोलो नो रदियो आपी शक्यो नहि, एटले विगतवार जवाब तैयार करवाने मुदत मागी. कौंसिलरोनो सर्वत्र देशलाभनो अभिप्राय तोडवाने शो इलाज लेवो तेना उंडा विचारमां पडवाथी, तेनुं मन उकळी गयुं, तेथी मगजे लोही चडी जवाथी, ते केवळ बेभान थई गयो.

कौंसिलमां जे विचार थयो ते, खास अधिकारी मोकळीने, स्पेनमां फिलिपने विदित करवामां आवे एवी योजना करी. कौंट एगमंटने आ काम माटे पसंद कर्यो.

१५६५. जान्युआरी मासमां एगमंड माद्रिड जई पहोंच्यो. म्होटा डॉळथी फिलिपे तेनी मुलाकात लीधी, अने तेने पसंद पडे एवी वातो करी, पण फरमान तो पोतानी धारणा प्रमाणे लखी आपीने तेने पाछो रवाने करी दीधो. ते ज्यारे ब्रसेल्स आवी पहोंच्यो, अने फरमान वंचायु त्यारे तेमां तो राजाए जे तेनी साथे मीठी मीठी वातो करी हती, तेमांनुं कांई जोवामां आव्युं नहि. पण उलटी विरुद्ध वातो नीकळी आवी. धर्ममां सुधारो करनाराना उपर पस्ताळ पाडवामाटे तेमां ठरावो लखवामां आव्या

हता. कॅथोलिक धर्म नहि माननाराओनी बाबतमां, एना बाप पंचम चार्ल्से जे उपाय धार्या हता तेनो अमल कराववानो ते ठराव हतो. धर्मविरोधी अभागियाओने जीवता बाळी देवा, जीवता दाटी देवा, अने बीजी अनेक प्रकारनी पीडा करवी, पण ते उघाडी रीते नहि करतां, छूपी रीते करवी के, झाझी होहा थाय नहि, एवां फरमान फरमाव्यां हतां.

१५६६. नॅधरलॅंडमां धर्मसमीक्षण सभा (inquisition) स्थापवामां आवे छे. आ धिक्कारवा योग्य संस्थानी विरुद्धमां केटलाक अमीरो हता. तेओ स्पाना (at the baths of spa) भेगा थाय छे. फेब्रुआरीना ठरावनो महिमा सचवाय एवी सूचनाओ प्रतिपादन करी, समाधानी सचवाय एम योजनाओ थई. मूर्तिओ खंडित करवानु बंध थयुं, पण आण्टवर्पना देवलनी चुथणी चालती थई.

आल्वानुं त्रासदायक राज्य (१५६७–१५७३)

१५६७. ऑरेंजनो प्रिन्स, जर्मनीमां जई वसे छे. ठकराई विखराई जाय छे. आल्वा हथियारना बळथी जय मेळववा नीकळी पडे छे. एगमंट अने होर्नने केद करवामां आवे छे. फिलिप खुनी कौंसिल ऑफ ट्रबल (bloody Council of Trouble) स्थापे छे.

१५६८ कॅथोलिक धर्म नहि पाळनारा सर्व नॅधरलॅण्डरोने विधर्मी मानीने, तेवाओने मारी नांखवाना ठरावमां फिलिपे सहि करी. एगमंट अने हार्नने फासी दीधा. ऑरेंजना प्रिन्से पोतानी लडाई चालती करी. आ संबंधी प्रथम लखाई गयुं छे.

१५७२. सी बेगारो ब्रील कबजे करी ले छे. अगत्य धरा-

वनारां घणां खरां बधां शहरोए तारनारनो झुंडो उपाड्यो. नासो (Nassaw) नो लुई मोन्सनो कबजो करी ले छे. पण पछवाडेथी, स्पानियर्डो तेनी पासेथी ते पाछु लई ले छे. जुलाईनी १५ मी तारीखे स्टेट्स जनरलनी सभा डार्डरेचमां भराय छे.

१५७३. हार्लेम (Harlem) ने घेरो घालवामां आवे छे. आल्वानी हवे पडती दशा आवे छे. ता. १५ मिये एने मोकुफ करी रीकेसेन्स एनो अधिकार ले छे.

ऑरेंजना विलियमनो विजय. (१५७४-१५८४)

१५७४. बोइसाट, मिडलबर्ग आगळ, स्पानिश नौकासैन्यने हरावे छे. बे वर्ष घेरो रह्या पछी, मिडलबर्ग, देशोन्नति इच्छनाराने स्वाधीन थाय छे. लेडन (Leydon) ने घेरो घालेलो स्पानियर्डो उठावी ले छे. मुकर हीथ (Mooker Heath) आगळ आविला नास्साना लुईने हरावीने मारी नांखे छे. त्रण वर्षनो पगार चडी गयो हतो ते माटे तेना सैनिको बंड मचावे-छे, अने जामीनगीरी तरीके, तेओ आण्टवर्पनो कबजो करी ले छे. लेडनने स्पानियर्डो फरीने घेरो घाले छे. आण्टवर्प आगळ स्पानिश नौकासैन्यने बोइसाट हरावे छे. लेडननी आस-पास दरियानुं पाणी फरीवळे एटला माटे, ऑरेंजना बंध बांधेला तोडी नांखे छे. बोइसाट समुद्रसेना लईने लेडन आगळ आवी पहोंचे छे.

स्पानियर्डो झीरीक्सी (Zieriksee) ने घेरो घाले छे. लेडननो घेरो उपडी जाय छे, अने ते मुक्त थतां, तोडी नांखेला बंध पाछा चणी लेवामां आवे छे. आ विजयनी एधाणी दाखल लेडनमां विश्वविद्यालय स्थापवामां आवे छे.

१५७५. हॉलेंड अने झीलेंड वच्चे मित्राचारीना कॉलकरार थाय छे.

१५७६. रीकेसेन्स ओचिंतो ता. ५ मी मार्चे ५१ वर्षनी वये, तावनी बीमारीथी, पांच दिवसमां मरण पामे छे.

आखी राज्यसत्ता कौंसिल ऑफ स्टेटने स्वाधीन थई गई. आ कौंसिलमां ९ सभ्यो हता. तेमां बे बदमाश स्पानियर्डो डेव्रिस अने डी रोडा नामना हता. आवी मिश्रण कौंसिलना हाथमां राजाए सत्ता आपी दीधी. राज्यमां सर्व प्रकारनी अव्यवस्था चाली. लश्करमां बंड मच्युं, एक बीजामां कापाकापी चाली; उमरावो, जेने ज्यां फाव्युं त्यां स्वार्थ साधवा मचेला रह्या.

स्पानियर्डो अॅण्टवर्पनुं सत्यानाश वाळवा तत्पर थई गया. तेओने खाळवा आल्वानी राजधानीना कोट आगळ, रक्षण करवाने योद्धा सावधान थई गया. तेओ पांच हजार पायदळ अने ६०० घोडेसवारो हता. क्रूर राक्षसोना त्रासमांथी मुक्त थवा तेओए रेवाज प्रमाणे पगे पडीने प्रभु प्रार्थना करी, सज्ज थई रह्या. आणी तरफ वागसिना उपरीपणा नीचे स्पानियर्डो बे टुकडियो थई शहरमां टूटी पड्या. पूल उपरथी पसार थतां, पोताना रक्षण माटे, प्रत्येक लडवाइये शहरनी स्त्रियो पकडी ने अकेकीने पोताने शरीरे मजबुत पकडी राखी पोते तेओना खभा उपरथी मारो चलावता चाल्या. नगरवासी जनोए जोयुं के पोतानी माता, बहेनो, अने पत्नियोने तेओए पोताना बचावनी ढालो करी छे, तो पछी, तेमना उपर मारो शी रीते चलावी शके? तेओ लाचार थई गया, अने आ स्पानिश दैत्योए अॅण्टवर्प लूंटी लई तेनुं सत्यानाश वाळी मूक्युं, अने स्त्रियोनी ढाल करी, नीच वर्त्तन चलावी, पोताना शूरातनने अब लगाडी.

ह्रावरना मार्कीसे, वान ॲण्डेने जर्मन लश्कर सहित, सॅंट जोरिसना नाका आगळ मूक्यो हतो, ते पण त्यांथी पोबार गणी गयो. आवा दगा फटका आगळ कोईनुं कांइ पण चाली शके एम रह्युं नहि. प्रत्येक कुटुंबे पोताना घरनुं रक्षण करवाने बन्युं तेटलुं करवा मांड्युं त्यारे दैत्योनुं कांइ चाल्युं नहि. तेमां हजारो घर सळगावी मूक्यां, अने शेरियेशेरी, गळियेगळी, अने ज्यां त्यां लूंटमलूंटा अने कापमकापानां कूडां कृत्य मची रह्यां.

झीरिक्सी तावे थई जाय छे. स्पानिश बंडखोरो, एलोस्टने घेरो घाले छे. आ संबंधी चरचा करवाने कौंसिल भराय छे. घेण्टमां स्वदेशाभिमानियो राष्ट्रीयसभा भरे छे. स्पानियर्डो, स्त्रियोने रक्षणनुं साधन करी मोखरे राखीने मासट्रिच (Maestricht) लई ले छे.

असंख्य स्त्रियो, छोकरां, अने घरडा माणसोनो घाणवाळी मूक्यो. अने ते सर्वे सामटां खाडाओनी अंदर एकज घोरमां डटायां. ता. ६ ठी नोवेम्बरे, एण्टवर्पना किल्लाउपरथी जेरोंम डी रोकाए राजाने रिपोर्ट कर्यो छे तेमां तेणे ८ हजार माणसोनो नाश थयेलो जणाव्यो छे. घर सळग्यां तेथी ६० लाखनुं फोकट नुकसान थयुं. तेमणे पछवाडेथी लोकोनी मिल्कत लूंटी लेवानी जंगली रीति अजमावी छे, ते उपरथी, तेओए धनना लोभथी आ कृत्य कर्युं होय एम धारवामां आवे छे. जेटलुं प्रत्यक्ष हाथ आव्युं तेतो लूंटी लीधुं, पण खानगी (कुटुंबोनी रक्षी राखेली मिल्कत हाथ लागी नहि ते तेमनी पासेथी कढावी लेवाने कुटुंबनां प्रत्येक माणसने पकडी, तेमना उपर असह्य कोप करी, संताडेली मिल्कत बतावी देवानी फरज पाडी, ते एटली हदे चलावी के तेनुं नाम (स्पानिश फयुरी) स्पानिश प्रकोप

कूहेवायुं, अने तेमने कपाले काळी टीलीनो आवो लेख लखायो. जे शहर व्यापार रोजगारमां सर्वेथी आगळ, वृद्धि पामतुं गयेलुं ते शहरनी जाहोजलाली, अने व्यापार रोजगार रगदोळाई गयां. आ धमसाण लागट त्रण दिवस चालतुं रह्युं, तेटलामां, स्पानिश ५ हजार दैत्योए ४ थी पांच लाखनी रकम वहेंची लीधी. आवा भारे हंगाममां मात्र २०० थी ते ३०० सुधी स्पानियर्डो मार्या गया छे. बे लाख माणसनी वस्तीनुं आ शहर, अने तेना रक्षणकारो, तथा बीजा १३ हजार लडवाईया छतां, आवो परिणाम आवे ए आश्चर्यकारक छे.

स्पेननो फिलिप राजा १५६७ थी १५७६ सुधी लश्करनुं जोर राखी पोतानी सत्ता स्थापित करतो गयो.

आणी भणी, मिडलबर्गनो प्रिन्स ऑरेंज, बधो ताल टगटग जोयां करतो हतो. लोकोनी भणी तेनी लागणी हती. हॉलंड, अने झीर्लेंडना करतां आ १५ परगणांनी स्थिति दया जनक हती. लोकोने जूनो धर्म प्रिय हतो, छेक १५७४ सुधी ब्रसेल्समां भराती (स्टेट्स) सभामां तेओए उघाडी रीते कही दीधुं हतुं के, अमारा धर्ममां फेरफार थशे ते अमने पोसावानो नथी, अमे मरणने शरणे जईने पण अमे अमारो धार्मिक टेक साचवीशुं. आवुं लोकोनुं दृढ वळण जोईने, प्रिन्स ऑरेंज जे कांई बोलतो, अथवा कृत्य करतो तेमां घणी संभाळ राखतो हतो. पसंद थयेली राज्यसभानो कायदानी सत्तावाळो अधिकार, राजा माथे छतां, प्रबल स्थपायो हतो ते प्रमाणे तेनीज सर्वत्र सत्ताचाले एवुं स्थापित करावनारां भाषणो करीने, छेवटे ऐक्य करवा माटे, घेण्टमां बधा एकठा थया. परगणांमांथी (डेलीगेटो) प्रतिनिधिओ आव्या.

स्पानियर्डोए एण्टवर्पमां कतल चलावी वस्तीना उपर कोप कर्यो हतो, ते बळतरा होतां, प्रिन्से राज्यसभामां (कांग्रेस) भाषण कर्युं, तेनी असर प्रसंगोपात जेवी जोइये तेवी थतां, सर्वेनो एकत्रविचार थई आव्यो. हॉलंड, झीलॅंड, अने १५ परगणांमां एक बीजा विरुद्ध जे कांई वर्त्तन आगळ थयेलुं ते विसारी दईने सर्वेनुं ऐक्य थयुं. २५ कलमोनो कॉलकरार नक्की थयो. वांधा भरेली बाबतो, तेमां मुख्यत्वेकरीने धर्मविषयक हती ते, वेगळी मूकवामां आवी. त्रासोने केद कर्यो हतो तेमांथी तेने मुक्त करवो, अने जेनी जे जागीरो लेवाई होय तेनी ते पाछी आपवी, एम ठर्युं.

१५७६. नवेम्बरनी ८ मी तारीखे आ ठराव उपर सहिशिक्का थया. शहरोशहर आ ठराव लोकोने वांची संभळाव्या पछी, अने ते आनंदना घोषमां स्वीकार्या पछी सर्वत्र मान्य राखवामां आव्या छे. आ घेण्टनो "शान्तिप्रद लेख" एवा नामथी प्रसिद्ध छे. एक बाजुए आ प्रमाणे शुभ कार्य सिद्ध थयुं, अने बीजी बाजुए, स्पानियर्डोना हाथमां गयेलो उत्तर भणीनो प्रदेश आदि ऑरेंजना प्रिन्से स्वाधीन करी लीधो.

डॉन जॉन, आस्ट्रियाना राजानी राख एक धोबण हती तेना पेटनो हतो. तेणे कॅनेडामां जीत मेळवी हती, ते लॅपाटोनो वहादुर लडवियो गणायो हतो, तेने फिलिप राजाए, पोतानी योजनाओ समजावीने नेधरलॅंडमां मोकल्यो, ते प्रमाणे तेणे छेतरपंडीनी करणी चलावीने लोकोनी प्रीति संपादन करवाना प्रयत्न धारण कर्या. सामा पक्षवाळा विलियम बापाए पण, तेना प्रतिस्पर्धि लेखे जेवुं वर्तन चलाववुं जोइये तेवुं चलाववा मांड्युं. राज्यसभावाळाओए, तेने ओचिन्तो आवेलो जाणी, पोताना

डेप्युटियो मोकलीने तेने मान आप्युं. पछी एनी साथे केवी रीते वर्त्तवुं तेनी सलाहमाटे मौन व्रतधारी बापाने लखाण कर्युं, त्यारे तेणे ३० मी नोवेम्बरे मिडलबर्गथी लांबी समजुती लखी मोकली, तेमां जणाव्युं के, प्रपंची फिलिपनां क्हेणथी भोळा थईने ठगावुं नहि. स्पानिश फोज पाछी बोलावी लेवाने तेणे वचन आपेलुं छतां, हजी पण राखी रह्यो छे, ते बोलावी ले नहि तो, तेना डेप्युटीनी साथे कोईपण प्रकारनां क्हेण चलाववां नहि. राज्यसभाए आ सलाह उपर पूरतु लक्ष आप्युं. ब्रसेल्स अने नामुर वच्चे वावर (Wavre) आगळ म्होटुं लश्कर राख्युं; पोता भणीनो एक एलची इंग्लंडनां महाराणी एलिझाबेथना दरबारमां मोकलीने तेमनो आश्रय माग्यो. राणीजिये तेनो (Sweveghem) सारो सत्कार करीने तेने एक लाख पौंड धीर्या, ते एवा करारथी के, तेओए तेने पूछीने अथवा तेनी सामेलगीरी राखीने सलाहना कॉलकरार करवा. आ वात बंने पक्षे मान्य राखी.

१५७७. जुदां जुदां परगणांनी एकी तो थई हती, पण वधारे घाडी करवाने माटे, जुननी ७ मी तारीखे, 'ब्रसेल्सनुं ऐक्य' एवुं नाम राखीने बीजो ठराव कर्यो. तेमां नॅधरलॅंडना सर्वे आगळ पडता पुरुषो अने प्रतिनिधियोनी सहियो लीधी. पछी, एनी एक नक्ल डॉन जॉनने मोकली. शान्ति पसारवानुं साधन होतां, जॉने पण खंदाई पकडीने, एकेएक कलम मान्य राखीने तेना उपर पोतानी सहि करी. ते जोईने सर्वेने आश्चर्य लाग्युं. एक खास लखाण तेमां ए हतुं के, प्रिन्स ऑरेंजना दीकरा कौंट बुरनने, तेनो बाप आ लेखमां सहि करे तेज वेळाए केदमांथी मुक्त करवो. आ ठराव १५७० ना फेब्रुआरीनी १२ तारीखे लखायो हतो, अने तेनुं नाम ("परपेच्युअल ॲडिक्ट") "हमेशां चालतुं रहेनारुं फरमान" एवुं राख्युं हतुं.

તા. ૧ લી મેએ ડૉન જૉને ભારેખમ થઈને બ્રસેલ્સમાં પોતાનો પ્રવેશ કર્યો, અને તેને જેટલી સત્તા અપાઈ હતી તેટલીનો અધિકાર ચલાવવા લાગ્યો. સ્પાનિશ ફોજે જે કિલ્લો પોતાને સ્વાધીન રાખ્યો હતો, તે હવે, ફ્લેમિશ, અને વાલુન ફોજના સ્વાધીનમાં કરી દીધો, અને સ્પાનિશ ફોજ દેશ છોડીને રવાને થઈ ગઈ. પણ જર્મન પગારદાર લશ્કર હતું તેને, બંદોબસ્ત રાખવાની ખાતર નિભાવવાની અગત્ય પડી. ધીરે ધીરે, વિશ્વાસભંગ ન થાય એમ, તેણે હવે પોતાની સત્તાનો પગપેસારો કરવાને આદર્યું. રાજ્યસભા પાસેથી, આખી ફોજ પોતાના કબજામાં રાખવાની તેણે માગણી કરી, તેમજ, રાજ્યની ઉપજ આવે તે ઉપર પોતાનો અધિકાર ચલાવવાનું સૂચન પણ કરી દીધું. પોતે પાછો પડે નહિ, અને, તેનું બળ દૃઢ રહે, એટલા માટે, ફોજની મદદ આપવા તેણે ભેદ ભરેલી ભાષામાં રાજાને લખ્યું. પણ સારા ભાગ્યે, આ લખાણ નાવેરેના રાજાએ પોતાને કબજે કરી લીધું, આ રાજા પછવાડેથી ફ્રાન્સનો ૪ થો હેનરી એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયો છે. પ્રિન્સ ઑરેંજ તેનો મિત્ર થતો હતો, તેને આ લખાણ મોકલાવી દીધું. તેણે રાજ્યસભા આગળ આ કાવત્રું રજુ કરી દીધું.

મૂળથી વ્હેમ તો હતો, અને હવે તેણે પાસુ બદલવા માંડ્યું એટલે લોકોની ખાતરી થઈ. આવા પ્રસંગે, નાવેરેની રાણી માર્ગેરાઇટ સ્પા જતી હતી, તેવામાં તેણે નામુર આગળ મેળાપ કર્યું, તેને મળીને માન આપવા માટે ઑરેંજ પ્રિન્સ પોતાના ઘણા અંગરક્ષકોને લઈને ત્યાં ગયો. રાણી વિદાય થયા પછી, નામુરનો કિલ્લો જોવાની જિજ્ઞાસા બતાવીને તે અંદર દાખલ થયો. આ વેળાએ ત્યાંનો ગવર્નર ત્યાં હાજર હતો નહિ, પણ તેનો દિકરો—બાર્લેમણ્ટનો કૌંટ હતો, તેણે પ્રિન્સને અંદર આવવાની રજા

आपी. प्रथमथीज आ लोको डॉन जॉनना पक्षमां हता. तेथी प्रिन्से जतां वांतज पिस्तोल कहाडीने कह्युं के, मारी सामे थशो तो आ पळेज भडाको करीने तमारा प्राण लइश. आवी तेनी दृढता जोईने कोईनाथी सामु थवायुं नहि. तेना अंगरक्षको किल्लामां पेशी गया, अने नामुर कब्जे करी लीधुं. आ टांकणे पण डॉननां कावत्रां विशेष उघाडां पड्यां. राज्यसभाए प्रिन्सने ब्रसेल्स बोलाव्यो. ता. २३ मी सेप्टेम्बरे तेणे आ शहरमां विजय प्रवेश कर्यो, अने तेने तरतज त्यांनो गवर्नर बनाव्यो. ब्राण्टना (Rnward) नी जग्या कहाडी नांखी हती ते आ पळेज पाछी प्रिन्सने आपीने तेने रक्षकहार (Protector) नुं पद पण आप्युं, एटले सर्वत्र एनी सत्तानुं स्थापन थयुं. आखा नेंधरर्लेंडमां ते सत्ताधिपति थई पड्यो, मात्र लक्समबर्ग अने नामुर, ए बे स्थानो डॉन जॉनना कबजामां रह्यां. "म्होटाने निवृत्तिना टोटा" सत्ताने स्हाई के आवी अदेखाई, "ए न्यायने अनुसरीने प्रिन्सना संबंधमां थयुं." जेओ वतनदार हता तेओने अदेखाइने लीधे, प्रिन्सनी वृद्धि थती पोसाई नहि.

फ्लाण्डर्स अने ब्राबां, तेमां मुख्यत्वे करीने क्रोय ठकराई वाळाए अवळां पगलां भरवा मांड्यां. विलियम बापानी सत्तामां उणम आणवामाटे फ्लाण्डर्सना गवर्नर तरीके आरस्काटनो ड्यूक हतो तेने स्थापी दीधो. एणे पोतानी वग वधारवामाटे कॅथोलिक पक्षवाळाने पोताना संपमां लीधा. आखा देशना धणी तरीके फिलिपने मान्य राखीने, तेओए तेनी वती आर्चड्यूक मेथिया-सने सत्ताधीश ठरावावानो निश्चय कर्यो. आ शख्स बीजा रुडोल्फ राजानो भाई, अने स्पेनना फिलिपनो जर्मन पित्राई थतो हतो. एनुं वय मात्र १९ वर्षनुं हतुं. आ युवकने उच्च पदनी प्राप्ति सिवाय बीजो लाभ हतो नहि. ते छानोमानो वियेना-मांथी मास्ट्रिच आवी पहोंच्यो.

आ प्रमाणे थयेली योजनानी विरुद्ध, कांईपण लागणी नर्
जणावतां, तेने आवकार आपवामां ते सामेल थई गयो, प
राज्यव्यवस्था एवी करी के, राज्यसभा सिवाय एने कशी सत्त
चलाववानुं रह्युं नहि. सिविल अने लश्करी, तेमज नाणाविषय
सर्व खातां उपर, तेना लेफ्टनेंट तरीके प्रिन्सनी नेमणूक थत
ते सत्ता चलाववा लाग्यो. आ प्रमाणे थतां, आरस्कोटनुं क
चलण रह्युं नहि. विशेषमां, तेनाविरुद्ध लोकोनुं मन थई गय
स्पेनना कोपथी फ्लेमिंगो त्राशेला हता, अने तेओने कॅथोलिक पं
उपर अभाव थई गयो हतो, तेओ हवे झाल्या रह्या नहि. लोकोन
आवी पलटाई गयेली वृत्ति जोईने बे पुरुषो आगेवान थया. घेण
उपर तेओनी सत्ता बेठी हती. तेओनी पडखे कसायला अ
आदरी बेठेला शस्त्रधारी २० हजार योद्धा तैयार हता. आरस्क
टना ड्यूकनी सत्ता आ प्रमाणे डबाई गइ हती, तेम छतां, एक वा
ते बोली गयो हतो के, प्रिन्सनो आ लोकोने आश्रय छे, ते
छतां पण, एक वार तो हुं तेमने फांसी दीधा विना रहेवानो नथ
राइहोवने आवुं उलटु तेनुं वलण जणायुं, एटले, तेज रात्रे ते
ड्यूकनी हवेलीमां पेशीने तेने केद करी लई गयो, तेने पूरां वस्त्र प
पहेरवा दीधां नहि. तेना पक्षना ब्रुग्स अने इप्रेसना बिशपो, तथ
घेण्ट अने कोर टाइना हाय बेलिफो, तथा ओडनार्डेना गवर्नर अ
बीजा विरोधी फोजदारी न्यायाधिशो हता, तेओने पकडी लीध
तेओ ड्यूकना मळतिया हता एज तेमनो वांक हतो. आ बे पुरुष
मांथी राइहोव ए लश्करखातानो उपरी थई पड्यो, अ
हेम्बीझ सिविल सत्ताधारी थयो. आ बंने धाराशास्त्रियो
राज्यबंधारणनुं चक्र फेरवी नांख्युं. ५ मा चार्ल्से जे प्राची
हक छीनवी लीधा हता ते पाछा स्थापित कर्या. अने न्हा
न्हाना संस्थानोनुं एकीकरण करीने प्रजासत्ताक राज्य स्थापवा

बीजां परगणां मेळवी लेवानुं धोरण चलाव्युं. राज्यसभा अने प्रिन्स ऑरेंजने भय लाग्यो के, हवे आवां पगलां भरवाथी देशमां अव्यवस्था प्रसरवाथी राज्यनिर्बळतानो प्रवेश थई पडशे. हवणांज देशवासियोने जंपीने श्वासोश्वास लेवानो समय आव्यो हतो, तेमां विघ्न पडवा सरखु जणातां, प्रिन्सना कहेवाथी राई-होवे आर्स स्कॉटने केदमांथी मुक्त कर्यो; अने घेण्टमां व्यवस्था स्थापवामाटे विलियम बापाने त्यां जवुं पड्युं. ते ता. २९ मी डिसेम्बरे त्यां गयो, पछी तेणे पोताना शान्त स्वभावने अनुसरीने तपास करवी शरु करी, बीजा केदियोने छोडी देवाने तेने साधन प्राप्त थयां नहि, तोपण पेला बे आगेवानोने तेणे समजावीने धीरा पाड्या, अने तेओए भरेलां पगलां, केवां भय भरेलां छे ते तेमने सारी रीते समजावीने, शान्ति स्थापी, पाछो ब्रसेल्स आव्यो.

१५७८. आर्चड्यूक मेथियास एण्टवर्प आव्यो, तेनी साथे जे कोलकरवा योग्य हता ते करीने पाको बंदोबस्त करी लीधो. जान्युआरीनी १८ मी तारीखे तेणे ब्रसेल्समां प्रवेश कर्यो, एटले आनंदना घोष करीने तेने गवर्नर जनरलनो अधिकार आप्यो. डॉन जॉन देशनो शत्रु छे एवुं प्रसिद्ध करीने, तेने त्यांथी भागी जवानी आज्ञा करवामां आवी; वळी विशेषमां एवुं जाहेरनामुं कहाडवामां आव्युं के, कोइ पण शख्स एनी सत्ताने स्वाधीन थाय नहि.

युद्धनो प्रसंग.

डॉन जॉननी मददे स्पानिश लश्कर आव्युं हतुं ते लक्शमबर्ग अने लॉरेनमां संताडी राख्युं हतुं ते तेनी पडखे हाजर थइ गयुं. फ्रान्समां, लीगनी मदद माटे जे पलटणो राखी हती,

ते पण पाछी नॅधरर्लॅडमां आवी. अलेसाण्डो फारनीर्स, अने पार्मानो कुंवर, डॉननो सगो थतो हतो ते, ईटालियन फोज लइने रजु थइ गयो. जर्मन सिपाइयो जे रहेला हता, ते पण आ लश्करमां जोडाया, तेथी एकंदर वीस हजार माणसोनी सेना भेगी थइ. आणीमग स्टेट्स जनरलनी सेना डॉननी सेना करतां वधारे हती, परंतु ते कवायत शीखेली न हती. पांचमा चार्ल्सना समयनो एक जूनो योद्धो, ॲण्टोइन गोइगनीझ करीने हतो ते, आ सेनानो सेनापति हतो.

रिमिनाण्ट गाम आगळ प्रारंभमां राजानी तरफेणवाळा फाव्या नहि, पण ता. ३१ मी जान्युआरिये झोम्बो आगळ लडाइ थइ तेमां जॉन फावी गयो. आम थवाथी तेने विशेष लाभ थयो नहि. सामी बाजुवाळाए पोतानी ताजी तैयारी करवा मांडी. जागीरदारोनी स्वार्थबुद्धि, नवा अने जूना धर्मपंथनो विरोध, आदि कारणोने लीधे, अडचणो नडवामांडी. एटलामां डॉन जॉनने लश्करी छावणीनो ताव लागु पडवाथी, ते पंदर-दिवसना मंदवाडमां आकटोबरनी १ ली तारीखे मरण पाम्यो.

पार्मानो ड्यूक फारनेर्स.

इटलीना उत्तर परगणानो ड्यूक हतो, ते १५४७ मां रोममां जन्म्यो हतो, अने फ्रान्सना आरासमां १५९२ मां मरण पाम्यो हतो. मार्गेरेट डचेस जे एनी माता थती हती ते द्वाराए आ ड्यूक पांचमा चार्ल्सनो वंशज हतो. डॉन जॉन मरती वेळाए पोतानो अधिकार एने आपवाने कही गयो हतो, अने ए पण बधी वाते योग्य हतो, तेथी बीजा स्पानिशोए एने सेनापति थवा देवाने कशो वांधो लीधो नहि.

प्रिन्स ऑरेंजे सावधानी राखीने फरीथी देशनुं ऐक्य कर-

ानी युक्ति रचवा मांडी. तेनो भाइ कौंट जॉन जे जेल्डरलॅंड ने झटफननो स्टाड् होल्डर हतो तेनी साहाय्यतामां काळ-ीथी उभो रह्यो. कागळपत्रो अने कहेवा सांभळवाना प्रसंगो ळवीने सर्वेने सज्ज कर्या. ऐक्यतानुं धोरण तैयार कर्या छी, ते सर्वेए गोठवेलुं पोते सर्वेनी वती रजु करे छे एवो ळि धारण करीने तेणे ते रजु कर्युं.

१५७९. **यूट्रेक्टनी ऐक्यता** एवा नामनो ठराव एज हेरमां ता. २९ मी जान्युआरिये प्रसिद्ध कर्यो, ते २६ कलम-धीनो हतो. अने स्पानिश लश्करनी घुमाघूमथी घॅण्टनो ान्तिप्रद ठराव चूंथाइ गयो हतो तेने आ ठरावथी सुदृढ र्यो, एटले, ते नॅधरलॅंडना प्रजासत्ताक राज्यनी स्थापना रवावाळो लेखायो. ऑरेंजना भाइ कौंट जॉने एमां पहेली हि करी, त्यार पछी बीजाओए सहियो करी. प्रिन्स ऑरेंजे धो ताल जोया पछी, एने उचित लाग्युं त्यारे छेक मेनी ३ ी तारीखे सहि करी.

स्पेनना फिलिप राजाए घॅण्टनो शान्तिप्रद ठराव मान्य ाख्यो हतो, तेने टेकारुप आ ठराव चतुराइथी रचायो हतो, ंथी राजानी सत्ता उडावी नांखीने छेकाछेक प्रजासत्ताक ाज्य करी नांख्युं छे एवुं कशुं जणावा दीधु नथी.

प्रसंगोपात आ प्रजासत्ताक राज्यनुं बंधारण बंधायुं ते सर्वत्र ्थिति जोइने, आगळ निभाव थाय एवा प्रकारनुं, ऑरेंजना वेलियम बापानी चतुराइनुं ए एक स्मरणस्तंभरुप छे. अमे-ंका, स्वीस आदि जे राज्यमंडळो बंधायां ते सर्व करतां आ ुदा प्रकारनुं ज बंधारण हतुं. देशनां स्वतंत्र न्हानां संस्थानोना, ने शहेरोनां स्थापित करेलां मंडळोना प्रतिनिधियो राज्य-

सभामां (स्टेट्स जनरलमां) आवी, पोताना स्वामियोना जे अभिप्राय होय ते राज्यसभामां रजु करता हता. आ बंधारण बे सेंकडां सुधी चालतुं रह्युं. ते दरमियान व्यापाररोजगारमां देशनी केवी वृद्धि थइ, अने दरियापारमां, तेमनां केवां संस्थानो बंधायां ते विषे विगतवार आपणे पाछळ वांची गया छिये.

ऑरेंजना विलियम बापानो समय १५७४ थी १५९३ सुधी चालतो रह्यो.

दरमियान जे कांइ बनावो बन्या ते नीचे प्रदर्शित कर्या छे.

१५७९. नी सालथी उत्तर अने दक्षिण नॅधरलॅंड एक बीजाथी जुदां थयां.

१५७९ मां जान्युआरीनी पांचमी तारीखे आरासनी सलाह थइ, त्यारथी वालुनना लोको उत्तर प्रान्तोथी जुदा थया, अने स्पेनना राजा साथे जोडाया.

१५८० कार्डिनल ग्रान्वेल्लाए विलियमनुं काटलु कहाडी नांखवानी सलाह फिलिपने आपी, अने एक लेख तेना विरुद्ध तैयार कर्यो के, "ऑरेंजनो विलियम दगाखोर, राज्यविरुद्ध वर्त्तनारो शत्रु छे, तेथी अमारा राज्यमांथी सदाने माटे अमे एने देशनिकाल करिये छिये, माटे अमारी प्रजामांथी हरकोइये, एनी साथे उघाडी के छूपी रीते, कोइ पण प्रकारनो व्यवहार राखवो नहि, खावा पीवानी के बीजी कोइ अगत्यनी वस्तु तेने आपवी नहि. आ विलियम नासोने अमे आखी मनुष्य जातिनो शत्रु लेखीने धिक्कारी कहाडिये छीये. आवा मनुष्यने जे कोइ जीवतो, अथवा मुवेलो अमारी हुजूरमां रजु करशे तेने २५ हजार रोकडा क्रौननुं इनाम आपवामां आवशे, अने विशेषमां, जो तेने रजु करनाराए गमे तेवा म्होटा अपराध कर्या

हशे तो पण ते सर्वे माफ करवामां आवशे. जो आ माणस अमीरी पद्वि धरावतो नहि होय तो तेने अमीर बनाववामां आवशे." भलो विलियम बापो, पोतानो स्वार्थ वेगळो मूकीने, जनसमूहना स्वार्थमाटे तन, मन, अने धनथी प्रयत्न करवावाळो, तेने तेना विरुद्धना अवगुण भरेला फिलिपे, अने धर्माध्यक्षनुं नाम लजावनार पापिये अपराधी ठरावी तेनो प्राण लेवानी नीच योजना करी. ते एटलामाटे के, आ प्रतापि पुरुष, वसु आपवाथी वश थाय एवो न हतो; तेना कुटुम्बने जागीरो आपीने निवाजवाथी ते वश थाय एवो न हतो; तेनां वखाण करीने तेने उंचो, चडावी छेतरवानुं बनी शके एम नहतुं, तेमज, तेने पोतानो इष्टमित्र गणवामां आवे तेवी गणना करावववानी पण तेने अभिलाषा न हती. सारांश एटलोज के, ते कोइ प्रकारनी लालचथी लोभाय एवो न हतो, एटले तेनो कोइ पण प्रकारे अंत लाववो, एवा पापी उपाय योजवानो, उपर प्रमाणे जाहेरनामु प्रसिद्ध करीने, तेओए दृढनिश्चय कर्यो.

आ प्रसंगने लइने विलियमे पोतानुं क्षमापत्र प्रकट कर्युं छे. ते पृथ्वी उपरना सर्व लेखो करतां प्रथमपद धरावनारुं, चानक आपनारु, मनुष्यमहत्ता बतावनारु, देशोन्तीने माटे पोतानुं गमे ते थाय ते थवा दइने जनसमूह अने देशनी दाझ प्रकटनारुं छे. छेवटे तेणे जणाव्युं छे के, "हुं प्रभुने शरण छुं, में मारा जीवतरनुं कल्याण अने मारो आत्मा ए सर्वे, श्रीप्रभुने समर्पण कर्युं छे. महिमावंतो मायाळु प्रभु, ए सर्वेनो निकाल पोतानी इच्छापूर्वक आणशे, अने मारी मुक्ति एने जेम उचित लागशे तेम करशे." आवुं तेनुं क्षमापत्र, देशभक्तिनी कडियोथी गुंथायलुं, शब्देशब्दमां शुभचिंतन प्रकटनारुं, जेटलां क्रिश्चियन राज्यो हतां त्यां मोकलवामां आव्युं अने ठेर ठेर वंचायु.

ते १५८० ना डिसेम्बरनी १३ मी तारीखे संयुक्त संस्थानोनी सम्मेलन सभामां वंचायुं हतुं. आ प्रसंगे फिलिपनुं जाहेरनामुं दुष्काळना नमुना तरीके धिक्कारी कहाडवामां आव्युं हतुं, अने आ क्षमापत्र अंत:करणना आरसा जेवुं उच्च प्रकारनी प्रशंसाने पात्र लेखायुं हतुं.

ब्राबां, अने फ्लॅंडर्स, प्रिन्स ऑरेंजनीसत्तामांथी खशी गयां. स्पेनना राजानी वगथी, सन १५८२ मां, एन्जुना ड्यूकने (Duke of Anjou) तेओए पोताना धणी तरीके मान्यो. आ फ्रेंच कुंवर सन १५८२ मां ब्राबां अने एण्टवर्पनो ड्यूक थयो, तेमज, फ्लॅंडर्सनो कौण्ट पण थयो, परंतु तेनी अयोग्य वर्त्तणूकथी तेने नेंधरलॅंड छोडवुं पड्युं. स्पेनना फिलिपनी सत्ता आ बे प्रान्तो उपर फरीथी संपूर्ण जामी हती. आ सत्ता पाछी मेळववामां पार्मानो कुंवर अलेक्झाण्डर फारनेर्झ (Alexander Farnese) मुख्य हतो, ते ऑस्ट्रियाना डॉन जॉनना मरण पछी, १ ली आक्टोबर १५७८ मां त्यांनो गवरनर जनरल निमायो हतो. फारनेसे पहेलां वालुन्सने पोताना पक्षमां लीधुं, अने पछी, ब्राबां अने फ्लॅंडर्स ए बे प्रान्तो लडाई करी जीत्या.

१५८२. विलियमनुं खुन करवानो प्रयत्न.

मार्च १५. १५८२ ने दिवसे एन्जुना ड्यूकनी वर्ष गांठ हती. तेथी सेण्ट मिचायलना महेलमां अवनवी धामधूम थई रही हती; ऑरेंजनो प्रिन्स विलियमबापो, बीजा अमीरोसाथे बिराज्यो हतो. भोजनना टेबल उपरथी परवार्या पछी, ते पोताना ओरडामां जवा चाल्यो, अने बारणाने उमरे पहोंच्यो, एटलामां, एक अजाण्या सख्शे आवीने तेने अरजी आपी, ते तेणे हाथमां लीधी, एटलामांज, अरजदारे पिस्तोल कहाडीने तेना माथापर

છોડી, તે એટલે પાસેથી કે વિલિયમની ડાઢી સળગી ગઈ, અને ગોળી તેનો જમણો કાન વીંધીને ગરદન પાર નીકળી, મ્હોનું તાળવું ભેદી, બે દાંત તોડીપાડીને, ડાબા જડબાના હાડકા નીચે થઈને, પાર નીકળી ગઈ. તે ઉભો તો રહી શક્યો પણ દીગમૂઢ બની ગયો, અને શું બન્યું તેનું કશુ ભાન રહ્યું નહિ, પણ જાણે ઈમારત ધશી પડતી હોય એવો ભાસ થયો. તતક્ષણ વાળ અને દાઢી સળગવાથી, શું બન્યું તે તેના ખ્યાલમાં આવી ગયું, અને લાગલોજ બોલી ઉઠ્યો કે, એને મારશો નહિ, હું એનો અપરાધ માફ કરૂં છું. કેવી ભલાઈ! પોતાના ઘાની સંભાળ લેવાનો ઉપાય લેવાનું સૂચન કરવું હરકોઈને આવી વેળાએ પ્રથમજ સૂઝી આવે, તેને બદલે, ખુનીનો જીવ કોઈ ન લે એવું કથન લાગલુંજ પ્રથમ કર્યું. વળી એની મહત્તાની ખૂબી તો જુવો, બીજું શું બોલ્યો? ફ્રેંચ અમીરો હાજર થઈ ગયા હતા તેમને જોઈને તે એમ બોલ્યો કે, મારા જેવો રાજભક્ત સેવક મારા દરબાર ખોઈ બેઠા. પોતાએ માન્ય કરેલા ધણીની ચિન્તા એને થઈ આવી. પોતે કેવો નિમક-હલાલ રાજ્યનો સેવક હતો તે એનું પોતાનું શુદ્ધ અંતઃકરણ જાણતું હતું. એવો કાળજીવાળો, રાજ્યની સેવામાંથી દૂર થાય તે એને ભારે કઠિણ લાગ્યું, પણ પોતે મરી જવાની તૈયારીમાં છે તે વાતનો બળાપો એને થયો નહિ, એવો એ કેવો અવનવો દેવતાઈ પુરુષ! ખુનીને ક્ષમા કરવાના બોલ તેના મ્હોમાંથી તો ભાન આવતાં વાંતજ નિકળ્યા, પણ તે પહેલાં તો ખુનીના નાસી જવા અગાઉ તેને પકડી પાડવામાં આવ્યો. એ સદ્‌ગૃહસ્થો લાગલાજ તેને પહોંચી વળ્યા, ઘા ઉપર ઘા કરીને તેને ઠોકી પાડ્યો, અને જોયું તો, તે ૩૨ વિકાસિત થયેલા ઘા રૂપી મ્હોડાઓથી પોતાનો અપરાધ વિદિત કરવા સરખી સ્થિતિમાં, પ્રાણવિનાનો થઈ પડેલો જોવામાં આવ્યો.

बे माणसोना आश्रयथी विलियम चालीने पोताना ओरडामां जइ सूतो. शस्त्रवैद्यो आव्या, तेओए तेना घाने टेभा दई संभाळीने पाटा बांध्या. भय भरेली स्थिति तो बनी आवी, पण लाभ जेवुं ए जणायुं के, छेक पासेनो धडाको होवाथी गोळीना घाथी मांस चूंथाई गयुं न हतुं पण लागलुंज, बाकोरु पाडीने ते सुंसरी नीकळी गई हती. रक्तवाहिनी तुरतज टेभाई गई एटले लोही वही जवानी धास्ती दूर थई. ज्यारे ते शुद्धिमां आव्यो त्यारे तेने समजायुं के, हवे हुं उगरवानो नथी, तेथी पाछी, तेने पोताना दरबारनी चिन्ता थवा लागी, अने वारेवारे बडबडवा लाग्यो के, अहो भला दरबार, हवे तारी शी गति थशे ? तारा उपर केवां संकटो आवी पडशे ! शस्त्रवैद्ये तेने सारी रीते समजावीने कह्युं के, तमे जो आम बोल्यां करशो तो तमारो टेभायलो घा फाटी जतां, ल्होही व्हेवा मांडशे तो हाथमां बाजी रहेशे नहि. तेने छेवटे मानवुं पड्युं, तेणे बोलवानुं तो बंध कर्युं, पण लखवाने मंडी पड्यो. तेणे जाण्युं के, हवे हुं मरवानी तैयारीमां छुं तो मारा छेला देशहितना बे बोल लखतो मरुं तो हुं गत्ते जाउं. आ वेळाए सेण्ट आलडगॉण्ड आवी प्होंच्यो. खुनीना घुंझामांथी कागळ पत्रो अने बीजी चीजो मळी आवी हती, ते केटलाक पुरुषोनी साथे तेणे तपासवा मांडी, तो प्रारंभमांज बे हुंडियो मळी आवी, एक बे हजारनी हती, अने बीजी ८७७ क्रौननी हती, ते सिवाय, खुनने लागु पडता रुक्का, धर्मनां फरमानो, वगेरे कागळो हता, तथा छुमंतर करवानी चीजो पण हती. पिस्तोल भोंय उपर पडी हती तेनी जोडे एक उघाडी तरवार पण पडी हती. खुनीनो अंगुठो घा करतां उडी गयो हतो, तेथी एनाथी घा थई शक्या नहि, बाकी, विलियम बेभान थई गयो हतो, ते वेळाएज, पोनियार्डेथी एने कापी नांख्यो होत.

ण्टे, मळी एटली हकिकत मेळवी, अने ते हाथ आवेली
। लइने एश्जुना ड्यूक पासे गयो, पुरालयमां बेसनारा फोजदारी
ाधिशोने पण जाण करी. एश्जुए तरतज स्टेट कौंसिल भरी,
। सभा भरवानां कहेण व्हार पाड्यां, अने एवुं जाहेरनामु
इ कर्युं के, विलियमना खुनसंबंधी, जेना जाणवामां जे
होय ते तेणे जणावी देवुं, जो तेम करवामां नहि आवे, अने
ो छूपाववानुं जेना उपर साबीत थशे तेने देहांतदंड देवामां
ो. खुनीनुं शब प्रसिद्ध चोगान उपर राख्युं, ते उपरथी
इ आव्युं के ते जुआन जाउराजी (हाउन हाउराजी)
ो शक्स ऑण्टवर्पना स्पानिश व्यापारी गासपा आ-
ानो गुमास्तो हतो. तपास करतां जणायुं के ते व्यापारी,
ं व्हानु कहाडी फ्रंसेस भणी रवाने थइ गयो हतो. तेनो
दार वेनेरो अने डोमिनिकन पंथनो पादरी आन्थोनी
मेन एनी दुकानना माणसो हता, तेओने पकडीने तेमनी
ी लेतां, तेओए बधी वात मानी दीधी. वेनेरोए इकरार
लखी आप्युं, ते उपरथी उघाडु पड्युं के, आ शाहुकार
इ कहाडवानी स्थितिपर आवी गयो हतो, तेने आश्रय आप-
८०,००० ड्यूकेट रोकडा, स्पेननो फिलिप राजा आपे,
बदलामां, शाहुकारे, ठरावेली मुदतनी अंदर, ऑरेंजना
यमनुं खुन करवुं. आ रकम उपरान्त, तेने साण्टियागोनो
आपवा, तथा तेने नाइट कम्पानियन ऑफ धी ऑरडर
शिवलरीनो किताब आपवानो लेख लखी आपी, ते उपर
ऽपे पोतानो सहिशिक्को करी आप्यो हतो.

ने अपराधियोए अपराध कबुल कर्यो, अने तेने लगता
ाजी वगेरे पूरावा रजु थया, तेथी तेओ अपराधी ठरी
ा. भला विलियमे सेण्ट आलड गॉण्ड द्वाराए सूचना करी के,

पकडायलाओने कोइ पण प्रकारे अन्याय मळे नहि, ए उपर लक्ष राखवुं. ज्यारे तेओने देहांत दंड देवानी शिक्षा थइ त्यारे पण तेणे कह्याव्युं के, कोइ रीतनुं कष्ट दीधा विना तेओनो निकाल लाववो. तेनी आ अरज ध्यानमां राखीने, तेओने छुंदी छुंदीने दुःख दइ मारवाने बदले, फांसी देवानो हुकम फरमाव्यो. तेओने मार्च २८, १५८२ ने दिवसे फांसी दीधा.

प्रिन्स १८ दिवस सुधी भयभित स्थितिमां रह्यो.

ता. ५ मी एप्रिले घानो बंध टूट्यो, अने रगोमांथी ल्होही वहेवा लाग्युं. गुगळाई मरवानी ब्हीक होतां, डबावी टेभा देवाय एम हतुं नहि, एटलामाटे, रक्तवाहिनीने वाराफरती एकेको माणस पोताना अंगुठाथी लोही नीकळतु डबावीने रोके, एवी रात्रदिवस पाकी गोठवण राखी, त्यारे ल्होही नीकळतुं बंध थई गयुं. जो आ युक्ति वैद्यने सूझी होत नहि तो, प्रिन्से पोते, अने बीजाओए तेना जीववानी आशा छोडी हती. ते धीमे धीमे साजो थयो, एटले, मे मासनी २ जी तारीखे महान कॅथेड्रलना देवलमां प्रभु प्रार्थना करवा गयो, अने ते महाप्रभुनी कृपाथी आ प्रमाणे उगर्यो, तेथी सर्वे कोई राजी थयां, अने विना कारणे थयेला तेना शत्रुओनां म्हों काळां थयां.

पोते तो उगर्यो पण तेनी परमप्रिया पत्नि, रात्रदिवसनी चिन्ताना उजागरा अने संतापथी मांदी पडी, तेने अति तीव्रताव आव्यो, अने तेणे ५ मी तारीखे पोतानो देह छोड्यो.

विलियम प्रिन्से १५८१ ना जुलाईनी ५ मी तारीखे, राजपद धारण करवानी कबुलात मात्र लडाईनो अंत आवता सुधीने माटे आपी हती, तेने हवे हॉलंडनी कौंटशिप स्विकारवानो आग्रह करवामां आव्यो, ते तेणे मान्य राख्यो,

अने ते विषेनो कागळ १५८२ ना आगस्टनी १४ मी तारीखे ब्रुजेसथी लखी मोकल्यो. त्यारपछी परिपूर्ण विचार थया बाद **१५८२ नुं राज्यबंधारण बंधायुं.**

१५८३. ता. १२ मी आगस्टे प्रिन्स ऑरेंज, टेलिग्निनी विधवा ल्युइझ (Lowise) नामे हती तेनी साथे परण्यो. एनो पिता कोलिग्नि प्रतापि पुरुष हतो.

आगस्ट मासमां संयुक्त संस्थानोनी सभा भराइ, तेमां तेने राज्य स्वाधिन लेवानो आग्रह करवामां आव्यो. आसपासनी स्थिति जोतां, एने एम लाग्युं के, जो एन्जुने फरीने पाछो बोलावीने, तेने राज्य सोंपवामां आवशे तो, देशनी संयुक्त थयेली स्थिति, अने तेनी स्वतंत्रता बराबर सचवाइ शकाशे, तेथी तेणे, पोताना स्वार्थनी वात वेगळी मूकीने, पोताने बदले, तेने स्थापवानो अभिप्राय आप्यो.

एन्जुना प्रथमना दगाथी, बीजां शहरो पार्मोना कबजामां आवी जाय एवी स्थितिए पहोंच्यां हतां, ते लइ लेवाने, तेणे आ सालना उन्हाळमां तैयारी करी. ४ *शहरो, अने केटलीक जग्याओ तेणे स्वाधीन करी लीधां. ता. २२ मी सेप्टेम्बरे झटफेनने घेरो घालीने ते लइ लीधुं. आ बनावमां ऑरेंजना कोई सगानो हाथ हतो एम जणाइ आव्युं. नेधरलेंडने आवा दगा फटकाथी हानि थइ छे तेम फ्लाण्डर्समां पण थवामां मांड्युं.

१५८४. पार्मो साथे सलाह करवानो विचार घेण्टमां चालवा मांड्यो, दरमियान, डेण्डरमण्डि, पार्मोने आपी देवामां हेम्बीसनुं कपट पकडाइ आव्युं. लार्ड रायहोव तेनो आगळनो सोबती, अने पछवाडेथी शत्रु थयो हतो तेणे कावत्रु उघाडुं पाड्युं.

* Cindhoven, Diest, Dunkirk, Nieuport

तेना उपर काम चलावीने घॅण्टमां तेने फांशी दीधो. घॅण्टने आवो अनुभव मळतो गयो, एटले पार्मानी साथे सलाह नहि करतां, संयोगने दृढ करवा उपर तेओनो पाको अभिप्राय थयो. बीजां फ्लेमिस शहरोए पण, घॅण्टनो दाखलो लइने, तेम करवा मांड्युं. ब्रुजेस आ वेळाए चिमेनी सत्ता नीचे हतुं तेथी ते जुदु पड्युं, ते तेणे पार्माने सोंपी दीधुं.

अहिं आवा विरुद्ध बनाव बने छे, तेवामां, आरोथिरिमां ता. १० मी जुने एन्जु मरण पाम्यो. तेना अंगना छिद्रोमांथी ल्होही झरतु हतुं, ते उपरथी तेने झेर देवामां आव्युं हशे एवो पाको शक रह्यो.

सन १५८२ मां एन्जु अने ऑरेंज ए बंने प्रिन्सोने झेर देवा माटे पार्माना ड्यूके बासा नामना एक इटालियन, अने साल्सेडा नामना एक स्पानियर्ड साथे गोठवण करी हती. बासा पोतानी मेळे केदमांज मरण पाम्यो हतो. बीजाने पारिस मोकल्यो, त्यां तेने चार घोडा पासे तेमनी खरियोथी छूंदावी नांखी, मारी नांखवामां आव्यो हतो. हवे आ १५८४ मां एवोज प्रपंच रचीने एन्जुनो जीव लीधो

१५८४. ऑरेंजना प्रिन्स विलियमनुं खुन करवानी नवी योजना रचवानो आरंभ करवा मांड्यो.

एप्रिल मासमां, हॅन्स हॅन्झोर नामनो फ्लाशेयानो एक व्यापारी हतो, तेणे प्रिन्सना घरमां अने देवळमां प्रार्थना करवानी तेनी जग्या नीचे दारु राखीने तेने मारी नाखवानो प्रयत्न कर्यो. ए वात पकडातां तेने फांशी देइ दीधो. प्रिन्सनो जीव लेवाने, स्पेननो राजा एकंदर पांच प्रयत्न करी चूक्यो हतो. हवे आ ६ ट्ठो अने छेल्लो प्रयत्न थयो. उन्हाळामां प्रिन्स

डेल्फरमां रहेतो हतो, तेनी अगाउ, शियाळामां तेने पुत्रनी प्राप्ति थइ हती. आ पुत्र, पछवाडेथी फेड्रिक हेन्रीनुं नाम धारण करेलो, स्टाड होल्डरना मानवंता अधिकार उपर दाखल थयो हतो.

स्पानिश धर्मांध राजानी सत्ता नॅधरलॅंडमां दृढ करवामां प्रिन्स ऑरेंज आडे आवतो हतो, एम, राजा फिलिपने पोताने लाग्युं हतुं, तेमज प्राण्वेल्ला तेवुंज मानतो हतो. तेवीज रीते पार्माना पहेलां थई गयेला गवनरो पण एमज मांनी बेठा हता. तेने अनुसरीने प्रिन्सनुं खुन करावाने पार्मा आदरी बेठो हतो. पैसाना लालचु घणा जणा तेने मळी गया हता, अने कोईनाथी धार्युं काम थई शक्युं न हतुं. बाल्थाझार जॅरार्ड नामनो एक धर्मांध कॅथोलिक ख्रिस्ति तेने मळ्यो, पण तेनुं गजु, आवुं भारे कपट कार्य करवा जेवुं तेने लाग्युं नहि. आ विचार तेणे राजाने, तेमज, पोताना कौंसिलरोने जणाव्यो तो खरो, पण छेवटे, तेने बीजो कागळ मळतां, आस्सनलेविलनी मारफत जेरार्डने साध्यो. एटले ते डॅल्फ्ट आव्यो. तेणे युक्तिबंध प्रिन्स विलियमनुं घर तपासी लीधुं, पेसवा निकळवाना मार्ग ध्यानमां राख्या. आ प्रमाणेनी स्थितिमां तेने जोई चोकीदारे पूछयुं के, तुं अहिं केम फांफां मारे छे? तेणे कह्युं के, सामेना देवलमां प्रार्थना करवा जवानुं मने मन थाय छे; पण तेणे पोतानां मेलां लुगडां बतावीने कह्युं के, आवी हालतमां बूटमोजां वगेरे बदल्याविना त्यां जवाय एम नथी. आ वात भला प्रिन्सने जाहेर थतां, तेणे नवो पोशाक खरीदवा पैसा आप्या, तेमांथी तेनेज मारवाने तेणे एक पिस्टोल खरीदी लीधी.

जुलाईनी ६ ठी तारीखने मंगळवारे १२॥ वागतां खाणुं खावामाटे, पोतानी पत्निने बगळे वळगाडी, दोरतो, टेबल भणी ते जवा चाल्यो. संगाथे कुटुम्बनी बीजी बानुओ अने गृहस्थो पण हतां. खाणु खाधा पछी बे वागतां ते उठ्यो, अने पोतानी बेठकमां

जवाने एक सीडी पसार करी, एटलामांज, जॅरार्ड तेना म्होआगळ एक बे फूटने अंतरे आवी पहोंच्यो, ने लागलीज पिस्तोल तेनी छाती उपर छोडी. त्रण गोळियो तेना शरीरमां पेशी गई तेमांथी एक, तेनुं शरीर भेदी, सामी बाजुए भींते पहोंची गई. प्रिन्स फ्रेंचमां बोल्यो, ओ मारा प्रभु! मारा आत्मानुं तारण करजो! अहो प्रभु! आ गरीब लोकोउपर म्हेर करजो. तेने थोडी वार पगथियां उपर विश्राम आपी भोजनशाळामां लई गया. त्यां ते तरतज प्रभुने शरण थई गयो. जॅरार्ड पाछले बारणे थई नीकळी गयो हतो, पण ते एक ढगला उपर ढली पड्यो. ओरडामां तेनी पछवाडे पडेला माणसोए तेने झाली लीधो. नगरना मॅजिस्ट्रेटो आगळ तेने रजु कर्यो. ते अपराधी ठरतां तेनो जमणो हाथ बाळी नांखी तेना शरीरना ६ भागमांथी तेनुं मांस टुपी नांखवुं, अने तेनुं हृदय कापी कुहाडीने पछी तेनुं माथुं कापी नांखवुं एवी शिक्षा करवानी आज्ञा थई. आवा महापापी अने दुष्ट अपराधीनी आवी वले करवानी वात जो विलियमे जाणी होत तो तेनी आवा प्रकारनी हालत थवा देत नहि. ता. १४ मी जुलाइये, ठराव प्रमाणे तेनो अंत आणवामां आव्यो. फिलिपे तेना वारसोने २५,००० क्रौन ने करार प्रमाणे बदलो आप्यो. ते उपरान्त, ऑरेंजनी जागीरनी उपजमांथी पामेनी भलामण उपरथी तेना बापने जागीर आपीने उमरावनी कोटीमां दाखल कर्यो.

ऑरेंजनो विलियम मार्यो गयो त्यारे तेनुं वय ५१ वर्ष अने १६ दिवसनुं हतुं. तेने १२ संतान हतां. तेनी पहेली पत्नि आन एगमण्टवाळीने एक पुत्र फिलिप नामे हतो, अने एक पुत्री मेरी हती, ते कौंट होहेनलोह व्हेरे परणावी हती. तेनी बीजी स्त्री सॅक्सनिनी आनाथी एक पुत्र नासोनो मॉरिस

प्रसिद्धि पामेलो हतो, ते आ वेळाए १७ वर्षनो हतो. तेने बे पुत्रियो हती तेमांथी आनाने तेना पित्राइ कौंट विलियम लुइ साथे परणावी हती. बीजी एमिलिया हती. तेने पोर्टुगालनी गादीनो दावो करनार इमान्युएल व्हेरे परणावी हती. तेनी त्रीजी पत्नि चार्लोटी बॉर्बोने ६ पुत्रियो हती. चोथी स्त्री लुइ डी कॉलिगनिने फ्रेड्रिक हेन्रि नामे रत्नरुप पुत्र थयो, ते पछवाडेथी प्रजासत्ताक राज्यना स्टॅडहोल्डरना पदने प्राप्त थयो. सर्वे लोकनी अश्रुथी निगळती आंखोना शोकजनक देखावनी वच्चे तेने ३ जी आगस्टे भूमिविश्राम आप्यो हतो. आ समये सर्वत्र लोकमां शोक एटलो बधो व्याप्त थयो हतो के, तेवो बीजे कोइ प्रसंगे जोवामां आव्यो नथी. आ महा परगजु पुरुषनी नाणा-विषयक स्थिति एवी हती के, तेणे तेना भाइ जॉननुं १४ लाख फ्लॉरिननुं देवुं कर्युं हतुं. तेने शहनशाही राज्य तरफथी भारे बदलो अपावानी लालच बतावयामां आवेली, ते तेणे तिरस्कार पूर्वक धिक्कारी कहाडी हती. ए सिवाय, तेने बीजां सगांव्हालांनुं देवुं पण हतुं. तेने राजा बनाववानी नवाएज घणीवार करवामां आवेली, पण तेवो लोभ तेणे राख्यो नथी. छेवटवेळाए अण-चाल्ये, देशनी स्थितिना लाभार्थे तेणे ए पद स्वीकार्युं हतुं.

विलियम जेवा सत्ताधिशना लेणदारोनुं देवु पतावचाने तेना घरनुं एकेएक राचरचील हरराज करी नांखवुं पड्युं हतुं.

तेनो वडोपुत्र फिलिप विलियम १७ वर्ष सुधी स्पेननुं केद-खानु भोगवतो हतो. ते रगेरग स्पानियर्ड थइ गयो हतो. एकवार ते ज्यारे माड्रिडमां हतो त्यारे, एक स्पानिश आफिसर महान प्रिन्सने अपमान पहोंचे एवा बोल बोल्यो, तेने तेणे उच-कीने बारीमांथी नीचे फेंकी दइने तेना भेचा कहाडी नांख्या.

मॉरिस, तेना वडाउआ (नाना) सेक्सनिना मॉरिसना जेवो घाटे रुपे, अने स्वभावे मळतो हतो. सूकाइ गयेला ओकना थडियानी डाळीने पाणी पावामां आवे छे तो ते विशाळ झाड निवडी आवे छे, एवो दाखलो तेणे पोतानी वर्त्तणूकथी पोताने विषे करी देखाड्यो हतो.

फ्रेडिक हेन्रि आ समये मात्र ६ मासनो ज हतो. ते पण पोताना देशना लाभमां पूरो पराक्रमी नीवडी आव्यो छे. आ समये ते पोतानी माताना स्वाधीनमां रह्यो हतो.

मौनधारी विलियमना निभावने अर्थे, राज्य भणीथी, लागलीज गोठवण करी देवामां आवी.

आ समये स्टेट जनरल सभाए त्रण मास माटे स्टेट कौंसिल स्थापी, तेनो उपरी थवाने, युवान मॉरिसने विनव्यो. तेणे त्रण दिवस पूरो विचार करीने ते जोखमदारीनी पदवि स्वीकारी. तेने ३० हजार फ्लोरिननुं वर्षासन आपवानुं ठराव्युं. आ कौंसिलमां ८ सभासदो ठराव्या:—

३ सभ्यो ब्राबांना; २ फ्लाण्डर्सना; ४ हॉलंडना; ३ झिलाण्डना; २ यूट्रेक्टना; १ मेचलिननो; अने ३ फ्रीझलॅंड स्टेटना. कौंसिल वर्षमां बे वार स्टेट्स जनरल सभानी आज्ञाथी भरवामां आवे, तेमां, राजकीय संबंध विषे, सलाह अने लडाइ करवा विषे, अने कॉलकरार करवा विषेनां प्रकरणोमां कौंसिलनो अधिकार नहि होवाथी, ते स्टेट्स जनरलमां नक्की करवानुं धोरण राख्युं.

पार्मानो अलेकझानडर.

शाहानशाहनी सत्ता सामे वर्त्तनारां परगणांना उपर दाब बेसारवानो आ समय पार्माने लाभदायक जणायो. जो तेनीपासे

पैसो, अने पुरुषो होत तो ते तेम करी शकत. तेणे स्टेट्स जनरलने, अने सर्वे शहरोना मॅजिस्ट्रेटोने, तथा आगेवान पुरुषोने कागळो लख्या के, ऑरिंजना मरणनी साथे सर्वे सत्तानो नाश थयो छे, तेमज, स्पेननी विरुद्ध वर्त्तवानो हवे समय रह्यो नथी. ते जाते लडवियो न हतो, तेनी पासे रक्षणकरनारा पुरुषो उपरांत ८ हजार माणसो हता. तेओ एण्टवर्प अने झटर्फननी समीप पडी रह्या हता. घेण्ट, डेण्डरमण्डि, मेचिन, ब्रसेल्स अने एण्टवर्प ए पांच शहरो, पांचथी ते ३० माइलना छेटा सुधी, पासेपासे घेरावामां शील्ड अने तेनी साथे संयोग करनारी सेन नदिना संबंधमां विंटलायलां हतां. १ लाख माणसो पार्मा पासे होय तो पण ते आ शहरो उपर हुमलो करवाने फावी शके एम न हतुं. आ शहरो एक बीजाथी हवे विखुटां पडे, अने बीजा प्रदेशथी नोंखां थई जाय, तेमज, महान नदीना प्रदेशनो कबजो आवी जाय, तोज ते भूखमरो आणीने फावी शके, एम तेना लक्षमां आव्युं. ते प्रमाणे पोतानी योजनानो तेणे प्रारंभ करवा मांड्यो.

आगस्टनी १७ मी तारीखे डेण्डरमॉण्ट उपर चडी जतां ते तेने स्वाधीन थयुं, एटले कापाकापी करवी पडी नहि. मात्र २ पुरुषो शाहानशाहीनी विरुद्ध भाषणो आपता हता, तेमांथी एकने फांसिये चडावी दीधो, अने बीजानुं जळ शयन थयुं.

ता. ७ मी सेप्टेम्बरे विलवोर्डे घेरी लीधुं, एटले ब्रसेल्स अने एण्टवर्प वच्चे जळव्यवहार चालतो हतो ते तोडी नांख्यो. अने सबळ पारिस जेवुं विशाळ घेण्ट १७ मी सेप्टेम्बरे कबजे थयुं. मार्च महिनामां ब्रसेल्सनो वारो आव्यो.

१५८५. जुलाईनी १९ मी तारीखे मेचिन हाथ आव्युं.

घेण्ट जवाथी फ्लाण्डर्स, अने ब्राबांना हाथ नीचा पड्या. ऑस्टेड अने स्लय देशाभिमानियोना हाथमां हतुं, तेथी करीने, आखा फ्लेमिशना किनारा उपर तेमनी सत्ता स्थापित रही हती. नवा प्रजासत्ताकराज्यना हाथमां दरिया उपरनी सत्ता, वर्षोना वर्षो सुधी रहेवाने सृजी हती तेम थयुं.

पार्मोना प्रिन्सने उपराउपरी जय प्राप्त थयो, तेथी तेणे फ्लाण्डर्सनो नदियोथी विंटायलो प्रदेश रोकी राखवानी धारणा करी हती, ते अमलमां लाववाने एण्टवर्प पाडवाने प्रवृत्त थयो.

१५८४. एण्टवर्प उपर घेरो.

एण्टवर्पनी आसपासनो संबंध तोडी नांखवाने, पार्माए बनी शके एटली गोठवण करी. तेने हॉलंड के झीलॅंडथी आवतां वहाणो अटकाववा माटे, शेल्ड नदीनो जळमार्ग रोकवा, तेना बे कांठा उपर बे किल्ला बांध्या, अने वच्चे १२५० माइलनो पट रह्यो तेमां होडियो नांगरी लईने, प्रत्येकने एक बीजासाथे जक्कड बांधीने पुल करी लीधो. संस्थानिकोये बे वहाणोमां दारु भरीने आ गोठवण उराडी देवानी गोठवण करी तेमांथी एक वहाण सळगी उठ्युं अने बीजु होप नामनुं हतुं तेमां ८० टननुं वजन करी, दारुथी किल्ला उराडी नांख्या, तोपण, पार्माए नुकसान सुधारी लीधुं.

आणी तरफ, प्रारंभमां, ज्यां ॲण्टर्पना लोकोए बंध तोडीने हल्स्ट अने बेवेरन वच्चेनो आखो प्रदेश जळे करीने भरी नांख्यो, त्यारे पार्माए कोवेनस्टिन बंधनी लगोलग मजबूत किल्ला बांधी लीधा, तोपण वहाणो आवतां अटक्यां नहि, त्यारे उपर प्रमाणे होडियोनो पूल बांधी लीधो. ॲण्टवर्पना रक्षण माटे त्यांना लोकोए १० लाख फ्लोरिन खर्चीने एक म्होटुं झाझ बंधाव्युं, अने ते एक तरतो

किल्लो होय एवुं बन्युं तो खरुं, पण तेना विशाळ कदने लीधे तेने फावे तेम चलावी शकायुं नहि; वळी वजनदार होवाथी ते उरडाम आगळ किच्चडमां कळी गयुं ते फरीने पाछुं तरतु थयुं नहि.

ॲण्टवर्पना कोटनी अंदर हवे अनाज खूटी पडवा मांड्युं, पण ते वात अंदर वसनारा लोकोने जाण पडवा दीधी नहि. अने प्रथम जे भावे मळतुं हतुं तेटलाज भावे मळयां जाय एवी त्यांनी सरकारे गोठवण तो राखी, परंतु आवुं क्यां सुधी नीभी शके ? पार्माए घणा खरा किल्ला पोताने स्वाधीन करी लीधा हता, तेमज, जळमार्गे के स्थळमार्गे आश्रय मळवानी आशा रही नहि, एटले सलाह करवानी अगत्य पडी.

सेण्ट आल्डर्गोण्डनी दरमियानगीरीथी कॉलकरार थया, तनी रुइये वीति विसारी दीधी, अने क्षमा करवामां आवी. सुधरेला पंथना लोको बे वर्ष सुधी शहरमां वसे, अने त्यार पछी निकली जाय, एम ठर्युं, ते दरमियान तेओ पोतानी मिल्कत वेची देवा आदिनी जे व्यवस्था करवी होय ते करी ले. ४ लाख गील्डर्स रोकडा आपे, हलिंड अने झीलॅंड, राजानी सत्ता स्विकारे त्यां सुधी, किल्लो कायम राखवो, एवी शरते, तेमने पाछो सोंप्यो, पण त्यारपछी ते पाडी नांखवो एम ठर्युं. आवी शरते पार्मा एण्टवर्पमां जय प्रवेश करे तेना पहेलांज, सुधारेलो धर्म माननारा लोको, पोतपोतानी गोठवण करीने शहरमांथी रवाने थई गया. घणो भाग हलिंड अने झीलॅंडमां जई वस्यो. देशाभिमानी सेण्टनुं वलण स्पेनना राजा भणी थयेलुं घणाना वारवामां आव्युं, तेमां विशेषमां, हलिंड अने झीलॅंड अने बीजा स्वतंत्र संस्थानोनुं समाधान तेणे स्पेन साथे कराव्युं. आवां कारणने लीधे संस्थानोए तेने घणा वर्ष सुधी सलाहकार तरीके गण्यो

नहि, तेने सर्व कामोमांथी दूर राख्यो. छेवटे, फ्रान्सना एलची खातामां प्रिन्स मॉरिसे तेने दाखल कर्यो.

सेण्टनी गेरहाजरीनी खामी पडी हती, ते मार्टिन शॅन्क जे कुशळ अने अनुभवी कॅप्टिन हतो तेनाथी पूराई. आ कॅप्टिन प्रथम तो स्पेनना राजाना पक्षमां भळी गयो हतो, पार्मानी पडखे रहेतो हतो, पण, पार्मा तेनी योग्यता प्रमाणे मान आपीने तेनी साथे जेम वर्त्तवुं जोइये तेम वर्त्ततो नथी, एम तेना समजवामां आववाथी, तेणे तेने छोडी दीधो. आ कॅप्टिननो ब्लिनबीक नामनो किल्लो हतो ते तेणे मुर्सना कौंटने सोंपी दीधो.

१५८५. हवे (युनाइटेड स्टेट्स) संयुक्त थयेलां संस्थानोनुं राज्य इंग्लंडनां नामीचां एलिझाबेथ राणीने सुप्रत करवानी इच्छा जणाववा माटे, त्यां एलचियो रवाने कर्या. तेमां मुख्य जॅल्डर-लॅंडनो ओल्डन बारनेवेल्ड हतो, ते वीस्तीर्ण ज्ञानवाळो हतो. प्रोटेस्टण्ट होतां कॅथोलिक धर्मपाळनाराओनो धिक्कार करवो ए उदार विचारवाळाने अनुचित छे एवा तेना विचार हता. ते उपरथी तेने पोप जॉन कहेता हता. धाराशास्त्रनुं परिपूर्ण ज्ञान मेळव्या पछी, ते हॉलंड अने झीलॅंडमां वकिलात करतो हतो, तेवे प्रसंगे तेना सिविल अने धार्मिक स्वतंत्र विचार जाणीने मौनधारी विलियमना सहवासमां ते आव्यो हतो; अने घणां पराक्रम कर्यां हतां. राणिये राजपद धारण करवानी ना पाडी, पण पोता भणीथी गवर्नर जनरल मोकलवानुं मान्य कर्युं. तेमज, पोते नाणा आपे ते वसुल करी लेवाय तेने माटे कॉलकरारनी गोठवण करी, ते प्रमाणे एक मासे सर जॉन नॉरिस पांच हजार पायदळ अने एक हजार घोडेसवार लईने यूट्रेक्ट आवी पहोंच्यो. फ्लशिंग अने रामेकेन्सना रक्षण माटे रक्षको मूक्या तेनी सरदारी सर फिलिप सिडनिने आपी. ब्रील अने हॉलंडना

કિલ્લાઓ ઉપર ગવરનર તરીકે સર થોમાસ સેસિલને મૂક્યો. લિસેસ્ટરના અર્લ રૉબર્ટ ડકૂલીને ગવર્નર જનરલને પદે સ્થાપ્યો. પણ આ શખ્સને વિશ્વાસનું ઉચ્ચ પદ આપ્યું તેને છાજતી, તેની વર્ત્તણૂક નીવડી આવી નહિ. બારનેવેલ્ડ, ઇંગ્લંડ ગયો ત્યારે આ માણસની રીતભાત તેણે જાણી લીધી હતી, તેથી, તે હૉલંડમાં આવ્યો ત્યારે, તેણે હૉલંડ અને ઝીલૅંડના સ્ટૅડહોલ્ડર તરીકે પ્રિન્સ મૉરિસની જાથુને માટે નિમણૂક નોવેમ્બરની ૧ લી તારીખે કરાવી લીધી, ત્યાર પછી અર્લ ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

તે ઇંગ્લંડથી નિકળ્યો ત્યારે તેણે પોતાની સાથે પોતાના પસંદ કરેલા કેટલાક બરછીદાર લીધા હતા, અને રાણિયે તેને પાંચ હજાર પૌંડ આપ્યા હતા તેમાં પુરુ કરવાનું હોતાં, તેને ખર્ચ ચલાવવા પદરના પૈસા ભરવા પડતા હતા. તે પચાસ વહાણોનો કાફલો લઈને આવી પહોંચ્યો. મેથિયાસ, કે એન્જુ, તથા ફિલિપ રાજા, કે અધિરાજા ચાર્લ્સને પ્રવેશ વેળાએ જે માન નહિ મળેલું એવું ઉલટભેર માન તેને લોકોએ આપ્યું, અને ઉપરાઉપરી તેને મિજબાનિયો આપી. પરંતુ ડૅલ્ફ્ટમાં તેણે અયોગ્ય ગપાટા મારવા માંડ્યા ત્યારથી એના વિષેનું માન લોકોમાં ઘટવા લાગ્યું.

આ સમયે સ્પેને યુક્તિબંધ પગલાં ભરવા માંડ્યાં, અને ઇંગ્લંડ સાથે યુદ્ધમાં ઉતરવાની યોજના રચી.

૧૫૮૬. હેગમાં સ્ટેટ્સ જનરલ, જાન્યુઆરીની ૧૦ મી તારીખે ભરાઈ, તેમાં ઠરાવ થયા પ્રમાણે, અર્લ લિસેસ્ટરને રાણિયે જે પદ આપ્યું હતું તે ઉપરાન્ત આખા નૅધરલૅંડનો રાજ્યકારભાર સોંપી દીધો. આ રીતિએ તેને સત્તા પ્રાપ્ત થઈ તે ૫ મા ચાર્લ્સને આપેલી તેટલી હતી. આટલું છતાં પણ, તેણે પોતાની સત્તા વધારવાને જે જે માગણી કરી તે તે માન્ય રાખી. નૅધરલૅંડની

भणी, प्रत्येक युद्ध प्रसंगे, इंग्लंड तेमना भेगु भळेलुं रहे एवी आशा-ए आ बधुं तेमणे मान्य राख्युं. पण आ तेमनुं भरेलुं पगलुं, एलिझाबेथ राणिये अघटित कार्य जेवुं मानी लीधुं, अने तेणे सर थामस हेनीजने हेग मोकलीने कहेवराव्युं के, जे राज्यपद में मान्य राख्युं न हतुं ते राज्यपद तमे मारा चाकरने आपीने मने अप-मान पहोंचाड्युं छे. तेणे बीजी भणी, लिसेस्टरने आज्ञा फरमावी के, तेने जे काम अहिंथी सोंपवामां आव्युं छे ते उपरांत कोई पण प्रकारनी वधारे सत्ता भोगववी नहि.

एक तरफ राणीनो आवो क्रोध थयो, अने बीजी भणी लिसे-स्टरे एवुं फरमान कहाड्युं के शत्रुने तेमज तटस्थ राज्योने दारुगोळो अने खावापीवानी वस्तुओ पहोंचवी जोइये नहि, तेमज, संयुक्त संस्थानो अने स्पेन, फ्रान्स अने बाल्टिक समुद्र समिपना लोको साथे व्यापारनो कशो संबंध राखवो नहि. नेधरलेंडनां जे संस्थानो शत्रुना ताबामां हतां, त्यांना लोकोने, आयात माल मळे नहि एवी रीतनां फरमान गई साले नेधरलेंडे कहाड्यां हतां, पण स्पेन अने पोर्टुगालनो व्यापार इंग्लंड, स्काटलंड, डेन्मार्क, अने हेन्स शहरो साथे चालतो हतो, तेथी तेमने जोईतो माल मळवामां अडचण पडे एम न हतुं, तेम छतां, लिसेस्टरना फर-मानथी हॉलंड अने फ्रीझलेंडने तेमनी साथना व्यापारमां लाभ मळतो हतो ते अटकी पडवा जेवुं थयुं. तेमां वळी, इंग्लिश चांचियानां वहाणो लूटफाट करतां हतां तेथी पण संयुक्त संस्था-नने घणुं नुकसान वेठवुं पडतुं हतुं. इंग्लिश खाडीमां थईने पश्चिम भणी वळी पोतानां वहाणो लई जता हता तेमने हवे स्कोट-लंडनी उत्तर भणीनो फेरवाळो मार्ग पकडवानी अगत्य पडी हती.

वळी लिसेस्टर विषे वधारे असंतोष थवानो प्रसंग ए आव्यो के, तेणे त्यांनी स्टेट कौंसिलना ठराव उपरांत थईने नाणा

प्रकरण विषयक एक कौंसिल ठरावीने पोताना मळतिया जनोनी, अने अयोग्य माणसोनी तेमां निमणूक करी. वळी, आवी कौंसिल करीने नाणा प्रकरणनो वहिवट परदेशियोना हाथमां जाय ते ठीक नहि एम बीजाओए तेने समजाव्यो छतां ते समज्यो नहि.

एक बाजुए लिसेस्टर अणगमतां कार्य करीने अणगमतो थई पड्यो हतो, तेम बीजी बाजुए, पार्मानो प्रिन्स तेओनी पडोस सुधी जय पामतो पहोंची गयो हतो.

सर जॉन नोरिस अने होहेनलोह, एओए बॅटेनबर्गनो किल्लो स्वाधीन करी लीधो, त्यारे सामी बाजुवाळो पार्मा पोतानी जाते ग्रेवना किल्ला सुधी पहोंची जईने तेना उपर तोपोनो मारो चलाववा लाग्यो. त्यांनो गवर्नर हेमर्ट गभराई गयो, ने पार्माने शरण थई गयो. एटलामां लिसेस्टर तेनी मददे आवतो हतो, तेने मळीने वात करी एटले ते तेने लईने यूट्रेक्ट चाल्यो गयो, त्यां एना उपर युद्धकौंसिल समक्ष काम चलावीने तेने फांसी दीधो.

आवी रीते तेणे एक आफिसरने शिक्षा करी, तेथी प्रान्तोना जागीरदारोनां मन खाटां थयां. नोकरो उपर दाब रहेवानी खातर, अने निष्ठा भरी नोकरी लेवानी खातर, आ प्रमाणे सख्ताई राखवानी अगत्य छे, परंतु तेमां भिन्न भाव थवो जोइये नहि. एना मानीता बे जणाए, ब्रसेल्स अने ॲलोस्ट शत्रुना हाथमां जवानो समय आवती वेळाए तेओना भणी पासु बदल्यु हतुं, एवो तेमना उपर आरोपनो शक राखवामां आव्यो हतो तेवाओनुं तेणे नाम दीधुं नहि.

पार्मा, हजी पण फाववा लाग्यो, वेन्लु, अने न्यूझ तेना ताबामां थई गयां. जे वेळाए न्यूझने घेरो घालवामां आव्यो ते वेळा ए फ्लाण्डर्स उपर हुमलो करवानी आज्ञा, लिसेस्टरे सर

फिलिप सिडनिने फरमावी. तेनी साथे रहीने युवक प्रिन्स मॉरिसे पोतानी युद्धकळानी कुशळता बतावबानो प्रारंभ करवा मांड्यो. तेणे आक्सेल शहरनो लागलोज कबजो करी लीधो.

आगस्ट मासमां, लिसेस्टर जाते ८ हजार पायदल अने ३ हजार घोडेसवार लईने चड्यो. पार्मा साथे १२,००० पायदल अने ३,५०० सवारो हता, तोपण, डोझबर्ग अने रीतबर्गनो कबजो करी लेवामां लिसेस्टर जयवंत थयो. अहिंथी ते झटर्फन उपर घेरो घालवाने आगळ वध्यो. आ शहरमां अनाज पूरतुं न हतुं, तेथी पार्माए ३०० गाडां अनाजनां भरीने, लश्करी पाकी चोकी साथे रवाना कर्यां. सर फिलिप सिडनी वारनसर्फल्ड आगळ धशी आव्यो, तेनी साथे इंग्लिश वालंटियरो पण हता. शत्रुसाथे युद्ध करवामां तेओ रोकाया एटलामां वर्डुगोने खबर पडतां, ते लश्करी एक टुकडी लईने सामो प्होंची गयो ने गाडांने शहरमां दाखल करी दीधां.

सर फिलिप सिडनिनुं मरण.

सिडनिए आ लडाईमां घणुं पराक्रम बताव्युं, एक आफिसरने मुलायम पोशाकमां लडतो जोईने एणे पोतानी झांगनुं रक्षण करनार कवर प्हेर्युं हतुं ते कहाडी नांख्युं. घोडो खेलावतो ते स्पानियर्डो साथे खूब लड्यो, तेटलामां तेनो घोडो मरायो एटले बीजा उपर सवार थयो, अने शत्रुना लश्करमां झोकाव्युं. तेवामां एक गोळी तेना रक्षणविनानी झांगमां वागतां ते घायल थयो, अने घोडो पण घवायो, छतां, त्यांथी उपड्यो ते नासतो नासतो लगभग १॥ माईल उपर तेनुं मेलाण हतुं त्यां जई प्होंच्यो. अहिं ते तृषाथी आकुळ व्याकुळ थई गयेलो जोई तेनो चाकर पाणीनो प्यालो भरीने हाजर थई गयो, अने जेवो ते

प्यालो म्होए धरवा जाय छे, तेवामां, एक झखमी थयेला, मरणनी तैयारी उपर आवेला सिपाईनी अति आतुर दृष्टि ते प्याला उपर पडी. आ देखाव सिडनिना कळवामां आवी गयो, एटले, तेणे म्होएथी प्यालो खशेडीने ते बहादुर इंग्लिश सिपाईने आप्यो, ने बोल्यो के, मारा करतां तारे अगत्य घणी छे." लार्ड ब्रुक, सिडनिनो मित्र हतो, तेणे तेनुं जिवन चरित्र लख्युं छे तेमां, पोताना जीवना जोखमे पण जिवदया करवानी उदार वृत्ति देखाडी तेनां तेणे वखाण कर्यां छे.

१५८७ लिसेस्टर, झटर्फन जीती लेवाने बदले ते काम आगळ उपर मुलतवी राखीने यूट्रेक्ट भणी रवाने थई गयो. त्यार पछीनी पण तेनी अयोग्य वर्त्तणूकने लीधे, प्रत्येक प्रान्तोवाळानां मन उंचां थई गयां, केमके, झटर्फननी पासेनो एक किल्लो, तथा डेबनटन, अने जेलटरलॅंड, स्पानियर्डोने तेणे सोंपी दीधा. घोडेसवारोए जेलटरलॅंड अने हॉलंडमां जास्ती गुजारवा मांडी. आवो दाखलो चालतो जोईने, लिसेस्टर इंग्लंड रवाने थई गया पछी, पछवाडे रहेला आफिसरोने कौंसिलमांथी धीरेधीरे ओछा करी नांखवा मांड्या, अने प्रिन्स मॉरिसनी सत्ता मान्य राखवानी गोठवण थई गई. देशमां दाणानी अछत हती तेवामां, एलिजाबेथे त्यांथी राइ मंगावी ते मोकली शकाई नहि, एटले, बंने देश वच्चे हवे अणगमो थयो.

आणी भणी, स्पानिश नॅधरलॅंडनी अवदशा चालती रही, लश्करने पूरूं पडे एटलु खावानुं नहि मळी आववाथी, उन्हाळो आवता लगी, लडाईमां उतरवानुं पामोए मोकुफ राख्युं. ऑस्टेण्ड उपर तेणे नामनो हल्लो कर्यो. पण पछी स्लय उपर सबळ घेरो घालवामां ते रोकायो.

लिसेस्टरे राणी पासे जईने, पोताने फाव्युं हशे तेवा गपाटा मारीने, खरी हकिकत छूपावी हशे, तेथी भोळवाइने तेणे तेने पाछो नॅधरलॅंड मोकल्यो. १८,००० पौंड सैनिकोने पगारना आपवाना हता ते तेने आप्या. ते ७,००० पायदल अने ५०० घोडेसवारो लईने ऑस्टेंड आगळ हाजर थई गयो. पछी तेणे बाङरबर्ग स्वाधीन लई लेवानी तैयारी करवा मांडी, एटलामां, पार्मा तेना सामो लडवाने आवे छे एवा समाचार तेने मळ्या, एटले, ते पाछो ऑस्टेंड भणी रवाने थई गयो. स्लय खोई बेठा पछी, संस्थानिकोनो अणगमो वधारे थई पड्यो. तेने लडाईनुं साहित्य जोइये तेवुं आपवामां आव्युं नहि, एटला माटे, ते तेओनो दोष कहाडवा लाग्यो. तेवामां तेणे पोताना मंत्री जुनियस्ने लखेलो एक कागळ पकडायो, तेमां लखेली तेनी उंधी सलाहथी तेओ चमकी उठ्या. संस्थानिकोमांथी घणाने फोडीने एम समजाववानी सूचना करी हती के, एना कामकाज अने सत्ता वच्चे तेओ आवे छे, तेम नहि करतां ५ मा चार्ल्स अने तेना कुमारे तेओने जेटली सत्ता आपेली तेटलीज भोगववामां संतोष मानीने तेओए रहेवुं जोइये. जो तेनो मंत्री आ प्रमाणे गोठवण करवामां फावी जाय तो ते पछी नॅधरलॅंडनो राजा बनी जवामां फावी जाय.

आवा तेना विचारोनी सामे एकला संस्थानिको हता एम नथी, पण ते साथे, ब्रिटिश एलची बकहस्ट, सरजॉन नॉरिस, कुमार मॉरिस, अने होर्लॅनलोहनो कौंट, एटला जणा एनाथी विरुद्ध अभिप्रायना थई गया हता. लिसेस्टर एटली हद सुधी गयो हतो के, मॉरिस, तथा जॉन ओल्डन बार्नेसवेल्ड, ए बेने केद करी लईने, इंग्लंड चडावी देवानी तेणे गोठवण

करवा मांडी, एटलामां जॉनने खबर पडी गई, एटले तेओ हेगथी डेल्फट भणी रवाने थई गया. लिसेस्टर प्रथम तो धर्मना पाद्रियोनो मानमरतबो साचवीने तेओने पोताना वलणमां लावी शक्यो हतो, तेथी तेओना भाषणोथी लोकमां ते मानीतो थई पड्यो हतो, पण ज्यारथी तेणे किल्ला शत्रुना हाथमां जवा देवा मांड्या त्यारथी, लोकोनो अभिप्राय पण तेना विरुद्ध थई गयो हतो. तेमां पछवाडेथी तेणे जे वर्त्तणूक चलावी तेथी तो ते छेकाछेक लोकोना मनमांथी उतरी गयो.

यूट्रेक्टना आठ अमीरोना पूर्वेना हक अने छूटो तेमने पाछी चालु राखवा तेओए अरजी करी, एटले आठने पकडीने सामटा एकज दिवसे केद कर्या, अने पोते आ कृत्य कराव्युं नथी एम जणाववा लाग्यो, परंतु लोकोए एवो पोकार उठाव्यो के, जेथी एने उत्तरहॉलंडमां पोताना मानीता थियोडोर सोनोयनी ओथ लेवी पडी. स्टाडहोल्डर कुमार मॉरिसनी अहिं हकुमत हती, तेम छतां, थियोडोरने त्यांनो स्वतंत्र गवर्नर तेणे बनाव्यो हतो. बीजो आगळ पडतो बनाव ए बन्यो के, लेडनमां आवी वशेला फ्लाण्डर्स अने ब्राबांना तेना पक्षना माणसोए लेडन तेने सोंपी देवाने झगडो उठाव्यो. आवो मामलो जोईने, पोताना अंगरक्षणनी खातर, संस्थानिकोनी सभा हेगमां भराती हती तेने बदले, कोटबंदीथी सुदृढ करेला हारलम शहरमां भरवानुं तेने योग्य लाग्युं. आवुं सर्वत्र विरुद्ध वर्त्तन लोकोनुं थई जवाथी, ते फ्लाशिंग भणी रवाने थई गयो. इंग्लंडमां तेना विषेनो बोबाट थवाथी, तेने त्यां पाछो बोलावी लेवो पड्यो, अने तेने बदले इलिझाबेथ राणिये संयुक्तसंस्थानो माटे लॉर्ड हरबर्टने एलची ठरावी मोकल्यो.

(१५८८) स्पानिश अजित जळसेना.

इंग्लंडनी नेधरलेंडमां सत्ता जामी हती, ते फिटाडवाने हवे स्पेनना फिलिपे निश्चय कर्यो. इंग्लंड साथे युद्ध मचाववाने तेणे प्रबळ जळसेना तैयार करी. स्पेन अने पोर्टुगालना प्रत्येक बंदरमां जबरां वहाणो बंधाववानी तैयारी करी. पार्मोना ड्यूकने आज्ञा करीने फ्लाण्डरना प्रत्येक बंदरे, बनी शके एटलां वहाणो तैयार राखवानी योजना करी दीधी.

आणी भणी, ब्रिटिश जळसेना ड्रेक अने होवर्डनी सरदारी नीचे सज्ज हती. नासोना जस्टिनना उपरीपणा नीचे हॉलेंडे २५ नौकानी जळसेना तैयार राखी हती. तेणे फ्लाण्डर्सनां बंदरोने एवी चतुराईथी व्यवस्थित करी राख्यां के, पार्मोनी जळसेना, आगळ माथु कहाडीने ब्रीटिश खाडी भणी जइ शके नहि. स्पेननी जळसेनानो नाश थवाथी पार्मोना पग भाग्या. छेवटे तेणे संस्थानिकोनुं छेल्लु शहर बर्गेम हाथ करवाने प्रयत्न कर्यो. ग्रिम्स्टन ए शहरना रक्षकोनो नायक हतो तेने अने बीजा अंगरेज रेडहेडने म्होटी लांच आपी नार्थफोर्ट कबजे लेवानी गोठवण करी, पण आ बंने प्रमाणिक अंगरेजोए, पोतानी निष्ठा शुद्ध राखी, अने कोई प्रकारे ललचाया नहि. तेओए पार्मोनी दगानी वात लॉर्ड विलोबीने जणावी दीधी. पार्मोने अपकृत्यनी वानगी चखाडवा माटे तेओए युक्ति रची. बे स्पानिश केदियोनी मारफत वात चालती हती तेमनी पासेथी कागळो लखावीने ते बे पार्मो पासे गया. तेणे तेओने वश करी लीधा, पण शक राखीने तेओने बांधीने चोकीमां राखवानी विशेष सावधानी तेणे राखी. बंध भणीनी बाजुएथी, पाणिये भरायली जग्यामां थईने तेओ ए किल्ला उपर हुमलो करवाने प्रयाण कर्युं त्यारे तेनां नाकां

उघाडां राख्यां हतां तेमांथी थोडाकने अंदर पेसवा दई विलो-बिये किल्लानां नाकां बंध करी दीधां. बंध आगळ छुपावी राखेली टुकडियोए, घेरो घालनारी सामी आवेली फोज उपर हुमलो कर्यो. आ गडबटाडमां, बे अंगरेजो बांधी राख्या हता तेमना उपरनी चोकीवाळा नाशी गया एटले तेओ छूटा थया. अने छेवटे पार्मोना लश्करनो घाण वळी गयो. ग्रिम्स्टन अने रॅड-हेडने राणीना भणीथी प्रत्येकने १,००० फ्लॉरेन्स ईनाम, अने ६०० फ्लॉरिननुं वर्षासन बांधी आप्युं.

आणी तरफ, पार्मोनी तबियत सुधारवा तेने स्पाना पाणीनो लाभ लेवा रोकावुं पड्युं, तेमज, नॅधरलॅंड छोडीने फिलिपे तेने फ्रान्स जवानो हुकम कर्यो, ते दरमियान, कुमार मॉरिसे सारी जमावट करी दीधी. पगार आपीने राखेला हजार सैनिको करतां देशाभिमान धरावनारा थोडा पण उत्साही सैनिको घणा उपयोगी थई पडेछे तेनो अनुभव मॉरिसे पोतानी सेनानी व्यवस्थामां करी बताव्यो. आ काममां तेनो भत्रीजो जे फ्रीज-लॅंडनो स्टाडहोल्डर हतो तेनो आश्रय तेने घणो उपयोगी थई पड्यो. सेनानी भरती करवामां १,००० माणसनो पगार लईने १०० माणसो राखवानी जूनी रीति चालती हती, तेवाओनो लाभ तणाई जवा लाग्यो, तेथी तेओनो द्वेष पण वध्यो. रक्षणने माटे टॅंचो बांधवाना काममां खेडुतो पासे काम करावयानो रीवाज हतो तेने बदले खानगी सैनिको पासेथी ते काम लेवा मांड्युं, तेथी तेओ पण नाराज थया. परंतु युद्धमां जय प्राप्त थाय एज सैनिकोनो पूरो दिलासो छे. तेम थवाथी मॉरिसे करेली व्यवस्था सारी लाभदायक नीवडी. तेना धोरण प्रमाणे हवणांना यूरोपमां चालती सैन्यव्यवस्था, जे उत्तम लेखाय छे ते, खरेखरु दृष्टान्त छे. पागाना सवारोने भाला आपवामां आवता हता तेने

बदले तेओने बंधुको (Carbine) आपी, कारण के, लाग आवे त्यारे ते पायदलनुं काम सारे, अने घोडेसवार होय त्यारे पण गोलियोनो वरसाद वरसावी शत्रुनो घाण वाळे, भेटो थई जाय तो, संगीननी अणियोए शत्रुनी छातियो विंधि नांखवाने समर्थ थाय.

१५९२. पार्मानो ड्यूक अलेकझाण्डर, हवे खरेखरो थाक्यो. तेने फरीने पाणी बदल करवा जवुं पड्युं. वळी फ्रान्सना ४ था हेन्रीनी कुशळतामां माथां मारवाने फिलिप वेगळो रह्यो रह्यो फरमावतो हतो, तेम नॅधरलॅंडमां पण ते हवे ओछु फाववा लाग्यो; वळी, ते लडाईमां घायल थयो हतो; आवां कारणोना गुचवारामां तेनुं आरोग्य पण गुचवाई गयुं. छेवटे ते डिसेम्बरनी ३ जी तारीखे आरास पासेनी सॅंट वास्टनी आबीमां मरण पाम्यो. आ वेळाए तेनुं वय ४७ वर्षनुं हतुं.

मरता पहेलां पार्माए पोतानी जग्याए मॅन्सफील्डना ड्यूकने ठराव्यो. फिलिपे आ गोठवण मंजूर राखी. एक तरफ, फ्लाण्डर्स अने ब्राबांमां कुमार मॉरिसनी जीत चाली जती हती, त्यारे त्यां, पिकारुन कहेवाता चोट्टानी लूटो चालती हती; तेओए फ्लाण्डर्सना प्रोवोस्टने मारी नांख्यो हतो, अने तेना हाथ नीचेना माणसने, एक पोलाझाडना थडियामां घालीने, बाळी नांख्यो हतो; राष्ट्रीय सेनानो भंग करी नांख्यो हतो, अने तेना सेनापतिना बूरा हाल करीने तेने मरणने शरण कर्यो हतो.

फ्वेनटेसना कौंटने फिलिपे ब्रसेल्स मोकल्यो. तेने त्यांना गवर्नर जनरलनी पदवि तो आपी नहि, पण सत्ता आपी. आ प्रमाणे वाइसरोयनी जग्या बेवडी नांखीने तेणे गुंचवारो वधार्यो. परंतु मॉरिसनो प्रताप तो त्यां वधतो चाल्यो. फिलिपने पोतानुं ध्यान हवे नॅधरलॅंड उपरथी खेंची लेवुं पड्युं तेनुं

कारण एटलुंज के, फ्रान्सना ४ था हेन्रीने तेना तख्त उपरथी उतारी पाडवाना लोभमां ते लोभायो; तेने लगती योजनाओमां माणसोनी अने पैसानी खुवारी करवा लाग्यो. आ काममाटे लश्करनो जमाव करवा सारु, तेणे अहिंनी फोज घणी खेंची लीधी.

संयुक्त संस्थानोने पैसो, अने पोतानी सेना, हेन्रीनी मदद्दे मोकलवाने जोगवाई बनी आवी; केमके, तेओनी जळ अने स्थळ सेना, प्रतिदिवस, थोडीथोडी वधारवाने तेओ शक्तिमान थया हता. फिलिपे पण आ प्रजासत्ताकराज्यने कचरवाने फरीने लक्षमां लीधुं. मेन्सफिल्ड, अने फवेनटेस बेमांथी कोई पण माहोमाहेनी गोदमगोदाने लीधे, फावी शक्या नहि, एटले फिलिपे आस्ट्रियाना अधिराजा रुडोल्फना भाई, आर्चड्यूक अरर्नस्टने गवरनर जनरल बनावीने मोकल्यो. आ कुमार उलावीने काम ले एवो, अने लोकप्रिय थाय एवा स्वभावनो हतो, तेथी ते ब्रसेल्समां आव्यो त्यारे, तेनो आदरसत्कार सारो थयो. दुःखी थता लोकोने हवे आराम मळशे एवी आशा उत्पन्न थई. कुमारनी पण अंतःकरणनी ईच्छा एज हती.

१५९४. मुनि विलियमना नासोना नामांकित कुटुम्बना उपर फरीने घा करवानुं कावतरु फिलिपे रच्युं. कुमार मॉरिस पण तेना पिताना जेवो, फिलिपने सालरुप सालतो हतो, तेथी तेना कुटुम्बनुं नखोद वाळवाने, तेने तथा तेना दर्शना भाई फ्रेडरिक हेन्रीने मारी नांखवानी योजना रचाई. नामुरनो एक पादरी मिचायल रेनिकोने ते बीडु झडप्युं. तेणे सैनिकनो वेश धारण कर्यो, अने बंने भाईयोने मारी नांखवाना घातकी कर्मनी गोठवण करतां, ब्रेडामां ते पकडायो, त्यांथी तेने हेग लई गया, तेनी

तपास चाली, तेमांथी जणाई आव्युं के, कौंट बारलेमॉण्टे तेने बे खुन करवानुं काम सोंप्युं हतुं. अपराध कबुल कर्यो एटले तेने जुननी ३ जी तारीखे देहान्त दंडनी शिक्षा थई.

आना आज वर्षमां, वळी एक बीजुं कावत्रु रच्युं. पिटर डुफोर नामनो एक सैनिक हतो तेने खुन करवानुं काम सुप्रत थयुं, पण प्रभुनुं कुमारोने रक्षण हतुं, तेथी ते पापी पकडाई गयो अने तेने फांशी दीधो.

आ प्रमाणे मॉरिस कुमार उपर कावत्रां रचातां हतां त्यारे ते शान्तपणे पोतानुं कार्य कर्यां करतो हतो. तेणे मास अने राइन उतरीने, ग्रोनिनजन शहरने घेरो घालीने ते पोताने स्वाधीन करी लीधुं. (जुलाई ता. २४ मी). तेनी युद्धकळानो आ पण एक नोंधी राखवा जेवो दाखलो छे. आ जीत थया पछी, हॉलंडना प्रजासत्ताकराज्यनी गणना, यूरोपनां बीजां राज्यो प्रमाणेज हवे थवा लागी.

१५९५. अर्नस्टनी कारीगरी सलाह कराववामां चाली नहि, अने ते, पोताना कार्यमां फाव्यो नहि तेनी लागणीनी असर एना मन उपर घणी थतां तेने जीर्णज्वर लागु पड्यो, एटले फेब्रुआरीनी २१ मी तारीखे ते मरण पाम्यो. तुरतमां तेनुं काम कौंट फर्वनर्टस चलाववा लाग्यो.

आ वेळाए फ्रान्सना ४ था हेन्री राजाए स्पेन साथे लडाई शिरु करी, अने पोता भणीथी डी, विल्लार्स जे तेनो जळ-सेनाधिपति (एडमिरल) हतो तेने हेर्नाल्ट अने आरटोइसमां फिलिपना ताबानो प्रदेश हतो ते उपर हुमलो करवा आज्ञा करी. फर्वनर्टस कौंट तेना सामो लडवाने तैयार हतो. आ युद्धमां विल्लार्सनी हार थई ने ते मार्यो गयो. आवो लाभ-

दायक परिणाम आव्यो तेथी फ्वेनर्टसने उत्तेजन मळतां, सरहद उपरनां केटलांक शहरो स्वाधीन करी लेवाने ते फावी गयो. आम ते आगळ वधतो जात, पण तेवामांज एनी कारकीर्दि भिडाई गई.

१५९६. फ्रान्स, इंग्लंड, अने न्हानु सरखु प्रजासत्ताक राज्य (हॉलंड) ए त्रिपुटी, स्पेनना राज्य विरुद्ध बंधाई, अने तेना कॉलकरार हेगमां आक्टोबरनी ३१ मी तारीखे थया.

कार्डिनल आर्चड्युक आलबर्ट.

अरर्नस्टनो भाई आलबर्ट, नॅधरलॅंडनो गवर्नर जनरल निमाई आव्यो. ते बीजा माक्सिमिलान अधिराजानो पांचमो कुमार हतो, अने रुडोल्फनो भाई थतो हतो. एना फिलिप काकानो अभिप्राय एने माटे सारो हतो, केमके, ते बुद्धिशाळी, शूरो, अने डाह्यो गणातो हतो. प्रथम तेने टोलिडानो आर्चबिशप बनाव्यो हतो, अने त्यारपछी, कार्डिनलनी पदवि तेने प्राप्त थई हती. आ पुरुष पदवि धारण करीने बेशी रहे एवा स्वभावनो न्होतो, तेने तेना गुणोने दीपावे एवा अधिकारनी अगत्य हती. फिलिपे तेने पोर्टुगालनो गवर्नर जनरल बनावी त्यां मोकल्यो हतो. त्यां तेणे दयानतदारीथी पोताना अधिकारनुं काम बजाव्युं हतुं.

फिलिपनो विचार, पोतानी कुमारी इसाबेलानुं लग्न आलबर्ट साथे करवानो हतो. अने त्यारपछी, तेने नॅधरलॅंडनो राजा बनाववो; आवी धारणा करीने तेने नॅधरलॅंड मोकल्यो. ते फेब्रुआरीनी ११ मी तारीखे ब्रसेल्स आव्यो. तेनी साथे फिलिप विलियमने संगाथमां मोकल्यो. ऑरेंजनो आ कुमार, जे बुरननो कौंट हतो, तेने लोवेननी विश्वविद्यालयमांथी, पकडी

लईने स्पेन लई गया हता. त्यां तेने २८ वर्ष सुधी केदी तरीके राख्या पछी, हवणांज मुक्त कर्यो, अने एवी आशा राखवामां आवी के, एने छोडवाथी नॅधरलॅंडना लोको राजी थशे.

आलबर्टे आवतांवांतज, समाधानी साचववाना उपाय योजवा मांड्या, पण संयुक्तप्रान्तोवाळा काचा न हता, तेओ अंदरनो भेद समजी गया, अने ऑरेंजना कुमार विलियम फिलिपनो पण विश्वास करवाने सावधानी राखवा लाग्या, केमके, ए कुमारना जीवतरनो घणो भाग स्पेनमां जवाथी ते तेमना जेवो निवडेलो तेने गणवा लाग्या, एटले ए तो जेवो आव्यो तेवो ब्रसेल्समां तटस्थ थई दिवस निर्गमन करवा लाग्यो.

इंग्लंड अने नॅधरलॅंडे मळीने केडिक्स उपर हुमलो लई जवाने जळसेना तैयार करी, आ हुमलामां तेओ जयवंत थया. आलबर्टे हॉलंड उपर हुमलो करवा, कौंट वाराक्सने ६ हजार माणसोनुं लश्कर आपी मोकल्यो. कुमार मॉरिस तेना सामो जुस्साभेर लड्यो अने वाराक्सने हरावीने तेने लडाईमां हण्यो. आ बनावथी आलबर्टनी भागती थई, तेनुं लश्कर चुंथाई गयुं, अने पैसानी पूरी ताणमां ते आवी पड्यो. संस्थानिकोनुं लश्करना सैनिको तथा तेमनो सेनापति मॉरिस उलटमां आवी गया. एक पछी एक तेओ शहरो कबजे करता गया, अने उलट वधारवा सारु सोना, रुपा अने त्रांबाना चांद योग्य सैनिकोने आपवा मांड्या.

१५९८. स्पेननो राजा फिलिप घरडो थवाथी हवे थाक्यो. तेणे फ्रान्सना ४ था हेन्री साथे सलाह करवानो प्रयत्न कर्यो. हेन्रीनुं मन पण तैयार थयुं हतुं. ८ मो क्लॅमेण्ट पोप सर्वेनुं आवुं वलण जोईने राजी थयो. पोलाण्डना राजाए पोताना

एलची हेग अने लंडन मोकली, सर्वत्र समाधानी स्थपाय एवा उपाय लेवाने एलीझाबेथ राणीने विनव्यां. धारणाप्रमाणे परिणाम आव्यो नहि. छेवटे, फ्रान्स अने स्पेने वरविन्स आगळ २ जी मेने दिवसे पोतपोतामां कोलकरार कर्या.

स्पेन साथे इंग्लंड सलाह करे नहि एवो संयुक्तसंस्थानोनो अभिप्राय होतां, तेओ पोतानी इच्छा पार पाडी शक्या. नॅधरलॅंड पासे इंग्लंडनुं लेणु वधी पड्युं हतुं, अने ते वसुल करवा घणी वार वांधा उठ्या हता तेने लीधे लडाईमां उतरवुं पडे एवा प्रसंग पण आवी गया हता, तेना परिणाममां एवी गोठवण थई के, हवेथी इंग्लंडे वधारे नाणां धिरवां नहि, संयुक्त संस्थानो, स्पेन सामे युद्धनो प्रसंग आवे त्यारे ४० वहाणो, ५ हजार सैनिको, अने ५०० घोडेसवारनी मदद करे; जो तेम ना बने तो तेटलु सैन्य राखी शकाय एटलुं रोकडु नाणु आपे. २० लाखनुं लेणु राणिये कहाड्युं हतुं तेने बदले ते ८ लाख पौंडनुं गणवुं, अने ते, वार्षिके ३० हजार पौंडनो हप्तो भरीने, अर्धु भरणु (४ लाख पौंड) थई जाय त्यां सुधी, भर्यां करवुं. बाकीनुं ४ लाख रहे ते, लडाईनो अंत आवता सुधी, वर्षनी आखेरिये, जोगवाई प्रमाणे आपवुं. अर्धो हप्तो जो भरायो होय नहि तो, वर्षनी रकम २० हजार पौंडनी राखवी. ब्रील अने फ्लशिंगमां १,१५० रक्षको राखवानो पगार संयुक्तसंस्थानोए आपवो एवी कलम पण दाखल करवामां आवी. संस्थानोने खर्चे अंग्रेजी लश्कर नॅधरलॅंडमां राखवुं होय तो राखे, ते साथे वळी, तेमनी राज्यसभामां राणी जेने निमे ते एक सभासद दाखल करवो एवी शरत पण करवामां आवी.

१५९८. फिलिपे पोतानी कुमारी इसाबेलाने आलबर्ट साथे

परणावी. बर्गेडी अने नेधरलॅंडनी राज्यसत्ता तेमने स्वाधीन करी. (ता. ६ ठ्ठी मे.) आ विषे १३ कलमोनो एक लेख कर्यो, अने ते सर्वत्र, प्रसिद्ध करवामां आव्यो. नेधरलॅंडना उत्तर भागनां जे संयुक्तसंस्थानो बंधायां, ते फावी गयां, अने दक्षिण भागनां छूटां रह्यां अने तेओना उपर कोई राजा ठराववामां आव्यो नहि तेनी आ दशा थई.

आ राज्यनो राजधर्म, केथोलिक मान्य राखवामां आव्यो. एना एकेएक प्रान्तो छूटा नहि पडतां समग्र भेगा रहे एवी जामीनगीरी आपी. आलबर्ट अने इसाबेला बंने आर्चड्यूक कहेवाय अने तेमना वंशज—स्त्री के पुरुष, गमे ते होय ते, राज्यना धणी वंशपरंपराना थाय, पण जो छेवट संतान होय नहि, अने निर्वंश थाय, तो तो राज्यनो सर्वे हक स्पेनने स्वाधीन थाय, एवी एक कलम दाखल करवामां आवी.

आगस्ट ता. २२ मिये ब्रसेल्समां म्होटी धामधुमनी साथे विधिपूर्वक तेणे पोतानी स्थापना करी.

राज्यव्यवस्था बराबर थाळे पाड्या पछी, ते इसाबेलाने परणी लई आववाने स्पेन जता पहेलां तेणे प्रजासत्ताक राज्यनां संस्थानोने तथा कुमार मॉरिसने कागळो लख्या के, अमारी साथे समाधानीथी वर्त्तीने अमारी आज्ञा पाळवी. आ कागळोना कोइये प्रत्युत्तर लख्या नहि;

कुमार मॉरिसनो प्राण लेवानुं नवुं कावत्रु रचायुं, पिटर पान नामनो एक कंगाळ माणस हतो तेणे बीडु झडप्युं. आ वात उघाडी पडी त्यारे आखा देशना लोकोना मनमां घणो धिक्कार आव्यो, अने खळभळाट थयो.

आस्ट्रियानो कार्डिनल आण्ड्रु, जे आलबर्टनो काको हतो, तेने थोडा समयने माटे राज्य संभाळवा मूकीने ते स्पेन गयो. त्यां बीजो फिलिप मरण पाथरिये पड्यो हतो, ते सप्टेम्बरनी १३ मी तारीखे मरण पाम्यो. आ वेळाए एनुं वय ७२ वर्षनुं हतुं. आलबर्ट केटलाक मास जर्मनीमां भटकीने पाछो आव्यो.

१५९९. स्पेनना वालेनशिया शहरमां एप्रिलनी १८ मी तारीखे आलबर्ट अने इसाबेला परण्यां.

स्पेननो नवो राजा त्रीजो फिलिप. (१५९८–१६२१)

नॅधरलॅंड साथे शत्रुवट राखवामां, बापना करतां दीकरो अधिक निवड्यो. तेणे पोताना बंदरोमां त्यांनां जेटलां व्हाणो हतां ते तमाम कबजे करी, तेमना खारवामांथी जेओ अंगरेजो साथे युद्धमां भेगा हता, तेओनी उपर क्रुरता वापरीने, तेमने मारी नांख्या, बीजाओने गुलाम तरीके राखीने तेमनी पासे मजुरी करावबा मांडी.

१५९९. फेब्रुआरीमां स्पानिश नॅधरलॅंडमां तेणे एक जाहेर नामु प्रसिद्ध कर्युं के, हॉलंड अने फ्रीझलॅंड आलबर्ट अने इसा-बेलानी सत्ताने स्वाधीन थाय नहि त्यांसुधी, कोइये तेमनी साथे व्यापारआदिनो कशो व्यवहार राखवो नहि. आवा तेना कृत्यनी विरुद्ध, स्पेनमां कोई पण प्रकारनुं अनाज के माल कोई व्हाणवाळो लई जाय नहि, एवो मनाई हुकम तेमणे ब्हार पाड्यो. ७३ व्हाणोनो काफलो, डोझना उपरीपणा नीचे, तैयार कर्यो, तेमां आठ हजार माणसोनी सेना भरीने, माल नदीमांथी रवाने कर्यो. कॉरना बंदरे स्पानिशो सारा बंदोबस्तथी तैयार हता, तेथी ते छोडीने, केनेरीना टापुओ उपर डोझ जई पहोंच्यो. अने ग्रान कॅनेरिया अने गोमरानो कबजो करी लीधो. पछी आफ्रि-

काने कांठे भ्रमण करतो ते सेंट थोमास जे गीनीना अखातमां छे त्यां आव्यो, अहिं पोर्टुगीझ वस्ती हती. त्यांनु मुख्य शहर कबजे करी लीधुं, पण त्यां मरकी चाली, तेमां डॉझ अने तेनो भत्रीजो बंने मरण पाम्या. १५ दिवसमां एक हजार माणसो मरण पाम्यां, तेओ ज्यारे हॉलंड पहोंच्या त्यारे मात्र कॅप्टिनो बच्या हता. सेप्टेम्बरमां आर्चड्यूकनुं जोडु ब्रसेल्समां आव्युं त्यारे सर्व प्रकारनो गडबडाट चाली रह्यो. लश्करनो पगार चडी गयो हतो. खजानामां फूटी बदाम पण हती नहि. चोगरदम लोकोनी बेदीली फेलाई हती. प्रारंभमां लोकोए मागणी करी के, परदेशी लश्करने शहरना रक्षणमाटे राख्युं छे तेना माणसोने अहिंथी रवाने करीयो; राज्यमां नोकरो अहिंना देशी राखवा कबुल करो, अने संयुक्तसंस्थानोना प्रजासत्ताक राज्यनी साथे जाथुना कॉलकरार करो, तो तमारी छाया नीचे रही शकाशे. आवी कबुलात करवानी मागणी इसाबेलाने उद्धत भरेली जणावाथी तेणे चोख्खुं कही दीधुं के, मारा बापे मने नॅधरलॅंडनुं राज्य सोंप्युं छे तेना संबंधमां मारे कांई पण कबुलातो करवानी कहेली नथी.

आ गडबडाटनो लाभ लईने, कुमार मॉरिस, फोज लईने देशमां नीकळी पड्यो. तेणे किल्लाओ स्वाधीन करवा मांड्या. १,२५,००० गिल्डर्श रक्षकोने आपीने सेंट आण्ड तेणे स्वाधीन करी लीधुं. आ प्रमाणे घणी खरी फोजनुं मन मनावीने नवी सेना करी, अने ते फ्रेडरिक हेन्रीना उपरीपणा नीचे राखी. एक हजार नावो एकठी करीने तेमां बार हजार पायदल, त्रण हजार घोडेसवार; ४ फील्ड तोपो, अने ३० न्हानी तोपो राखवानी गोठवण करी दीधी. जो पवन अनुकूल होत तो तेओ अख-

ऑस्टेण्डने बंदरे पहोंची जवाना हता, पण तेम न हतुं तेथी मार्से नदीमां थईने सास डी गाण्ड आगळ उतर्या.

अहिंथी मॉरिसे स्थलने मार्गे, न्यपोर भणी चालवा मांड्युं, दरमियान, आलबर्ट पासे ब्राबां अने फ्लाण्डर्सनुं लश्कर हतुं ते सहित १२,००० पायदल, १,५०० घोडेसवार लईने ब्रुगेसथी चाल्यो, ते ओल्डनबर्ग जईने ते स्वाधीन करी लीधुं.

१६००. जुलाई ता. २ जिये न्यपोर (Nieuport) नी लडाईमां आलबर्टने नासोना मॉरिसे हराव्यो, ऑस्टेण्डना त्रण वर्ष सुधीना घेरा पछी, ते आर्चड्यूकना जनरल स्पीनोलाने स्वाधीन थयुं. डचलोको दरियामार्गे जाथुं किनाराने घेरो घाली रह्या. छेवटे, थाकीने स्पेनना राजा अने आर्चड्यूके सलाह करी.

१६०९. ९ एप्रिले बार वर्ष माटे सलाह थई; अने आलबर्ट अने इसाबेलाए पोतानो सर्व हक संयुक्तप्रान्तो उपरथी उठावी लीधो. आ बार वर्षमां जोडवा आर्चड्यूकोए वेपार वधारवा सारी मेहनत करी, पण वांझियां होवाथी, करार प्रमाणे, नॅधरलॅड स्पेनने सोंपवुं पड्युं. आलबर्ट सं. १६११ मां मरण पाम्यो. ३ जो फिलिप १६२१ मां मरण पाम्यो. अने इसाबेला इ. स. १६३३ मां मरण पामी. अने ते दिवसथी बेल्जिकप्रान्तो फिलिप चोथाना हाथमां गया, अने स्पेनीश नॅधरलॅडना नामथी ओळखावा लाग्या.

स्पेन आ समये नबळी स्थितिमां हतुं, तेथी नॅधरलॅडनुं जोडाण आवकार दायक न हतुं, कारण के, फ्रान्स अने संयुक्तप्रान्तो (United States) एक बीजानी सलाहमां हतां, अने दक्षिण नॅधरलॅड उपर हमेंशां चडाइयो थती. छेवटे, इ. स. १६४८ नी ३० मी जान्युआरिये स्पेने डच साथे मनस्टर (Munster) मां

सलाह करी, जे उपरथी फिलिप चोथाए पोतानो सर्व हक संयुक्त-प्रान्तो उपरथी उठावी लीधो. ते १६६५.

ते पहेला १६५९ मां पीरीनीझ आगळ सलाह थई, ते आधारे आर्टवा (Artois) अने फ्लॅंडर्स नां बीजां शहरो हेइनो (Hainault), अने लक्सम्बर्ग फ्रान्सने सोंपायां. सन १६६८ मां एस ला शापेल (Aix-la-Chapelle) नी सलाह थई ते आधारे, लील (Lille), डुआइ (Douai), शार्लेरवा (Charleroi), उडनार्ड (Oudenarde), कुट्राई (Courtrai), अने टुरनाइ (Tournai) वगेरे पण तेने सोंपायां. आ शहरो जो के १६७९ मां नीम्वीगेननी (Nimwegen) सलाहथी बेल्जियमने पाछां सोंपायां हतां, तो पण, तेने बदले वालेंसीएन (Valenciennes) न्यूपोर (Nieuport) सेंट ओमर (St. Omer) ईप्र (Ypres) अने शार्लेमॉं (Charlemont) बेल्जियमे खोयां, पण तेमांथी थोडां रीझ्वीक (Ryswikk) नी सलाहथी १६९७ मां पाछां मळ्यां. पोतानी स्त्री मेरिया थेरीसानाहक तरीके नेधरलॅंड कबजे करवा फ्रान्सना राजा लुई चौदमाने (Lovis XIV) लोभ थयो हतो, ने वारंवार बेल्जिकप्रान्तोमां लडाई थती हती, पण इंग्लंडना राजा विलियम त्रीजानी धाकने लीधे तेनो हेतु पार पड्यो नहि; परंतु सन १६९२ मां स्पेनिश राजाए बेवेरियाना पसंद करेला इमेन्युअल मॅक्सिमिलनने (Emanuel Maximilan) गवरनर जनरल नीमवाथी ते प्रान्तो सुधारापर आव्या. इमेन्युअल ऑस्ट्रियानी आर्चडचेसना धणी तरीके ते प्रांतोनो वारस थवा हकदार हतो, कारण के, ऑस्ट्रियानी आर्चडचेसनी मा मार्गेट फ्रान्सनी राणीनी न्हानी व्हेन हती. १६९८ ना ऑगष्ट महिनानी १९ मी तारीखे भागलानी सलाह थई ते आधारे इंग्लंड, फ्रान्स अने हॉलंडे

कॉलकरार कर्यो के, बीजा चार्ल्सना मरण पछी, बॅवेरियाना कुंवर, पोताना बापना रक्षण नीचे, स्पेन, बेल्जियम, अने स्पेनिश अमेरिकानो राजा थाय. बीजा चार्ल्से पोते बॅवेरियाने पोतानो वारस नीम्यो, पण वारसना गुजरी जवाथी सर्व आशाओ निष्फळ गई, अने बीजा चार्ल्से फ्रान्सना वारसना बीजा कुंवर फिलिप ड्यूक ऑफ एंजुने (Philip Duke of Anjon) पोतानो वारस ठराव्यो.

चौदमां लुइये पीरीनीझनी सलाह विरुद्ध, पोताना पौत्रना हक-माटे तरत पगलां भर्यां, पण इंग्लंड अने हॉलंड वच्चे महानमित्राई (Grand alliance) बंधाई, जे आधारे, ऑस्ट्रियाना शेहेनशाहना बीजा कुंवर आर्चड्यूक चार्ल्सनो हक स्थापित करवा ए बे सत्ता बंधाई. आ बनावथी बेल्जियममां केटलांक वर्षो सुधी लडाई चाली. आज प्रदेशमां इंग्लंडना जनरल मार्लबरो (Marlborongh) ए रेमीलीझ अने उडनार्ड (Ramillies & Oudenarde) नी लडाइयो जीती, अने फ्रेंच लश्करने नेधरलॅंडमांथी क्हाड्युं. सन १७१३ नी ११ मी एप्रीले यूट्रेक्टनी (Utrecht) सलाह थई, त्यारे बेल्जियम अने स्पेननो संबंध त्रुट्यो. अने पंचम चार्ल्स राजानो बर्गन्डियन वारसो हेब्सबर्गना (Habsburg) हकदारनी (जे पोताना भाईना गुजरवाथी शेहेनशाह चार्ल्स छठ्ठो थयो हतो) सत्ता नीचे मूकवामां आव्यो. आ समयथी एक सैका सुधी बेल्जिकप्रान्तो ऑस्ट्रियन नेधरलॅंडना नामथी ओळखावा लाग्या. आटलुं छतां पण, हॉलंडे पोताना हक, केटलेक दरज्जे संभाळ्या हता; अने बेल्जिकप्रान्तो, पोतानी स्थानिक छूटो, तथा हक अने खास करीने स्टेटसनी परवानगी सिवाय कर नहि भरवाना हक, साचवी शक्या हता. मार्कवीस ड प्री (Marquis de Prie), प्रीन्स युजेननो डेप्युटी

१७१९ थी १७२६ सुधी गवर्नर हतो तेने, नेंधरलेंडने ऑस्ट्रियन ताबाना देश तरीके गणीने, राज्य करतां घणी मुश्केलियो नडी हती, अने सत्ता स्थापवा सख्ताई पण चलाववी पडी हती. फ्रान्सीस एनीसान्स (Francis Annèesens) करीने ब्रसेल्समां एक मुख्य माणस हतो, अने सेंट नीकोलसमां सीन्डीक हतो तेने ता. १८ मी सप्टेंबरे (१७१९) फांसिये चडाव्यो. आथी तेनुं नाम बेल्जियमना इतिहासमां अमर रह्युं छे. प्रीए पोतानी सत्ता दरमियान, दीकरीनो राज्यासन उपरनो हक, घणा खरा यूरोपियन राज्योए स्वीकारेलो मान्य राख्यो, पण ६ ट्ठो चार्ल्स मरण पाम्यो त्यारे तेनी कुंवरीनो हक प्रशियाना राजा बीजा फ्रेडरिके मान्य राख्यो नहि. तेणे मेरिया पासेथी सिलेशिया लई लीधुं; बेवेरियानो ईलेक्टर पण सामो थयो; अंते तेणे राज्य उपर पोतानो दावो जणाव्यो, तेने फ्रान्से टेको आप्यो, ते एटला माटे के, ऑस्ट्रियन दरबारनी नबळाई थई जाय. आ तकरार हजी लगण बेल्जियमने हरकत करी शकी न हती. केमके, दरियाई सत्तावाळाओनुं मन कचवावाने फ्रान्स राजी न हतुं. मेरिया हठी जाय एम न हतुं. प्रजानी तेना उपर प्रीति हती, ते सामी थई. इंग्लंड अने हॉलंडने पण स्वार्थ हतो. डच लश्कर जर्मनीमां मोकलवुं पड्युं, एटले, बेल्जियन किल्लाओमां डचने बदले १६ हजार अंगरेजो मूकी देवामां आव्या, त्यारथी फ्रान्सने पासु बदलवुं पड्युं. ऑस्टेंडमां, एंटवर्पनी बरोबरी करी शके एवुं बंदर करवा प्रयत्न कर्यो.

सन १७२२ मां पूर्व अने पश्चिम प्रदेशो (East and West Indies) मां व्यापार चलावाने ऑस्टेंडमां कंपनी स्थापवामां आवी अने तेने ६ ट्ठा चार्ल्स राजा तरफथी परवानो करी आपवामां आव्यो, पण डच लोकोनी शत्रुवटने लीधे आ कंपनी चाली नहि.

छट्ठा चार्ल्सने संयुक्तप्रान्तो अने ग्रेटब्रिटन पासे पोताने कुंवर न हतो तेथी, पुत्रीने राज्याधिकारी बनाववानो धारो* मंजुर कराववानी अगत्य हती, माटे तेमनी कबुलात लेवा सारु १७३१ मां तेने कंपनी बंध करवी पडी. १६ वर्ष सुधी (१७२५ थी १७४१) आर्चडचेस मेरी इलिझाबेथ जे चार्ल्स शहेनशाहनी ब्हेन थती हती ते गवर्नर जनरल तरीके रही, पण ते १७४१ मां नेंधरलेंडमां गुजरी गई, अने एम्प्रेस राणी मेरिया थेरिसा जे पोतानापिताना बर्गंडियन राज्य उपर एक वर्ष पहेलां आवी हती तेणे, पोताना दियर लोरेनना चार्ल्सने, पोतानी फोईनी जग्याए, गवर्नर जनरल नीम्यो. तेणे ४० वर्ष सुधी बेल्जिममां राज्यकारभार चलावी सुधारा कर्या. मेरिया थेरिसाना मरण पेहेलां, चार्ल्सनुं मरण थयुं, ते वेळाए बीजा जोसफे पोतानी ब्हेन मेरिया क्रिश्चियनने गवर्नर जनरल बनावी एटलुंज नहि पण पोते जाते बेल्जियम गयो, अने तेना कारभारमां उलटथी भाग लेवा लाग्यो. परंतु हॉलेंड साथेना केटलाक कॉलकरार तोडवाथी अने प्रजानी धार्मिक लागणियो दुखववाथी बेल्जियमना लोकोमां असंतोष उत्पन्न थयो. तरतज, हॉलंडमां लडायक सेना तैयार थई. ता. ११ मी डिसेम्बर १७८९ मां ब्रसेल्समां बळवो उठ्यो, अने ऑस्ट्रियाना लश्करने माहात कर्युं.

ता. ११ मी जान्युआरी १७९० मां स्वतंत्र राज्य थयुं, जेनुं "बेल्जियम संयुक्त संस्थानो" (Belgiam Unitid States) एवुं नाम पाड्युं. आ बनावथी खेदपामीने बीजो जोसेफ मरण पाम्यो, तेनी जग्याए बीजो लियोपोल राजपद पाम्यो. आ

---

* पोताने कुंवर नहतो तेथी पुत्रीने राज्याधिकारी बनाववानो धारो स्थापवानुं मंजुर कराववानुं कार्य.

राजाए सलाह करवा धारणा करी, पण वानडरनाटनी आगेवानीने लीधे तेम बन्युं नहि. सन १७९० ना नोवेम्बरमां एक म्होटी आस्ट्रियन सेना बेल्जियममां दाखल थइ त्यारे कोइ पण तेना सामुं थयुं नहि, एटले आगेवानो नाशी गया, अने मेरिया थेरिसाना समयमां जेवुं राज्य चालतुं हतुं तेवुं चालवा मांड्युं. बधांने माफी आपवामां आवी, पण १७९२ मां फ्रान्सना बळवाखोर लश्करे, ऑस्ट्रिया उपर बेल्जियम लश्कर जे जग्याए चडी जवाने तळपी रह्युं हतुं ते जग्याएथी, चडाइ करी. ता. ७ मी नोवेम्बरे जेमाप्सनी (Jemappes) लडाइ थइ तेमां फ्रान्सवाळा, आस्ट्रियन नॅधरलॅंडना दक्षिण भागना धणी थइ पड्या, अने फ्लूरस (Fleurus) नी लडाइ ता. १७ मी जुने (१७९४) थइ, तेथी हेप्सबर्गनी सत्ता बेल्जिक प्रान्तो उपरथी उपडी गइ. केम्पोफोरमियोनी सलाह (सन १७९७ मां), अने लुनेवीलनी (Luneville) सलाह सन १८०१ मां थइ तेनी रुइये जीतनाराओ धणी थया, अने बेल्जियम, फ्रान्सनी पेठे स्वतंत्रता भोगववा लाग्युं.

आखा यूरोपने ध्रुजावनार नेपोलियननी सत्ता; ब्रिटिशना पराक्रमे करीने पडी भागी, अने १८१४ ना मेमासनी ३० मी तारीखे पॅरिसमां समाधानीनी व्यवस्था थई, त्यारे, केटलाक मास सुधी, बेल्जियममां ऑस्ट्रियन गवर्नर जनरल राज्यसत्ता चलाववा लाग्यो. वॉटरलुनी लडाई थया पछी, १८१४ ना जुन मासनी २८ मी तारीखे, लंडनमां कॉलकरार थया, तेनी रुइये, हॉलंड अने बेल्जियमनुं एकत्र राज्य स्थपायुं, अने ते नॅधरलॅंडनुं राज्य कहेवायुं. नासोनो प्रिन्स विलियम फ्रेडरिक हतो, तेणे यूरोपियन झगडामां पराक्रम बताव्युं हतुं तेने, १८१५ ना मार्चनी २३ मी तारीखे, नॅधरलॅंडनो राजा ठराववामां आव्यो.

ता. २७ मी सप्टेम्बरे ब्रसेल्समां रीतसर तेणे सोगन खाईने–पहेला विलियमनुं नाम धारण करी, राज्य चलाववाना धारा नक्की करवामां आव्या हता, ते प्रमाणे, वर्त्तन चलाववानो कॉल आप्यो.

बेल्जियमना लोको रोमन कॅथोलिक हता. आ धर्मना पादरियोने प्रोटेस्टंट राज्यकर्त्ताओनी सत्ता नीचे रहेवुं परवडतुं न हतुं; तेमज, आ राजाने फ्रेंचनुं नाम निशान, आ देशमां चालतुं रहेलुं जोवाने जरा पण राजीपो न हतो. सुधरेली भाषा फ्रेंच होतां तेनो आ देशमां प्रवेश थयो हतो, ते तेणे बंध करवाना प्रयत्न कर्या. निशाळोमां पादरियोनी देखरेख नीचे शिक्षण अपातुं हतुं ते उंचा प्रकारनुं हतुं, ते बंध करीने सरकारी सत्ता नीचे चलाववानी धारणा करवा मांडी. आम थवाथी, पादरियो नाराज थया, तेमज, सुधरेला, आगळ धपता विचारवाळाओने पण, अनुकूळ आवे नहि एवुं केटलुक वर्त्तन थवा मांड्युं. ज्युरीथी न्याय आपवानो न्यायाधिशीमां रेवाज हतो ते बंध करी दीधो; तेमज, न्यायाधिशो पोताना पक्षमां रहे एवाने अधिकार उपर राखवाने बनी आवे एवी योजनाओ करवा मांडी. राजाना आवा वर्त्तनथी लोकोमां असंतोष थवानां कारणो उभां थयां. मुख्य राज्यसभा (Slates General) आगळ वांधा पडता विषयोनुं समाधान करावी शकाय खरुं, परंतु त्यां पण फावी शकाय एम न हतुं. बेल्जियमनी वस्ती वधारे हती खरी, पण वलंदा करतां तेओ पोता तरफना वधारे प्रतिनिधि तेमां दाखल करावी शके एम हतुं नहि, वळी, हॉलंडे करेला देवामां बेल्जियमने हिस्सो आपवानुं ठराव्युं हतुं, ते पण तेमने परवडतुं नहि, तेम छतां, खावाना पदार्थो उपर वेरो नांखीने पैसा वसुल लेवामां आवता हता. रोटी उपरना वेराथी लोको बहु

नाराज थया, एटले १८२९ नी सालमां, स्वतंत्रविचार धरावनारा प्रतिनिधिओ राज्यसभामां दाखल थई शके एम तेमना पक्षमां मत आपनारा घणा नीकळी आव्या; पण तेमना पोकारनी कांइ असर थइ नहि.

लोकोमां बेदीली घणी फेलाइ छे, एम राजा पोते समजी शक्यो नहि, केमके, देशमां ते ज्यां ज्यां फरवा नीकळतो, त्यां त्यां, म्होटां शहरोमां, तेने मानपूर्वक सारो सत्कार आपवामां आवतो हतो, एटले, तेना समजवामां एम आवी गयुं के, केटलाक स्वार्थी आगेवानो पोतानो लाभ प्राप्त करी लेवाना इरादाथी खोटा पोकार करे छे. प्रधानोए राजानी इच्छाने अनुसरीने जुल्माट भरेला ठरावोनो अमल कराववा मांड्यो. आ प्रमाणे बेल्जियम उपर डच–वलंदाओनी सत्ता चालवा मांडी, ते विरुद्ध पादरियो अने सुधारावाळाओना पक्षनां वर्त्तमानपत्रोए टीका करवामांडी हती, तेमना उपर अपराध मूकीने तेमने कचरी नांखवामाटे ब्रसेल्स, लीग, घेण्ट वगेरे जग्याए फोजदारी केस चाल्या. डचनी पक्षनां छापांए बेल्जियमनी पक्षवाळाओ उपर हुमला करवाने बाकी राख्युं न हतुं, तोपण, बेल्जियनो, पोताने योग्य लागेला प्रयत्नोमां मंडेला रह्या. तेमनी स्वतंत्रता कचराइ जती जोइने राजी थनारा डचोने नरम पाडवानुं वलण स्वाभाविक रीते तेमना मनमां उश्केराइ आव्युं.

(१८३०). आ वेळाए ज फ्रान्समां राज्यचक्रनो फाळको फर्यो तेनी असर बेल्जियममां थइ. वलंदाओनी सत्ता उंधी वाळवानी योजनाओ ठरठर थवा मांडी. राज्यचक्र चकडोळे चडाववाने, लोको, शहरो अने गामडांमांथी आव्या. धंधो करवाने मळेलो नहि एवा नवरा बेठेला मेहेनतुवर्गना माणसो

तेमना भेगा भळी गया. सप्टेम्बर मासनी २० मी तारीखे तेओए ब्रसेल्सना पुरालयनो कबजो करी लीधो. राज्यना रक्षणनी, अने सुलेह साचववानी, सामापक्षे जे जे योजनाओ करी हती, ते बधी उंधी वाळी दीधी. आवा उश्केरायला लोकोने, वशमां रहे एम राजी करी, नीकाल लाववाना केटलाक समजु लोकोए उपाय लेवानी विनति राजाने करी. तेणे ता. २३ मी सप्टेम्बरे राजकुमार फ्रेडरिकने १०,३०० माणसोनुं लश्कर आपीने मोकल्यो. तेनी साथे २६ तोपो पण राखवामां आवी. प्रजाए आ लश्करने पजवीने पेश पहोंचाड्युं, एटले, मार खाइ पाछु भाग्युं. आखा बेल्जियममां जय जयना पोकार प्रसरी रह्या. डच किल्लेदारो अने अधिकारियो हता तेमने हांकी कहाड्या.

डच सरकारे जे वार्युं ना कर्युं ते तेमने हवे हार्युं करवुं पड्युं. ता. २८ मी सप्टेम्बरनी स्टेट्स जनरल सभामां बेल्जियमनी राज्यव्यवस्था हॉलंडथी छूटी पाडी नांखवानो ठराव थयो. राजाए ता. ४ थी आकटोबरे पोतानी संमति आपी, अने ऑरेंजना कुमारने आण्टवर्प मोकल्यो, तेणे बेल्जियमनी स्वतंत्रता लोकमां प्रसिद्धपणे स्वीकारी, अने राष्ट्रीय सभा (कांग्रेस) ना ठराव मान्य राखीने पोतानी सेवा बजाववानी इच्छा बतावी. आ तेनी वर्त्तणूक तेना राजपिताने पसंद पडी नहि, तेमज, लोकोने पण तेना उपर पूरो विश्वास बेठो नहि, एटले ते लंडन भणी रवाने थइ गयो. त्यां म्होटा राज्योना प्रतिनिधियो, कान्फरन्स भरवाने, आ समये एकठा थया हता.

मेलिनेट नामनो फ्रेंच जनरल हतो, तेना उपरीपणा नीचे, ८ हजार बेल्जियन वालंटियरो हाजर थइ गया. नीलोन

(Niellon) करीने एक जण बाळकोनी नाटकशाळानो डिरेक्टर हतो, तथा बीजो एक केस्सेल्स (Kessells) नामनो हतो, ते आखादेशमां भटकीने मगरमच्छना हाडपिंजरनुं प्रदर्शन करावीने लोकोने राजी करतो हतो, ते बंने ए, आवा रंगभूमिना देखावो बतावववानुं मूकीदइने, रणभूमिना नेपथ्थ उपर युद्धप्रसंगना प्रपंचो प्रदर्शित करवानो प्रसंग मेळवी लीधो, ते एवी रीते के, ऑरेंजनो कुमार ज्यारे लश्कर लेइने आण्टवर्प आव्यो हतो, त्यारे, तेना सामा थइने आ बे जणाए घणुं शूरातन बताव्युं हतुं, ए प्रसंग लक्षमां राखीने लोकोए आ समये तेमने मेलिमेटना हाथ नीचे सरदार ठराव्या.

आण्टवर्पमां डचसेना जेटली हती, ते वधीने, त्यां जइने शहर बहार हांकी क्हाडी, पण तेमनो जनरल चास्से (Chasse) किल्लामां भराइ पेठो, एना उपर अहिंपण हुमलो करवा बेल्जियनो प्रारंभ करता हता, एटलामां, तेणे शहर उपर तोपोनो मारो चलाव्यो, अने बसें करतां पण वधारे घरां जमीनदोस्त करी नांख्यां. अने लाखोनी किंमतनो व्यापारी माल भरेलो हतो तेनो आग लगाडीने नाश करी नांख्यो. आ बनावथी हवे मात्र त्रण शहरो वलंदाओनी सत्तामां रह्यां.

लंडनमां कान्फरन्स भरायुं हतुं तेमां बेल्जियमनी स्वतंत्रता मान्य राखवामां आवी. हॉलंड साथे जोडाता पेहेलां, बेल्जियमनी जे सीमा हती, ते आ ठरावमां कायम राखवामां आवी. ता. १० मी नोवेम्बरे राष्ट्रीयसभा (नॅशनल कांग्रेस) भराइ, तेमां, ऑरेंज वंशनी राजसत्ता, अने तेनो हक, बेल्जियममांथी रद्‌बातल करवामां आव्यो. आ प्रसंग एवो हतो के, आ वेळाए यूरोपनो राज्य मामलो गुचवारामां पड्यो हतो. पूर्वेभणीनां

राज्योमां रशिया सामे पोलंडे स्वतंत्र थवानो झुंडो उपाड्यो हतो, तेनी भांजगडमां ते रींछ पोतानुं माथु खोश्यां करतुं हतुं, एटले आ तरफ डोक उंची करवाने तेने परवडे एम नहतुं. आस्ट्रिया हतुं तेने इटली भणी डोळा व्हाडीने जोयां करवानुं हतुं. पश्चिमभणीनां राज्योमां इंग्लंडनी तो उदार वृत्ति हती ज, एटले, ते भणीनी निरांत हती. फ्रान्सनो लुइ फिलिप पोतानी नबळी स्थिति समजी गयो हतो, एटले एणे माथुं मारवानी वात जती करी हती.

हवे बेल्जियनो पोते, पोताना घरना धणी थइने बेठा. केवा प्रकारना राज्यनी स्थापना करवी ए विषे हवे नक्की करवानुं बाकी रह्युं. डी पॉटर पोते प्रजासत्ताक राज्य स्थापवानो अभिप्राय धरावनारो हतो, पण तेना मतसाथे बीजा मळे एवो तेने संभव लाग्यो नहि, एटले, ते आवा बारीक मामलामांथी खशी गयो, अने तेणे, पोतानुं एकान्त जिवतर गाळवानो निश्चय कर्यो. राष्ट्रीयसभा (कांग्रेस) भराइ, तेमां मात्र १३ जणाना मत प्रजासत्ताकराज्य स्थापवानी तरफेणमां पड्या, बाकीना १७४ ना अभिप्राय, राजा स्थापीने, कायदाना धोरणनुं नियंत्रितराज्य चलाववाना लाभमां थवाथी, ते प्रमाणे व्यवस्था करवानी तैयारी थइ. ता. १३ मी फेब्रुआरी १८३१ ने दिवसे, लोकोनी राज्यसत्ता प्रतिपादन थाय एवा धारानुं मंडाण मंडायुं. एक सॅनेट सभा, तथा बीजी प्रतिनिधियोनी एक सभा, एवां बे हाउस स्थापवानु कांग्रेसमां नक्की थयुं.

राजा कोने ठराववो ए भांजगड गुचवारा भरेली थइ पडी. छेवटे ता. ४ थी जुने (१८३१) साक्सेकोबर्गना कुमार लियोपोल्डने राजा ठराव्यो. केमके, बेल्जियमनी स्वतंत्रता

स्थापवामां तेणे प्रथमथीज आगळ पडतो भाग लीधो हतो. सन. १८१६. मां ते इंग्लंडना रिजेंट कुमारनी कुमारी वेरे परण्यो हतो, पण ते बीजा वर्षमांज मरण पामी हती, तथापि कुमार तो इंग्लंडमांज वसतो हतो. एनी व्हेनने कॅण्टना ड्यूक व्हेरे परणावी हती, तेथी विकटोरिया कुमारी, जे पछवाडेथी इंग्लंडनां राणी थयां, तेनो ए मामो थतो हतो.

सन १८३० मां आ कुमारने ग्रीसनुं राज्यासन आपवानी दरखास्त थई हती, पण ते तेणे मान्य राखी नहती, परंतु आ समये तो बेल्जियमनुं राजपद स्वीकार्युं. ता. २१ मी जुलाइये तेणे राजधानी नगर ब्रसेल्समां प्रवेश कर्यो, अने सिंहासन उपर बेसवाने समये, तेणे धाराराज्यना बंधारण प्रमाणे, विधिपूर्वक राज्य चलाववाना सोगन खाधा.

नवा राजाए देशनी फेरणी करवा मांडी एटलामांज ता. २ जी आगस्टे ८० हजार माणसोनुं लश्कर लइ, वलंदा, बेल्जियम उपर चडी आव्या, तेमणे जय प्राप्त करी लीधो. लियोपोल्डे इंग्लंड अने फ्रान्सनो आश्रय माग्यो. जळमार्गे इंग्लिश नौकासैन्य हॉलंडना किनारा उपर तरतज आवी चड्युं. फ्रेंच लश्कर पण स्थळमार्गे हाजर थइ गयुं. वलंदानुं लश्कर सपडाइ गयुं अने तेणे लागलुंज नासेडु लीधुं. आ समये पूर्वभणीना राज्योए वांधो उठाव्यो. लंडनना कॉलकरारमां लक्समबर्गना वांधानो निकाल आण्यो नहतो, तेनो हवे निर्णय करवानो समय आव्यो, अने एम ठर्युं के, जे भागमां १,६५,००० माणसोनी वस्तीमां घणो खरोभाग वालुन लोकोनो छे ते वस्तीवाळो लक्समबर्गनो पश्चिमभणीनो भाग बेल्जियमना कबजामां रहे, अने जे पूर्वनो जर्मन भाग कहेवाय छे, अने जेमां

१,७०,००० माणसोनी वस्ती छे ते भाग हॉलंडने स्वाधीन करवो, केमके, लक्समबर्गना किल्लानो कबजो मूळथीज विलियम राजाना स्वाधीनमां रहेलो छे. वळी, नुकसानीना बदलामां ए राजाने लिम्बर्गनां केटलांक परगणां बेल्जियम पासेथी अपाववानी धारणा थइ. वळी नेधरर्लेडना राज्य उपर देवुं चालतुं आवे छे तेनो ८४ लाख गडननो प्रतिवर्षे हिस्सो बेल्जियमे भरवो एम पण ठराववामां आव्युं.

आ प्रमाणेना ताजा कॉलकरार तेना लाभमां थया छतां पण, विलियम राजाए तहनामामां सहि करी नहि, एटले, नोवेम्बर १५, १८३२ ने दिवसे जंग मच्यो. इंग्लिश तथा फ्रेंच नौकासैन्ये डचनो किनारो घेरी लीधो. फ्रेंच स्थळसेना जेरार्डना उपरीपणा नीचे आवी, अने आण्टवर्पनो किल्लो घेरी लीधो. आ किल्लानो कबजो जनरल चार्ल्स प्रथमथीज राखी रह्यो हतो, ते एक मास सुधी टकाव करीने साचवी शक्यो पण छेवटे, डिसेम्बरनी २३ मी तारीखे बेल्जियनोए ते पोताने स्वाधीन करी लीधो. चास्से अने किलेदारोने युद्धना केदी करीने फ्रान्समां लइ गया, ते लगभग एक वर्ष लगी त्यांज रह्या. मे २१, १८३३ मां प्राथमिक कॉलकरार थया, ते विलियम राजाए स्वीकार्या त्यारे केदियोने मुक्त करवामां आव्या. परंतु पूरेपूरी शान्ति स्थापवानो समय तो १८३९ नी १९ मी तारीखे आव्यो.

१८३१ ना आक्टोबरनो लंडननो प्रोटोकॉल २४ कलमोनो थयो हतो ते आखरे विलियम राजाए फरीने कॉलकरार करी मान्य राख्यो, अने शेल्ड (Shelde) नदीमां सर्वेने वहाणो चलाववा देवानी छूट आपवानो ठराव पण न्हाल राख्यो.

१८३२ मां पूहेलो लियोपोल्ड, आर्लिननी लुइ, फिलिपनी म्होटी कुमारी वेरे परण्यो. एणे पोतानी कार्कीर्दी धाराने अनुसरीने एवी सारी चलावी के, सर्व प्रजा तेना उपर प्रसन्न रूहेवा लागी. ते ज्यारे डिसेम्बर, १०, १८६५ मां मरण पाम्यो, त्यारे, शोकना घुमटामां आखी प्रजा रहीने संताप करवा लागी.

बीजा लियोपोल्डने डिसेम्बर मासनी १७ मी तारीखे राज्याभिषेक करवामां आव्यो. रीतसर सोगन खाती वेळाए ते बोल्यो के, बेल्जियमना राज्यबंधारण अने धारा प्रमाणे मारुं वर्त्तन चलाववाना, तथा प्रजाकीय स्वतंत्रपणुं जालववा, अने देशनु रक्षण करी तेनो मोभो जाळववाना हुं सोगन खाउ छुं."

१८३४. मां ऑरेंजने आश्रय आपनाराओनुं बंड थयुं.

१८३९. हॉलंड साथे कॉलकरार थया.

१८४२. पादरियोनो वांधो छतां पण, केळवणी खातानो धारो पसार थयो.

१८४६. ब्रसेल्समां स्वतंत्रविचारवाळी कांग्रेस स्थपाइ.

१८४७. स्वतंत्र विचारवाळाओनुं चलण वध्युं, अने तेओनुं प्रधानमंडळ स्थपायुं.

१८४८. फ्रान्समां परिवर्त्तन (रेवोल्युशन) थयुं तेथी कांइक अजंपो उत्पन्न थयो.

राजाए राज्य छोडी देवानी वृत्ति करी, पण प्रजाए तेनी एवी हठ मान्य राखी नहि.

प्रतिनिधियो निमवाना सुधारा मंजुर थया.

१८५२-५४. स्वतंत्रविचारवाळाओनुं जोर नरम पड्युं.

१८५३. एक लाख माणसोनुं लश्कर राखवानो ठराव थयो.

१८५७. धर्मादाना विषयमां पादरियोनी तकरार चाली नहि, अने स्वतंत्रविचारवाळाओ फावी गया.

१८६०. नाकांवेरो मोकुफ कर्यो.

१८६३. स्लेड नदीमां वहाणो चलाववानो व्यवहार खुल्लो थयो.

१८६५. पहेलो लियोपोल्ड मरण पाम्यो. तेने स्थाने तेनो कुमार, बीजो लियोपोल्ड राज्यारुढ थयो.

१८६९. युवराजनुं मृत्यु थयुं.

फ्रान्सनी तळपमांथी इंग्लंडे बेल्जियमने साचवी राख्युं. राज्यप्रकरणीय बंड थयुं तेथी प्रधानमंडळने राजीनामुं आपवुं पड्युं.

१८७२-७६. रोमन कॅथोलिक धर्मनी सामे धार्मिक बंड उठ्युं.

१८७८. प्रतिनिधियो पसंद करवानी तकरार संबंधमां कॅथोलिक मतवाळानी हार थइ.

१८८०. कॅथोलिकनी उपर स्वतंत्र विचारवाळाओनो जय. पोप साथे वांधो.

१८८३. पार्लामेंटना बंधारणमां सुधारो करवानुं बील मंजुर थयुं.

१८८४ पादरियो, पसंदगीनी वेळाए जय मेळवे छे, पछी केळवणी खाताना फेरफार करावानी तकरारमां हारी जाय छे.

१८८५. कांगोना राजाने लियोपोल्ड स्वतंत्रता आपीने ते संस्थानने स्वतंत्रराज्य बनावे छे.

१८८५-८७ खाणो खोदवानुं काम करनाराओ बळवो उठावे छे.

१८९२. पार्लमेंटना मेंबरो पसंद करवा, सर्वत्र अभिप्राय आपवानी तकरार रद जाय छे, अने कुटुंबदीठ मत आपवानुं कायम रहे छे. लांबा समय सुधी हडताल पाडी हती ते चालु रहे छे, अने बंड मचे छे.

१८९४. एक्सपोझिशन एण्टवर्पमां. प्रतिनिधि पसंद करवाना बीलना सुधारा मंजुर थाय छे. कांगो फ्रीस्टेटना (स्वतंत्र राज्यना) संबंधमां इंग्लंड साथे कॉलकरार थाय छे.

१८९७. फ्लेमिश भाषाने राज्यभाषा ठराववामां आवे छे.

१९०१. लश्करमां फरजियात नोकरी करवानी मुदतमां घटारो करवा बाबतनुं लश्करी बील पास थाय छे. कांगो फ्री-स्टेटने राज्य साथे जोडी देवानो विचार सरकार मांडी वाळे छे.

१९०३. फ्रीस्टेटमां बेल्जियन अधिकारियो अतिशय त्रास वर्त्तावे छे एवो तेमना उपर अपराध आवे छे.

हॉलंडना कौंटो (८४३–१२९९)

चार्ल्स ध सिम्पल, पूहेला डर्क (Dirk) ने एग्मंड अने तेना तावानो प्रदेश सुप्रत करे छे, ते मरण पामे छे. त्यारे तेनी पछवाडे ९२३ मां तेनो दीकरो, बीजो डर्क राज्य उपर आवे छे.

९८८. डर्कनो दीकरो आर्नल्ड दाखल थाय छे, ते लडाईमां मार्यो जाय छे, एटले

९९३. मां तेनो दीकरो त्रीजो डर्क दाखल थाय छे, पण ते मात्र १२ वर्षनो हतो तेथी ल्युटिगार्ड (Lutigarde) तेनो वाली (रिजेंट) ठरे छे.

१०१०. नेधरलेंड उपर नार्मनोनो छेल्लो हुमलो थाय छे.

१०१५. डॉर्ड्रेक्ट (Dordrecht)नी स्थापना करीने डर्क तेनी आसपास गढ बांधी लेछे.

१०३९. त्रीजो डर्क मरण पामे छे. तेनी पछवाडे चोथो डर्क दाखल थाय छे.

१०४९. तेने मारी नांखवामां आवे छे, एटले तेनो भाई पहेलो फ्लोरिस दाखल थाय छे.

१०६१. फ्लोरिस मरण पामे छे. तेनो दीकरो बाळक होतां साक्सनीनी जरट्रुड तेनी वाली थाय छे. ते

१०६३ मां फ्लाण्डरना रॉबर्ट साथे परणे छे, अने पोताना दीकरानी बाल्यावस्थामां राज्यवहिवट करवानुं काम तेने स्वाधीन करे छे.

१०९१. पंचम डर्क मरण पामे छे. बीजो फ्लोरिस जाडो गादिये बेसे छे.

११२१. तेना मरण पछी ६ ट्ठो डर्क गादिये आवे छे. ते बाळक होतां तेनी मा पेट्रोनेल्ला तेनी वाली थाय छे. जर्मनी साथे कलह चालतो हतो ते चालतो राखे छे.

११२५. हॉलिंडना कौंटो अने जर्मनीना महाराजाओ वच्चे कलह चालतो हतो ते जर्मनीना राज्यासन उपर लोथरनी पसंदगी करवामां आवे छे एटले पती जाय छे.

११५७. छट्ठा डर्कनुं मरण; त्रीजा फ्लोरिसनुं गादिये आववुं.

११६५. फ्लाण्डर्सनो फिलिप, कौंट फ्लोरिसने हरावीने पकडी लेछे.

११६७ मां तेने केदमांथी छोडीने पाछो गादिये बेसारे छे.

११७०. महारेल आववाथी हॉलिंडमां पाणीनी रेलमछेला थाय छे.

११८७. क्रुसेड (धर्मनी लडाई)मां फ्लोरिस चडी जाय छे, त्यां महामारी चालती हती तेमां ते भोग थई पडे छे.

११९१. सप्तम डर्क तख्तपर आवे छे. ते नाशकारक लडाईयोमां गुंथायलो रहेछे.

तेरमुं शतक (१२०४ थी १२९९ सुधी.)

१२०३. डर्क मरण पामे छे. एनी दीकरी आडा गादिये बेसे छे. कौंटनो भाई विलियम ध ईड, पोतानी भत्रीजी आडाने खशेडीने पोते गादिये बेसे छे.

१२१४. बाविन्स (Bouvines)नी लडाईमां थती हारमां विलियम पण भेगो आवी जाय छे.

१२१७. होलीर्लैंडमां चडी जवाने ते वहाणे बेसे छे, पण पोर्टुगालने मदद करवा त्यां रोकाई जाय छे. डामीट्टा (Damietta) ने घेरो घाले छे, अने पाछो हॉलंड वळी आवे छे. त्यां मरण पामे छे.

१२२४. तेनो दीकरो चोथो फ्लोरिस १२ वर्षनो हतो ते गादिये बेसे छे.

१२३५. क्लेमोण्टनो कौंट तेने कतल करे छे. तेनो दीकरो बीजो विलियम, तेनो भाई त्रीजो ओट्टो, जे यूट्रेक्टनो बिशप हतो तेनी गवर्नरशिप नीचे गादिये बेसे छे.

१२४८. विलियम जर्मनीना राज्यनो मुकुट धारण करे छे.

१२५६. फ्रिस्लाण्डरोनी सामे युद्ध करतां ते मार्यो जाय छे. फ्लॉरिस पांचमो बाळक होतां पोताना काका फ्लॉरिसनी गवर्नरशिप नीचे गादिये बेसे छे.

१२९६. फ्लॉरिसने मारी नांखवामां आवे छे. तेनो दीकरो

पूहेलो जॉन गादिये बेठो. ते बाळक हतो तेथी भेगी रिजेन्सीथी कारभार चलाववामां आवे छे.

१२९९. आ छेल्लानुं मरण थतां, हॉलंडना कौंटोनो छेडो आव्यो. हेनाल्टनो ड्यूक वारस गणवामां आव्यो. तेनुं नाम बीजो जॉन राखवामां आव्युं.

हेनाल्टनो वंश (१२९९ थी १३५६) चौदमुं शतक.

१३०३. फलाण्डरोने झीलॅंड आपवामां आव्युं.

१३०४. कौंट पोताना दीकरा विलियमने गादी सोंप्या पछी मरण पामे छे. ते त्रीजो विलियम कहेवाय छे.

१३२३. झीलॅंडने मान आपवानी अगत्य हॉलंडने पडती हती तेमांथी तेने फलाण्डरोए मुक्त कर्युं,

१३३७. चोथो विलियम गादिये बेसे छे.

१३४५ ते यूट्रेक्ट सामी लडाई जगाडे छे, त्यारपछी फ्रीजलॅंडरो सामे तेमज करे छे, पण तेमां तेनी हार थाय छे, अने ते मार्यो जाय छे. तेनी ब्हेन मार्गेरेट गादिये आवे छे. तेने बवेरियामां पाछी बोलाववामां आवे छे, एटले पोताना बीजा पुत्र विलियमने राज्यकारभार सोंपीने ते त्यां जाय छे.

१३४९. मा अने दीकरा वच्चे वांधा उठे छे. तेथी बे पक्ष बंधाय छे. विलियमना पक्षवाळा कॉड्झ (Cods) नामथी ओळखावा लाग्या, तेमज, मार्गेरेटना पक्षवाळा हुक्स (Hooks) कहेवावा लाग्या. माछलियो पकडवाने माटे लाकडाने छेडे आंकडो भरववामां आवे छे, ते प्रमाणे, कॉड माछली जेवा पक्षने हुक् पक्षवाळा सपडावी दे एवो भावार्थ दर्शाववानी मतलब जणाय छे. छेवटे आ कजियानो निकाल लाववा कॉलकरार थायछे.

१३५४. पंचम विलियम एवुं नाम पुत्रे धारण कर्युं अने तेना

स्वाधीनमां हॉलंड, झीलंड, अने फ्रीझलंड एटलो प्रदेश कायम राख्यो. तेनी माताने वर्षासन बांधी आप्युं, ते साथे, हेनाल्ट तेने सोंपी देवामां आव्युं.

१३५९. विलियमनामां घेलछा उत्पन्न थई, तेथी कौंटनो न्हानो भाई आल्बर्ट राज्यकारभार चलाववा लाग्यो.

१३७९. गांडो थई गयेलो कौंट पंचम विलियम मरण पाम्यो.

पंदरमुं शतक.

१४०४. कौंट आल्बर्ट मरण पामेछे. तेनो दीकरो छट्ठो विलियम गादिये बेसे छे. कॉड अने हुक् पक्ष वच्चे पाछो कलह उत्पन्न थाय छे. हॉलंडरो फ्रीझलंड खोई बेसे छे.

१४१७ विलियम मरण पामे छे, तेनी जग्याए तेनी दीकरी जाक्बेलाइन (Jacqueline) वारस ठरे छे, पण तेनो काको बवेरियानो जॉन वांधो उठावे छे, तेने झेर दई मारी नंखावामां आवे छे त्यां सुधी वहिवट चलावे छे, दरम्यान

१४२५ बरगंडीना फिलिपनो राज्य उपर हक गणी तेने क्रमानुयायी ठरावेलो होवाथी ते कौंटेस साथे लडाई चालती राखे छे. डेल्फटनी दरमियानगीरीथी फिलिप बधो कबजो करी लेछे.

१४२८. कौंटेसनो वहिवट हवे ते करे छे.

१४३४. तेनो बधो मुल्क फिलिपना ताबामां आवी जाय छे.

१४३६. जाक्वेलाइननुं मरण थाय छे. कोई पण प्रकारना वांधाविना तेणीना आखा मुल्कनी मालीकी बरगंडीना ड्यूक बीजा फिलिपने स्वाधीन थाय छे.

बेल्जियमनो हिंद साथेना आयात निकाश वेपारनो कोठो रूपियामां अंक १.

साल अनुक्रम	आयात	निकाश
१८७५–७६	२,१७०	१३,७२,७१३
१८७६–७७	१६,५००	३६,६३,६५४
१८७७–७८	१,२००	२१,८७,०६०
१८७८–७९	२,६६०	१२,२८५
१८७९–८०	८०	११,९०,३९९
१८८०–८१	९,५००	३३,५०,३२३
१८८१–८२	२२,५००	१,९७,०५,७९२
१८८२–८३	७,८४,३४०	२,१५,१७,२७९
१८८३–८४	१७,६२,५८०	३,४०,३३,३०९
१८८४–८५	२४,७२,२७०	३,१२,१९,७८८
दश वर्षनी सरासरी	५,०७,३८०	१,१८,२५,२६०
१८८५–८६	२६,६७,४२०	३,७३,००,११५
१८८६–८७	२९,५२,५३०	३,६०,८६,४५०
१८८७–८८	३०,८३,४१०	३,१७,१३,५०२
१८८८–८९	५४,९५,७१०	४,६६,७६,६२६
१८८९–९०	८७,३८,२७०	५,६४,४३,६१५
१८९०–९१	९७,६७,६५९	४,६५,२३,३४९
१८९१–९२	१,३२,४३,५९१	५,४६,६२,५८१
१८९२–९३	१,६४,५८,१२१	४,४२,९०,१२५
१८९३–९४	२,०५,३२,७७९	५,७२,६९,७२३
१८९४–९५	१,८६,६३,६५६	३,७९,५५,४२८
दश वर्षनी सरेरास	१,०१,६०,३१५	४,४८,९२,१५१
१८९५–९६	२,७२,९६,४६२	३,९५,३२,३१३
१८९६–९७	२,४०,४२,६९३	३,०५,९५,८३८
१८९७–९८	२,२८,५२,९८२	३,०३,९२,३८६
१८९८–९९	२,२४,८०,६१०	४,७४,९२,११५
१८९९–१९००	१,८७,०७,१५८	३,४३,४५,६३६
१९००–०१	२,४६,०९,६५९	३,५६,०७,१३४
१९०१–०२	३,०९,७०,९६५	४,७२,७९,९२५
१९०२–०३	३,१५,८३,२३०	४,९६,४९,९८७
१९०३–०४	३,३२,९४,२५२	७,६०,५९,७५४
१९०४–०५	३,५३,२०,२९३	८,३९,९३,८४१
दश वर्षनी सरेरास	२,७१,१५,८३०	४,७५,६४,८९३
१९०५–०६	४,५४,४८,७०७	६,५१,५५,५७७
१९०६–०७	४,३८,६९,८०७	७,२५,५४,१६६

बेल्जियममांथी ब्रिटिश हिंदमां माल तथा रोकड नगदीनी केटली आयात थई ते बतावनारुं तारण पत्रक. सन १९०७–८ थी १९१३–१४ सुधी अंक २.

साल	केटला पौंडनो माल	केटला पौंडनी नगदी	कुल
૧૯૦૫–૮	૧૩,૮૮,૦૨૩	...	૧૩,૮૮,૦૨૩
૧૯૦૮–૯	૧૫,૪૮,૦૬૧	...	૧૫,૪૧,૦૬૧
૧૯૦૯–૧૦	૧૩,૧૩,૦૭૨	...	૧૩,૧૩,૦૭૨
૧૯૧૦–૧૧	૧૪,૭૭,૧૯૮	...	૧૪,૭૭,૧૯૮
૧૯૧૧–૧૨	૧૫,૪૨,૩૬૭	...	૧૫,૪૩,૩૬૭
૧૯૧૨–૧૩	૨૦,૨૮,૯૪૫	...	૨૦,૨૮,૯૪૫
૧૯૧૩–૧૪	૨૮,૩૮,૫૪૨	...	૨૮,૪૮,૫૪૨

बेल्जियममां ब्रिटिशमांथी केटला पौंडना मालनी तथा रोकड नगदीनी निकाश थई ते बतावनारुं तारण पत्रक. सन १९०७–८ थी १९१३–१४ सुधी अंक ३.

साल	केटला पौंडनो माल	केटली रोकड नगदी	कुल
૧૯૦૭–૮	૫૭,૭૩,૪૬૬	...	૫૭,૭૩,૪૬૬
૧૯૦૮–૯	૪૦,૩૭,૩૧૯	...	૪૦,૩૭,૩૧૯
૧૯૦૯–૧૦	૬૭,૭૪,૨૪૫	...	૬૭,૭૪,૨૪૫
૧૯૧૦–૧૧	૭૩,૭૨,૫૩૧	...	૭૩,૭૨,૫૨૧
૧૯૧૧–૧૨	૮૯,૦૪,૫૨૬	...	૮૯,૦૪,૫૨૬
૧૯૧૨–૧૩	૮૭,૭૮,૪૬૮	...	૮૭,૭૮,૪૬૮
૧૯૧૩–૧૪	૮૦,૬૪,૦૪૭	...	૮૦,૬૪,૦૪૭

बेल्जियममां ब्रिटिश हिंदमांथी विदेशी तथा देशी माल केटला पौंडनो निकाश थयो तेनी विगत बतावनारूं तारण पत्रक. सन १९०७–८ थी १९१३–१४ सुधी. एमां सरकारी नगदीनो समावेश थतो नथी. अंक ४.

साल.	विदेशी मालना पौंड.	हिंदना मालना पौंड.	कुल.
૧૯૦૭–૮	૬,૬૯૭	૫૭,૬૬,૭૬૯	૫૭,૭૩,૪૬૬
૧૯૦૮–૯	૩૦,૩૨૨	૪૦,૦૬,૯૯૭	૪૦,૩૭,૩૧૯
૧૯૦૯–૧૦	૧૩,૯૯૯	૬૭,૬૦,૨૪૬	૬૭,૭૪,૨૪૫
૧૯૧૦–૧૧	૧૦,૭૫૪	૭૩,૬૧,૭૭૭	૭૩,૭૨,૫૩૧
૧૯૧૧–૧૨	૨૧,૨૫૬	૮૮,૮૩,૨૭૦	૮૯,૦૪,૫૨૬
૧૯૧૨–૧૩	૨૦,૩૦૬	૮૭,૫૮,૧૬૨	૮૭,૭૮,૪૬૮
૧૯૧૩–૧૪	૨૦,૮૧૭	૮૦,૪૩,૨૩૦	૮૦,૬૪,૦૪૭

बेल्जियम साथे ब्रिटिश हिंदनो आयात निकाशनो एकंदर व्यापार केटलो चाल्यो तेना पौंडना आंकडा दर्शावनारूं तारण पत्रक. १९०७–८ थी १९१२–१३ सुधी. एमां सरकारी नगदीनो समावेश थतो नथी. अंक ५.

साल.	आयात.	निकाश.	कुल.
૧૯૦૭–૮	૧૩,૮૮,૦૨૩	૫૭,૭૩,૪૬૬	૭૧,૬૧,૪૮૯
૧૯૦૮–૯	૧૫,૪૮,૦૬૧	૪૦,૩૭,૩૧૯	૫૫,૮૫,૩૮૦
૧૯૦૯–૧૦	૧૩,૧૩,૦૭૨	૬૭,૭૪,૨૪૫	૮૦,૮૭,૩૧૭
૧૯૧૦–૧૧	૧૪,૭૭,૧૦૮	૭૩,૭૨,૫૩૧	૮૮,૪૯,૭૨૯
૧૯૧૧–૧૨	૧૫,૪૨,૩૬૭	૮૯,૦૪,૫૨૬	૧,૦૪,૪૬,૮૯૩
૧૯૧૨–૧૩	૨૦,૨૮,૯૪૫	૮૭,૭૮,૪૬૮	૧,૦૮,૦૭,૪૧૩
૧૯૧૩–૧૪	૨૮,૩૮,૫૪૨	૮૦,૬૪,૦૪૭	૧,૦૯,૦૨,૫૮૯

बेल्जियम साथे हिंदना प्रत्येक इलाकावार एकंदर व्यापार केटला पौंडनो चाल्यो तेनी विगत बतावनारूं पत्रक. १९०९–१० थी १९१३–१४ सुधी. अंक ६.

इलाको.	१९०९–१०	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
बंगाला.	१३,३२,९५७	१४,८५,८४८	१७,२९,९०३	१७,१६,३७०	१४,०८,२०५
मुंबई.	३१,७९,६५६	२९,३९,५२८	४६,०४,८२२	३६,२७,२६२	३८,१५,९५३
सिंध.	२२,६२,०१२	१८,८९,७४१	२८,३४,९८२	३६,६७,५०४	३६,४३,५०१
मद्रास.	९,३८,२४१	१०,५७,५९९	८,८८,५३१	१०,९५,५४८	१२,०२,४१४
ब्रह्मा.	३,७६,२४५	४,७६,८७६	३,९०,२१९	७,०३,२११	८,३२,९०७

बेल्जियममांथी ब्रिटिश हिंदमां, कयो, केटलो, अने केटला पौंडनो माल आयात थयो तेनुं पत्रक.

सन १९१०–११ थी १९१३–१४ सुधीनुं. अंक ७.

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन, अथवा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
पोशाक	...	...	...	...	१,८२५	२,८०८	२,८९७	३,९५३
हथियार, दारुगोळो, लश्करी स्टोर	...	...	...	...	५६३	१,०८३	२,५८३	२,०१३
इमारती, अने ॲनजिनियरिंग सामान ...	...	...	...	...	१७,३७९	१६,०१३	४६,२६४	२७,४२७
बधी जातनी मीणवत्ती, रत्तल	८,३३,६५५	४,३०,५३५	५,१३,१९२	३,४९,७५९	१६,१००	८,७९९	१०,६७९	७,४९६
गाडी, गाडां, तथा तेना विभाग, रेलवे सिवायना ...	...	...	...	...	४,८४१	५,११८	२,७५५	२,२७८

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन अथवा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
रसायणी चीजो	...	...	...	...	८,४५३	११,०४१	१३,६१६	१९,३१२
क्लॉक, वाचीझ–घडीयालो अने तेना विभाग ...	...	...	...	...	१,२४७	९२	५४	६८
कोलसो टन...	...	...	२,८०९	...	...	...	३,१३१	...
कोक टन...	...	...	...	३,२५३	...	...	...	६,७५५
वाढ् कापनां ओजार–कटलरी.	...	...	...	...	११,८९४	१३,९११	९,९७२	१२,४६१
गांधियाढु अने दवा.... ...	...	...	...	...	१,९८०	१,६६२	३,८८६	६,९४२
रंगाटना अने कमावाना पदार्थो.	...	...	...	...	६६,१४९	५८,४०२	७५,९३८	९०,२१५
माटीनां वासण अने पर्सिलेन...	...	...	...	...	२८,५१०	१९,९६१	२४,१७८	२४,३९४
काच अने का-								

गुंदर अने राळ (Resin) ...	...	...	१,१८०	२,८३४	...	...	१,१०२	२,४०५
लोखंडनी चीजो (कटलरी अने रशेली बाद) ...	...	...	...	...	३८,५०७	३९,८३६	३७,४३७	४१,७८७
इन्स्ट्रुमेंट, बाजां, अॅपेरेटस वगेरे.	...	...	...	...	१५,३३८	४,१७०	५,५९२	९,०८३
हाथीदांत रतल.	...	३०	६०	...	...	१६	३७	...
लेधर-कमावेलु चामडु. ...	...	...	...	...	७७६	६३१	१,१९५	२,०३१
दारू, अर्क, वाइन, एल, बियर वगेरे गॅलन...	२१,२३३	११,१९८	७,०९६	११,१४७	११,६८०	९,६६७	५,४८८	८,३४९
संचाकाम अने मिलवर्क ...	...	...	...	...	१६,२८३	११,६६२	९,३५५	१५,०८०
खातर-बनावटी अने खनीज.टन	२३०	१,२७७	१,२३६	२,६६२	१,०७९	५,७१७	५,१८४	११,९५८
दीवाशळियो	...	...	३,४६,६००	३,०७,६७२	७,८१४	१०,८२१	१५,८६२	१३,९८८
धातु अने ऑर त्रांबु. हंदरवेट	५,७७२	४,२३८	१,७०४	१४,४५७	२१,१७४	१४,६३२	७,४२७	७,७३५
आलुमिनियम हं.	...	...	१,४५२	७७७	...	...	६,८०६	४,१४१

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन, अथवा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
पित्तल, ब्रोन्झ हंदरवेट ...	५३९	३८७	३८२	९७६	२,५९८	१,७२५	२,०३२	४,१२५
ल्होडु जेमां ओर दाखल नथी टन	२१,०८७	१२,९६२	१३,७९३	१४,३९६	१,३०,७५०	८०,२५८	९७,०९४	१,०२,३७३
ल्होडु अथवा गजवेल पाटडा, पुलनो सामान खीला, रेल्स वगेरे टन ...	२६,६११	३०,१६७	४५,४७१	५०,१४५	२,२९,६८६	२,५५,१८३	७,५८,४७०	४,२९,४१८
गजवेलनो सामान, कमानो, डाबेली चीजो वगेरे टन	४८,३४५	५८,४६८	६५,२०७	१,०६,५०७	३,०२,७०८	३,६२,५०६	४,४९,२१३	७,०२,२६५
सीसु हंदर० ...	५८३	५६१	५५५	७२९	५८२	५२६	६९७	१,०२६
जसत हंदर० ...	१४,१२८	१५,५८२	१९,६७७	१९,३२६	२१,८२८	२५,५७२	३२,३७३	२९,३४७
बीजी धातु टन	९७,११४	१,०२,६७२	१,२१,६८१	१,७२,८७१	७,१०,१३७	७,४३,४६४	९,५५,३८८	१३,३४,११८

मोटरकार, मोटर साइकल ...	...	...	...	...	२२,७९६	१५,९७१	४८,५८१	४५,४०४
तेल. गॅलन ...	५,४८,५१२	४,५१,०२६	३,६९,३१०	३,४८,३३१	३५,४०५	२५,६५०	२२,०७०	२२,८४५
ऑइल क्लोथ अने फ्लोर क्लॉथ. चोरस वार	३९,०००	४०,७१०	१,३०,१५८	१,८८,८६८	१,४५९	१,७७७	५,९६९	९,०४८
अेनजीन अने बॉइलर ...	...	...	...	...	...	...	८२३	१,१५५
रंग अने चितारानां कामनुं साहित्य ...	...	...	...	...	२६,०३२	२१,८०७	१५,२६८	२२,७७८
कागळ–पूठां ...	...	...	...	...	३१,१९७	३०,३८६	३८,२२८	३६,२०५
सुगंधी पदार्थो	...	...	...	...	२२९	१७०	१,१५३	१३४
खोराक अने ऑइलमॅन्सस्टोर ...	...	...	...	...	२,७६७	१,७११	१९,८४६	२०,३७५
रेलवे प्लान्ट्स रोलिंग स्टॉर ...	...	...	...	...	२७,३१७	१७,११७	२५,४०९	४९,६८२
रब्बरनी बनावेली चीजो ...	...	...	...	...	१,२५५	३,८७८	२,२०७	१,३७२
व्हाण बांधवानो सामान. लांचीझ अने बोटो ...	...	...	...	...	...	...	...	१,९२७

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन, अथवा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
स्पोकरनी पीवानी चीजो ...	...	...	...	...	...	...	१,३७६	७१०
साबु. हंदरवेट	४०४	४२६	८५	२८५	१,१४५	१,४०५	३१३	९१२
स्टार्च अने फारिना, मूळियां वगेरेनो भूको हंदरवेट ...	...	...	२,९८४	३,९३६	...	...	१,८६७	२,४६९
स्टेशनरी(कागल बाद) ...	...	...	...	...	३,८३८	४,४४८	३,३९६	३,२९९
आरसप्हाण अने पथ्थर हं० ...	३,५७५	५,०८३	४,४९३	४,०६४	१,४०४	१,८३६	१,७८१	१,६२७
खांड हं० ...	४३४	६०२	८,२१८	३६८	५०७	६१९	६,९८९	३७२
चरबी हं० ...	६,६२१	१३,१८३	६,५८४	१५,०९६	१४,१३४	२२,०९९	१३,७३६	३४,०८३
रुनो कांतेलो अने वणेलो माल कपासकाचु हं०	२१४	२,२९४	११,५८९	...	२४७	६०३	२७,८५९	...

आंटियो अने सूतर रतल ...	२,००,७६८	२,५०,३८५	४,५२,३२२	१,६३,५०५	१०,७००	१२,५०७	२२,२८६	९,७२०
ब्लांकेट–कामळियो रतल ...	...	...	३३,७०,८०९	४९,२३,१२१	...	...	१,०७,१४९	१,८१,८३२
रुमाल अने शाळो नंग ...	१६,३९५	६४,१७८	१,४६,४७१	२,१५,२५६	१,४१३	४,६५९	९,१८१	१७,४९०
गुथणीनी चीजो कि०	...	...	...	...	१,७८६	४३५	१,०६४	१९६
कापड कोरू यार्ड	४,०९३	...	५,०२४	...	७६	...	४६	...
कापड धोयलु यार्ड	६६,२३४	१२,४५५	१५,०००	१७,४२९	१,४२९	४३६	३८३	३०१
कापड – छापेलु रंगेलु यार्ड ...	२४,३०,२२९	३७,६८,९०७	५१,७७,९८५	७३,३९,७४०	८१,७९८	१,४१,२९२	१,९२,४६९	२,८१,५८९
दोरा गोटियो (शिववा माटे) रतल ...	९६,५४१	१,३९,०५४	१,०८,०६७	७३,००६	९,७०२	१३,३६४	१०,५७७	७,१९४
बीजी जातनो बर	...	...	...	...	६१,३२८	७०,०६३	७,०१९	३,७६८
कुल रुनी बनावटनो माल आंटियो ने सूतर सहित ...	...	...	...	...	१,६८,२३२	२,४२,८०९	३,५०,१७७	५,०२,०९०

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन, अथवा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
शणनोवणाटअने कांतेलो माल...	...	...	...	...	२,६२६	३,५६६	१,९५८	४,३००
हाबरडाशरी, अने मिलिनरी ...	...	...	...	...	६,८८२	५,६६७	६,१८१	५,२५८
रेशमी माल ...	...	...	...	...	११,२२९	५,६३१	३,३१६	११,५५४
उननो माल ...								
कांतेलो अने गुंथेलो. रतल ...	२,९५४	७७१	८,०२०	६,००९	१८७	१४४	९३८	९६१
आंटियो रतल	१,०१६	३३०	६,६१६	२०,३७१	१७९	४५	१,०१७	१,१२०
गालिचा अने रग रतल	८,३५७	३,१६५	८,५५०	१५,०१४	४००	८६	४०३	१,०३८
वणेला ताका व्हार	६३,५१३	१,७०,५८१	१,२५,३१४	२,२८,३१७	५,०५९	१२,६२९	१२,५८१	२५,४८३
प्रकीर्ण माल ...	...	...	...	...	५९०	४६	५५१	१,२००
कुल उननी बनावटनो माल ...	...	...	...	...	६,४१५	१२,९५०	१५,४९९	२९,८०२

तंबाकु ... ... पडा अने कातरेली. रतल ...	११,३२६	२२,३४५	२१,४४४	२२,४८५	७४५	१,६५७	२,२४४	१,९२७
सिगार ...	१,९५९	४,०३६	२,४०६	२,७९७	५८३	१६४	७११	७९७
प्रकीर्ण	९	२७	२९	१२	१	४	३	१
तंबाकुनो कुल-माल	१३,२९४	२६,४०८	२३,८७९	२५ २९४	१,३२९	२,७२५	२,९५८	२,७२५
रमकडां, रमतगमत वगेरेनी चीजो	...	...	...	...	१४,५५५	११,९१८	१५,४८३	१२,८३६
छत्रियोने लगती चीजो	...	...	...	...	१४,८७७	१३,५७४	१४,१९१	२४,१९७
रेलवेना स्लीपर सिवायनुं लाकड घन टन ...	...	१	...	१	१	३	...	६
पोस्टमां आवेलो माल	...	...	...	...	७५	९९	१५,९३८	२,११,५६५
बीजो प्रकीर्ण माल	...	...	...	...	११,५७५	१०,६८२	६,५४४	८,७३६
सर्व आयाती मालनो सर्वाळो	...	...	...	...	१४,७७,१९८	१५,४२,३६७	२०,२८,९४५	२८,३८,५४२

बेल्जियममां ब्रिटिश हिंदथी कयो, केटलो अने केटली किंमतनो माल निकाश थयो तेनुं पत्रक.

सन १९१०–११ थी १९१३–१९१४ नुं. अंक ८.

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन तथा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
हिंदनो माल.								
जीवतां प्राणी	...	...	...	१२९	...	...	...	१,५७६
ब्रश अने पीछी तथा ब्रुममाटे जाडावाळ तथा रेषा इं. ...	३,१५,४६	२३,३३०	२४,५५२	२५,५७०	३२,३९३	२५,०२७	२५,१८१	२८,८५७
इमारतो अने एंनजिनियरिंगना बरनो माल ...	१	...	...	...	...	...	५३७	४,९५७
काफी–बुंददाणा इं.	९,२७७	८,६३९	१०,२४७	९,१२२	२५,३८५	३१,६१५	३७,१५२	३६,५६३
काथोनाळियेरनो इं.	२,२००	१,१५५	१,२३८	१,७०३	१,५३३	७७२	८७९	१,३७६

(खोरडांबाद)...	५६,१५१	६२,९१६	६६,३५५	६७,५९६	३८,५६२	४३,००६	४५,२९०	४५,७६७
गांधियाटुं अने दवा (रासायणिक बाद) ...	१,४७७	...	...	...	...	४,२०२	१,६३६	३,०६०
रंगवाना अने कमावाना पदार्थ	२,१३,०८४	१,४९,५८१	१,४३,६८१	१,३७,७६६	६६,६५२	४६,३३५	४८,४२२	४७,२०२
ढोरनो चारो—छालां—कुशका वगेरे	...	...	...	...	...	९	...	...
मेवो अने लीलोतरी	...	...	...	...	२,१८२	२,४६७	१,८६०	५,२५४
दाणा, कठोल—दाळ अने आटो	२२,००,३००	६७,०३,५४१	८१,७७,९००	३८,४६,३३४	७,१६,०१२	२०,५२,०५१	२७,१४,९७६	१३,१२,२१४
गुंदर अने राळ हंद.	१६,२१०	९,२३५	३,५२५	६,७७०	१९,८७३	१२,७५१	५,२२८	९,४३३
लोखंडनो सामान अने कटलरी तथा ढोळ चढावेली चीजो ...	...	...	...	...	६४४	५७६	७६	१,०५६
चांमडां अने खालो ... हं.	३,८८०	९,७७५	२७,०१५	३०,८३८				
चांमडां अने खालो ... नं.	७१,२३५	१,६४,७४४	३,३६,६३२	५,५०,४७४	१५,२२७	३४,३१३	१,१४,५१२	१,४४,६५२

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन तथा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
शिंगडां अने तेना कटका ...	११,७००	९,४८९	२१,१२८	१३,४१६	२३,१७५	२०,२३४	४०,८१८	२१,०२८
लाख बटन हं.	५५	५५	१६५	५५	२१०	२००	६२५	११०
शेल(Shell)हं.	१,१८७	४,११०	२,३२८	९७७	४,१९८	१३,४५४	७,९५२	३,९३३
लेधर-खालो कमावेलुं { हं.	१,७१४	१५९	१४	२४२				
लेधर-खालो कमावेलुं { नं.	२,३७,१६०	२७,५३४	१,७००	४०,३००	२०,९१०	१,८१७	१८०	२,८३१
खातर–हाडकां टन	२३,२६२	२९,८९४	३३,८२२	३४,३२०	१,०१,९४०	१,३७,८०३	१,५९,३३२	१,६६,३७३
धातु अने ऑर टन	३७,७६५	१,४८,८२८	१,७२,१५८	१,९२,२१५	१,६३,२१४	१,६८,९३३	१,८६,९४७	२,३३,४१८
अबरख हं. ...	२८६	३१४	२६०	३७७	५६०	५६३	२,७०२	१,०५१
लाख हं. ...	२,०००	५,००८	...	१,५३१	४००	१,०५८	...	५१६
तेल गलन ...	१,०३,३३७	३७,४४८	५०,५१३	८३,८२६	१२,५०७	४,८९२	६,८११	१३,०९२
मीण हं. ...	२,२६७	७,१३०	१३,८४०	६,९००	३,४३८	१०,८१५	२०,९९०	१०,४६५
बियां तेल कु-हाडवानां हं. ...	४७,४७,२२४	५८,७४,९१५	४३,५७,८५७	४३,५७,६४०	२९,०६,४२१	३९,५१,८९७	२८,९७,२४७	२७,४७,६५४

तेजाना मरी वगेरे रतल ...	१,०५,०००	६८,०६८	७,१३०	३,३५४	१,८३४	१,२२२	१५६	६९
चरबी हं. ...	७५७	...	...	...	१,३८३	...	...	...
काळी च्हा रतल	१८,६४५	४,८६४	२,७८०	२,३७६	६४८	१४९	९९	८९
कांतणवणाटनो माल. कपास काचुं हं. ...	१०,९५,४९४	७,७४,४६३	८,६४,३०४	११,३३,०८३	२९,५२,२३८	२०,०५,७३०	२०,९२,२३८	१८,२०,९००
आंटियो ने सूतर रतल ...	४,०००	२,४००	...	...	१००	८०	...	...
कपासनी बनावट. किं. ...	...	...	...	...	१,११६	८५	१३६	२०
शण–भींडी (flax) काची रतल ...	२६,०९६	...	१०,६९४	...	५३३	...	२००	...
शण (hemp) काचुं रतल ...	७१,९९३	१,०२,४६७	१,२४,६७७	१,४०,२२१	५९,२३०	८८,६०३	१,२२,६११	१,२९,६००
ज्यूट–अंबाडो–काचो टन ...	३,९४४	५,२९८	४,७७४	४,६१७	६४,३३३	१,००,६६९	१,०१,५१०	१,०५,२६१
गुणियो–कोथळा नंग. ...	१५,०८,६००	५८,४०,६००	४१,७५,३००	५०,९१,१४४	८०,५९१	७९,८६३	७९,७०९	१,१२,३८३
गुणपाट–ताका व्हार ...	६,६१,०००	६,८५,५००	६६,०००	२०,०००	४,५२३	५,८३६	९६८	२४७

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन तथा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९१०-११	१९११-१२	१९१२-१३	१९१३-१४	१९१०-११	१९११-१२	१९१२-१२	१९१३-१४
दोरडी-सुतळी.हं.	५,५७०	१,२०३	६५८	२,८०३	४,५३८	७८२	४७५	२,३७१
बीजो माल हं.	६	...	...	...	२	...	...	...
उन-काचु. रतल.	१६,५५७	८६,६५९	६९,०९५	...	३२४	२,६७०	१,४१७	...
तंबाकु ,,	७७,९१९	८,३५,३५०	४,७०,२५०	२,५४,४१०	४९४	४,२८९	३,२५९	२,४६१
मीण-बधी जातनुं ... हं.	७९४	५७९	४५१	८२४	४,५४५	३,५९०	२,६८८	५,११८
काचु रेशम. रत.	...	...	...	५९,०८०	...	...	...	४,२१८
लाकडु तथा टिम्बर								
साग घन टन	१,४७०	६७५	५२३	९१३	१६,४१९	७,२०६	६,२६१	१०,७७५
बीजु लाकडु ,,	८	२६	६१	१०	४३	१७६	७७६	१०६
कोतरकामनुं किंमत ...	४७	...	...	...	...	...	...	...
बीजो प्रचूर्ण माल ...	...	...	...	...	११,६३२	१७,५३०	२६,३०६	९,६४८
हिंदनो एकंदर निकाश माल...	...	...	...	...	७३,६१,७७७	८८,८३,२७०	८७,५८,१६२	८०,४३,२३०

परदेशी माल								
रंगवाना अने कमावाना पदार्थ	...	...	...	...	२८२	५५८	१,००४	१६१
गाडियो अने गाडां (रेलवेनां बाद) ...	...	...	...	...	२५	७५९	७०७	७८९
गुंदर अने राळ	३,२१४	६,२०४	६,४६९	७,३४८	३,९६६	९,३८१	८,४१६	८,४९७
लोखंडनो सामान (रसेलोबाद)	...	...	...	...	२,२३०	२,००५	२,५८२	१,६९५
इन्स्टूमेंट—वाजां आपरेटस ...	...	...	...	...	१७०	६७	१,५२७	३१२
बीजा प्रकारनां	...	...	...	...	७१५	७	५	७४
संचाकाम अने मिलवर्क ...	...	...	...	...	१६५	२३०	४४७	३७
धातु अने काची धातु ... टन	८४४	८४४	१,२०८	१,२१४	२,६५९	२,८२५	४,१३६	४,३४२
खांड हंदरवेट	६,५३८	२,२१८	...	...	...	१,३४०	...	३,४१०
उन काचु रतल	...	१,४८,०००	...	...	...	३,७००	...	...

मालनो प्रकार.	मालनुं वजन, अथवा जथो.				मालनी किंमत पौंडमां.			
	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४	१९१०–११	१९११–१२	१९१२–१३	१९१३–१४
बीजो प्रचूर्ण माल	...	...	...	...	५४२	३३४	१,३२६	७३२
परदेशी मालनो सर्वाळो ...	...	...	...	...	१०,७५४	२१,२५६	२०,३०६	२०,८१७
हिंदी माल ...	...	...	...	...	७३,६१,७७७	८८,८३,२७०	८७,५८,१६२	८०,४३,२३०
हिंदी तथा परदेशी माल थइने कुल	...	...	...	...	७३,७२,५३१	८९,०४,५२६	८७,७८,४६८	८०,६४,०४७

नॅधरलॅंड-हॉलॅंड अने बेल्जियम.

कालानुक्रम विषय सूचि.

वलंदानो पूर्वप्रदेश साथे व्यापार. पृ. १ थी ११२.

परिशिष्ट अंक १.

नेधरलेंड–हॉलंडनुं वर्णन. ११३ थी १३२

परिशिष्ट अंक २

नेधरलेंडनां दरियापारनां संस्थान १३३-१७५

बेल्जियम.

दिवान बहादुर

रणछोडभाई उदयरामनां पुस्तको.

		रु. आ. पै.
१	जयकुमारीविजय नाटक (त्रीजी आवृत्ति)	०-१२-०
२	ललितादुःखदर्शक नाटक (छठ्ठी आवृत्ति)	०- ८-०
३	नळदमयंती नाटक (चोथी आवृत्ति)	०- ८-०
४	बर्थोल्ड (त्रीजी आवृत्ति)	०- ८-०
५ ६	तारामती स्वयंवर हरिश्चंद्र नाटक } त्रीजी आवृत्ति	०-१२-०
७	विक्रमोर्वशीय कालिदासना संस्कृतनुं त्रोटक भाषांतर (बीजी आवृत्ति)	०-१२-०
८	अरोगतासूचक (बीजी आवृत्ति)	०-१२-०
९	प्रास्ताविक कथासंग्रह (बीजी आवृत्ति)	०-१२-०
१०	मालविकाग्निमित्र (कालिदासना नाटकनुं भाषान्तर) ...	१- ४-०
११	प्रेमराय अने चारुमती नाटक (त्रीजी आवृत्ति) ...	०- ८-०
१२	लघुसिद्धान्तकौमुदी (गूजराती विवेचन सहित) ...	०- ५-०
१३	गूजराती हितोपदेश—नारायण भट्टना संस्कृत उपरथी, मित्रलाभ, मित्रभेद, विग्रह अने संधि चारे भागनुं भाषान्तर (तृतीयावृत्ति)	०-१२-०
१४	बाणासुर मदमर्दन (ओखाहरण) नाटक बीजी आवृत्ति	०- ८-०
१५	मदालसा अने ऋतुध्वज नाटक (बीजी आवृत्ति) ...	०- ८-०
१६	हरिश्चंद्र नाटकनो सार...	०- १-०
१७	रासमाळा भाग १ लो. बीजी आवृत्ति	२- ०-०
१८	रासमाळा भाग २ जो. (,,)	२- ०-०

बंने भाग अमदावादनी गूजरात वर्नाक्युलर सोसाइटीनी आफिसमांथी मळशे.

व. *

रु. आ. पै.

१९ गोपाळदास (नाटक) हवे पछी ०– ८–०

२० कुळविषे निबंध (बीजी आवृत्ति) ०– २–०

२१ संतोषसुरतरु (बीजी आवृत्ति) ०– २–०

२२ शेक्सपियरकथासंग्रह (र. म. छो.) बीजी आवृत्ति (हवे पछी).

२३ रत्नावली नाटिका. श्री हर्षना संस्कृत उपरथी भाषान्तर... ०– ८–०

२४ पादशाही राजनीति. एखलासे मोसनी उपरथी ... २– ०–०

२५ नाव्यप्रकाश (बीजी आवृत्ति) १– ८–०

२६ रणपिंगळ भाग १ लो २– ८–०

२७ रणपिंगळ भाग १ लानी पूरवणी ०– ४–०

२८ रणपिंगळ भाग २ जो २– ०–०

२९ वैदिक छंदः–प्रकरण ०–१२–०

३० डिंगळ अथवा मारवाडी गीतनी रचना ०–१२–०

३१ फारसी कवितारचना–बेतबाजी १– ०–०

उपरना त्रणे भाग भेगा बांधेला अने ते रणपिंगल भाग ३ जो कहेवाय छे २– ८–०

३२ रसप्रकाश } हवे पछी.
३३ अलंकारप्रकाश }

३४ यूरोपियनोनो पूर्वप्रदेश आदि साथे व्यापार, भाग १ लो, अथवा हिंदनो व्यापारी इतिहास, जेमां नामदार ईस्ट इंडिया कंपनीनो हिन्द साथे संबंध थयो तेनो वृत्तान्त, तथा व्यापारनी स्थिति जणाववामां आवी छे. तेमज, त्यारपछीनो ब्रिटिश हिन्दनो चालु व्यापार आज सुधीनो दाखल करवामां आव्यो छे २– ८–०

३५ यूरोपियनोनो पूर्वप्रदेश (ईस्ट इंडिझ) आदि साथे व्यापार, भाग २ जो, अथवा स्पेन अने पोर्टुगाल ए बंने देशोनो भूमिशोध, व्यापार, अने वृतान्त... ... ... २– ८–०

३६ यूरोपियनोनो पूर्वप्रदेश आदि साथे व्यापार. भाग ३ जो. अथवा नेधरलेंड–हॉलंड अने बेल्जियम ए बंने देशोनो व्यापार अने वृत्तान्त २– ८–०

उपरनां पुस्तको मळवानां ठेकाणां.

मुंबई—एन. एम्. त्रिपाठी एण्ड कंपनी. प्रिन्सेस स्ट्रीट.

,, पंडित जेष्ठाराम मुकुंदजी. कालबादेवी रोड.